

91191

91191 +

UDK 308.1 + 381.09(05)

ISSN 03506894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1985
1

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 33	ŠT. 1	STR. 1-136	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1985
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

Boris Paternu	Kosmačevo pripovedništvo med arhaiko in modernizmom . . .	1	N
Nina			
B. Mečkowska	Osebnosti zaimki v slovenskem in v vzhodnoslovanskih jezikih . .	17	L
Janko Kos	Evropski izviri slovenskega romana v 19. stoletju	27	B
Marko Juvan	Književne odnosnice v poeziji Vena Tauferja	51	N

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

Rado L. Lenček	Strekljeva pisma Janu Baudouinu de Courtenayju in Baudouinova Streklju	71	R
Jože Toporišič	Lenčkova struktura in zgodovina slovenskega jezika	101	
Mate Šimundič	Petar Šimunovič: <i>Naša prezimena</i>	125	
Zoltan Jan	Slovenistični zbornik videmske univerze	130	
Helena Poláková	O nekaterih problemih medsebojnega prevajanja slovenskega in češkega verza	133	
Majda Oražem-Stele	Najden izvod Linhartove drame <i>Miss Jenny Love</i>	135	

CONTENTS

STUDIES

Boris Paternu	Ciril Kosmač's Narrative Prose between the Archaic and Modernism	1	
Nina			
B. Mečkowska	Personal Pronouns in Slovene and in East Slavic Languages . .	17	
Janko Kos	European Origins of the Slovene Novel in the 19th Century .	27	
Marko Juvan	Literary References in Veno Taufer's Poetry	51	

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

Rado L. Lenček	Karel Strekelj's Letters to Jan Baudouin de Courtenay and Baudouin's Letters to Strekelj	71	
Jože Toporišič	<i>The Structure and History of the Slovene Language</i> , by Rado L. Lenček	101	
Mate Šimundič	<i>Naša prezimena</i> , by Petar Šimunovič	125	
Zoltan Jan	<i>The Miscellanea Slovenica</i> from the University of Udine/Videm	130	
Helena Poláková	Some Problems of Slovene-Czech and Czech-Slovene Translation of Verse	133	
Majda Oražem-Stele	Another Copy of Linhart's Drama <i>Miss Jenny Love</i> Found in the Augsburg University Library	135	

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jož Koroza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec.

Časopisni svet — Council of the Journal: Martin Ahlin, Drago Druškovič, Janez Dular, Andrej Inkret, Karmen Kenda, Boris Paternu, Jože Puhar, Jože Sifrer (predsednik — Chairman), Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec.

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.

Tehnični urednik — Managing Editor: Velemir Gjurin.

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo mag. Marjan Znidarič

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana. — 800 izvodov — 800 copies.

KOSMAČEVO PRIPOVEDNIŠTVO
MED ARHAIKO IN MODERNIZMOM

Ob pelletnici pisateljeve smrti

Kosmačeva proza je izrazit primer spoja med arhaično in modernistično pripovedno strukturo. To spajanje se dogaja v vseh sestavinah njegovih pripovednih del: od prostora in časa, oseb in dogajanja pa do gradnje in jezika. Daljša proza *Pomladni dan* (1953) je samo posebna vrsta tega spoja, ki hkrati zaznamuje razvojni prelom iz pojavnega realizma v novo, subjektivizirano prozo.

Ciril Kosmač's prose is a striking example of integrating archaic narrative structures with modern ones. The integration takes place in all the components of his fiction: time, space, characters, events, composition, language. The long short story *Pomladni dan* (1953) is merely a special sort of this integration, signifying also an evolutionary breakaway from the post-W. W. II realism into a new, subjectivized type of prose.

Obraz Kosmačeve pripovedne proze je že na prvi pogled izrazit in notranje zbran.

To ni nikakršna brezbrežna epika, temveč pripovedništvo, ki teži h kratkosti in je količinsko razmeroma skopo. V njem tudi ni širokih zunanjih razglednih prostorov. Vse je osredinjeno na nekaj temeljnih motivnih krogov in skoraj vse se dogaja v enem prostoru: v pokrajinsko ostro in strmo začrtanem, še nekoliko arhaičnem tolminskem kmečkem svetu, lepem in hudem hkrati, ki je spominski svet avtorjeve mladosti med gorami, kjer je prebil prvih dvajset let svojega življenja, nato ta svoj prvotni svet kot begunec pred fašizmom na silo in za vselej zapustil, potem pa se iz bližnje ali daljne tujine duhovno zmeraj znova in zmeraj bolj silovito vračal vanj kot k svojemu najglobljemu pripovednemu navdihu. Pa tudi jezik teh zgodb pogostoma ni lagodno tekoči pripovedni jezik, ki bi imel veliko časa in bi služil podrobnejšemu popisovanju zunanjih ali notranjih reči. Kosmačev jezik je kljub navidezni objektivnosti marsikdaj »obrnjen vase«, kot bi rekel Jean P. Sartre. Merjen je zelo natančno, pogostoma pesniško, predvsem pa tako, da nenehno vzdržuje pisateljevo globoko osebno in čustveno navzočnost pri vsem, kar se dogaja in o čemer pripoveduje. Vse te lastnosti skupaj omogočajo, da se Kosmačeva proza dá uzreti kot zaokrožena celota z nekaj temeljnimi tematskimi, mišljenjskimi in razpoloženskimi središči. Da se dojeti tudi kot organska tvorba, ki se od trdnega novelističnega podnožja, postavljenega nekako v letih 1954 do 1959, po drugi svetovni vojni postopoma povzpne v en sam dvoobrazni vrh z *Balado o trobenti in oblaku* (Naša sodobnost 1956/57) in s *Tantadrujem* (Naša sodobnost 1959). To sta tudi najbolj prevajani deli Kosmačevega peresa in sta razmeroma močno prodrli v širši svet.

Če Kosmačevo prozo postavimo ob širše zaledje slovenske književnosti, je njeno mesto danes že dokaj razvidno. Gre za prozo, ki je zelo izrazit primer notranjega spoja med tradicionalnim in modernim pripovedništvom, lahko bi rekli, da je sredi 20. stol. celo naš najbolj izrazit primer takega spoja in predstavlja pravi kontrapunkt med slovensko pripovedno klasiko in modernizmom.

90 2473/86

Opazovalni prodor vanjo je zato mogoč z ene ali druge strani, skozi vrata tradicije ali skozi vrata modernizma. Vendar je celota dojemljiva le z obeh zornih kotov.

*

Kosmačeva proza je po eni strani še vsa arhaična, prav slovensko arhaična.

To ne velja samo za izbiro glavnega dogajalnega prostora, ki je daleč zunaj urbaniziranega sveta, v odmaknjenem dolinsko-gorskem kmečkem okolju in ki v sebi še zmeraj skladno združuje dve tradicionalni značilnosti: zemljepisno določenost, izdelano ne le v širšem pokrajinskem reliefnem zarisu, temveč vse do mnogih resničnih krajinarskih podrobnosti — zraven take realistične prostorske oprijemljivosti pa je nenehoma na delu bolj ali manj očitno mitiziranje prikazane pokrajine. Mitiziranje se dogaja na različne načine in sega od komaj opaznih znamenj do takih primerov, kot je Temnikarjevo pogovarjanje s Krnom in Soncem v trenutku najtežjih odločitev, vendar je zmeraj tako, da izpričuje avtorjevo posebno notranjo pripadnost prav tej pokrajini in izpoveduje njegov regionalni eros. Ta ima v svojem zaledju pisateljevo uzaveščenost in poudarjeno rodovno poreklo, ki se tesno povezuje s še prvotno in čustveno pokrajinsko pripadnostjo, ne glede na pisateljevo poznejšo in sedanjo življenjsko usodo, ki je lahko tudi docela odtrgana od tega prvotnega sveta. Igra krajinarskega realizma in mitiziranja pozna več stopenj, začenja pa se že s posebno pozornostjo do domačih krajevnih imen, ki v pripovednem besedilu nimajo več samo opisnega pomena, ampak nosijo v sebi še druge dodatne pomene, vse od občudovanja ljudske poimenovalne izvirnosti in domiselnosti pa do globlje metaforičnosti teh imen in tudi njihovega glasovnega zvena. Ob krajevnih in hišnih imenih se pripoved večkrat tudi ustavlja in obrača k razmišljanju. Vse to so seveda lastnosti, ki pripadajo najgloblji tradiciji slovenske pripovedne proze.

Tudi ljudje, ki jih Kosmač najčešče izbira za glavne ali stranske osebe zgodb, so trdno vraščeni v prav to pokrajino in še živijo z njenimi prvinskimi lastnostmi, pa naj so dobre ali zle. Hkrati so to večinoma kmečko plebejski ljudje, živeči na tistem socialnem robu, ki je slovenski prozi znan že od njenih začetkov in na katerem se tesno stikata predvsem dve možnosti: skromna možnost nadvse trdega kmečkega preživetja na eni strani in beda vaškega odrinjenca na drugi, nič manj pogostni strani. Vsi ti ljudje so tudi še razmerno močno vezani na duhovno izročilo prednikov, niti še niso naredili koraka v novodobno industrijsko in urbanizirano civilizacijo, čeprav je vmes tudi že nekaj drugačnih človeških usod. Pri vsem tem pa pisatelju nikakor ne gre, vsaj na prvem mestu ne, za socialni realizem vaške resničnosti, temveč mnogo bolj za prikazovanje življenjskih zgodb nenavadnih posameznikov, pravzaprav izjemnih ljudi, od napol smešnih in napol žalostnih vaških originalov pa vse do večjih tragičnih usod. Zaznamujejo jih tudi enkratna imena, povzeta po navadi iz čisto osebnih lastnosti njihovega govora ali početja, ne iz koledarskega imenika. V vsem tem se Kosmač še razločno navezuje na starejšo, celo predkersnikovsko prozo in njene podaljške v novejši čas. Smisel za živopisno prikazovanje telesno ali duševno prizadetih vaških revežev se pri Kosmaču nenavadno stopnjuje, skoraj barokizira, tako da njegova proza med drugim postavlja na ogled v resnici najbogatejšo in najbrž tudi poslednjo galerijo vaških izjemnežev in čudakov danes že arhaične vrste, kakršne sta v našo prozo prva vidneje uvedla Simon Jenko in Josip Jurčič.

Tudi glavna etična os Kosmačeve proze še opazno poteka iz globlin preproste ljudskega razločevanja med dobrim in zlim. Tako, prvinsko pojmovanje dobrega in zla se pri njem pojavlja včasih še čisto neposredno, na primer pri uvajalnem predstavljanju ali označevanju oseb, ob katerih pogostoma uporablja ljudsko vrednostno reklo: »...bil je človek dobrega srca«, včasih tudi »zlatega srca«. »Srce« je sploh ena izmed osrednjih besed in temeljnih čustvenih ter moralnih pojmov Kosmačeve proze, nekakšno globinsko gibalno njegovih oseb pa tudi pisateljevih osebnih opredeljevanj do njihove usode. Tako se njegova negativna označevanja oseb odevajo v izraze: bil je človek »naglušnega srca« ali s »predebelo skorjo okrog srca« ali celo človek, ki »nima srca« in podobno. Pri tem vlada še arhaična skladnost med pripovednikovim etosom in podedovanim etosom ljudskega izročila. Tudi njegovo vrednotenjsko razmerje do vaških norčkov je v izhodišču tako, kot je razmerje ljudskega izročila do »božjih otrok« in »otrok božjih«. In njegovo razmerje do lastnih staršev, do njunega življenja, mišljenja in smrti, je pravzaprav še sveto, je docela neskajljeno spoštovanje in ljubezen, ki ne pozna nobenih senc. Tolikšna zmogljivost notranjega zlitja s prvotnim svetom lastnega porekla se seveda mora poznati tudi na jeziku. Ni težko opaziti, da znaten del izrazja nosi na sebi odtis danes že bolj ali manj arhaičnega, mestoma tudi narečnega govora, tako v izbiri besed kot rekel, posebno v dvogovorih, deloma pa tudi v avtorskih plasteh pripovedi. Tu v resnici še zmeraj deluje podaljšek Levstikove tradicije, ki je slovenskemu pripovedništvu že na začetku postavila načelo: »Vzemi jezik kmetu iz ust!« To je bilo načelo pisateljve notranje identitete s kmečkim ljudstvom in njegovim etosom.

Težje opazni, vendar še zmeraj ugotovljivi obrisi starejše pripovedne tradicije obstajajo tudi v vsebinskem ustroju Kosmačevih zgodb. Ne glede na novosti v gradnji dogajanja, je pravi začetek zgodbe po navadi že nekje v rojstvu prikazane osebe in njena popolna izpeljava v smrti, vmes pa si slede usodni ljubezenski, gmotni, vojni ali še kakšni drugi zapleti, ki smotrno vodijo v konec. V tej starodavni povestni morfologiji, kjer se seveda mora »veliko zgoditi«, kot beremo na nekem mestu, je Kosmačeva pripovedna moč po navadi najmočnejše zbrana ob poglavju smrti, ki predstavlja glavno, potresno mesto zgodbe. Vse to daje med drugim misliti, da ima pred očmi bralca v širšem pomenu besede, ne samo izbranega intelektualnega bralca. To stran Kosmačeve poetike nam večkrat odkrivajo tudi njegove pogostne zastranitve od pripovedovane zgodbe k razmišljanju o pisanju samem. Ta literarna razmišljanja so sicer zelo raznovrstna, vendar so med njimi dokaj opazna prav tista, v katerih navezuje pogovor o pisanju in pisateljstvu s preprostim ljudskim bralcem. Pri tem zavzema različna stališča, vendar ni mogoče prezreti, da v njegovih zavesti avtoriteta ljudskega bralca še zmeraj obstaja.

Pa ne samo to. Obstaja tudi še avtoriteta vaškega ljudskega pripovednika. To mesto najbolj očitno prisodi svojemu očetu pa tudi materi (drugi vaški pripovedniki imajo bolj stranska mesta), ki se ju med lastnimi zgodbami s posebno pozornostjo večkrat spominja prav s te strani in natanko popiše njun pripovedni dar, ki da je pri očetu vodil k modrovanju, pri materi pa v pripovedno igro. *Pot v Tolmin* (Naša sodobnost 1953), kjer obuja spomin na svojo odločilno pot v šole, ki jo je kot sedemnajstletni »pob« nekega jesenskega jutra prehodil z očetom, od doma pa tja do tolminske gimnazije, je podroben opis očetove pripovedovalske šole, pravzaprav prvega in v mnogočem odločilnega

mentorstva v sestavljanju povesti. Značilnost tega prvega literarnega mentorstva je, da je z očetovimi mojstrskimi pripovednimi zgledi in modrovanji scela obrnjeno k zanimivim človeškim zgodbam iz domače doline in njihovem prenosu v literaturo. Vsaka hiša ima po njegovem svojo nenavadno, zapisa vredno zgodbo in snovi je neskončno, manjka le pisatelja, ki bi vse to vzela pod pero. Ob koncih takih zgodb, ki jih med potjo pripoveduje sinu, zmeraj znova sledi nauk: »Ali ne bi bilo vredno to napisati? Škoda, da v naši dolini ni nobenega pisatelja! Zgodb mu ne bi manjkalo. In kakšnih zgodb!« Ali pa: »Vidiš, včasih beremo razne povesti, pa kar vidimo, kako je vse iz trte izvito, kakor se reče... Vse je izmišljeno... Tukaj pa leži na tleh živa resnica, pa nikogar, ki bi jo pobral.« In nazadnje: »Pesmi?... Saj nič ne rečem, tudi pesmi rad berem. Toda raje imam knjige, hočem reči, povesti, romane... knjige, ki pišejo o človeku... o našem življenju... Vidiš, zato pa pravim, da je škoda, ker v naši dolini ni nobenega pisatelja. Snovi, kakor se reče, nam ne bi manjkalo...«

Sliši se, kot da je iz daljave znova spregovoril Levstikov duh in kot da imamo pred seboj novo, posodobljeno varianto *Popotovanja iz Litije do Čateža* iz leta 1858, ki je v nekem smislu zaznamovalo začetke slovenske umetne pripovedne proze. Natančneje branje Kosmačeve Poti v Tolmin nam seveda pove, da stvari le niso več levstikovsko enostavne niti v očetovih naukih in še manj v pobovem sprejemanju teh naukov, saj se vmes nenehoma vrivajo molk, razdalja ali celo rahel posmeh. Vendar Kosmač kljub vsemu temu ne razdru svojega temeljnega, občudujočega razmerja do očetovih pripovedi, ampak se s soustvarjalno radostjo spušča vanje. Ne prezre nobene podrobnosti, kaj šele tako, da pripovednik zmeraj s posebno pazljivostjo začenja tisti del zgodbe, ki bo junaka pogubil: »Treba je povedati samo še to, kako je umrl.«

Toda tu ne gre samo za mladostne spomine na prvo pripovedno šolo. Kosmač tudi v trenutku svoje sedanje ustvarjalne pripravljenosti, sredi svoje najbolj nemirne in neposredne inspiracije ne ostane na osamljeni poti, ampak poseže po zgodbi, ki je živela med njegovimi tolminskimi ljudmi že prej. Značilen je prizor, ko sredi potepuško razviharjene, čisto svobodne pesniške domišljije, ki ga odnaša v neznano, nenadoma uzre točko, ki vodi nazaj v svet materinih pripovedi otroku, in te točke se oprime kot neke varnosti ali odrešitve sredi svojega domišljijško razmajanega sveta:

»No, ostareli gusar ali ogoljeni orel, peljal sem se, spet sem se peljal v neznano, v nove neumnosti in modrosti, v trpljenja in strasti. Rjuhe, ki so se sušile na piranskih strehah in so vihrale v vetru, so bile zastavice mojih tovorov, mojih neozdravljivih boleznih, mojih nedosegljivih ciljev. Punta je bila kljun ladje, izrezljan v doprski podobi bohotne sirene, in svetilnik je bil njeno rdeče, stekleno oko. Z enakomernim pozibavanjem smo rezali valove. Pred nami se je razlival proti obzorju pas blede zelene mesečine. Na njej je bila tam daleč drobna črna pika, ki se je pozibavala, kakor bi droban človeček odhajal po široki beli cesti... Tako je hodil Tantadruj, sem zamrmral. 'Pojdimo zdaj za njim!'...«

Med pisateljevo svobodno ustvarjalno domišljijo in pripovednim izročilom, v tem primeru daljno materino pripovedjo o vaškem norčku Tantadruju, še zmeraj obstaja trden most, obstaja globoko skupen, v bistvu arhaičen vir epike.

Seveda pa vsi ti tradicionalizmi predstavljajo samo eno, čeprav močno in temeljno plast Kosmačeve proze.

Ob njej in znotraj nje same obstaja in močno deluje še druga plast, ki tradicijo nenehoma krši, prestopa in odpira k drugačnim, njej tudi tujim vsebinam in k novemu izražanju. Ta drugačnost in modernizacija nista samo spremljava ali dodatek tradiciji, ampak jo odznotraj spreminjata in jo usmerjata k drugim učinkom, kot smo jih navajeni v območju pripovedne klasike.

Če začnemo spet s prostorom dogajanja, ni mogoče prezreti, da ta prostor kljub topografski določenosti ni realistično zamejen, ni samo gorati tolminski svet štirih dolin ali samo omarasta celica rimske ječe Regina Coeli z divjim kostanjem pod oknom in z gosenco na mladikah, temveč je vse to hkrati tudi pisateljev veliki svet z notranjimi pomeni, ki razmikajo navidezni realni prostor in se širijo v večja in temeljna človeška vprašanja. V *Gosenici* (1936), ki uničuje kostanjeve pomladne poganjke in cvetne liste, se postopoma odkriva grozljivo globinsko načelo vsega obstoječega — kako »življenje žre življenje« — ki ima v okolju fašističnega nasilja še druge dodatne pomene. Zgodbe tolminskih, po večini nesrečnih vaških posebnežev niso samo krajepisne človeške zanimivosti ali figure neke vaše kronike, ampak nosijo v sebi pomene, ki sežejo k temeljnemu vprašanju, kot so človeška sreča, kruh, mržnja, ljubezen, lepota, grdota, prostost, ujetost in še kaj (npr. *Sreča*, 1936; *Kruh*, 1936; *Človek na zemlji*, 1935; *Življenje in delo Venca Poviškaja*, 1937; *Smrt nedolžnega velikana*, 1952; in dr.). Toda dokler so te zgodbe še neke vrste parabole z razvidno ali celo razkrito umovalno mislijo, in take te zgodbe po navadi so, jih seveda še ne bi mogli iztrgati iz tradicije, ki sega daleč nazaj, ne le k očetovemu pripovedništvu, temveč še dlje, pravzaprav še v kulturo pridigarke besede. Prestop se zgodi šele v trenutku, ko pisatelj sledi svoji stopnjevani subjektivizaciji pokrajine in prostora s stvarmi vred. To se dogaja večkrat in vse izraziteje v njegovi poznejši prozi. Balada o trobenti in oblaku je na primer pripoved, ki s prostorom in njegovimi menjavami ravna nenavadno svobodno in že sam njen naslov nosi v sebi dvoje simbolnih nadpomenov, ki se nato v zgodbi ponavljata in postaneta idejna os celote. Gre za dvoje simbolov — okoli belega oblaka je zbrano življenjsko upanje, glas trobente pa je glas človekove neizprosne moralne zavesti (je »angel dolžnosti« ali »trobenta sodnega dne«), segajoč vse do smrtnega ukaza. Simbola razširjata dogajanje daleč čez realne zarise sicer prijemljive tolminske in dolenske pokrajine. Toda oba simbola, čeprav umetniško subjektivizirana in pomensko tudi do neke mere gibljiva, sta še zmeraj na robu splošno umljive alegorije in zato racionalno prevedljiva, deloma tudi še ujemljiva v starodavni, včasih pravljčni, včasih religiozni mitos dobrega in zla. Kosmač pa v istem besedilu sega tudi po bolj skrajnih sredstvih subjektivizacije, vse tja do domišljijsko čisto svobodnih, docela ponotranjenih ekspresij prikazanega sveta. Isto zidanico sredi »blagega dolenskega sveta« najprej vidi kot podobo idilične lepote, takoj zatem pa se mu izpremeni v grozljivo reč: »Zidanica ni bila več glava črnookega dekleta, ki je zadremalo med zelenjem, zdaj je bila velikanska mrtvaška lobanja«. V Tantadruju se realistično prikazano in veselo podeželsko sejmišče, kjer dobrohotni norček v pisani družbi kupuje kravje zvonce, zvečer spremeni v grozljivo mrtev prostor, ki mu subjektivna metaforika prenaša in širi pomene v privid človeškega sveta sploh, nekje na grotesknem robu karnevalske radosti in smrti:

»Tantadruj je obstal pod obokom in z njim so nehote obstali tudi ostali trije. Bila je noč in v mrzli mesečini je bil trg prostran kot puščava. In bil je tudi prav

tako prazen. Nikjer ni bilo več nobene stojnice, kakor bi jih bil veter odpihal z blagom in sejmarji vred. Samo na drugem koncu je še stal vrtiljak. Toda ni bil več pisan in živ in prešerno glasen, kakršen je bil čez dan, ko je noro vrtil vriskajočo mladino. Zdaj je bil podoben nekakšnemu velikanskemu črnemu okostnjaku, ki je izgubil svojo lobanjo in je zato z razširjenimi rokami brezupno onemel v nočnem vetru... Veter je bil oster in jezen...«

Tako videnje človeških prizorišč se odpre šele takrat, ko pisatelj dopusti, da se njegovo doživljanje sveta močno zrelativizira, seveda ne v napetosti, ki ostaja in se celo stopnjuje, temveč v svoji notranji večsmernosti, v svoji disharmoničnosti. Doživljajska dvojnost se je v Kosmačevi prozi kazala že od nekdaj, kazala se je kot razmeroma ostro nasprotje med humorjem in tragiko. To nasprotje predstavlja sploh temeljni »bioritem« njegove pripovedi, obrnjene po navadi dokaj strmo od igrive šaljivosti v tragizem, včasih pa tudi narobe, od resnosti v nasmeh. Do tu stvari ne bi bile nove in dopuščajo vtis, kot da gre za izvirno nadaljevanje enega najstarejših vzorcev slovenske kratke proze, ki je že neke pri Ivanu Tavčarju doživel svojo kanonizacijo. Nova je le skrajnost, s katero se Kosmač zdaj spusti v kontrastiranje, tako da imamo pred seboj prozo, ki po svojem notranjem razporu in po svoji zunanji nenavadnosti sega v območje pojavov, ki jih literarna veda uvršča med pojave ekspresionistične intenzitete, dihotomije in distorzije. Skratka, Kosmač zapušča starejšo tradicijo in začne nadaljevati tam, do kamor sta segla Ivan Pregelj in Slavko Grum in do koder mladi povojni modernistični val v petdesetih letih v glavnem še ni segel. Vendar je treba dodati, da Kosmačevo domišljijско prenavljanje človeških prizorišč še zmeraj kaže očitno mejo zadržanosti. Ta meja se najbolj razločno pozna v počlovečenju vseh, tudi še tako protičloveških pojavov narave. Navedeni primer puščave z vrtiljakom kot velikanskim okostnjakom brez lobanje se konča s stavkom: »Veter pa je bil oster in jezen...« Svet kljub vsemu deluje še po človeško in je antropocentričen. V njem še ni prave odtujenosti med človekom in stvarmi, niti v Kafkovem niti v Robbe-Grilletevem smislu.

Pa ne samo v oblikovanju prostora, tudi v oblikovanju ljudi Kosmač prestopa tradicijo. Njegova bogata galerija vaških originalov po eni strani res kaže še k jurčičevskemu izročilu, po drugi pa velik odmik, celo silovit odziv od tradicije. Odmik je najbolj opazen v tem, da nenavadne lastnosti vaških posebnežev stopnjuje do usodnih telesnih ali duševnih okvar, ki ne morejo biti več predmet vedre zanimivosti, ampak prehajajo v območje patološkega, grozljivega in brezupno tragičnega. Med take najbolj izdelane primere patologiziranih vaških izjemnežev gotovo sodi Venc Poviškaj, ki ga telesna hiba, pravzaprav vse bolj mučna zavest o njej, dosledno vodi v samomor; ali pa nezakonsko dekletce Sreča, ki jo omračeni um pripelje do popolnega razčlovečenja in iz nje naredi zver, zaprto v kurniku, dokler je lastna mati s sabo vred ne utopi. Tu se seveda nehuje folklorni svet vaških originalov in začenja nekaj čisto drugega, k čemur se je postopoma spuščala moderna proza vse od Cankarja naprej pa do Prežih in Gruma. Temu bi lahko rekli razkrajanje ali dezintegracija človekove osebnosti. Neko posebno skrajnost in nekakšen vrh v zasuku vaškega originala kot vedre ali humorne literarne figure v njeno nasprotje lahko odkrijemo na primer v osebi z imenom Prekleta strešnica iz Balade o trobenti in oblaku. Okupacija je iz tega vaškega posebneža, ki bi bil nekoč v mirnodobni krčmi lahko še razvedrilna figura, naredila izdajalca najbolj bedne vrste, ki mora po ukazu okupatorjevega oficirja pred vsemi

s sekiro obglaviti Temnikarjevo ženo in to stori brez sleherne znožnosti, da bi se uprl. Tu je tradicija starodavnega vaškega originala doživela obrat najhujše vrste. Samo ime kaže še nekam nazaj v staro vaško občestvo, vse drugo je brezupna izmaličenost. Prav na tem mestu se nam razločno odkrije neka temeljna kategorija, ki deluje iz globljega zaledja in neustavljivo spodnaša tradicionalni ustroj Kosmačeve proze. To je kategorija časa. Gotovo je prostor, pa naj pri tem mislimo na pokrajinsko ali vaško okolje, manj ali vsaj počasneje podvržen spreminjanju kot čas, če s tem mislimo zgodovinsko dogajanje krutega 20. stol. in njegov vpliv na človekovo usodo. V Kosmačeve ljudi sta od blizu udarili dve svetovni vojni z nešteti zunanji in notranji posegi, pa še nasilje raznarodovalnega in razčlovečujočega fašizma zraven med obema vojnoma. Pisatelj sam je bil v občutljivih mladih letih zaradi te surove politike zaprt, obsojen in nasilno izvržen iz svojega starega vaškega okolja ter pregnan v bridke, čeprav tudi dragocene izkušnje čisto drugih, tudi večjih svetov. Prav tako je začelo delovati spoznavanje novodobne svetovne literature, ki je bila daleč onstran stare domače pripovedne šole. Vse te spremembe, ki so bile v veliki meri in najprej spremembe časa, so bolj kot karkoli drugega spreminjale ljudi Kosmačevega peresa, odkrivale tudi njihovo razčlovečenje in jih odtujevale tradicionalnim pripovednim vzorcem, v katere niso več sodili, pa naj je bil avtor nekje v svojem dnu še tako vezan nanje. V *Očku Orlu* (1946) pravi pisatelju, ko se je po petnajstih letih vrnil pogledat dom in domače ljudi, stara teta tole: »Da, hude stvari so se godile. Vrtnec nas je vse zasukal.« Življenje, kakršnega je v zadnji vojni spoznaval od blizu, je lomilo vse okvire stare poetike. V Baladi se sprašuje: »Mar strahote, ki jih človek počenja v imenu človeka in tudi resnično za človeka, ne morejo biti več povesti? Ali človek in človeštvo res počenjata stvari, ki niso več primerne za pero? Ali je tudi Temnikar pognal čez to mejo?«

In vendar ima tudi novodobno notranje razpadanje človeka v Kosmačevi prozi svoje meje in še zdaleč ni nenadzirano. Še več, zdi se, da je prav na tem mestu zbral največ kljubovalne moči v obrambo človekove pokončnosti. Saj ni mogoče prezreti, da je v petdesetih letih iz svojih vaških ljudi izoblikoval dve resnično velikanski človeški postavi: Temnikarja, junaka boja, v katerem se najgloblji »strah prevrže v pogum«, in nič manj silovito Temnikarico, junakinjo trpljenja, ki sta edinstveni heroični postavi slovenske in, lahko bi tudi rekli, svetovne literature. Pa tudi Tantadruju, nasprotnemu, antiherojskemu in norčevskemu polu svoje vaške človeške galerije, je podelil posebno človeško moč in vrednost. Dal mu je ne samo čisto dušo »otroka božjega«, temveč tudi posebno gledanje na svet, ki zmore troje velikih reči: živeti zunaj običajne računajoče pameti, čutiti lepoto sveta in spreminjati misel na smrt v misel na čudovito srečo. Norček Tantadruj je v bistvu velik umetnik, ki s svojim čistim srcem in z narobnim, domišljijским gledanjem odjemlje svetu njegovo težo. Kosmač se tu spušča v čarobno območje pravljice, ki človeku pomaga živeti mimo njegovega razuma. Najbrž ni samo naključje, da je hkrati z veliko notranjo zbranostjo prevajal pravljice Oscarja Wilda, ki so izšle leta 1959 kot Tantadruj. Stičišča med avtorjema niso neopazna. Tudi Wilde odkriva svet, ki je vznemirljivo razpet med same skrajnosti: med trdo, skoraj naturalistično stvarnost in brezmejno domišljijo, med ljudi do kraja čistega srca in popolne brezsrčneže, med očarljivo lepoto in strašno grdost, ki pa sta si včasih nenavadno blizu, med zunanji videz, ki je eno, in notranjo resnico,

ki je nekaj srhljivo nasprotnega. Vendar so izteki njunih zgodb prej različni kot podobni. Pisec znamenite pravljice o grozljivo grdem debeloglavem pritlikavcu z neskončno čistim srcem in prečudovito domišljijo v duši pa presunljivo lepi, vendar do kraja brezsrčni španski princezi, ki svojemu oboževalcu naposled dá spregledati pošastno resnico o sebi na tak način, da pritlikavcu pri priči počí srce, je izbral konec najhujše vrste (*Infantijin rojstni dan*). Lepa infantinja po njegovi smrti celo ukaže služabnikom: »Odslej naj tisti, ki prihajajo, da bi se igrali z mano, nimajo srca!« Tantadruja pa Kosmač kljub vsem porazom ne pusti prebuditi iz njegove domišljije, ki se je zagledala v smrt. Ostaja Sizif svojega vztrajanja, čeprav Sizif nove, groteskne vrste. Po vseh izkušnjah, ki so ga že skoraj dotolkle, nazadnje znova krene na pot po svoji prazni dolini, da bi naposled in nekje vendarle našel svojo pravo, lepo in odrešujočo smrt. Vse je tiho, samo zemlja mu še odzvanja pod nogami.

Ali je to Kosmačeva slovenska varianta novodobnega sizifovstva? Kot vse kaže je bolj zapletena in po svoje trpežnejša od Camusove, ki je sredi petdesetih let postajala na Slovenskem aktualna in jo je Kosmač zelo verjetno poznal, Camusa pa pozneje tudi sam prevajal (*Kaligula*, 1963). Toda razlike med njima so bistvene. Medtem ko pisec *Sizifovega mita* ne more zatajiti globinske tradicije francoskega racionalizma in problem človekovega poslednjega heroizma, se pravi brezupnega vztrajanja v pokončni drži, postavlja v osveščeno zavest in voljo, temelji Kosmačeva filozofija vztrajanja v mnogo bolj iracionalnih gibalih, včasih skoraj pravljinih ali mitičnih, saj na dnu vsega deluje neke vrste prvinski čut za dobroto, ljubezen in lepoto, ki so nekako večne. »Dobro srce« je tudi znotraj modernističnih plasti njegove proze tista notranja os in vrednota, ki drži svet skupaj. Nanjo sta, čeprav vsak po svoje, trdo pripeta oba poslovilna junaka Kosmačeve proze, Temnikar in Tantadruj. In nanje je končno pripet tudi pisatelj sam s svojimi pogledi na lastno umetništvo, v razmišljanju o pisanju in pisateljstvu, ki nenehoma spremljajo zgodbe njegovih junakov.

Prav to nenehno ustavljanje glavne zgodbe in zrcaljenje avtorjeve zavesti, ki zgodbo ustvarja, pa je nekaj, kar pri Kosmaču najbolj opazno razstavlja tradicionalno povest, v kateri bi se predvsem »moralo veliko zgoditi«, ne pa da se veliko razmišlja o njej. Tako pisanje zgodbi odvzema del samostojnosti, saj bralca opozarja na njeno izmišljenost in ga meče iz naivnega in enosmernega v večsmerno, včasih tudi bolj vznemirjeno branje. Edgar A. Poe je bil prvi, ki je sredi minulega stoletja na široko razkril potek pisanja samega, »modus operandi« svoje poezije. Postopek, ki so ga nekateri imenovali »destrukcija inspiracije«, na različne načine in v različnih stopnjah spremlja tudi novodobno prozo, pri nas očitneje od Cankarja naprej. Kosmač je pri tem šel razmeroma daleč. V Baladi je avtorsko refleksijo, to se pravi sprotno opazovanje izmišljanja in ustvarjanja »novele« z mnogimi zatikanji vred, povzdignil v samostojno vzporedno zgodbo pisatelja Petra Majčna, tako da ta zgodba pisanja samega postaja že kar enakovredna obema glavnima zgodbama — Temnikarjevi in Črnilogarjevi. Seveda tako laboratorijsko razmerje do nastajajočih zgodb pomeni hkrati tudi večjo razdaljo in svobodnejše razmerje do pripovedne snovi, posebno še pri razporejanju dogajanja, to je v komponiranju dogajalnih segmentov. In prav tu si Kosmač dovoli veliko prostosti. Dogajanje vrže iz premege in enosmernega poteka, mehaniko časa nadomesti z njegovo notranjo dinamiko, konec dogajanja postavi pred njegovo središče

ali začetek, skratka, potek stvari v pripovedi poljubno izpreminja, montira in »se igra« z njim. Kompozicijsko stiliziranje, to se pravi subjektivno razporejanje sestavin po čisto posebnem notranjem redu, pa ne velja samo za časovne enote dogajanja, kjer je najbolj opazno, temveč zajema tudi predmetne oz. motivne enote dogajanja, in sicer tako v izbiranju teh enot kot v njihovem sopostavljanju. V Tantadruju najdemo že precej skrajne primere takega stiliziranja, ki mestoma drsi že v abstraktno geometrizacijo. Štirje norčki se srečajo s štirimi duhovniki na tale način:

»Obrnili so se, šli s pokopališča in se spustili nazaj s police. Po prstih so se približali župnišču, po prstih stopili do okna in pogledali skozi reže priprtih temnic — in ostrmeli so, da jim je zaprlo sapo, zakaj soba je bila vsa zlata. Zlat je bil Kristus na steni, temno zlata je bila knjižna omara in zlati so bili napisi na hrbitih knjig. Na mizi je stal zlat svečnik s šestimi roglji, v njih so bile blede zlate debele voščenske, ki so gorele z živimi zlatimi plameni. Temno zlate so bile pečene goske na podolgovatem krožniku z zlato obrezo, blede zlata je bila sredica maslene pogače in temno zlata njena skorja. Zlate rožice so bile na steklenici in na kozarcih in sončno zlato je bilo vino, ki se je svetilo v njih. Okrog mize so sedeli župniki in njih okrogli obrazi so bili škrlatno zlati; s temeni so se naslanjali na steno, zapirali oči in odpirali usta, da so se jim svetlikali zlati zobje, ter prepevali s polnimi temno zlatimi baritoni: 'Oo-ooo ... Oo-ooo ...'«

Skoraj wildovsko lesketajoča se barvna stilizacija, vendar z izvirno ironičnimi in nekoliko grotesknimi zasuki.

Toda tudi pri vseh kompozicijskih in stilnih umetnijah novodobne proze je Kosmač poznal svoje meje. Eksperiment in tehnika se pri njem nikoli nista osamosvojila. Prav tako je iz mnogih njegovih razmišljanj o pisanju razvidno, da je kljub marsičemu novemu ostal stari vernik pesniškega navdiha kot spontanega in izjemnega doživljajsko domišljijanskega stanja, v katerem se šele sproščajo izrazne ustvarjalne moči, povezane v svojih globinah z vsem tistim, čemur še zmeraj pravi »srce«. Tudi na tem območju moramo pri njem računati z določenim arhaičnim korektivom. Saj je nadvse značilno, da je ob dokončanju Tantadruja, svojega domišljijanske in izrazno najbolj drznega dela, storil najprej to, da ga je šel primerjat ob še zmeraj sveto mu materino pripoved o vaškem norčku. Ne more si kaj, da ne bi na koncu dodal tihega opravičila zaradi svoje drugačnosti: »Najprej to, da ta zgodba ni več tako svetla, kakor jo je bila povedala moja mati. A kriv sem sam. Takrat sem bil še otrok, poslušal sem jo za veselje in kratek čas, zato je samo včasih zadišala po pelinu, zdaj pa, ko je po štiridesetih letih spet oživela, se je pokazalo, da se je v meni popolnoma zgrenila.«

Razdalja med mladostno in odraščeno pripovedjo je razločna in ni majhna, toda njun najgloblji notranji stik ni niti noče biti pretrgan. Končno tudi v modernizirani kompoziciji, kjer se Kosmač na prvi pogled najbolj oddaljuje od stare tradicije, lahko odkrijemo očitne sledove nekdanje ljudske pripovedi. Če natančneje opazujemo očetov način pripovedovanja zgodb v Poti v Tolmin, ne moremo mimo spoznanja, da vsaj v zarodkih vsebuje že vse lastnosti kompozicijske dinamike, kakršno je Kosmač do kraja razvil in moderniziral v Baladi o trobenti in oblaku. Oče po navadi ravna tako, da začenja s sklepom oz. izrazitim koncem zgodbe, ki vzbudi v poslušalcu napetost, nakar postopoma odvija posamezne zaokrožene dogajalne segmente, ne da bi bili nujno vezani v premi kronološki red, temveč so lahko tudi prestavljeni in razmetani, tako da zmeraj znova lovi nit zgodbe, kar opazimo tudi pri tetinih pripovedih

o očku Orlu, kjer sama ugotavlja, kako »izgublja nit« dogajanja. Hkrati pa je zgodba pogostoma pretrgana z očetovimi umovanji, zadevajočimi tudi pripoved samo, njen potek in sestavo, celo vprašanje njene primernosti za knjižno povest. Pri vsem tem pa ostajajo mesta smrti pripovedno najbolj izdelana, glavna in potresna mesta zgodb, ki naj dokončno in od znotraj zagrabijo poslušalca ali bralca.

In naposled je tu še neko vprašanje, ki je zanimivo tudi zato, ker nanj ni mogoče zanesljivo odgovoriti.

Ko je Kosmač z Balado o trobenti in oblaku in s Tantadrujem dosegel svoj vrh, je — komaj pri petdesetih — pred javnostjo odložil pero in tako rekoč utihnil. Razlogov za to je lahko več. Toda če natančneje in odznotraj opazujemo poreklo, naravo, razvojno smer in doseženi vrh njegove proze, lahko med razloge uvrstimo še enega: da gre za pisatelja, ki je poleg daru besede nosil v sebi tudi dar molka. Po nekaterih znamenjih bi se dalo slutiti, da je bila poslednja bitka med obema darovoma pri Kosmaču dolga, huda in boleča. Dobojeval pa jo je, kot vse kaže, z zunanjim mirom, dostojanstvom in gosposkim humorjem, zvest svojemu globokemu čutu, kaj je pisateljsko prav in kaj narobe. Na tej točki človekove izkušnje — kaj šele pesnikove — dar molka morda ni nič manjši dar, kot je dar besede. In nič bolj redek.

Ne samo za najširši krog bralcev, tudi za literarno vedo, domačo in tujo, je Ciril Kosmač pisateljsko in človeško zanimiv pojav. Poleg mnogih krajših prikazov in obravnjav je v povojni literarni zgodovini in teoriji doživel že kar tri znanstvene knjižne razprave, vredne vse pozornosti: *Helga Glušič, Pripovedna proza Cirila Kosmača*, Ljubljana 1975; *Ivan Cesar, Poetika pripovedne proze Cirila Kosmača*, Koper 1981; *David. S. Denton, The Life and Works of Ciril Kosmač*, Nottingham 1984. Nova raziskava poteka tudi v poljski literarni vedi.

*

Pomladni dan, ki je prvič izšel revialno v Novem svetu l. 1950, zatem pa v samostojni knjigi pri Prešernovi družbi l. 1953, zavzema v Kosmačevem pripovedništvu zelo vidno mesto: je njegovo najobsežnejše (nekateri ga imenujejo roman) in verjetno tudi najširše priljubljeno delo; hkrati pa je v svojem ustroju prelomne narave in kaže ne le pisateljevo napeto iskanje novih pripovednih možnosti že razmeroma zgodaj po koncu druge svetovne vojne, temveč tudi tehten delež v premiku, ki ga je slovenska proza napravila v petdesetih letih iz območja takratnega realizma v nove smeri.

Pomladni dan je že na prvi pogled vsebinsko precej raznovrstno, za Kosmača naravnost enciklopedično besedilo, saj nosi v sebi skoraj vse njegove pisateljske snovi. Temeljita raziskovalka njegovega dela Helga Glušič ugotavlja, da je to sploh »motivno najbogatejše Kosmačevo delo«. V njem je res cela vrsta osrednjih motivnih krogov in opazovanje bi mogli začeti tako skozi ljubezensko tematiko kot skozi tematiko smrti ali vojne ali avtobiografije ali celo skozi tematiko narave in njenih ljudi. Vse te vsebine se med seboj prepletajo in bralcu dovoljujejo različno motivno hierarhiziranje. To je mogoče tudi zato, ker pisatelj skoraj vse motivne kroge pripelje do umovalnih sklepov, ki nam naposled bolj ali manj razločno povedo, kaj pomeni človeku ljubezen, kaj smrt, kaj vojna, kaj dobrota, kaj sreča, kaj narava, kaj pisanje in tako naprej.

Toda če pri poskusu smotrnega razlagalnega prodora v to delo vendarle iščemo združevalni ali krovni motiv, ki se razteza čez vse druge in jih pod sabo združuje, bi to utegnil biti motiv pripovednikovega spominjanja, ki je tudi motiv vračanja. Saj je skoraj vse, kar se v Pomladnem dnevu dogaja, že minulo dogajanje, dogajanje skozi pripovednikov (v tem primeru tudi avtorjev) spomin, ki je obrnjen od sedanjosti v preteklost, vse tja do njegovih otroških let. Neposredna sedanjost o nobeni zgodbi več ne odloča, tetina pripoved na poti pod Vranjek odkrije samo še nekaj sklepnih delcev Kadetkine zgodbe, vse drugo prihaja iz pripovednikovega spomina. Za minule zgodbe pa je značilno, da jih nenehoma povezuje njegova osebna navzočnost, se pravi njegova osebna življenjska zgodba, ki se spominsko in retrospektivno odkrije tako rekoč v celoti in s koledarsko natančno orientacijo, ki ima dejansko biografsko podlago.

Motiv vračanja pri Kosmaču seveda ne preseneča, saj je v nekem smislu globoko navzoč skozi celotno njegovo prozo in sodi med njene duhovne temelje. Toda po petnajstih letih prisateljeve resnične odsotnosti od doma — in trdih izkušenj v tujem svetu, o katerih pa ni pisal, in naposled izkušenj med partizani — se je ob vrnitvi in obisku domače doline motiv vračanja konkretiziral in se povzdignil čez celoto. Pojavil se je že v noveli *Očka Orel* (1946) in čeprav je ostal še na robu zgodbe o junaškem starcu iz osvobodilnega boja, je prišel že do samostojne pripovedne sestavine in tudi miselne utemeljitve: »Ko si doma, si na trdnih tleh in niti ne veš, kako te na tujem premeta. S trudnim korakom drsiš po pločniku in pod pločnikom kar votlo bobni. Zdi se ti, da hodiš po ledeni plošči, po tenki in krhki ledeni plošči, pod katero ni nikjer dna, nikjer nič stanovitnega, nič trdnega: kamna ni, zemlje ni, sama votlina, praznina, brezno brez dna, v katerega se boš nekoč zrušil. V srcu pa ti razsaja strašen občutek zapuščenosti: odtrgan si od vsega živega...« Temu, od Prešernovih Sonetov nesreče naprej znanemu notranjemu počutju slovenskega pesnika ali pisatelja, ko se znajde pred breznom globljih bivanjskih izkušenj, sledi še drugi del, poglavje zaželeno vrnitve:

»Na polici sem se zleknil po mladi travi. Potegnil sem z dlanjo po njej in občutil, da je že vlažna.

Nato sem stisnil pest in začel tolči po tleh. Pri srcu mi je bilo vedno bolj mirno in dobro. Pod sabo sem čutil stanovitno, trdno domačo zemljo; za nekaj trenutkov se je vse, o čemer mi je govorila teta, odmaknilo in razpršilo v prihajajoči večer. Dolina me je objela: bil sem spet doma.«

Tu, prav v tem položaju, zabeleženem že leta 1946, se začenja Pomladni dan, ki z enakega zornega kota postavi motiv osebnega vračanja v središče vsega. Izhodišče je enako: po petnajstih letih odsotnosti se pisatelj že nekaj dni po koncu vojne vrne v dolino svoje mladosti. Brzostrelko odloži v kot, odrine sedanjost in se poskuša notranje vrniti v svoj prvotni dom, med prijazne, starodavne in varne stvari, med njegove ljudi in njihovo pokrajino, sredi vsega pa najti spet mir, dobrotu, lepoto in poezijo. Vendar je duhovna stiska, iz katere prihaja iskat svoj novi stari dom, tokrat zapisana že mnogo določneje in globlje kot v zgodnji povojni noveli. Tokrat udarijo v ospredje izkušnje druge svetovne vojne in hude okvare človeškosti, ki jih je prinesla. Če sledimo zaporedju dogodkov, vidimo, da je na zadnje mesto pred svojo vrnitev postavil pomemben dogodek: pripoveduje, kako je pri svečani večerji,

prirejeni v nekem ljubljanskem hotelu zavezniškimi oficirjem, doživel silovit udarec. Bila je to vest o strašni očetovi taboriščni smrti. Med jedjo mu je namreč prijatelj — pisatelj, ki je sam šel skozi tisto taborišče in bil priča dogodku — mimogrede povedal, kako je neki kultivirani gestapovec s coklo pobil ponosnega starca. Temu pa je takoj zatem sledila še vest o prijateljevi pisateljski smrti. Ob koncu njunega pogovora je utrujeni taboriščnik z eno samo kretnjo podrl Gorkega veličastno vizijo Človeka: »Če še misliš, da je človek človek, se bridko motiš! Človek je zver, dokler ima kremplje in zobe, ko pa jih nima več, je otopela in umazana žival!« In ta preizkušeni silak — kdo drug kot neimenovani Prežihov Voranc — pove naravnost in odločno, da več ne bo pisal. Ob teh udarcih, ki bodočemu snovalcu Pomladnega dne skoraj spodnesejo tla pod nogami, sledi še eden, intimnejši. Ko opotekaje stopi pred ogledalo in pogleda samega sebe, nekje na dnu zdvomi tudi vase, v čustveno pristinost in čistost lastnega jaza.

Tu nekje in od tod in ob takim notranjem zaledju se v resnici začneja motiv pisateljevega vračanja v domačo dolino, nazaj k zdravju, človeškosti, miru in ustvarjalni radosti. Pomladni dan je naslov, smer, cilj in simbol koraka iz notranjih mrakov na svetlobo. Precejšnja je teža, ki tokrat — predvsem iz vojnega zaledja — bremeni ta korak ali poskus koraka k odrešitvi. Toda tudi volja je bila močna. Lirični vstop v Pomladni dan, uvod, ki intonira celoto, ne zmore odriniti temnih tonov, toda z vso krčevitostjo se oprime svetlih:

»Tisti pomladni dan je bil lep, svetel, zvoneč, kakor iz čistega srebra ulit... Res je, da so se mrki oblaki grenkih doživetij večkrat pripodili na jasno nebo mojega spomina, res je, da so stare in nove bolečine dokaj pogosto zamolklo butale ob steno mojega srca, res je, da so se včasih vzdignili vrtinci nekdanjih viharnih mladostnih čustev, da so se na dnu hladnega tolmana življenjskega spoznanja vzdihovaje obračali težki kamni potopljenih hrepenenj — toda vse to ni zasenčilo, ni pomendralo, ni izpodkopalo in ni raztrgalo široke in globoke njive mojega miru...«

Temeljna misel je jasna in optimistična in Kosmač se je tu še potrudil, da jo je zavaroval v lepotni novoromantični ritem, ki je bil karseda daleč od Prežihove groze. In vendar tudi ta poetični ritem ni zmožel skriti svojega notranjega nasprotja, teže in dvoma, ki sta bremenila pisateljevo vračanje na varno.

Najbrž je smiselno opazovati Pomladni dan prav skozi to notranjo razpoko, skozi vsebinsko dvojnost besedila, pisanega na témo vračanja, ki je notranje razcepljeno med možnost in nemožnost vrnitve. To pa je navsezadnje, gledano globinsko, temeljni problem Kosmačeve proze v celoti, proze, ki je razpeta med arhaiko in modernizem. Če se še za hip ozremo nazaj po slovenski književnosti, ugotovimo, da je bila podobna pot iz ogroženosti v smer varnosti ubrana in prehojena že večkrat in na različne načine. Seveda nas vse tiste počezne in ravne poti, ki so vodile nazaj v idilo domačijske ali kakšne druge vrste, lahko najmanj zanimajo. Znamenje večjih duhov je bila zmeraj resna količina muk in nemožnosti na teh poteh vračanja. Ta znamenja nosijo vsak po svoje tako Prešeren kot Cankar, Župančič ali Voranc, če smo skopi z imeni in se omejimo na najbolj globoko črto tega pojava v naši književnosti. Ob Pomladnem dnevu ne moremo mimo vprašanja, kako je to pot prehodil Ciril Kosmač sredi 20. stoletja, bolj točno, v prelomnem obdobju slovenske proze 1950—1953.

Vse kaže, da Kosmačeva pot ni bila preveč ravna niti posebno lahka.

Pomladni dan je v svoji prvi objavljeni varianti v Novem svetu 1950 mnogo krajše delo, kot ga poznamo po knjižni izdaji. Spominska pripoved je tam še močno osredinjena na Kadetkino zgodbo, bolj točno, na obe ljubezenski zgodbi: najprej med mladim češkim kadetom in lepo Justino v času prve svetovne vojne, zatem pa med njuno nezakonsko hčerjo Boženo (Kadetko) in italijanskim karabinjerjem Ginom, ki prestopi k partizanom, med drugo svetovno vojno. Šele v knjižni izdaji so dodane in izdelane mnoge druge zgodbe. Iz takega razporejanja snovi bi se dalo sklepati, da je bila prvotna tematika izrazito ljubezenska in da so se drugi tematski krogi razraščali šele vzporedno ali naknadno. Tudi v knjižnem delu je ljubezen obdržala osrednje mesto, čeprav že ob močnem konkuriranju ali celo preraščanju drugih tém. Vsekakor pa je ostala eno izmed glavnih vsebinskih jeder Pomladnega dne. Od časa do časa jo spremljajo tudi miselni ali podobarski poudarki, ki ji zagotavljajo posebno vrednostno mesto znotraj upovedanega pogleda na svet. Tako se na primer nad podrtim senikom, kamor so položili utopljeno samomorilko Justino, ljudem ponoči pokaže luč v podobi gorečega srca, ki je večna luč ljubezni, ob kateri se nato avtorska beseda posebej ustavlja. Tudi v mladem Italijanu je ljubezensko čustvo do Kadetke zmoglo premagati meje nacionalnega ali političnega sovraštva in ga celo popeljati na stran slovenskega upora. Ob njem zapiše avtor tole spoznanje: »Ljubezen je res luč, je sonce: če z vsem ognjem posije v človeka, pa najsi bo ta človek še tako tuj in sam v sebi še tako neznan in vsakdanji, najde v njem nekaj drobcev biserov, ki se zasvetijo ter s svojimi odsevi obsijejo in ogrevajo vso njegovo podobo.« Tudi kmet Trnar je svojevrsten velikan čustva in dobrote: svojo radoživo in bolno ženo ljubi batko brezmejno, da ne more drugega, kot da ji sam vodi vesele fante v hišo. Pa tudi pripovedovalec sam se ob vrnitvi odpira ljubezni do Kadetke, čeprav na skrajno obziren in trpen način: »Vojni hrup je potihnil pa se spet oglašča srce. Nemara se je iz tvoje podzavesti v podobi Kadetke spet vzdignila tvoja Gioconda s skrivnostnim smehlajem in rahlo otožnostjo v očeh.« In nazadnje tudi očetovi pripovedni nasveti, ki jih daje svojem sinu v *Poti v Tolmin* — to delo je bilo prvotno vključeno v besedilo Pomladnega dne —, s posebno pazljivostjo opozarjajo na domače ljubezenske zgodbe.

Vse to bi kazalo, da se je Kosmačevo iskanje poti iz mračne vojne pretresenosti in notranje načetosti najprej obrnilo k ljubezni kot odrešujoči témi, ki je bila zmožna znova odkriti dobro in čisto stran človekove biti, njegovo čustvujoče srce. Gre za podoben potek stvari, kot se je na prelomu 40. in 50. let dogajal tudi v slovenski liriki, ko se je trgala od družbene tematike in se usmerjala v intimizem. Pri tem je bil Kosmač toliko močan, da se kljub nekaterim starim romantičnim zankam, v katere se mu je tu pa tam zapletlo pero, ni prepustil sentimentu ali idili. Narobe. Njegove velike in čiste ljubezni se ne končujejo v sreči, ampak v pogubi, pri kadetu in Justinu celo s samomorom. Zmogel je iti znatno dlje kot nekoč Tavčar s podobno motiviko velikih ljubezni malih ljudi med gorami. Nad Kosmačevimi ljubeznimi v resnici gospodari vojna, prva in druga, ali pa gospodari nepremagljiva osebna značajska usoda. Vračanje domov je bilo torej najprej vračanje k protni ljubezni in njeni človeški moči ter čistosti, toda to vračanje se je tudi tu srečalo predvsem s človeškim trpljenjem, nesrečnostjo in smrtjo. Tudi v njegovi dolini ni bilo »njive miru«.

V knjižni varianti Pomladnega dne se je nato tematika smrti zaostрила, se razrasla daleč čez ljubezensko tematiko in zavzela najvidnejša mesta.

Vest o očetovem grozljivem koncu, ki jo izve in doživi še v mestu, na zadnji postaji pred vrnitvijo domov, je usodni globinski udarec, ki rani in zamaje pisateljevo vero v človeka. Toda vrnitev v domačo dolino mu ne prinese pozabe: očetova črna obleka, ki je ostala, je med prvimi znamenji groze, ki zapreda vase tudi oddaljeni starodavni dom. Pa tudi spominjanje, ki zatem roma nazaj, vse globlje v mladostno preteklost — in sicer tako, da s pomočjo svobodno gibljivih časovnih preskokov, pravzaprav s pomočjo modernizirane analitično-sintetične pisateljske tehnike postopoma odvija vse pomembnejše dogajalne segmente lastne življenjske poti —, v resnici ne more drugače, kot da se spet in spet srečuje s smrtjo. Po očetovi smrti s smrtjo matere, zatem s smrtjo deda pa s kadetovo, Justinino in naposled Ginovo smrtjo, vmes pa še s smrtjo justificiranega vojaka avstrijske vojske. To so pravzaprav glavne postaje, potresna mesta pripovedi. Poglavje o materini smrti — ko se mu je pri devetnajstih letih prvič »podrl svet« in se je ta udarec ujel še z aretacijo zaradi sodelovanja v narodnem gibanju odpora zoper raznarodovanje in fašizem — predstavlja sploh eno najbolj izdelanih, izbrušnih in učinkovitih mest celotnega dela. Slogovna raziskava bi verjetno pokazala, da je prav tu prišlo do posebno močne izrazne zbranosti in nabitosti, pa tudi do posebne notranje motivne napetosti. Še bolj razločno kot ob očetovi se ob materini smrti, drugem glavnem potresnem mestu pripovedi, nenadoma spet odpre pisateljev pronicljiv pogled vase samega, v svoje notranje tujstvo sredi žalosti same, nevaren pogled v neko mrtvo cono svojega lastnega srca. To je pogled v posebno notranjo muko, ki ga zveže in zadrgne in mu niti ne pusti, da bi šel za materinim pogrebom; za svojo nenavadno duševno onemoglost najde izgovor in sam ostane doma. Njegovo početje, če ga natančneje opazujemo, zdrzne skoraj na rob camusevskega pogrebnega položaja v *Tuju*. Vendar samo za hip, saj tujstvo nikoli ni bilo in ni moglo biti trajnejši dom Kosmačevega duha. Že v naslednjem trenutku pogleda za oddaljujočo se materino krsto in je notranje spet ves z njo, s pogrebcem in z mračno lepim obredom pod gorami. Pa ne samo to. Spomin na materino smrt, na očetovo ravnanje ob njej in na početje otrok okoli nje pa tudi vaščanov ostaja za vselej spomin velike vrste, spomin na eno samo obzirno in dostojno dojemanje smrti, polno neke prvinske plemenitosti. Pravo, odrešujoče nasprotje oni drugi, sodobni, politično pobijalski in do kraja nečloveški očetovi smrti, ki stoji pred vrati Pomladnega dne. Ob prizoru dedovega konca se ta velika različnost pokaže še enkrat in z nekoliko drugačne strani. Poudarjena je predvsem človekova zmožnost in pravica do mirnega, samoumevnega in dostojnega ugašanja. Pa tudi vseh drugih smrti v domači dolini — kadetove, Justinine in Ginove — ki sicer prihajajo že nasilno in ne brez krivde vojne in so obtežene z bolj gosto mračnostjo, se še zmeraj drži in jih spremlja cela vrsta znamenj presunljive človeškosti.

Temeljni motiv Pomladnega dne, motiv vračanja domov se torej izrazilo razcepi: ne izteka se samo v motiv ljubezni, ki pomeni najgloblje načelo življenja, temveč se izteka tudi in še bolj v motiv smrti, ki pomeni človekovo izničanje. Pogled na svet, ki deluje na dnu Kosmačeve pripovedi, je potemtakem v svojem bistvu disonanten in izključuje vračanje v starosvetno, varno idilo. Pa vendar to razglasje ni brez strogih notranjih meja in ne brez sledov iskanega pozitivnega nasprotja. Smrti, ki jih koplje spomin iz njegove doline mla-

dosti, niso razčlovečene, ampak globoko počlovečene in čiste smrti. Njegovo preverjanje človeškega srca — in predvsem to je najgloblji namen spominskega vračanja v minulost, začetega takoj ob koncu druge svetovne vojne, v trenutku, ko je partizansko brzoštelko prvič lahko mirno odložil v kot starodavnega doma in se predal civilnemu razmišljanju — kljub vsemu hudemu in kljub zopetnim smrtim, ki stopajo predenj tudi iz spominov in jih je preteklost prav tako polna kot sedanjost, ni ostalo praznih rok. Našel ni niti sreče niti prave »njive miru«, toda našel je silovite ostanke človeškega srca, ne samo v ljubeznih med ljudmi njegove doline, ampak tudi v njihovih smrtih, še posebej smrtih. Tako svet njegove pripovedi kljub vsem razglasjem ni iztiril iz nekega temeljnega ravnotežja, ostal je še zmeraj v orbiti čustvenega humanizma. Humanizma, ki je socialno osveščen, vendar temelji predvsem na veri v moč človeškega srca. Zato ni naključje, da se Pomladni dan končuje izrazito ubrano in zaokroženo, z enako poetično intonacijo, kot se je začel: »O, bil je tako lep pomladni dan, svetel in zvoneč, kakor iz čistega srebra ulit.«

Gledano še s slogovne strani: v uvod in sklep je Kosmač postavil tisti svoj odmik od takratnega realizma, ki je kazal v lirizacijo in poetično domišljijo in je iskal opore še v novi romantiki, medtem ko je oni drugi odmik, usmerjen v nepoetično, eksistencialno analitičnost, ostal skoraj prikrit, opravljen globoko znotraj besedila, ob motivu materine smrti. Spremna razmišljanja o nezadostnosti takratnega realizma in neprimernosti poenostavljene teorije posnemanja, ki mora pasti ob pravici umetnosti do njenih lastnih zakonov resničnosti ter lepote, so bila v tistem času precej opazna, vendar so komaj sledila pisateljevi praksi in se nam iz današnje razdalje zdijo močno zmerna.

Ciril Kosmač je bil ustvarjalna, spremembam in novostim odprta pisateljska narava. Toda njegova duhovna gibljivost se je skrajnostim izogibala. V resnici nikoli ni hotel izgubiti stika z osrednjo tradicijo slovenske književnosti, zakoreninil se je celo globoko v njeno arhaiko. O Pomladnem dnevu lahko rečemo, da je z njim razmeroma močno zaznamoval premik slovenske proze zgodnjih petdesetih let iz povojnega shematiziranega socialnega realizma k notranjeni človeški tematiki, predvsem ljubezni in smrti, ter k novemu, bolj osebnemu doživljanju in slogu. Hkrati pa, gledano še z druge strani, lahko v Pomladnem dnevu odkrijemo tudi silovito notranje upiranje tistemu človeškemu in pisateljskemu breznu, pretresljivemu breznu, ki ga je ob koncu druge svetovne vojne pred njim brezobzirno odprl življenjsko do kraja preizkušeni in utrujeni Prežihov Voranc. Toda tja naša proza takrat še ni mogla niti znala.

Balada in Tantadruj pa kažeta vse močnejše odpiranje tudi v to smer. Toda na čisto njegov, Kosmačev način.

ZUSAMMENFASSUNG

In der slowenischen Literatur des 20. Jahrhunderts nimmt das Erzählen von Kosmač die Stelle eines ausgeprägten Kontrapunktes ein zwischen der erzählerischen Klassik und Antiklassik, genauer ausgedrückt, es stellt ein Beispiel der innerlichen Verbindung zwischen erzählerischem Archaismus und Modernismus dar. Dieses Verbinden ist bei Kosmač organisch, und es umfaßt alle Schichten seines erzählerischen Schaffens: Raum, Zeit, Personen, Handlung, Lebensansicht, Struktur und Sprache: Überall sind die Entfernungen festzustellen, die von der altertümlichen Volkserzählung bis zu den Verfahrensweisen des Symbolismus, Expressionismus und der modernen grotesken Phantastik führen. Die längere Prosa *Ein Frühlingstag* (1955) ist nur ein besonderes, nicht aber ein besonders extremes Beispiel dieses Verbindens, und es kennzeichnet gleichzeitig eine der Wendestellen in der Entwicklung der slowenischen Nachkriegsprosa vom Realismus bis zu dem neuen Subjektivismus und Modernismus. Das Grundmotiv der Wiederkehr (aus der Kriegerschütterung und seelischen Not) zur Liebe (mitten in der alten und sicheren Bauerwelt) wird in das Motiv des Todes umgebrochen, den die beiden Kriege überall und in allen — auch im Dorf — hinterlassen haben. Das sind Positionen, die an allen Ecken und Enden Türen zu einem neuen Prosatyp öffnen. Jedoch geht Kosmač nirgendwo ins Extrem. Immer wieder wirkt das Korrektiv des elementaren Volksethos und des erzählerischen Archaismus.

OSEBNI ZAIMKI V SLOVENSKEM IN V VZHODNOSLOVANSKIH JEZIKIH

(Zgodovinski komentar k fragmentu kontrastivne slovnice)

Članek sistematizira dejavnike, ki so povzročili razlike med osebnimi zaimki v slovenščini in vzhodnoslovanskih jezikih. Najpomembnejše razhajanje je povezano s spremembami v slovnični pomenskosti osebnih zaimkov. Slovnski sestav kategorialnih nasprotij je bolj zapleten kakor v vzhodnoslovanskih jezikih. Zaradi polyslovnice narave osebnih zaimkov so oblikoslovna nalika in položajne glasovne spremembe igrale večjo vlogo kakor v razvoju drugih slovničnih besednih vrst.

The article systematizes the factors which have brought about the differences between personal pronouns in Slovene and in East Slavic languages. The most significant divergence is connected with changes in the grammatical semantics of personal pronouns. In Slovene, the system of categorial oppositions is more complicated than in East Slavic languages. Due to the semigrammatical nature of personal pronouns, morphological analogy and phonetic positional changes played a more important part than in the history of other grammatical word classes.

0 Zaimki so v razvoju jezika nekaj posebnega. Ker jih je malo, so pa pogosti (v primerjavi s pogostnostjo slovničnih morfemov), je slovnični mehanizem njihovih sprememb popolnoma viden. Očitno analogija ni nikjer delovala s tolikšno močjo (in zato glasoslovni zakoni nikjer niso naleteli na toliko ovir) kot ravno pri zaimkih. Posebnost zgodovine zaimkov (v nasprotju z zgodovino katere koli druge slovnične kategorije besed) je tudi v tem, da imajo tu veliko specifično težo fonetični poteki, ki niso povezani z razvojem fonoloških sestavov (in ki jih zato lahko imamo za zunajsistemske). To so različne oblike strnjanja, proteze, epenteze, prilikovanje, prilagoditve ipd. Navedene tri skupine procesov (1. slovnične analogije, 2. sistemski in 3. zunajsistemski fonetični procesi; gl. 3, 4 in 5) so vzrok za spremembe na izrazni ravni zaimkov. V nasprotni smeri pa delujejo poteki, ki jih povzročajo spremembe v slovnični pomenskosti osebnih zaimkov (gl. 2). Majhna razhajanja na področju osebnih zaimkov v obravnavanih jezikih predstavljajo zelo stari narečni pojavi praslavanskega obdobja, ki so jih podedovali posamezni slovanski jeziki (gl. 1). In končno, pri razlagi nekaterih razločkov je treba upoštevati področne (arealne) dejavnike v zgodovini slovanskih jezikov (gl. 6).

1 Današnji refleksi praslavanskih narečnih razločkov v sistemu osebnih zaimkov v imenovalniku za 1. os. ed. in v osnovi daj.-mest. zaimka za 2. os. ed. Slovenski *jaz* in vzhodnoslovanski *ja* lahko za mlajšo praslavansko dobo vzpostavimo kot **jazǫ*, **ja* ali pa tudi **azǫ*. Najstarejša med njimi je oblika **jazǫ*. Enozložno obliko lahko razložimo kot analogijo po obliki **ty*.¹ R. O. Jakobson razlaga enozložno obliko **ja* kot nenaglašeno različico **jazǫ* po analogiji **mi* — **mǫnǫ*, **me* — **mene*.² Različice osnov daj.-mest. za 2. os. ed. **teb-/*tob-* so tudi iz prasl. dobe, starejša je oblika **teb-*; v osnovi **tob-* vidijo

¹ Etymologický slovník slovanských jazyků (dalje ESSJ), Slova gramaticka a zajmena, zv. 2, Praga 1980, 76.

² Podrobneje glej v knjigi Etimologičeskij fond slavjanskix jazykov, Praslavjanskij leksičeskij fond, zv. 1, Moskva 1874, 100.

rezultat analogne izravnave pod vplivom orodnika.³ Osnova *teb-* je značilna za južno področje, osnova *tob-* pa je lastna zahodnim in vzhodnim področjem praslovanščine.⁴ V obravnavanih modernih jezikih se je ta razvrstitev različice spremenila, ker se je v ruščini uveljavila osnova *teb-*, delno pod esl. vplivom (gl. 6), delno pa po oblikoslovnih analogiji (gl. 3.1). Tako se danes osnove *daj.-mest.* razlikujejo: v slov. in ruščini *teb-*, v beloruščini in ukrajiniščini *tob-*.

2 Spremembe v slovnični pomenskosti. Za osnovni splošnoslovanski pomenski potek je značilna težnja k oblikovanju tričlenskega sistema osebnih zaimkov: dopolnitev začetnega nasprotja 1. in 2. os. z zaimkom za 3. os., ki je nastal iz kazalnih zaimkov *onǝ in *jǝ, kar je privedlo do poenotenja sklonovskih oblik teh zaimkov.

2.1 V položajih im. in tož. so postopoma (v tož. že v ločeni zgodovini obravnavanih jezikov) izginjale prvotne oblike ustreznih sklonov zaimka *jǝ: v im. so se začele uporabljati oblike *onǝ, *ona itn.; v tož. so se vzporedno z razvojem kategorije živosti uveljavljale oblike rod. zaimka *jǝ. Stare oblike tožilnika se niso izgubile hkrati: prej v ruščini (najbolj trdoživna oblika ž. sp. *ju* izginja v spomenikih 16. stol.), precej kasneje pa v beloruščini in ukrajiniščini. V brus. spomenikih 17. stol. še prevladuje oblika *ju*; na ukr. področju to obliko kot vzporedno različico novejših oblik *jiji*, *neji* še danes pozna vrsta govorov, najdemo pa jo tudi v leposlovju. Slovenščina kakor drugi jžsl. jeziki ohranja stare oblike tož., čeprav pretežno kot vzporedne oblike, in to navadno v zvezi s predlogi: za m. in s. sp. v ed. *zanj*, v mn. *zanje*; v dv. so se utrdile nove oblike, ki se ujemajo z rodilnikom. Za zaimek ž. sp. v ed. sta se ohranili samo stari obliki *njo*, *jo*; v dv. sta samo novi obliki, ki se ujemata z rodilnikom. Oblikovanje tričlenskega sistema pri osebnih zaimkih je zahtevalo zapolnitev »praznega mesta« v paradigmi oseb, pa tudi določen odmik novih zaimkov za 3. os. od njihovega izvira, tj. od kazalnih zaimkov. To se je zgodilo, ko se je izoblikovala nova hibridna sklonska paradigma, ki je pravzaprav dala novo besedo. Pri tem so vse oblike odvisnih sklonov zaimka *jǝ v celoti prešle v paradigmo os. zaimka za 3. os., vse oblike odvisnih sklonov zaimka *onǝ pa so ostale pri kazalnih zaimkih. Homonimnost imenovalnika os. in kaz. zaimka pa se postopoma odpravlja s tem, da refleksi *onǝ izgublajo funkcijo kaz. zaimka.

2.2 Pretvorbe slovničnega pomena os. zaimkov v dobi ločene zgodovine obravnavanih jezikov so zajele tri kategorije: število, spol in živost. Niti ena izmed njih ni specifično zaimenska po svojem nastanku in pomenu, pač pa so vse posledica in odraz potekov pri samostalnikih.

2.2.1 V vzhodnoslovanskih jezikih se je troštevilskost zamenjala z dvoštevilskostjo. V slovenščini se je ohranila troštevilskost z novoto v im. dv.: *midva* — *medve*, *vidva* — *vedve*, *onadva* — *onidve* (pod vplivom množinskih oblik).

2.2.2 Spol se je pri osebnih zaimkih v slovenskem in v vzhodnoslovanskih jezikih razvijal v nasprotnih smereh: v slovenščini so se razlike po spolu še poglobile, saj so prodrle še v nove »kvadratke« paradigem, v vzhodnoslovanskih jezikih pa je bilo nasprotje po spolu v množinskih oblikah za 3. os. odpravljeno: sedaj *oni*, v starorus. *oni*, *ony*, *ona*; v ruščini se je v tej vlogi

³ ESSJ, 705.

⁴ M. A. Gadolina, *Istorija form ličnyx i vozvratnogo mestoimenij v slavjanskix jazykah*, Moskva 1963, 68—83.

utrдила stara oblika m. sp., beloruska *jany* in ukrajinska *vony* pa izhajata iz oblike za ž. sp. Razlikovanje po spolu v slovenščini je izraz splošne težnje v slovenski slovnici, da se nasprotje po spolu ne le ohrani, ampak še poveča. Prim. še ohranitev razlike po spolu v mn. in dv. pri samostalnikih, pridevnikih in glagolskih oblikah, vključno z deležniki na *-l*. Obenem je treba opozoriti še na nasprotje po spolu pri označevanju oseb (na besedotvorni ravnini), ki je v slovenščini bolj dosledna kot v vzhodnoslovanskih jezikih.⁵

2.2.3 Osebni zaimki v slovanskih jezikih, vključno s predmetno-osebni zaimkom za 3. os., ne poznajo nasprotja po živosti. Vendar so os. zaimki pod vplivom samostalniških paradig z izrecnim nasprotjem živosti (predvsem pri zaimkih *kdo* — *kaj* in samostalnikih prejšnjih osnov na *-ō*) svojo paradigmo preuredili po vzorcu samostalnikov z živostjo. Že v praslovanski dobi so bile najstarejšim oblikam tožilnika (**me*, **te*, **ny*, **vy*) dodane oblike, ujemajoče se z roditeljskim (**mene*, **tebe*, **nas*, **vas*). Pri tem so se v vzhodnoslovanskih jezikih izgubile stare enozložne oblike za tožilnik; v slovenščini je prišlo v edninskih paradigmah do medsebojnega vplivanja roditeljskega in tožilniškega: ti obliki sta sovpadli, je pa vsaka od njiju dobila dvojnico, npr. *mene* — *me* itn. Prodor starih zaimenskih oblik za tož. ed. na položaj roditeljskega je značilen za vse južnoslovanske jezike. Enozložne oblike so se postopoma spreminjale v naslonke, kar ustreza njihovi polpomozni rabi in logični neizrazitosti v slovenskem jeziku.⁶ V množini so se prasl. enozložne oblike za roditeljske v vseh jezikih, ki jih tu obravnavamo, morale umakniti oblikam, ki so homonimne roditeljski (*nas*, *vas*).

Pri zaimkih za 3. os. se je oblika tož.-rod. razvila pozneje kot pri zaimkih za 1. in 2. os., torej že v dobi ločenega razvoja tu obravnavanih jezikov. V nasprotju z vzhodnoslovanskimi jeziki, kjer je poenotenje oblik za tož.-rod. značilno za vse spole 3. os., v slovenskem jeziku do tega ni prišlo v vzorcu ž. sp. ed.: rod. *nje*, *je*, tož. *njo*, *jo*. To razliko verjetno podpira istovetno nasprotje končnic pri slovenskih samostalnikih ž. sp.: rod. *žene* — tož. *ženo*. Kljub temu pa težnja po poenotenju tož.-rod. oblik pri slovenskih osebnih zaimkih ni bila nič manj izrazita kot v vzhodnoslovanskih jezikih. O tem priča slovenska novota v razvoju kazalcev živosti v tož.-rod. dv., in to za vse tri osebe: 1. *naju*, 2. *vaju*, 3. *njiju*, *ju*, *nju*, *njih*, *jih*.

K. V. Gorškova in G. A. Haburgajev sta domnevala, da je specifično ruska novota pri osebnih zaimkih (vključno s povratnim) končnica *-a* v rod.-tož. ed. (*menja* itn.) tudi povezana z oblikovanjem kategorije živosti: kategorije osebe ni potrjevala šamo enakozvočnost rod. in tož. oblik v ednini, ampak tudi končnica m. sp. *-a/ -ja* (*otca/zjatja*).⁷ Sicer pa to zaimensko končnico lahko pojasnimo tudi še drugače: 1. kot rezultat kontaminacije eno- in dvozložnih zaimenskih oblik *mene* in *m'a*;⁸ 2. kot posledico disimilativnega prehoda končnega *e* v *ä*, znanega severnoruskim govorom.⁹

⁵ Prim. N. Mečkovska, Samostalniški spol v slovenskem in vzhodnoslovanskih jezikih, SR 1980/2, 199—218.

⁶ Prim. J. Toporišič, Slovenska slovnica 1976, 242.

⁷ K. V. Gorškova, G. A. Haburgajev, Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka, Moskva 1981, 253—254.

⁸ I. V. Jagić, Kritičeskie zametki po istorii russkogo jazyka, Sbornik ORJAS, 1890, zv. 46, št. 4, 152—153.

⁹ A. A. Sahmatov, Očerok drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka, Petrograd 1915, 136—137.

3 Slovnična analogija kot dejavnik divergence osebnih zaimkov.

3.1 Posplošenje osnov po analogiji je nastopilo v vseh tu obravnavanih jezikih, potem ko so drug na drugega vplivali predlogi na *-n* in sklonske oblike zaimka za 3. os. V slovenščini (tu celo z večjo doslednostjo) in v ukrajinščini so bile posplošene osnove z izpredložnim *-n*: oblike brez *n*- so se ohranile samo v im.; v primerih, ko je ohranjena variantnost oblik z *n*- (polnih) in brez *n*- (kratkih), velja za glavno oblika z *n*-. V ukrajinščini so se oblike brez *n*- ohranile v im. in daj.; obvezne so oblike z *n*- v orodniku in mestniku; če so različice oblik z *n*- in brez *n*-, navajajo ukrajinski slovničarji zadnje kot glavne. V beloruskem jeziku je šlo posploševanje osnov v nasprotno smer: v vseh sklonih so se uveljavile oblike brez predložnega *n*-. Pri ruskih zaimenskih oblikah za 3. os. so oblike z *n*- obvezne le za prvotnimi predlogi (*u nego*, toda *blagodarja emu*).

Rezultat analognega izravnavanja osnov znotraj sklonske paradigme v slovenskem in ukrajinskem jeziku so tudi oblike s samoglasnikom *-e*- v daj. in mest. za 1. os. ed.: *meni, meni* (prim. prasl. **mǫnĕ*). V slovenskih variantnih oblikah za orodnik zaimkov za 1. in 2. os. ed. se je samoglasnik *e* (*menoj, teboj* ob prasl. **mǫnojo, *tobojo*) razvil zaradi priličenja ustreznih oblik osnovam svoje sklonske paradigme. Glede medsebojnih odnosov končnic v paradigmi je delovanje analogije omejeno, ker se morajo razločevati skloni, ki so si blizu po skladijski razvrstitvi in daleč vsaksebi po vlogah (taki kot tož. in daj., rod. in or., or. in mest.).¹⁰ Tako je v ukrajinščini pri zaimku za 3. os. ed. m. sp. oblika mestnika po zvenu blizu orodniku: mest. *nim* (*i < e* v zaprtem zlogu) — or. *nym*. Nasprotno pa se je v ukrajinščini razvila raba mest. s končnico daj. (*njomu*), ki jo podpira še zgodovinska bližina vlog daj. in mest. v slovanski imenski sklanjatvi. Lahko domnevamo, da se je težnja po disimilaciji končnic v okviru ene sklonske paradigme v neki meri (obenem s pomenskimi dejavniki) pokazala tudi v tem, da se je pojavila nova končnica v ruskih oblikah rod.-tož. za 1. in 2. os. ed. *menja, tebja* (prim. prasl. **menĕ, *tebĕ*). Tožilnik se z dajalnikom (**mǫnĕ, *tebĕ*) sicer nikakor ne bi mogel zblížati, ker pa sta si bila staroruska *ĕ* in *e* zelo blizu, je do tega vendarle prišlo. Nova končnica rod.-tož. *-a* pa je dobro razločevala tožilnik in dajalnik.

3.2 O delovanju analogije med posameznimi sklonskimi paradigmi v okviru sistema osebnih zaimkov lahko govorimo le, če pri tem mislimo na izravnavanje osnov, kajti enotnost končnic je za zaimke 1. in 2. os. značilna še iz indoevropske dobe.¹¹ Opozorimo lahko na dva rezultata medsebojnega vplivanja osnov v obravnavanih jezikih: 1. V slovenščini se je oblika orodnika s samoglasnikom *a* v osnovi najprej pojavila pri zaimku za 4. os.: *mano*, nato pa se je kot posledica analognega posploševanja osnov razvila še v obliki za 2. os. in tudi pri povratnem zaimku (*tabo, sabo*); 2. V slovenskem in ukrajinskem jeziku sta se v zaimku za 1. os. ed. dvožložni obliki mestnika *meni, meni* (v prasl. **mǫnĕ*) lahko razvili ne samo po analogiji z drugimi odvisnimi skloni znotraj paradigme, ampak tudi pod vplivom paradigme za 2. os. (prasl. **tebĕ*, slov. *tebi*, ukr. *tobi*).

3.3 Vzrok za to, da je samostalniška sklanjatev z analogijo vplivala na zaimenske oblike, je v trdni funkcionalno-skladijski povezanosti samostalnikov

¹⁰ V. Georgiev, Osnovni problemi na slavjanskata diahronna morfologija, Sofija 1969.

¹¹ O. Semeren'i, Vvedenie v sravnitel'noe jazykoznanie, Moskva 1980, 231.

in osebnih zaimkov. O tem, kako blizu so si praslovanski osebni zaimki in imenska sklanjatev z osnovami na stari *ā, sta pisala A. Meillet in R. Nahtigal. Nahtigal je ugotavljal, da na to sklanjatev spominja več ko tretjina sklonskih oblik osebnih zaimkov.¹² V zgodovinski dobi se je povezanost osebnih zaimkov in samostalnikov še okrepila, pojavili pa so se tudi neki razločki med našimi jeziki. V slovenščini je še naprej zaznaven vpliv sklonskih oblik *ā*-jevske sklanjatve, prim. novoto v končnicah daj. in mest. (prasl. *mōnē — slov. *meni*, *ženi*), delno tudi v or. (prasl. *mōnoję — slov. *mano*, *ženo*). Tudi če sprejemamo analogijo, s tem ne zavračamo glasoslovne razlage slov. or. *mano*, ki jo je predlagal Ramovš, da je namreč bližina zaimenske in samostalniške oblike orodnika lahko motivirala in nato ohranjala denazalizacijo *ǫ. Zbližanje s samostalniškimi oblikami je nastopilo v slovenskem imenovalniku zaimka za 3. os. mn. ž. sp. *one* v primerjavi s prasl. *ony* (prim. im. *žene*, *mize*). Bližina vplivne samostalniške sklanjatve je tudi omogočila, da se je v slovenščini ohranila najstarejša oblika tož. za 3. os. ed. ž. sp. *jo* po analogiji s tož. ed. pri samostalnikih ž. sp. prejšnjih osnov na *ā (*ženo*).

V vzhodnoslovanskih novotah oblik za 1. in 2. os. se kaže vpliv sklanjatve na stari *ǫ. Že A. I. Sobolevski je videl v oblikah rod.-tož. *menja*, *tebja* vpliv moške sklanjatve (rod.-tož. *konja*). V sodobni slavistiki sta domnevo Sobolevskega razvila K. V. Gorškova in G. A. Haburgajev; vpliv rod.-tož. oblik *otca*, *syna*, *zjatja* na obravnavane zaimke pojasnjujeta z razvojem kategorije živosti in osebe. V slovenščini zasledimo vpliv moške sklanjatve v novi končnici rod.-tož. 3. os. ed. za m. in s. spol *njega/ga* (prasl. *jego). Oblike orodnika za 1. in 2. os., ki so nastale po analogiji z oblikami samostalnikov m. sp., so znane v slovenskih in ukrajinskih narečjih (*manom*, *tabom*; *mnom*, *tabom*),¹³ pa tudi v srbohrvaškem jeziku (*mnom*, *tobom*, kot *ženom*).

Redek primer vplivanja pridevnika na zaimenske oblike lahko vidimo v eni beloruskih novot. V 16. stol. se v beloruščini začne uveljavljati nova končnica mestnika v edninskih oblikah m. in s. spola *-im* (v ustrezni ukrajinski obliki je *i* nastal poprej, v 13.—14. stol., in je povezan s sistemskim prehodom *e > i* v zaprtem zlogu). Nova oblika v beloruščini nima glasoslovnega, ampak analogni izvor, pod vplivom nove končnice mestnika dolgih pridevnikov. V mehkem tipu sklanjatve dolgih pridevnikov se je v oblikah mestnika ed. za m. in s. spol po progresivni asimilaciji in njej sledečem skrčenju samoglasnikov razvila končnica *-im*: *sini-jem6 > *sini-jim6* > *sinim6* (ta razvoj poznajo tudi poljski, gornjelужиški in češki jezik). V beloruščini in poljščini se je nova končnica razširila tudi na trdi tip sklanjatve polnih pridevnikov, pa tudi na zaimke, vključno z zaimki za 3. os. Pri poskusu, da bi to obliko razložili z analogijo orodnika po mestniku,¹⁴ nas moti dejstvo, da si mestnik in orodnik v slovenski sklanjatvi funkcionalno nista bila nikoli blizu (kot npr. rod. in tož. ali daj. in mest.), kar bi dalo osnovo za analogno priličenje oblik. Očitno ni slučajno, da se je ukrajinjščina izognila enakoglasnosti med mest. in or. v ed. *nim* — *nim*, tako da je v vlogi mestnika uporabila dajalniško obliko — *njomu* (gl. 3.1).

¹² A. Meillet, Obščeslavjanskij jazyk, Moskva 1951, 366; R. Nahtigal, Slavjanske jazyki, Moskva 1965, 94.

¹³ F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti, Ljubljana 1935, 141, 182, 191. — Istorična gramatika ukrajinskoji movi, Kijiv 1980, 160.

¹⁴ Gl. npr. M. I. Gurski, Paraunal'naja gramatyka ruskaj i belaruskaj mou, Minsk 1962, 205, 207—208; A. M. Bulyka, A. I. Žurauski, I. I. Kramko, Histaryčnaja marfalogija belaruskaj movy, Minsk 1979, 106, 156.

4 Vloga sistemskih glasoslovnih procesov.

4.1 Izguba reduciranih samoglasnikov se ni odrazila v obravnavanih zaimkih zato, ker so bile fonetične zakonitosti podrejene oblikoslovnim potekom.

4.2 Potem ko so se v vzhodnoslovanskih jezikih izgubile enozložne oblike *mja*, *tja*, *ju*, se razlike, povezane z različnimi refleksi za nosnike, omejujejo le na končnice v variantnih oblikah or. ed. za ž. sp.: v slov. *mano*, *tabo*, *(n)jo* — rus. *mnoju*, *toboju*, *eju*.

4.3 Prehod nenaglašene *e* v *o* za mehkim in pred trdim soglasnikom se je odrazil v ruski obliki mest. ed. *o nem* (v fonološkem zapisu *o n'om*). Beloruske in ukrajinske oblike mestnika so tudi poznale prehod *e* v *o*, vendar se je kasneje ta samoglasnik iz različnih vzrokov spremenil: brus. *im*, ukr. *nim* (gl. 3.5 in 4.5). V ukrajiniščini prehod *e* v *o* ni bil odvisen od naglasa, zato so tu nastale posebne ukrajinske oblike rod.-tož. in daj. ed., ki jih beloruščina in ruščina ne poznata: *jogo*, *jomu*.

4.4 Po refleksih za *ě se ločijo končnice daj. in mest. ed. v ukrajinskem jeziku od onih v ruskem in beloruskem: ukr. *meni*, *tobi* — rus. *mne*, *tebe*, brus. *mne*, *tabe*. Končnico *-e* je v slovenščini zamenjal *-i* po analogiji s samostalniškimi oblikami (gl. 3.5).

4.5 Specifično ukrajinski prehod praslovanskih *e in *o v *i* pojasnjuje zaimenske oblike 3. os. m. sp. im. ed. *vin*, mest. ed. *nim*, ž. sp. daj. ed. *jij* < *ej*.

4.6 Velarizacija izglednega *m'*. Slovenski jezik je izgubil praslovansko nasprotje *m* — *m'*, kot tudi skoraj vsa sorazmerna nasprotja po mehкости. V vzhodnoslovanskih jezikih pa se je, nasprotno, nasprotje po mehкости razvijalo dalje, vendar je palatalizirani *m'* na koncu besede otrdel (začenši s 14. stol.) v vseh primerih, kjer *m'* ni podpirala analogija z drugimi oblikami.¹⁵

4.7 Specifični vzhodnoslovanski refleks *ę. Prehod *ę v *ě* v stari ruščini s pridržkom lahko imamo za sistemsko fonetični potek. Prehod opazimo samo v končnicah (prasl. tož. mn. *konję, *zemję, rod. ed. *jeję, *toję* → starorus. *koně*, *zemlě*, *eě*, *toě*), njegova glasoslovna narava pa ostane nepojasnjena. Morda je bil to poseben sprednji dolgi nosnik, katerega narečni obstoj sta za praslovansko dopuščala F. F. Fortunatov in A. A. Šahmatov. Pri osebnih zaimkih je z refleksom *ę v stari ruščini povezana oblika 3. os. ž. sp. rod. -tož. *eě*, ki se je kasneje razvila v rus. v *ee/eě*, brus. *jaje*, ukr. *jiji*.

4.8 V celoti se zdi, da je vloga sistemskih glasoslovnih potekov v divergenci zaimkov v obravnavanih jezikih bistveno manjša kot pa vloga oblikoslovne nalike. V besednem gradivu osebnih zaimkov se nekatere glasoslovne zakonitosti niso uresničile zaradi nasprotnega delovanja slovničnih vzorcev. Vrsto razločkov, ki so nastali v sistemskih glasoslovnih potekih, šo kasneje nevtralizirali oblikoslovni dejavniki. Očitno imajo v razvoju tako specifične besedne vrste, kot so zaimki, sistemski glasoslovni poteki bistveno manjšo moč kot v razvoju drugih, predvsem polnopomenskih besednih vrst.

5 V nasprotju s sistemskimi glasoslovnimi procesi, katerih učinek je v razvoju osebnih zaimkov resno zapletlo in oslabilo nasprotno delovanje oblikoslovja, pa so nesistemске glasoslovne spremembe odigrale pomembno vlogo; videti je, da pomembnejšo kot v razvoju katere koli druge naravne besedijsko-slovnične skupine besed. Kombinatorno-položajne spremembe, ti priložnostni in

¹⁵ L. A. Bulaxovskij, Kurs ruskogo literaturnogo jazyka, zv. 2, Istoričeskij komentarij, Kiev 1953, 107.

posamezni pojavi v hitri, živahni govorici (»kompresivno-allegrovaja reč« — izraz A. A. Reformatskega),¹⁶ so naletele pri zaimkih na ugodna tla. Velika pogostnost zaimkov, njihova polpomenska narava, vse to je v veliki meri omogočilo nesistemske glasovne razvoje.

Nesistemijski glasoslovnji pojavi so se prav tako kot sistemijski fonetično-fonološki poteki v razvoju zaimkov prepletali s spremembami, ki jih je pogojevala oblikoslovnja nalika. Zaradi svoje posplošujoče naravnosti je nalika na nesistemijske poteke delovala na dva načina: nekatere je slabila in zadušila, druge pa nasprotno razširila na nove zaimenske oblike in jih uveljavila kot redne.

5.1 Skrčenje osnov. Z nesistemijskimi glasoslovnimi poteki so povezane kratke oblike zaimkov, ena najbolj vidnih značilnosti slovenskih osebnih zaimkov (v sodobnem jeziku so to naslonske oblike). Res je, da imajo nekatere naslonke (za 1. in 2. os. ed. *me, mi, te, ti*) neglasoslovnji izvor (so namreč prvotne oblike ustreznih sklonov). Kar pa zadeva enklitike 3. os. ed., je treba reči, da so se pojavile potem, ko so okrnili polglasniki, da se je tako dosegla večja izgovorna monolitnost besede. Tak razvoj poznajo vsi južno- in zahodnoslovanski jeziki. V staročeskkih spomenikih je zabeležen začetni stadij kompresije-diereze samoglasnika: *jho, jmu*, morda z zlogotvornim značajem prvega glasu, ki pa se je kasneje izgubil.¹⁷ Naslonske oblike dajalnika v zaimkih za 3. os. ed. so znane tudi nekaterim ukrajinskim narečjem: *mu, jmu, ji*.¹⁸ Slovenske zaimenske oblike za 3. os. mn. in dv., ki jih slovnice obravnavajo kot kratke in enklitične (naslonske oblike) — *jih, jim, ju*, niso nastale kot posledica skrčenja (kompresije), ampak kot različice slovenskih oblik brez izpredložnega *-n-*.

5.2 Skrčenje končnice. Ruske in beloruske oblike orodnika (rus. *mnoj, toboj, ej*), ki ustrezajo staroruskim *mŕnoju, toboju, eju* (tudi te se še rabijo v ljudskem pesništvu in kot arhaične oblike), so nastale kot posledica redukcije in nato izpusta končnega samoglasnika. To krajšanje poznajo tudi vzhodno-poleški in stepski ukrajinski govori. V vrsti jugozahodnih ukrajinskih narečij je opažena sinkopa medsamoglasniškega *j* v končnici (*oju > ou*) in sledeča ji izguba zlogotvornosti končnega *u*: *mnoŭ, mnov*.¹⁹ Vendar je v ukrajinskem knjižnem jeziku ohranjena končnica *-oju/-eju*: *mnoju, eju*. K sinkopiranim oblikam sodi tudi slovenski or. ed. *mano* ipd. (iz *mŕnoju*).²⁰ Slovenske variantne oblike or. *menoj, teboj* so doživele elizijo končnega *-o*. Ukrajinska oblika daj. 3. os. ž. sp. *ij* se je razvila iz staroruskega *ei*, potem ko je končni *i* nehal biti zlogotvoren; v zaprtem zlogu, ki je nato nastal, je *e* zakonito prešel v *i*.

5.3 Epenteze. V slovenščini spojitve predlogov, ki se končujejo na soglasnik, s tožilnikom nekaterih enozložnih zaimkov spremlja epenteza samoglasnika: 1. samoglasnik *-e-* se pojavi pri spojitvi različnih predlogov s staro obliko zaimka 3. os. m. sp. ed.: *čezenj, medenj, nadenj, podenj, skozenj*; 2. samoglasnik *-a-* se pojavi pri spojitvi predloga *v* z različnimi enozložnimi zaimki: *vame, vate, vanj* itn.²¹ Po vsej verjetnosti je epentetične narave tudi glas *v* v ruskih zaimskih (in tudi pridevniških) oblikah rod. *-tož. ed. ego* (zapisano *ego*).

¹⁶ A. A. Reformatskij, Kompresivno--allegrovaja reč' (v svazi s situacijev govorenija). V knjigi: A. A. Reformatskij, Očerki po fonologii, morfonologii i morfologii, Moskva 1979.

¹⁷ ESSJ, 299.

¹⁸ Istorična gramatika ukrajins'koji movi, Kijiv 1980, 162.

¹⁹ Istorična gramatika ukrajins'koji movi, Kijiv 1980, 129, 160.

²⁰ ESSJ, 75.

²¹ J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik 2, Maribor 1979, 128.

5.4 Proteze. Nesporo je protetičen vzglasni *v-* v ukrajinskih oblikah 3. os.: *vin, vona, vono, vony*. Kar zadeva vzglasni *j* v ustreznih beloruskih oblikah — *jon, jana, jano, jany*, ga razlagajo na različne načine: 1. kot protezo;²² 2. kot posledico analognega vplivanja oblik odvisnih sklonov.²³ Sicer pa se morda obe razlagi niti ne izključujeta, ampak dopolnjujeta.

5.5 Asimilacije. Po asimilativni poti je nastala ukrajinska oblika rod. 3. os. ed. *jiji* (starorus. *eĭ*): *ĭ* > *i* v skladu s sistemsko glasovno zakonitostjo; kasneje je po regresivni asimilaciji vzglasni *e* prešel v *i*.

6 Arealni dejavnik. Obravnavane razlike med primerjanimi jeziki se ujemajo z zemljepisnim položajem jezikov. Tako je ukrajiniščina po vrsti značilnosti blizu slovenščini in se ločuje od rusko-beloruskega areala. Sem gre izravnavanje osnov odvisnih sklonov zaimkov za 3. os. po obliki v vzglasnim izpredložnim *n-*, ki je skupno slovenščini in ukrajiniščini; dvožložne oblike daj. -mest. ed. pri zaimku za 1. os. (slov. *meni*, ukr. *meni*); zadržanje naslonskih oblik v vlogi različic (v ukraj. po narečjih: daj. *mi, mu, jmu*; tož. *mja, tja*); končnice zaimkov za 1. in 2. os. ed. v daj. -mest., ki so različnega izvora, sovpadajo pa po obliki (slov. *meni, tebi*; ukr. *meni, tobi*).

Poseben primer medjezikovnega vplivanja je za vzhodnoslovansko področje nova osnova zaimka za 2. os. ed. v daj. -mest. *teb-* (pa tudi povratnega zaimka *seb-*), ki se je utrdila v ruščini pod vplivom cerkvene slovanščine (medtem ko so se v beloruščini, ukrajiniščini in v pretežni večini zahodnoslovanskih jezikov in narečij ohranile stare osnove z neprednjim samoglasnikom *tob-, sob-*). Prvičkrat se nove osnove pojavijo v ruskem pismenstvu v času drugega južnoslovanskega vpliva. V severnoruskih govorih jih je podprla še oblikoslovna nalika: prišlo je do izravnave osnov v sklonski paradigmi po vzorcu zelo pogostnega rod.-tož.²⁴

? Za osebne zaimke je v slovenščini, v nasprotju z vzhodnoslovanskimi jeziki, značilen bolj zapleten sistem slovničnih nasprotij (ohranitev troštevilstkosti; nastanek nasprotja po spolu pri zaimkih za 1. in 2. os. mn. in dv.; ohranitev razlik po spolu v oblikah za 3. os. mn. in dv.), kar nam dovoljuje, da govorimo o višji stopnji sintetizma slovničnega razreda osebnih zaimkov v slovenskem jeziku. Posebnost v sistemu slovenskih osebnih zaimkov je tudi, da je variantnost sklonskih oblik, dovoljenih v knjižnem jeziku, precej večja kot v sodobnih vzhodnoslovanskih jezikih.

Prevedel Jože Sever

Filozofska fakulteta v Ljubljani

²² M. I. Gurski, Paraunal'naja gramatyka ruskej i belaruskaj mou, Minsk 1962, 206; ESSJ, 298.

²³ E. F. Karskij, Obzor zvukov i form belorusskoj reči, Moskva 1886, 103; A. M. Bulyka, A. I. Zurauski, I. I. Kramko, Histaryčnaja marfalogija belaruskaj movy, Minsk 1979, 106.

²⁴ K. V. Gorškova, G. A. Haburgajev, Istoričeskaja grammatika ..., 255—256.

РЕЗЮМЕ

При контрастивном изучении личных местоимений в словенском и восточнославянских языках исторический анализ обнаруживает следующие факторы, обусловившие существующие различия в сопоставляемых системах: 1. праславянские диалектные различия, унаследованные отдельными славянскими языками; 2. изменения в грамматической семантике личных местоимений; 3. морфологическая аналогия; 4. фонетико-фонологические процессы, связанные с эволюцией фонологических систем праславянского и отдельных славянских языков; 5. внесистемные фонетические процессы, состоящие в комбинаторно-позиционных изменениях звуковой оболочки отдельных слов в компрессивно-аллеговой речи (компрессия основ и флексий; эпентезы; протезы; ассимиляции); 6. ареальное взаимодействие языков. Наиболее значительные инновации состоят в преобразовании грамматического содержания личных местоимений (формирование трехчленной оппозиции в категории лица; изменения в категориях числа и рода; перестройка падежных парадигм по модели одушевленных субстантивов).

Своеобразие исторического процесса в сопоставляемых языках в сфере личных местоимений, в отличие от истории других лексико-грамматических классов слов, состоит, с одной стороны, в более значительной роли таких факторов, как морфологическая аналогия и внесистемные фонетические процессы, а с другой, — в существенно меньшей роли изменений, связанных с системными фонетико-фонологическими процессами. Указанные особенности диахронии личных местоимений обусловлены их полуграмматическим характером, высокой частотностью, низкой информативностью. Рассмотренные различия в сфере личных местоимений находятся в соответствии с ареальными взаимоотношениями сопоставляемых языков. Наиболее значительные различия наблюдаются между словенским языком, с одной стороны, и восточнославянскими языками, с другой. Вместе с тем украинский язык по ряду признаков сближается со словенским языком и противостоит русско-белорусскому ареалу. Личные местоимения в словенском языке, в отличие от восточнославянских языков, характеризуются более сложной системой оппозиций в грамматических категориях числа и рода, что позволяет говорить о более высокой степени синтетизма грамматического класса личных местоимений в словенском языке.

EVROPSKI IZVIRI SLOVENSKEGA ROMANA V 19. STOLETJU

Za razumevanje nastanka in razvoja slovenskega romana v letih 1860—1900 so posebnega pomena vzorci, ki so jih njegovi glavni avtorji (Jurčič, Stritar, Tavčar, Kersnik, Mencinger) sprejemali iz starejšega ali sodobnejšega evropskega pripovedništva. Med takšne vzorce spadajo ne samo načelni pogledi na roman, na njegove različne tipe in oblike, ampak tudi konkretni vzorci posameznih romanopisnih zvrsti (družabni, salonski, sentimentalni, filozofski, historični roman), predvsem pa sestavine konkretnih besedil, zlasti Scottovih, Goldsmithovih, Rousseaujevih, Goethejevih, Dumasevih, Turgenjeva, Stormovih, Sienkiewiczovih idr. Na tej podlagi je mogoče preverjati pripadnost slovenskega predmeščanskega in meščanskega romanopisja s konca 19. stol. posameznim romanopisnim formam in literarnim smerem ter natančneje zarisati njegove razvojne faze.

The origin and the development of Slovene novel in the years 1860—1900 are thrown into a fresh perspective by understanding what patterns from the older and the contemporary European prose were adopted by the most important Slovene novelists of the time (Jurčič, Stritar, Tavčar, Kersnik, Mencinger). Such patterns encompass not only the theoretical principles about the various types and forms of novels but also the concrete patterns of the particular sub-species (the drawing-room novel, the sentimental, philosophical, historical novel) and, above all, the components of the actual texts, esp. those written by Scott, Goldsmith, Rousseau, Goethe, Dumas, Turgenjev, Storm, Sienkiewicz. On this basis it is possible to verify what novelistic forms and literary trends the Slovene pre-bourgeois and bourgeois novels from the latter half of the 19th c. belong to.

1

Roman se je na Slovenskem začel razvijati sočasno z vaško zgodbo. Vendar med oblikami, ki so se pojavile kot prvotni tip slovenskega romanopisja, ni bilo niti vaških niti kmečkih romanov, ampak pretežno meščanski ali predmeščanski romani, napisani za izobražensko-mestno občinstvo — temu je bila namenjena v glavnem tudi vaška zgodba — pa tudi s snovjo, vzeto večidel iz meščanskega, izobraženskega ali celo gosposkega sveta. V tem smislu je bil slovenski roman kot literarna zvrst dopolnilo, deloma celo nasprotje vaški zgodbi, vsaj na ravni sociologije literarnih snovi, motivov in tem.

Formiral se je v tesni zvezi z evropskimi zgledi, na kar opozarjajo otipljivi vplivi evropskega romanopisja, pa tudi v zvezi z evropsko teorijo romana in njeno terminologijo.¹ Potem ko je francoski termin »roman« kot oznaka za posebno pripovedno zvrst prišel po nemških besedilih na Slovensko že proti koncu 17. stol., se je med nemško izobraženimi Slovenci pogosteje pojavljal v 2. pol. 18. stol., vendar še ne v izrecni zvezi s slovenskim literarnim ustvarjanjem. Zato je v slovensko pisno rabo, bodisi v korespondenci bodisi v objavah, stopil šele v sredi 19. stol. Čop in Prešeren sta izraz uporabljala še v nemškem sobesedilu. Na izrazito literarnoteoretični ravni ga je v slovenskem spisju upo-

¹ O slovenski terminologiji za roman prim. Janko Kos, *Roman (Literarni leksikon, 20)*, Ljubljana, 1983, poglavje Terminologija.

rabil I. Macun leta 1850 v *Cvetju slovenskiga pesništva*, in sicer v zvezi z Gogoljevimi *Mrtvimi dušami*; hkrati ga je poslovenil z izrazom »pripoved«. To dejstvo opozarja na možnost, da se je pojem romana na Slovenskem v tem in nekoliko poznejšem času lahko uveljavljal še s pomočjo drugačne, včasih zelo raznovrstne terminologije, kar pa je bilo podobno terminološkemu razvoju drugod po Evropi. Od tridesetih let 19. stol. naprej so v ta namen prihajali v poštev predvsem izrazi *historija*, *zgodba*, *popisvanje*, *povest*, *pripoved*, *novela*, katerih večina nam je bila sicer znana že v 18. stol., vendar še brez zveze z romanom. Termin »zgodba«, ki ga je uporabil Cigler v podnaslovu *Sreče v nesreči*, je spominjal na izraz »*historia*«, ki se je že v antični dobi, nato pa od renesanse do 18. stol. v številnih evropskih jezikih uporabljalo kot zvrstna oznaka za mnoge romane. Tudi izraz »popisvanje«, ki ga je Cigler prav tako uporabil kot dodatno oznako za svoje delo, navaja k podobnim terminom, ki so jih v obdobju renesanse, baroka in razsvetljenstva uporabljali za romane, na primer Grimmshausen »*Lebensbeschreibung*«. Predvsem pa je bil med temi izrazi »povest« sredi 19. stol. najprimernejši za vsaj približno označbo besedil, ki so jih po Evropi imenovali romane. Od Pohlina naprej (*Tu malu besediše treh jezikov*) je bil rabljen v različnih pomenih. Prešeren ga je v podnaslovu *Krsta pri Savici* leta 1836 uporabil v ožjem pomenu posebne pripovedne zvrsti v verzih. V *Novicah* se je pojavljal tudi kot sopomenka za »novico«, tj. v podobnem pomenu kot nekdanja romanska »novela«. Vendar je bil okoli 1850 in pozneje v rabi tudi za prozno pripoved nasploh, za različne posebne oblike od kratke zgodbe do novele in celo romana. V tem pomenu ga je zapisal Levstik v *Popotovanju iz Litije do Čateža*, na mestu, kjer je spregovoril o »povestih, ki jim velijo novele«. Formulacija je oblikovana tako, kot da Levstiku izraz povest ni preprosta sopomenka za novelo, ampak oznaka za pripoved nasploh, pod katero spadajo tako novele kot romani.

Razločevanje med romanom in povestjo kot posebno, krajšo in večidel tudi poljudnejšo pripovedno zvrstjo se je polagoma uveljavilo šele v drugi polovici 19. stol. Vendar ni bilo posebno natančno, in vse do izteka stoletja ne zares dokončno. Stritar, Tavčar, Kersnik in drugi so v označevanju daljših besedil omahovali med romanom in povestjo, včasih tudi novelo, kar pomeni, da je povest ostajala ves čas tudi splošnejši pojem, ki je lahko označeval nekatere tipe romana. Še Cankar je v zvrstnem označevanju svojih romaneskih besedil pogosto nihal med izrazoma povest in roman, včasih celo novela ali romanca.

Podobno vlogo nadomestnega izraza za romane je imel v 19. stol. vsaj nekaj časa tudi izraz novela, verjetno pod vplivom rabe v nemški romantiki in restavraciji; takrat so z njim pogosto označevali krajša, pa tudi dolga romanopisna besedila. Zato je Prešeren v svojih pismih v zvezi z Ungern-Sternbergovim delom *Die Zerrissenen* lahko pisal kot o noveli.² Na to rabo je opozoril Levstik, ko je v drugem pismu, naslovljenem l. 1868 Jurčiču v zvezi z *Desetim bratom*, ugotavljal, da celo *Werther* pomeni nekaterim nemškimi kritikom novelo, ne pa romana. Levstik sam je seveda strogo razločeval med obojimi, kot je nakazal že 1858 v *Popotovanju iz Litije do Čateža*. Podobno je sicer storil že Macun 1852 v svojem hrvaško napisanem *Kratkem krasoslovju o pesništvu*, od koder je najbrž tudi Levstik prevzel merila za različnost romana in novele.

² Gl. F. Prešeren, Zbrano delo, II, Ljubljana, 1966, op., str. 335, 341.

Takšna terminološka vprašanja vodijo k domnevi, da je v raziskavah o tem, kako se je sredi 19. stol. izoblikoval slovenski roman, potrebno upoštevati tudi besedila, ki niso še bila označena s tem terminom, ampak so v svojem času veljala za povesti ali novele. To seveda ne pomeni, naj bi jih priznali za prave romane, pač pa, da je v njih mogoče videti začetne faze v nastajanju slovenskega romanopisja. O tem govori več dejstev. Levstik je v *Popotovanju iz Litije do Čateža* kot zgled, po katerem naj bi se ravnal slovenski roman, postavljaj tudi Ciglerjevo *Srečo v nesreči*, in sicer kot ljudsko povest, kar pomeni, da jo je imel za tvorbo, bližnjo romanu, ali vsaj za podlago, iz katere se lahko oblikuje pravi roman. S tem seveda ni rečeno, da je treba imeti *Srečo v nesreči* za prvi slovenski roman še pred *Desetim bratom*. Toda vplivi, iz katerih je nastala (in med katere spada predvsem Schmidova povest *Eustahi*), kažejo, da je bila povezana s tradicijo zgodnjekrščanskega oziroma poznoantičnega romana, z njegovimi motivi in temami, pa tudi formo. Torej se giblje Ciglerjeva povest v območju zelo stare romaneskne tradicije in se začetki slovenskega romana, kolikor jih lahko zaznamo že v *Sreči v nesreči*, oplajajo še iz takšnega izročila. Za dokončno izoblikovanje slovenskega romana pa tradicija poznoantične romaneskne proze seveda ni zadostovala, saj se je v razvoju evropskega romana izčrpala že z baročnim romanom 17. stoletja. Njeni vzorci so hkrati z nadaljnji Ciglerjevimi in drugimi podobnimi spisi že okoli 1850 dokončno poniknili v široko območje pravkar nastajajoče trivialne literature na Slovenskem, tj. v ljudsko, mohorjansko ali večerniško povest, in se v nji ohranjali do 20. stoletja.

Slovenski roman je po 1850 lahko vzniknil samo iz podlag evropskega romanopisja, kakršno se je razmahnilo po zatonu poznoantične tradicije že v 18. stol. s številnimi oblikami razsvetljenske romaneskne proze, na prehodu v 19. stol. pa z različnimi tipi predromantičnega, romantičnega, po 1830 že tudi postromantičnega in realističnega romana. Iz teh tokov so morale v slovenski literarni razvoj poseči nove spodbude, po katerih se je lahko izoblikovala prva zasnova izvirnih slovenskih romanov. Vendar se je to dogajalo razmeroma počasi in ne zmeraj razvidno, vsekakor pa v obliki skromnih poskusov, ki se zgostijo okoli 1860 in se stopnjujejo vse do 1866, ko izide prvi slovenski roman v pravem pomenu besede, Jurčičev *Deseti brat*.

Iz tega časa je več besedil, po veljavni formalni oznaki povesti ali novel, ki so manjšega obsega in jih avtorji niso imenovali romane, a so zaradi obširnosti, pestrosti in zapletenosti svoje motivno-tematske vsebine takšna, kot da nehote težijo v širšo obliko romana, ali kot da bi lahko bila podlaga zanjo. Pogosto je bila pri njih samo avtorjeva šibka ustvarjalna volja, pa tudi pre-majhna literarna zmožnost in prizadevnost, razlog, da iz uporabljene snovi ni nastal roman, ampak srednje dolga povest ali krajša novela. Zato bi v teh delih lahko videli prve zamatke za nastanek slovenskega romana, in to za različne tipe romana, ki so bili v drugi polovici 19. stol. za slovensko književnost aktualni in ki so se v nji v tem času tudi dejansko polagoma razvili. Med dela te vrste je treba šteti Mandelčev *Jelo* (1858), Zarnikovo *Maščevanje usode* (1862), Erjavčeve *Huzarje na Polici* (1863), Mencingerjevega *Vetrogončiča* (1860), zlasti pa Jurčičevega *Jurija Kozjaka* (1864), *Domna in Hčer mestnega sodnika* (oboje 1865). Iz vsakega teh besedil bi se bil ob ugodnejših ustvarjalnih pogojih, zmožnostih ali spodbudah lahko izoblikoval roman, ob posameznih primerih je mogoče misliti celo na konkretne tipe romanopisja.

Ob Mencingerjevem, Zarnikovem ali Erjavčevem besedilu bi utegnili predvideti poznejše salonske, sentimentalne, družabne ali meščanske romane, kot so jih začeli pisati Jurčič, Tavčar in Kersnik, ob Mandelčevih in zgodnjih Jurčičevih besedilih pa historični roman, ki je od Jurčiča naprej postal ena glavnih oblik slovenskega romanopisja v 19. stol. To pomeni, da je v letih tik pred izidom *Desetega brata* bil nastanek slovenskega romana zares že na dnevnem redu in ga je vrsta besedil otipljivo nakazovala.

Iz podrobnejšega pregleda teh besedil se vsiljuje sklep, da se v njih nakazujejo že vsi tisti tipi romaneskne proze, ki so po 1860 postali za slovenski predmeščanski ali pravi meščanski roman vse do moderne najznačilnejši. Šlo je za oblike romana, ki seveda niso bile slovenska izvirnost, saj so potekale iz evropskega romanopisja 18. in 19. stol., tako da se ravno iz njih odkriva razvojna povezanost slovenskega romanopisja z evropskim.

Za razumevanje začetkov slovenskega romana je pomembna tudi zavest, ki so jo o njegovih posameznih oblikah, podzvrsteh ali tipih imeli slovenski avtorji okoli 1860 in v naslednjih desetletjih, tj. v času, ko so realizirali prve romanopisne zamisli. Iz maloštevilnih kolikor toliko domišljenih formulacij, ki so se dotikale te problematike, je treba upoštevati vsaj Macunove, Levstikove in Stritarjeve. Macun je 1852 v *Kratkem krasoslovju o pèsničtvu* razdelil romane na filozofske, historične, psihološke in humoristične, s čimer je nadaljeval predvsem nemške klasifikacije iz prve polovice 19. stol., med njimi najbrž predvsem Bouterwekovo. Levstik v *Popotovanju* sicer ni izrecno razpravljal o posameznih vrstah ali tipih romana, vendar se zdi, da je imel ob zgledu *Sreče v nesreči* v mislih tip ljudskega romana, ob Goldsmithu pa družinske, morda ob tem še humoristične romane, med katere so evropske poetike in estetike uvrščale tudi Goldsmithovo delo *The vicar of Wakefield*. Stritar je v članku o Goldsmithu (1878) obširneje razpravljal o dveh vrstah romanov: najprej o historičnem, v katerem prevladuje po njegovem mnenju zunanje dogajanje, nato o psihološkem, ki da je predvsem podoba človekove notranjosti — med takšne je štel Goldsmithov roman in verjetno tudi svojega *Gospoda Mirodolskega*.

Te in podobne formulacije o različnih možnih oblikah romana so bile odvisne od splošnih evropskih klasifikacij, zlasti od teh, ki so se pojavljale v sočasnih nemških poetikah iz srede 19. stol.³ Zato so jih Jurčič, Levstik, Stritar, Tavčar, Kersnik in drugi pisci prvih slovenskih romanov vse do Cankarja spoznavali predvsem iz Kleinpaulove in Gottschallove poetike. Kleinpaul je med romanopisnimi oblikami našteval historične, tendenčno-časovne, tj. sodobne romane, nato sentimentalne, komično-satirične in humoristične, nazadnje pa po snovnih vidikih še vojne, salonske, družinske, meščanske, kmečke, delavske, potepuške in druge. Podobne oznake je v svoji razdelitvi romanov uporabljal Gottschall. Tudi v njegovi poetiki iz 1858 sta bila osrednja klasifikacijska pojma historični in »časovni« (Zeitroman), tj. sodobni roman, ta pa je zajemal vase še dolgo vrsto oblik — od salonskih, socialnih, ljudskih in meščanskodružinskih romanov do eksotičnih, pomorskih in humorističnih.

Praksa prvih slovenskih romanopiscev od Jurčiča do Stritarja, Tavčarja in Kersnika se je nedvomno vsaj deloma ravnala po teoretičnih obrazcih, ki so

³ O vprašanju klasifikacijskih pojmov, važnih za formiranje slovenskega romana, gl. poglavje *Klasifikacije* v navedenem delu J. Kosa (op. 1).

jih takratni literarni zavesti na Slovenskem posredovale klasifikacije romanov v nemških poetikah. Od njihovih oznak pridejo za razumevanje slovenskega romanopisja v letih 1860—1900 v poštev predvsem historični, salonski, meščanski, družinski, sentimentalni, časovno-tendenčni, humoristični, izjemoma tudi filozofski roman. Nekatere teh oznak dejansko ustrezajo posameznim slovenskim romanom tega časa, začenši z *Desetim bratom*, čeprav pogosto tako, da je za eno samo besedilo potrebno uporabiti dve ali več sorodnih oznak, kar že opozarja na posebne značilnosti njihove sestave. Iz problematike takšnih romanopisnih vrst pa je mogoče pobliže sklepati tudi na literarnorazvojne posebnosti prvih slovenskih poskusov v območju romanopisja. Dejstvo, da za klasifikacijskimi pojmi pri Kleinpaulu in Gottschallu stojijo imena znanih evropskih romanopiscev 18. in 19. stol., kot so zlasti Richardson, Goldsmith, Rousseau, Goethe, Scott ali pa manj osrednji avtorji Mlade Nemčije kot Laube, Gutzkow, Hahn-Hahnova in drugi, opozarja na to, da gre večidel za tiste tipe evropskega romana, ki jih je v »klasični« obliki razvilo že razsvetljenstvo, nato pa so jih prevzele, razvile ali jim dodale nove oblike predromantika, romantika in postromantika; skoraj docela manjkajo med zgledi nemških poetik sodobni realistični avtorji in s tem romanopisne oblike, ki so se razmahnile v območju realizma 19. stoletja. Od tod je mogoče formulirati tezo, da se slovenski roman po letu 1860 — potem ko mu je s *Srečo v nesreči* predhajala nekakšna prvotna oblika slovenskega »predromana«, navezujoča še na pozno-antično romaneskno izročilo — začenja z zgledovanjem pri različnih tipih evropskega romanopisja 18. stol. in deloma že tudi prve polovice 19. stol.; pretežno torej po oblikah razsvetljenskega, predromantičnega, romantičnega in morda že tudi postromantičnega romanopisja, ne pa že v zvezi z realističnim romanom v pravem pomenu besede.

Druga teza, ki jo je mogoče formulirati iz primerjave začetnega slovenskega romanopisja s tradicionalnimi oblikami evropskega romana, je ta, da se te oblike pojavljajo v drugi polovici 19. stol. na Slovenskem le redko v svoji prvotni, čisti ali »klasični« podobi, pač pa okrnjene ali pomešane z značilnostmi drugih romanopisnih form.⁴

Najbolj je takšna heterogenost očitna v *Desetem bratu*, ki velja upravičeno za prvi slovenski roman v tistem pomenu, ki ga je ta pojem imel za sodobnike kljub Levstikovim pomislekom o razlikah med romanom in novelo, obenem pa predstavlja tudi temeljni vzorec za skoraj vse druge romane do konca stoletja, čeprav so se ob njem v Tavčarjevem in Kersnikovem zrelem pripovedništvu pojavili še drugi, vendar manj reprezentativni vzorci. Kljub temu je temeljni vzorec *Desetega brata* ostal za celo obdobje reprezentativen, seveda poleg nič manj pomembnega obrazca za historične romane, ki pa mu je prav tako ustvaril prve zglede Jurčič. Ta je v svojih glavnih romanih, kot so *Cvet in sad*, *Doktor Zober* in *Mej dvema stoloma*, sledil posebnostim svojega prvega romana; izjema je bila edino njegova *Lepa Vida*.

Natančnejša analiza pokaže na prvi pogled, da v *Desetem bratu*, pa tudi v drugih Jurčičevih romanih ne gre za enovit tip romaneskne proze, ampak za sinkretično spajanje različnih tipov romana. Na to opozarja tudi primerjalni

⁴ Razpravljanje o Jurčičevih romanih se v tem poglavju opira na teze, na kratko skicirane v razpravi K vprašanju vrsti v slovenski pripovedni prozi (Primerjalna književnost, 1983, št. 1—16).

pretres zvez s Scottovim romanom *The Antiquary*.⁵ Že starejša literarna zgodovina je bolj ali manj enotno — včasih s prevelikim poudarkom, drugič s preveliko skepsjo — ugotavljala, da je bilo Jurčiču najbližji zgled to Scottovo delo (1816), pri čemer je méřila predvsem na prevzem posameznih motivov in likov, fabulativnih sklopov in položajev, deloma tudi pripovedne tehnike. Za primerjalno analizo je seveda bistveno predvsem dejstvo, da je vsebinsko-formalna heterogenost, ki jo je mogoče opaziti v sestavi *Desetega brata*, značilna že za Scottov roman o »starinarju«. Ta je samo v majhni meri tipičen primer Scottovega historičnega romanopisja, tako da bi ga samo pogojno lahko imeli za historični roman v pravem pomenu besede; pač pa nekatere prvine takšnega romana povezuje z značilnostmi domačijsko-krajske pripovedi, predvsem pa s prvini t. i. gotskega ali grozljivega pripovedništva. Iz takšnega, iz raznovrstnih romanopisnih vzorcev zraslega zgleda je Jurčič za *Desetega brata* prevzel posamezne motive, položaje, like in seveda pripovedne postopke za oblikovanje posameznih prizorov, prehodov med njimi in splošnega fabulativnega poteka, vendar pa je močno spremenil sestavo celote. Razlog je ta, da je zelo neenakomerno upošteval različne sestavine Scottovega romana, nekatere popolnoma opustil, druge postavil v ospredje, predvsem pa vdelal v celoto prvine, ki so pripadale čisto drugačnim oblikam evropskega romana, ki jih Scottov *Starinar* sploh ni zajel ali pa so ostale zanj postranskega pomena.

V primerjavi s Scottovim vzorcem je v *Desetem bratu* popolnoma izostala njegova romaneskno historična perspektiva. Ta je v romanu *The Antiquary* v primerjavi s Scottovimi glavnimi historičnimi romani sicer obrobna ali okvirna, vendar še zmeraj precej pomembna, saj daje osrednji družinsko-ljubzenski motiviki višji družbenozgodovinski pomen; s takšno perspektivo se v romanu uveljavlja romantična historična domišljija, s tem pa se besedilo spreminja v pravo romantično tvorbo. V *Desetem bratu* ta vidik Scottove predloge manjka. V dogajanju romana ni opaziti nikakršne zgodovinske perspektive, s svojimi junaki, kraji in dogodki je postavljeno v nezgodovinski, brezčasen prostor, v katerega ne vdirajo usodni zgodovinski procesi, ampak ostaja zmeraj enak, idilično spokojen, odvisen samo od temne preteklosti, ki pa posega v sedanost samo še z reminiscencami in ni več dejaven življenjski proces. Vse to kaže bolj na razsvetljensko pripovedno zasnovo kot pa v smer historizma, kakršnega je izdelala že predromantika, a ga je šele romantični historični roman povzdignil v veljaven literarnoestetski vzorec, realizem 19. stoletja pa ga je iz romantično domišljajske preteklosti prenesel v neposredno

⁵ Iz obilne literature o Scottovem vplivu na *Desetega brata* prim.: F. Celestin, Naše obzorje (LZ, 1885, str. 320); Šanda, Jurčič — Scott (DS, 1905, str. 76—83); F. Koblar, Uvod k Jurčičevemu *Desetem bratu* (Cvetje iz domačih in tujih logov, 10, Celje, 1936, str. 7, 34—38); B. Paternu, Slovenska proza do moderne (Koper, 1957, str. 72); I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, III (Ljubljana, 1958, str. 30); A. Slodnjak, Geschichte der slowenischen Literatur (Berlin, 1958, str. 191); A. Slodnjak, Zgodovina slovenskega slovstva (Ljubljana, 1959, str. 301, 302); M. Rupel, Opombe k Jurčičevemu *Zbranemu delu*, I (Ljubljana, 1961, str. 327); Š. Barbarič, Tipi slovenskega romana v dvajsetletju 1866—1885 (SR, 1977, Kongr. št., str. 117—152); Š. Barbarič, Celestin kot slovensko-hrvatski popularizator Turgenjeva (SR, 1977, št. 2—3, str. 170 isl.); B. Paternu, Deseti brat in njegovo mesto v slovenski prozi (v: J. Jurčič, *Deseti brat*, Ljubljana, 1977, Kondor, str. 161, 163, 169); M. Kmecl, Rojstvo slovenskega romana (Ljubljana, 1981, str. 39, 48).

družbenozgodovinsko stvarnost sedanjega časa, dostopno pravi empiriji. Odsotnost historične perspektive je sicer značilna tudi za druge Jurčičeve romane, deloma pa tudi za prva Tavčarjeva in Kersnikova dela; šele njuni zreli romani vsaj deloma uveljavijo historično perspektivo — Tavčarjevi za romantično oživljeno preteklost, Kersnikovi za stvarno pojmovano sedanost.

Za *Desetega brata* ni nič manj odločilno dejstvo, da je v primerjavi s *Starinarjem* v njegovi heterogeni zasnovi močno reducirana tudi predromantična grozljivost. Ta je v *Scottovem* romanu obsegla precejšen del fabule, zlasti v njenih preteklih, analitično obdelanih plasteh. V zgodbi Martinka Spaka, njegove družine in maščevanja nad zločinskim očetom je takšne grozljivosti precej manj, tako da je povezanost motivike s podobno fabulistiko grozljivih romanov 18. stoletja oziroma s trivialno literaturo, ki je iz njih izšla, skoraj zabrisana; predvsem pa je vanjo Jurčič vdela prvine, ki prihajajo iz čisto drugačnih izvirov in predstavljajo posebno plast romana. Vendar je analitično zgodbo o preteklosti v *Desetem bratu* potisnil v ozadje že s tem, da je v *Scottovo* temeljno shemo uvedel fabulo meščansko-družinskega oziroma sentimentalnega romana, kot ga je ustvarilo 18. stoletje v času poznega razsvetljenstva in zgodnje predromantike. V ljubzenski zgodbi Kvasa in Manice je mogoče prepoznati vzorec sentimentalnega ljubzenskega romana, kot ga je Jurčiču ponudila predvsem Rousseaujeva *Nova Heloiza*. S tem je v središče *Desetega brata* prešlo ljubzensko razmerje med junakom iz nižjega meščanskega sloja in junakinjo gosposkega rodu. Podobnega motiva v *Scottovem Starinarju* v tej obliki ni, zato je verjeten neposreden Rousseaujev vpliv. Z druge strani pa je na podlagi obeh Kvasovih pisem, vstavljenih v prvi del romana, potrebno domnevati, da je na lik Lovreta Kvasa učinkovala vsaj deloma tudi fiziognomija Goethejevega Wertherja, kar se kaže tudi v posebnem lirsko-refleksivnem tipu Kvasovih pisem »prijatelju«. Hkrati je v njih viden Jurčičev odmik od predromantičnega zgleada, saj sta pismi v primerjavi z Wertherjevimi veliko bolj racionalni in moralistični, kar opozarja na prevladujočo razsvetlensko zasnovo. Toda ta je opazna tudi v razpletu osrednje ljubzenske zgodbe, ki se v nasprotju z Rousseaujevim romanom izteče v srečen, socialno optimističen konec. Od tod je mogoče sklep, da je zgled sentimentalnega romana prešel v *Desetega brata* v pretežno razsvetlenski, ne pa predromantični obdelavi.

Ob takšne plasti, ki predstavljajo bistveno različnost Jurčičevega romana v primerjavi s *Scottovim* zgledom, se postavlja še ena, ki je sicer v motivni zvezi z grozljivo-analitično predzgodbo *Starinarja*, vendar je prešla v *Desetega brata* tako zelo spremenjena, da je upravičeno iskati njeno posebnost v drugačnih evropskih izviroh. Zgodba Martinka Spaka in njegove družine je značilna za t. i. roman »maščevanja«, ki je v 19. stol. bil že del trivialne literature, a je imel svoje zamečke v romanih sentimentalizma. V *Desetega brata* je prešel morda iz trivialnih romanov, ki so bili Jurčičevi generaciji dobro znani še iz mladostnega berila; vendar smemo domnevati, da je njegove bistvene motive sprejel kar neposredno iz Schillerjeve drame *Die Räuber*, kjer so bili najprej učinkovito razviti, tako da jih je od tod črpala tudi poznejša produkcija trivialnih romanov. Motivni vpliv Schillerjeve drame je opazen že v Jurčičevi povesti *Domen*, tako da je vpliv na *Desetega brata* logičen ali vsaj verjeten.

Končno je v prvem slovenskem romanu mogoče najti še sestavine vaških zgodb, čeprav v obrobni vlogi, zlasti z motivi vaških ljubezni. Prek t. i. »vaških

originalov« so te sestavine sicer povezane s posnemanjem Scottovih ljudskih likov v *Starinarju*; to dejstvo se sklada s tezo nekaterih raziskovalcev, da je nemška vaška zgodba deloma izšla ravno iz ljudskih likov v Scottovih romanih. S tega stališča se v *Desetem bratu* torej uveljavlja dvojni, dopolnjujoči se vpliv Scotta in vaškozgodbarske tradicije.

Deseti brat je iz različnih romanopisnih tipov 18. in zgodnjega 19. stol. nastala, močno heterogena celota, ki bi jo na splošno lahko imeli za primer meščanskega romana v tistem pomenu, kot so pojem razumele poetike in estetike sredi 19. stol., med njimi zlasti Vischerjeva, v kateri se pod meščanskim romanom razume pripoved o osebah, razmerjih in vprašanih meščanskega sloja. Posebnost Jurčičevega romana je ta, da se v njem kot dopolnilo osrednjemu meščanskemu življenju pojavlja na njegovem robu še svet vaških zgodb. Takšna dvojnost gosposko-izobraženskega in kmečkega sveta opozarja na to, da je o *Desetem bratu* primerneje govoriti kot o predmeščanskem romanu. Pravi meščanski roman se oblikuje šele s Kersnikom in Tavčarjem.

Tako heterogeni in težko določljivi tip romana se s spremembami pojavlja v poznejših Jurčičevih besedilih. Pri tem se spreminja delež posameznih sestavin v heterogeni zasnovi, ne da bi se bistveno predrugačil njihov skupni temelj. Na splošno je sicer mogoče trditi, da se sestava Jurčičevih romanov — od *Cveta in sada* do *Doktorja Zobra* in *Mej dvema stoloma* — premika polagoma v smeri meščanskega romana, ker se v nji krčijo prvine vaške zgodbe; vendar se to ne dogaja dosledno ali dokončno. Prav tako izginja iz njihove motivne sheme delež, ki je v *Desetem bratu* pripadal romanu »maščevanja«, vendar tudi ta ne izgine docela. Poleg tega so v posameznih romanih opazne še druge novosti. Ljubezenska zgodba se v *Doktorju Zobru* spremeni v tem smislu, da se njeni sentimentalno-predromantični vzorci prepletajo z značilnostmi salonskega romana po zgledu Mlade Nemčije, tj. demokratično poantiranega aristokratskega romana, kot je ta tip imenoval Vischer. Prvine vaške zgodbe postanejo v *Cvetu in sadu* zelo postranske, v *Doktorju Zobru* skoraj popolnoma izginejo, v romanu *Mej dvema stoloma* pa postanejo izhodišče za osrednjo zgodbo o ljubezni vaških in mestnih junakov, postavljeno s konservativno moralno idejo v smislu razsvetljenstva. Roman »maščevanja« v svoji predromantični obliki iz teh del sicer izginja, vendar se v novi salonski preobleki vrača v *Doktorju Zobru*. Iz takšnih razvojnih potez je ne samo o *Desetem bratu*, ampak o celoti Jurčičevega romanopisja mogoče sklepati, da seveda ne pripada realističnemu romanopisju 19. stol., čeprav si jemlje za snov tudi že sodobno slovensko meščansko ali vaško življenje. Za skladnost z realističnim romanom iz srede 19. stol. mu manjkata historična perspektiva in, pa optika, ki človekovo subjektivnost vgrajuje v deterministično razumljivo stvarnost z njenimi različnimi, pa tudi med sabo odvisnimi plastmi.

Izjema med besedili, ki jih je Jurčič sam imenoval romane, je *Lepa Vida*. Njen nastanek je literarna zgodovina doslej povezala predvsem z vplivom George Sandove, zlasti njenega romana *Valentine*.⁶ Delo se od drugih Jurčičevih romanov loči po tem, da se dogaja v okolju, ki Jurčiču ni bilo domače; in pa da je po zgodbi, zgradbi in likih razmeroma enotno. Zgrajeno je v strnjem redu novele, kar kaže, da je v njenem nastanku igrala morda odločilno vlogo postromantična novelistika z motivi iz sredozemsko-italijanskega okolja,

⁶ O vplivu Sandove gl. razpravo J. Pogačnika Pripoved o krizi zakona — Jurčičeva *Lepa Vida* (v: Parametri in paralele, Ljubljana, 1978).

kot jo je v Jurčičevem času pisal P. Heyse. V njegovih »italijanskih« novelah se pojavljajo »strastni« in »tragični« junaki tiste vrste, ki jih je Jurčič postavil v dogajanje svoje *Lepe Vide*.

2

Tavčar in Kersnik sta sredi 70. let ustvarila svoje prve romane, navezujoč na Jurčičevo tradicijo, kar pomeni, da sta nadaljevala njegov sinkretično zastavljeni tip predmeščanskega romanopisja.⁷ Vendar sta se že s temi deli premaknila bliže k novejšim vzorcem evropskega, zlasti nemškega romana, kar je povzročilo, da so v njunih delih polagoma odpadale poteze predmeščanskega romanopisja, razločnejša pa je postajala shema pravega meščanskega romana. To se je dogajalo predvsem s tem, da sta svet svojih junakov omejila na meščansko-izobražensko plast, skrčila pa delež prvin, ki so bile pri Jurčiču zasnovane iz vaških zgodb. Teh je sicer tudi pri zgodnjem Tavčarju in Kersniku še zmeraj nekaj; svoje izobraženske zgodbe še zmeraj postavljata na podeželje ali vsaj pol v mesto, pol na vas. Podobno so v njunih prvih tekstih še zmeraj opazna ogrođja analitično-grožljivih dogodkov, postavljenih v preteklost, in celo obrazec romana »maščevanja«, toda oboje podobno kot ostalina vaških zgodb v izrazitem upadu. V navideznem nasprotju s takšno usmeritvijo v svet sodobnega meščanskega romana je v teh delih opaziti močan porast gosposkih, aristokratskih junakov in junakinj. Vendar je ravno to znamenje, da postaja slovenski roman sredi sedemdesetih let meščanski. Mlada Tavčar in Kersnik ga oblikujeta tako, da iz Jurčiča prevzeta tradicijo vgrajujeta v poseben tip sodobnega meščanskega romana, ki ga je R. Gottschall v svoji poetiki imenoval salonski roman, medtem ko je F. T. Vischer v svoji estetiki razpravljal o njem pod oznako aristokratski roman. Šlo je za besedila, v katerih so glavni junaki morali ob pravih meščanih biti predvsem plemiške osebe, to pa zato, da se je iz njihovih medsebojnih razmerij tem močneje lahko kazala miselnost demokratskega liberalizma iz srede 19. stoletja. Ker se je ta tip romana izoblikoval v predmarčni dobi, v literarno-idejnem ozračju t. i. Mlade Nemčije, je v njem najti številne ideološke sestavine tega gibanja. Ob teh je zanj bistveno še to, da je bil duhovno-umetnostno ali že kar literarno-estetsko v mnogih pogledih postromantično obarvan, kar ni bilo v nasprotju z njegovo ideološko pripadnostjo mladonemškimi tokovi, saj so bili ti večidel vzporedni s postromantično literaturo ali celo vanjo vključeni. Kljub temu je seveda literarnozgodovinska pripadnost salonskih romanov problematična, saj so bili pogosto na meji zabavne in trivialne literature, zlasti z ženskim romanom.

Takšnemu tipu romana se je morda približal že Jurčič z *Doktorjem Zobrom* (1876). Toda ravno tega leta sta izšla tudi prvi Tavčarjev roman *Ivan Slavelj* in prvo Kersnikovo romanopisno besedilo *Na Žerinjah*, oba že izrazita primera salonsko meščanskega romanopisja. Med njima so sicer motivno-tematske razlike, ki opozarjajo na ideološko različnost — Tavčarjeva stališča do sodobnega plemiško-meščanskega sveta so izrazito demokratično-radikalna, zato v zgodbi, osebah in stilu neuravnovešena in razburkana. Kersnikovo razmerje do dogajanja, junakov in njihovih življenjskih položajev je kompromisno resignirano.

⁷ Glavne teze tega poglavja so bile na kratko skicirane v razpravi K vprašanju zvrsti v slovenski pripovedni prozi. Primerjalna književnost, 1983, št. 1, str. 1–16.

Tavčar je v tem slogu in romanopisni zvrsti napisal samo še roman *Mrtva srca* (1884), ki je nastal prav tako že v sedemdesetih letih, kar pomeni, da je tip meščansko salonskega romana gojil samo v svojem mladostnem obdobju, zlasti še, če tem spisom dodamo številne novelete, povesti in novele tega časa, napisane po enakih načelih. Nasprotno je Kersnik nadaljeval zvrst še v osemdeseta leta, čeprav večidel v krajših povestnih oblikah, tako na primer v *Lutrskih ljudeh* (1882) in *Gospodu Janezu* (1884). Zlasti prvi tekst dokazuje, da je bil slovenski salonski roman še močno povezan z motivi predromantičnega sentimentalnega romana, kot je ljubezen med junakom iz nižjega sloja in aristokratsko junakinjo. Toda Kersnik je od leta 1883, ko je začel upoštevati nove literarne spodbude, ki so mu prihajale iz Turgenjeva, ta tip romana polagoma opuščal oziroma razvijal v smeri sodobnejšega meščanskega, deloma v obliki družbenoanalitičnega in časovno-kritičnega romana.⁸ S tem se je približal zvrstem, ki lahko pogojno veljajo za del realističnega romanopisja, čeprav je bila seveda njihova dejanska usmeritev odvisna od načina, kako so obravnavale svoje motivno-tematsko gradivo. Ta premik je Kersnik izvršil predvsem v *Agitatorju* (1885) pa tudi v *Rošlinu in Vrjanku* (1889), v katerem je sicer neposredni vpliv Turgenjeva najbolj opazen. Kljub vsemu se tudi v teh besedilih, še bolj pa v predhodnem *Ciklamnu* (1883), ohranjajo številne prvine salonskega romana. Sicer pa je tudi nenadni vpliv Turgenjeva na Kersnikovo romanopisno prozo v tem času mogoče razumeti iz dejstva, da je tudi v romanih Turgenjeva, kot so *Plemiško gnezdo*, *Rudin*, *Očetje in sinovi*, *Dim*, bilo navzočih več značilnih potez sodobnega salonskega romana, kar jim je sredi 19. stoletja zagotavljalo velik evropski odmev in olajšalo tudi njihov prodor na Slovensko ravno v času, ko se je slovenski meščanski roman šele formiral. Pri Turgenjevu je bila seveda problematika salonskega romana povzdignjena na višjo literarno-estetsko raven in hkrati vgrajena v okvir realizma. Vendar je Kersnik ravno do realističnih zamisli, kakršne je Turgenjev uveljavljal v *Očetih in sinovih*, ostajal v precejšnji distanci, kar je opaziti v *Rošlinu in Vrjanku*, v katerega je iz Turgenjeva sprejel vrsto motivnih, tematskih in formalno-pripovednih sestavin, tako da se zdi roman na prvi pogled samo bleda kopija *Očetov in sinov*. Dejansko pa v Kersnikovem besedilu skoraj ni opaziti historičnega horizonta, ki je za Turgenjeva bistven, saj nanj pripenja duhovno in socialno-moralno bistvo svojih junakov. Pri Kersniku se ta okvir zoži na splošno moralistično kritiko generacijske različnosti oziroma »brezdušnosti«, ki ji podlegajo mlajši izobraženci. Zato o pravem realizmu v romanu še ne more biti govor, pač pa ga je razmeroma največ v *Agitatorju*, čeprav je tudi tu sodobno meščansko življenje postavljeno v razmeroma negiben podeželski prostor, v katerem je opaziti samo odmeve historičnih procesov — predvsem rast in upade meščansko narodnega gibanja — ki prek svojih razvojnih mehanizmov določajo subjektiviteto junakov.

Slovenski meščanski roman s konca 19. stoletja torej ni mogel prestopiti ozko začrtanih socialno-moralnih meja, ki so mu jih z ene strani postavljali

⁸ Vpliv Turgenjeva ni segel seveda samo v Kersnikove romane, ampak sočasno tudi v njegove Kmetske slike in pesmi v prozi. O teh vplivih so med drugimi razpravljali B. Paternu (Slovenska proza do moderne, Koper, 1957, str. 97), A. Slodnjak (Geschichte der slowenischen Literatur, Berlin, 1958, str. 210, 236, 237); Zgodovina slovenskega slovstva, III, Ljubljana, 1961, str. 197, 240, 242, 258), S. Barbarič (Mesto Turgenjeva v razvoju slovenskega realizma (Ljubljana, 1974, str. 149, 175, 176, 177, 178), M. Kmecl (Rojstvo slovenskega romana, Ljubljana, 1981, str. 48) in drugi.

ideološki obrazci sodobnega družbenega življenja na Slovenskem, tj. meščanska »nacionalna« družba s svojo skromno razvito, zelo tradicionalno ideologijo, z druge pa starejši zgledi evropskega romanopisja, od katerih je bil ta roman še zmeraj močno odvisen tudi tedaj, ko se je že srečaval z vzorci sodobnejšega, realističnega romanopisja, ki pa so bili po letu 1870 še zmeraj zelo redki, saj je med njimi predvsem Turgenjev, ne pa Balzac, Flaubert, Tolstoj, Dostojevski ali brata Goncourt, kaj šele Zola.

Vse to je opazno tudi ob primeru Kersnikove *Jare gospode* (1893), ki se sicer ni mogla razviti v pravi roman, ampak je zaradi Kersnikove značilne naglice in površnosti ostala samo daljša povest, preveč na kratko izoblikovana zlasti v drugi polovici teksta, kjer bi se morali začetni motivi šele do kraja razviti, da bi se zaokrožili v romaneskno besedilo. Po motivih in temi je povest sicer res podobna tipičnim realističnim romanom 19. stoletja s snovjo zakonoloma in prešuštva meščanske žene, tako Flaubertovi *Gospa Bovaryjevi*, Tolstojevi *Ani Karenini* ali Fontanejevi *Effie Briest*; s temi in drugimi podobnimi deli jo družijo tudi tema zadušne provincialne, meščanske ali gosposke družbe. Toda pri Flaubertu je ta tema razvita pred historičnim horizontom francoske družbe iz prve polovice stoletja, medtem ko je socialno-moralni obzor *Jare gospode* lokalno brezčasen, idilično negiben in zato pretežno abstraktno moralističen, kar se izkaže predvsem v poučnem koncu, ki se obrača nazaj v moralizem razsvetljskega in sentimentalnega romana. Toda odločilen pomen za takšno usmeritev ima dejstvo, da je temelj povesti tipično postromantična zgodba, kakršna je na enak motiv — usoda izobraženca, ki se v malem podeželskem trgu zaljubi v skromno, neizobraženo dekle, a mu jo prevzame in onesreči prijatelj — napisal že leta 1864 Jurčič s svojo povestjo *Dva prijatelja*. Subjektiviteta ljudi, ki jih Kersnik postavlja v sredo *Jare gospode*, je dejansko postromantična, saj ni vgrajena v večji historičen prostor, ki bi s svojimi zakonitostmi deterministično uravnaval junake, njihovo psihologijo in celo fiziološko podlago.

Od tod je mogoče sklepati, da je slovenski predmeščanski ali meščanski roman, kakršen se je razvil na podlagi Jurčičevih romanesknih pripovedi in se trdneje konstituiral s Tavčarjem in zlasti s Kersnikom, ostal izrazito sinkretičen ali celo eklektičen pojav, saj so se v njem nedosledno stapljali različni tipi romana, ki so se v večjih evropskih literaturah 18. in 19. stoletja praviloma pojavljali v razviti ali čisti podobi. To je razlog, da je tudi termin »meščanski« za to obdobje slovenskega romana uporaben samo pogojno in s približnim pomenom. Ta sicer vsaj na splošno pravilno označuje socialno-politični in moralno-ideološki obzor njegovih piscev in bralcev, ne more pa natančneje opredeliti njegovo specifičnost po literarno-estetskih straneh. Zaradi takšnih razlogov slovenskega meščanskega romana s konca 19. stoletja tudi ni mogoče prišteti k realistični pripovedni prozi, kakršna je bila v tem času tipična za Evropo. Vase povzema preštevilne sestavine razsvetljskih, predromantičnih in romantičnih romanov, predvsem pa močne postromantične plasti, medtem ko je globljih posegov proti realizmu v njem razmeroma malo, največ pri zrelem Kersniku, vendar tudi pri njem še močno nerazvitih ali pa v kontekstu drugačnih silnic.

Iz obdobja med leti 1860—1900 je za slovensko romanopisje v primerjavi z evropskim razvojem mogoče naštetati samo nekaj besedil, v katerih se poskuša v čistejši obliki realizirati kak tip tradicionalnega romanopisja, kot ga

je opisovala tudi literarna teorija, dostopna takratnim slovenskim piscem. V tem smislu je vreden pozornosti predvsem Stritarjev *Zorin*, ki je poskus sentimentalnega romana v pismih, kot ga je ustvarilo in gojilo 18. stoletje. Zveza s takó staro, v 19. stoletju že preseženo tradicijo je vidna, saj sta bila med Stritarjevimi zgledi pri pisanju *Zorina* gotovo na prvem mestu Rousseaujeva *Nova Eloiza* in Goethejev *Werther*, kot je literarna zgodovina že večkrat podrobno ugotovila.⁹ Po prvem zgledu je v *Zorinu* prirojena poučno-refleksivna vsebina številnih pisem glavnega junaka, kar pomeni, da se Stritar vzoruje predvsem ob drugem, pretežno razsvetljskem delu *Nove Eloize*, opušča pa njegov prvi, predromantično ukrojeni ljubezenski del; zato v njegovem tekstu tudi nima večjega pomena socialna razlika med ljubečim Zorinom in ljubljeno Delo, kar je bil bistven moment v zgodbi Rousseaujeve Julije in Saint-Preuxa. *Trpljenju mladega Wertherja* je sledil z nekaterimi potezami ljubezenske zgodbe, pa tudi z značajem glavnega junaka in junakinje, nazadnje tudi z bolj nakazano kot dejansko izvedeno mislijo o Zorinovem samomoru. S tem stopa v središče romana sredi razsvetljsko razpetega okvira tipično predromantična motivika.

Tudi tip pisem, ki so pretežno lirsko-opisna ali refleksivna, manj pa epsko ali dramsko funkcionalna, kaže na tisto stopnjo pisemskega romana, ki sta jo po Richardsonu uresničila Rousseau in Goethe.¹⁰ Vendar je ob teh zgledih za razumevanje *Zorina* nujno upoštevati tudi vpliv Dumasevega romana ali drame *La dame aux camélias*. Delin oče v Stritarjevem romanu nosi ime Armand Duval, kar je bilo ime junaka v Dumasevem delu. Podobnost ni naključna, saj se dá iz primerjave sklepati, da je Stritar povzel iz Dumasevega teksta še druge sestavine. Prepoznamo jih v poteku osrednje fabule in njenih glavnih preobratov, ki dajejo junakovi usodi poseben pomen. Pri Dumasu se mora junakinja Marguerite na željo Armandovega očeta odpovedati svoji ljubezni, da ne bi trpela družinska sreča, kot posledica tega plemenitega dejanja pa junakinja polagoma shira in umre; podobno se *Zorin* v Stritarjevem romanu na željo Delinega očeta odpove svoji ljubezni, Dela po takšni odpovedi zboli, hira in umre, pa tudi junak sam se odloči za smrt. Dumaseva fabula je torej pri Stritarju »obrnjena«, saj je na mesto Dumaseve junakinje stopil junak; ta zamenjava vlog je sicer v skladu z Zorinovim značajem, ki se zdi močno feminilen. Podobnosti z Dumasevim zgledom je mogoče najti še v opisih Zorinovega in Delinega idiličnega bivanja na deželi, kar spominja na enake položaje v *Dami s kamelijami*, tako da jih je potrebno imeti za verjetnejši vzorec od idilično-podeželskih orisov v *Novi Eloizi*. Predvsem pa zveza z Dumasevim delom omogoča natančnejše sklepe o literarnosmerni pripadnosti *Zorina*. Roman je sicer izdelan po vsebinsko-formalnem modelu sentimentalno razsvetljskega in predromantičnega romanopisja, vendar z močnimi potezami post-

⁹ Gl. razprave: A. Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin, 1958, str. 199; isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, Ljubljana, 1959, str. 337, 348, 349; poleg tega zlasti opombe F. Koblarja k Stritarjevemu Zbranemu delu in starejše zgodovinarje.

¹⁰ Za obliko pisemskega romana in njegove različne forme gl.: F. Jost, *L'évolution du genre: le roman épistolaire* (v: *Essais de littérature comparée*, Freiburg-Urbane, 1968); V. Mylne, *Letter-Novels; History and Technique* (v: *The Eighteenth-Century French Novel*, Manchester, 1965); J. Rousset, *Le roman par lettres* (v: *La nouvelle revue française*, 1962); C. F. Singer, *The Epistolary Novel*, Philadelphia, 1933).

romantike. Prav te ga navezujejo na Dumasev roman in dramo, ki sta kljub svojemu realističnemu videzu tipičen proizvod meščanske postromantične literature iz srede 19. stoletja; to pa tako, da sta na postromantični ravni obnovila motiviko, ki je prvotno pripadala sentimentalnemu romanu razsvetljenstva in predromantike. Da tudi v *Zorinu* nad drugimi prvinami navsezadnje prevlada postromantična plast, dokazuje obdelava junakovega samomora — medtem ko je ta v *Wertherju* prikazan z elementarno silo tragične predromantične eksistence, je pri Stritarju ublažen, neizzivalen ali celo diskretno zastrt, kar ustreza položaju postromantične subjektivitete, ki ostaja v svojem zlomu zadržana, hladno in formalno lepa.

Stritarjev drugi roman, *Gospod Mirodolski* (1876), je po svoje evropske zglede segel še bolj nazaj, v pristni razsvetljenski sentimentalizem, kot ga je predstavljal Goldsmithov družinsko-humoristični roman *The vicar of Wakefield*.¹¹ Iz tega je Stritar povzel nekaj motivnih sestavin za zgodbo svojega dela, jih prestavil v tretjeosebno pripoved, nekatere motive opustil in jih nadomestil z motivi sodobnejših salonskih romanov. Predvsem pa je odvil glavnemu junaku komične, humorne, donkihotske poteze Goldsmithovega župnika, s tem retuširal ideje razsvetljenskega sentimentalizma, namesto tega pa s pomočjo dolgih pogovorov in podučnih digresij okreplil v svojem romanu značilnosti razsvetljenske didaktičnosti. S tem se je verjetno zgledoval pri drugem delu Rousseaujeve *Nove Eloize*; vendar je mogoče domnevati, da so ga v enako smer vodili tudi zgledi sodobnega socialno-moralno-tendenčnega »filozofskega« romanopisja 19. stoletja, kot jih je postromantična proza razvijala zlasti v območju mladonemške ideologije in njenih literarnih sopotnikov. Tej smeri pa Stritar po *Gospodu Mirodolskem* ni več sledil. Povest *Rosana* iz leta 1877 je po preverjenih ugotovitvah literarne zgodovine variacija na Mignonin motiv iz Goethejevega romana *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, vendar tako, da to predromantično motiviko prestavlja v manj slikovit postromantičen okvir.¹² Zadnje večje prozno delo, *Sodnikovi* (1878), pa se vrača v smislu poljudne povesti k značilnim motivom vaške zgodbe, čeprav z izrazito moralistično tendenco, ki v tej zvrsti uveljavlja razsvetljenski pripovedni vzorec.

Bolj zapleten primer romana je ustvaril zreli Mencinger, najprej z *Abadonom*, nato z *Mojo hojo na Triglav*, obakrat tako, da je poskušal izdelati dvoje različnih, vendar doslednih vzorcev evropskega romanopisja. *Moja hoja na Triglav* (1897) je po svojem bistvu potopisno humoristični roman. Med zgledi zanj se je omenjal tudi Dickensov roman *The Pickwick papers*, vendar so vzporedne podobnosti razmeroma šibke, ker pri Mencingerju manjka fabulativno izdelano dogajanje s komično osrednjo figuro in njenimi romanesknimi pustolovščinami; namesto tega je *Moja hoja na Triglav* izdelana v smislu spominske pripovedi z realno podlago, pomešano z bolj ali manj romaneskno domišljijo. Zveza z Dickensom, na katero je opozoril Mencinger sam, je pomembna predvsem zato, ker je že Dickensov roman zasnovan na podlagi starejših vzorcev iz 18. stoletja, predvsem razsvetljensko-sentimentalnega potopisa.

¹¹ Za razmerje Stritarjevega romana do Goldsmitha gl. zlasti razpravo T. Kopitar Olivera Goldsmitha *The Vicar of Wakefield* pri Slovencih do leta 1876 (SR, 1959—1960) in A. Slodnjaka *Zgodovina slovenskega slovstva*, III, Ljubljana, 1961, str. 19—20, 335.

¹² Tradicionalne raziskave povzema med drugim A. Slodnjak v *Zgodovini slovenskega slovstva*, III, Ljubljana, 1961, str. 55, 56.

pisnega in hkrati humorističnega romana, kot ga je izdelal L. Sterne s svojim poznim delom *A sentimental journey through France and Italy*. Sternov način pripovedovanja s številnimi, včasih muhasto ali nepredvideno vpeljanimi digresijami se pojavlja pri Mencingerju s poglobitvino obrazcem svobodne potopisne pripovedi, vendar brez izrazito muhaste ekscentričnosti, tudi manj čustveno sentimentalno, pač pa bolj urejeno, zdravorazumsko in s tem razsvetljensko. V takšno pripoved je kot njena povezujoča fabula vložena zgodba Melkijada-Mlekojeda, ki je primer postromantične pripovedi o posebnostih, kot jih je po Levstikovem *Desetem bratu* opisal zlasti Jurčič v svojih značajskih »slikah« in portretih, samo da je v Mencingerjevi zgodbi ohranjenih precej pikaresknih sestavin, pa tudi pustolovskih motivov trivialne literature iz časov predromantike. V tem smislu se v *Moji hoji na Triglav* nadaljuje predvsem tradicija evropskega razsvetljenstva in predromantičnega romanopisja.

Mencingerjev *Abadon* (1895) je primer filozofskega romana po terminološki rabi 19. stoletja, kot so ta tip klasificirali v takratnih poetikah in estetikah. Njegovi evropski izvori so različni, deloma sodobni, pa tudi starejši in zelo tradicionalni. Njegov neposredni zgled je bil najbrž tudi Bellamyjev roman *Looking backward*, vendar samo za tisti del *Abadona*, kjer se slika prihodnja »negativna« utopija. Zveza z Bellamyjem je kljub temu pomembna spricho dejstva, da je bil tudi Bellamyjev tekst proizvod poznega razsvetljenstva, cepljenega na socialistične zamisli, mogoče v Ameriki poznega 19. stoletja; to je določalo tudi njegovo pripovedno sestavo, ki je reflektivno podučna. Takšna zveza z razsvetljenstvom je značilna tudi za Mencingerjev roman, čeprav na drugačni ideološki ravni; zato je v *Abadonu* mogoče videti prvi, pa tudi zadnji poskus razsvetljenskega filozofsko-podučnega romana na Slovenskem. V nasprotju z Bellamyjevim delom je seveda njegovo ideološko sporočilo usmerjeno čisto drugam — namesto razsvetljensko pojmovanega utopičnega socializma v posebni ameriški različici gre Mencingerju za ideale konservativnega krščanskega razsvetljenstva. Ob takšni podlagi je v *Abadonu* opazna vrsta motivnih, tematskih in formalnih sestavin, ki kažejo še na druge, pretežno evropske »klasične« vzore, kar ta najbolj »filozofski« meščanski slovenski roman 19. stoletja še bolj oddaljuje od sočasnega evropskega romanopisja. Prvi tak zgled mu je nedvomno bil Cervantesov *Don Kihot*, od koder je Mencinger povzel motiv junaka, ki zblazni zaradi branja duhu nevarnih literarnih del, nato pa še motiv njegovega prebujenja iz sna in uničenja škodljivih spisov. Drugi zgled mu je bil Goethejev *Faust*; iz tega je Mencinger sprejel motiv junakove zveze s skušnjavcem, nato pa njuno skupno potovanje po domišljijško preoblikovanem svetu; ti motivi v *Abadonu* kažejo seveda bolj na drugi kot na prvi del *Fausta*. Iz takšne zmesi starejših in sodobnih vplivov je pa že razvidno, zakaj *Abadon* ni mogoče imeti za najčistejši tip filozofskega romana v smislu klasifikacij 19. stoletja, ampak za heterogeno, v literarnem pogledu marsikje tudi anahronistično besedilo.

Čeprav so bila Stritarjeva in Mencingerjeva romanopisna dela v primerjavi z osrednjo črto slovenskega predmeščanskega in meščanskega romana, ki je tekla kontinuirano od Jurčiča do Tavčarja in Kersnika, sicer razvojno manj regularna, zvrstno zanimivejša in tudi čistejša, so ravno zato morala ostati osamljena, za razvoj slovenskega romanopisja tega časa in tudi pozneje brez odločilnejšega pomena.

3

Medtem ko se v letih 1860—1900 večina tipov evropskega romanopisja pojavlja na Slovenskem v močno sinkretični, nečisti ali eklektični podobi, je historični roman tisti tip romanescne proze, ki se na Slovenskem ves ta čas uveljavlja v izrazito začrtani, z evropskimi vzorci bolj ali manj skladni in razvojno sinhronizirani obliki, to pa tako, da mu od prvih začetkov do večjih del, nastalih že po letu 1900, pripada tudi kolikor toliko sklenjena razvojna kontinuiteta. Njegovo problematiko je seveda potrebno dojemati v tesni zvezi s krajšimi oblikami takšne proze, zlasti s historično povestjo in novelo, od katerih ga ni mogoče popolnoma ločiti.¹³

Slovenski historični roman se kaže kot razmeroma utrjena in izoblikovana zvrst zlasti zato, ker je v njegovem razvijanju od prvih večjih Jurčičevih tekstov naprej — v primerjavi s sorodno evropsko problematiko — mogoče izslediti več razvojnih tipov takšnega romanopisja; s tem se njegov potek razčleni na več zaporednih faz. Ta razvoj se seveda ne ustavi z letom 1900, ampak seže čez prelom stoletja, kar pomeni, da se »klasično« obdobje slovenskega historičnega romana nikakor ne konča z 19. stoletjem kot v večini večjih evropskih literatur, ampak zajame še prva desetletja 20. stoletja; tu doseže pravzaprav svoj vrh, saj najobsežnejša in najpomembnejša besedila nastanejo prav v letih 1900—1920.¹⁴ Ta vzpon se nato podaljša v obdobje ekspresionizma in socialnega realizma s Pregljevim in Bevkovimi zgodovinskimi romani.

Posamezna obdobja v razvoju te zvrsti na Slovenskem je mogoče določati predvsem iz vplivov, prek katerih se povezujejo z ustreznimi vzorci, fazami in značilnostmi evropskega historičnega pripovedništva, kot se je razvijalo od Scotta naprej, nato pa v obdobju postromantike, realizma in naturalizma doživljalo pomembne pretvorbe. Tako je za prvi tip slovenskega historičnega romana, kot ga je izoblikoval Jurčič, s precejšnjo gotovostjo potrebno trditi, da je nastal na podlagi Scottovih vzorcev.¹⁵ Ta vpliv se je prvič pokazal v Jurčičevem *Juriju Kozjaku*, ki je bil po skromnih poskusih, kakršne je tvegala Trdina z novelico *Arov in Zman*, ob njem pa še drugi pisci petdesetih let, prva pomembnejša zgodovinska povest na Slovenskem; nastala je približno dve leti po Jurčičevem prvem stiku s Scottovim pripovedništvom in bila v tej smeri začetek; verjetno je to razlog, da iz zasnove ni nastal daljši tekst, saj

¹³ Prim.: J. Kos, K vprašanju zvrsti v slovenski pripovedni prozi (Primerjalna književnost, 1983, št. 1, 1—16).

¹⁴ Za evropski historični roman gl. med drugim dela: G. Lukács, *Der historische Roman*, Berlin, 1955; K. Gamerschlag, *Sir Walter Scott und die Waverley novels*, Darmstadt, 1978; A. Welsh, *The hero of the Waverley novels*, New Haven—London, 1963; H. Tippköter, *Walter Scott, Geschichte als Unterhaltung*, Frankfurt am Main, 1971; H.-J. Müllenbrock, *Der historische Roman des 19. Jahrhunderts*, Heidelberg, 1980; *Recherches sur le roman historique en Europe — XVIIIe—XIXe siècle*, Paris, 1977; I. Schabert, *Der historische Roman in England und Amerika*, Darmstadt, 1981; I. K. Gorskiĭ, *Istoričeskij roman Senkeviča*, Moskva, 1966.

¹⁵ Starejša in tudi novejša literarna zgodovina se je pri raziskavi Scottovega vpliva na Jurčiča omejevala večinoma na Desetega brata. Na splošno so o pomenu tega vpliva govorili: F. Celestin (*Naše obzorje*, LZ, 1885), B. Paternu (*Slovenska proza do moderne*, Koper, 1957), A. Slodnjak (*Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin, 1958; tu je Scott na str. 186—187 omenjen v zvezi z Jurijem Kozjakom), podobno še v *Zgodovini slovenskega slovstva*, II (Ljubljana, 1959, str. 242, 285, 286). Ta stališča povzema M. Rupel v opombah k Jurčičevemu *Zbranemu delu*, I (Ljubljana, 1961, str. 427).

je bilo v nji dovolj snovi, ki bi v širši obdelavi lahko prerasla v prvi slovenski historični roman. Tudi *Hči mestnega svetnika*, ki je nastala leta 1865, je ostala srednje dolga povest kljub motivnim možnostim za pravo romaneskno prozo. To pomeni, da se Jurčiču v teh letih še ni posrečilo razviti Scottove spodbude v večjo formo romana, ampak je ostajal rajši v mejah novele ali srednje dolge povesti. Seveda razlog ni bila samo začetniška nesposobnost, ampak so mu motivno-tematske razlike branile, da bi Scottove spodbude sprejel v ustrezni zvrstni podobi; zato lahko prave razloge odkrije šele vsebinska primerjava s Scottovimi zgledi.

Po letu 1865 se je za nekaj let odmaknil od historične pripovedi in dal prednost v *Desetem bratu* »sodobnemu« grajskovaškemu romanu, s *Sosedovim sinom* pa vaški zgodbi. K zvrsti historičnega romana se je vrnil šele po letu 1870, in sicer tako, da je po lastnem mnenju prvi pravi tekst tega tipa izoblikoval z *Ivanom Erazmom Tattenbachom* (1875), vendar so se v njem Scottove spodbude mešale s prviniami časopisnega, kolportážnega ali trivialnega historičnega romana iz srede 19. stoletja, ki je sicer črpal obrazce tudi iz Scotta, vendar jih opazno spravljal na nižjo raven. To velja tudi za nedokončana romana *Slovenski svetec in učitelj* ter *Rokovnjači*; v teh se Scottov model zgodovinskega romana zelo očitno prepleta s shemo pustolovske pripovedi po zgledu Gerstäckerjevega dela *Die Flusspiraten des Mississippi*.¹⁶ Iz takšnih dejstev je potrebno sklepati, da je Jurčič samo deloma razvil po Scottu posneti vzorec historičnega romana v obliko, ki mu je bila zares adekvatna. Kljub temu ga je mogoče imeti za edinega pravega reprezentanta prve faze v razvoju slovenskega zgodovinskega pripovedništva. Poleg drugorazrednih epigonov mu je sledil mladi Tavčar s povestjo *Janez Sonce*, vendar se je kmalu oddaljil od scottovskega vzorca in izoblikoval po drugačnih evropskih vzorih nov tip historične proze. Zato je upravičen sklep, da po Scottu posnetemu zgodovinskemu romanu na Slovenskem ni bil odmerjen večji razmah. Pač pa je ostal z vrsto svojih prvin pomemben za poznejše oblike slovenskega historičnega pripovedništva, verjetno prav zato, ker se pri Jurčiču in njegovih naslednikih niso do kraja realizirale.

O tem, da je bila Jurčičeva zgodovinska proza od vsega začetka odvisna od Scottovega modela oziroma od drugotnih virov, na primer od popularnih in trivialnih besedil, ki so prav tako potekala od Scotta, ne govorijo samo dejstva o Jurčičevem branju Scottovih del od leta 1861 naprej, ampak predvsem motivne, tematske in formalne zveze s Scottovimi deli, ki v več primerih opozarjajo, da gre za neposreden vpliv. Tako je osrednja motivika *Jurija Kozjaka* — ugrabitev graščakovega sina, vloga ciganov v tej ugrabitvi, vrnitev ugrabljenca kot zrelega moža v rodni kraj, njegovo prepoznavanje in ponovna vključitev v domačo posest — vsebovana v glavnih črtah v Scottovem romanu *Guy Mannerling*. Jurčič je te sestavine prevzel tako, da jih je iz okvira, ki pri Scottu ni izrazito historičen, prenesel v čase turških bojev; hkrati jih je povezal z motivom dveh bratov — dobrega in hudobnega — kar je najbrž prevzem osrednjega motiva iz Jurčiču priljubljene drame *Die Räuber*, Scottovo široko epsko tehniko in natančno karakterizacijo pa večidel nadomestil s precej preprostejšo, shematično in v orisu dogodkov hitrejšo pripovedjo krištofšmidovskih po-

¹⁶ O Gerstäckerjevem vplivu na Jurčiča je objavil I. Grafenauer razpravo Jurčič — Gerstäcker (DS, 1908, str. 296—300). Gl. tudi Jurčičevo Zbrano delo, VII, str. 288.

vesti.¹⁷ Ta prenos je sicer popolnoma ustrežal namenu povesti, ki naj bi izšla pri Mohorjevi družbi. V *Hčeri mestnega sodnika* je mogoče prepoznati nekatere motive iz Scottovega romana *The fair maid of Perth* — ljubezen preprostega meščana do županove hčere, v okviru konfliktov med mestom in plemstvom, z dodatnim motivom ugrabljenе junakinje. Ta motivni sklop se pri Jurčiču zoži na ljubezensko zgodbo, ta pa se oblikuje po vzorcu sentimentalnih romanov in meščanske tragedije 18. stoletja — hči poštene meščanske družine postane žrtev brezvestnega plemiškega zapeljivca in v njegovih rokah tragično konča. Podobno je pri Jurčiču zapletena socialno-politična podoba poznega srednjega veka, kot jo vsebuje Scottov roman, izgubila svojo večplastno družbenozgodovinsko podobo, ker jo je Jurčič premaknil v preprostejšo perspektivo meščanskega boja s plemiškim nasiljem in jo s tem napravil za prisposobo meščanske liberalne demokratičnosti 19. stoletju. V *Rokovnjačih* verjetno ne bo mogoče najti kake neposrednejše motivne vzporednice s Scottovimi deli, razen morda z romanom *Rob Roy*; vendar je zveza s Scottom še zmeraj vidna tudi prek Gerstäckerja, po katerem je Jurčič nedvomno prevzel nekatere sestavne pustolovsko-etnografskega dogajanja; že Gerstäcker je namreč Scottov tip romana prenesel na nižjo raven pustolovsko eksotičnega pripovedništva. Poleg tega je tudi v *Rokovnjačih* kot že v prejšnjih Jurčičevih delih opazen zgled Schillerjeve drame *Die Räuber*, saj je tudi zdaj motiv »maščevanja« postavljen v zvezo s plemenitim razbojniškim poglavarjem.¹⁸ Ne glede na takšne snovne odmike je tudi Jurčičev zgodovinski roman zasnovan še pretežno v okviru Scottovega vzorca, kar ni vidno samo iz pestre zmesi zgodovinske realnosti, lokalnega kolorita, ljudskih originalov in konvencionalne ljubezenske zgodbe, ampak tudi iz pripovednega načina, v katerem si sledijo v lagodnem zaporedju zaokroženi večji prizori, popestreni z menjavo prostora in časa, glavnih in stranskih oseb, pa tudi z neprestanim prepletanjem razsvetljenjskih, predromantičnih in romantičnih plasti, kot se to dogaja praviloma v vseh Scottovih romanih. V tem smislu je *Rokovnjače*, čeprav jih je Jurčič izdelal samo napol in jih je moral dokončati Kersnik, mogoče imeti za njegovo najobsežnejše, najizrazitejše in tudi najbolj »scottovsko« besedilo v zvrsti historičnega romana. Seveda so tudi v tem delu opazni vsi tisti odmiki od Scottovih zgledov, ki jih je mogoče odkriti že v prvih Jurčičevih poskusih zgodovinske pripovedne proze, začevši z *Jurijem Kozjakom*. Na formalni ravni je tak odmik bila zelo zmerna uporaba Scottove podrobne, natančne, epsko na široko zastavljene pripovedne tehnike. V omejitvi pripovedovalnega načina je mogoče videti enega od razlogov, da Jurčičevi zgodovinski zasnutki skoraj nikoli niso prerasli v obširnejše romaneskne pripovedi, ampak so ostajali v okviru srednje dolge povesti. Vendar je ta problem zvezan tudi z vsebinskimi odmiki od Scotta. Na motivno-tematski ravni je glavni odmik predvsem ta, da Jurčič svojih historičnih romanov ali povesti nikjer ne zgradi v celotno podobo druž-

¹⁷ O ostalini Schmidovega oziroma Ciglerjevega pripovedništva v Juriju Kozjaku so govorili I. Prijatelj (Jurčičevi zbrani spisi, I, Ljubljana, 1919, Uvod, str. XVIII), A. Slodnjak (Zgodovina slovenskega slovstva, II, Ljubljana, 1959, str. 285), M. Rupel (Jurčičevo Zbrano delo, I, Ljubljana, 1961, str. 350), M. Jevnikar (Vpliv K. Schmid na slovensko pripovedništvo, Izvestje srednjih šol 1967–1968, Trst, 1968) in J. Pogačnik (Zgodovina slovenskega slovstva, III, Maribor, 1969, str. 85).

¹⁸ Jurčič si je za *Rokovnjače* izpisoval iz različnih avtorjev (gl. Zbrano delo, VII, str. 287–288), vendar je pomembnejša od teh zveza s Schillerjevo dramatikom in seveda z Gerstäckerjem (gl. op. 4).

benozgodovinskega sveta, tako kot Scott, ki prikazuje káko dobo skoz veliko množino dogodkov, situacij, likov, socialnih slojev in razmerij med njimi, vse to z namenom, prikazati določen zgodovinski svet v širokem razponu njegovih osrednjih konfliktov, nato pa jih pripeljati do sinteze, v kateri se socialno-historična nasprotja tega sveta pomirijo, presežejo in prerasejo v novo celoto. Takšnega zgodovinskega razgleda seveda v Jurčičevi zgodovinski prozi ni, nasprotja v nji so preprostejša in poenostavljena, to pa tako, da praviloma zmaga eno od možnih stališč, ne da bi se s tem pokazala širša zgodovinska perspektiva; tak pogled seveda ne terja velikih romanesknih razsežnosti, ampak se lahko izživi v ne preveč obsežni povesti.¹⁰ Zato Jurčič tudi nikdar ne uporabi t. i. pasivnega junaka, ki je bil Scottu najpogostejše sredstvo, s katerim je lahko osvetljeval obsežno historično problematiko svojih romanov oziroma ga postavil sredi nasprotij, ki naj bi iz junakove perspektive prerasla v celovito podobo zgodovinskega dogajanja. Prav to je meja, ki ločuje prvo fazo slovenskega historičnega romana od Scottovega vzorca. Ker pa je bila ravno perspektivična celovitost Scottovih romanov bistveno povezana z njihovo romantično domišljjsko podlago, je od tod mogoče sklepati, da je Jurčič prevzel Scottov vzorec tako, da je iz njega izločal predvsem romantično zasnovo, kar seveda pomeni, da je ohranjal pretežno razsvetlenske in predromantične prvine. To se kaže v pogosti meščansko moralistični tendenci teh besedil ali pa v njihovem vračanju k predromantičnim ljubezenskim, razbojniškimi in grozljivim motivom.

Razvojno drugi tip slovenskega historičnega romana je ustvaril zreli Tavčar, pri čemer je med dela, s katerimi se je novi model izoblikoval, potrebno šteti tudi njegove krajše povesti in novele, saj so predhajale večjim romanesknim besedilom. V svojih prvih historičnih pripovedih — zlasti v povesti *Janez Sonce* — je sledil še Jurčičevim zgledom, s tem pa posredno Scottovemu vzorcu. Od njegovih poznejših del je literarnorazvojno ostal ob strani roman *Izza kongresa*, napisan po shemi popularnega historično-tendenčnega romaniopisja, v katerem se prepleta erotičnost trivialne literature z demokratičnimi idejami meščanskega liberalizma. Pač pa je nov tip historične proze mogoče prepoznati v tekstih, katerih prvi so nastali Tavčarju že na začetku osemdesetih let (*Vita vitae meae*), okoli leta 1890 (*Grajski pisar*, prva novela iz cikla *V Zali*) in med drugo svetovno vojno (*Visoška kronika*), kar pomeni, da je bil njihov razvojni lok širok in počasen, vendar izrazito usmerjen k izoblikovanju velikega historičnega romana.

V teh delih je sicer še zmeraj viden tudi delež scottovske tradicije, kot jo je v slovensko pripovedništvo prenesel v reducirani obliki Jurčič, vendar prevladuje nad njenimi sestavinami že drugačen pristop k zgodovinskim časom kot snóvi literarne umetnosti. Izhodišče novega pristopa je v Tavčarjevih najboljših letih nedvomno postromantična subjektivizacija historičnega romana, povesti in novele, to pa v tisto smer, ki sta jo v nemški literaturi iz druge polovice 19. stoletja izvedla s svojimi historičnimi pripovedmi T. Storm in C. T. Meyer. Pri obeh je historična proza — resda v precej različnih motivnih, tematskih in formalnih okvirih — postala predvsem prikaz subjekta, ki

¹⁰ Primerjava Scotta z Jurčičem se na tem mestu naslanja tudi na interpretacijo Scotta v delu G. Lukácsa *Der historische Roman*, čeprav ne pristaja na pravilnost njegovih razlag v celoti. O tem gl. študijo: J. Kos, *Walter Scott in rojstvo zgodovinskega romana* (v: W. Scott, *Waverley, Sto romanov*, Ljubljana, 1973).

sredi izjemnih ali posebnih historičnih okoliščin doživlja dramo, če že ne tragedijo svojega posebnega človeškega bistva, značaja ali čudí, določenih največkrat s slabotnostjo volje ali z nenaklonjenostjo naključne usode, pri čemer se redoma izkaže nemoč človeške subjektivitete spričo stvarnih sil v naravi, času ali lastni prirojeni psihofiziognomiji. Spričo takšnega novega razumevanja zgodovinske snovi je moralo stopiti v ozadje epsko prikazovanje dobe, družbenozgodovinskih procesov, konfliktov in sprememb, se pravi celotne zgodovinske situacije in njenih široko razgrnjenih slikovitih razsežnosti, ki so bistveno določale obseg, pa tudi vsebino Scottovih historičnih romanov.

Tavčar je kot vnet bralec že v mladosti spoznaval številna literarna dela 19. stoletja, ki so pripadala različnim šolam historičnega romanopisja — od Scottovih tekstov do t. i. »profesorskih« zgodovinarskih romanov iz druge polovice 19. stoletja, pa tudi poskuse v smeri kronikalne pripovedi, ki so se pojavili sredi stoletja. Zelo verjetno so mu po letu 1880 polagoma prišla v roke tudi Stormova in Meyerjeva besedila, v katerih je dosegel novi tip postromantične historične pripovedne umetnosti najizrazitejšo podobo. Motivika, teme in forme Tavčarjevih zrelih historičnih spisov — novele *Vita vitae meae*, povesti *Grajski pisar* in romana *Visoška kronika* — so snovno, motivno in formalno primerljive z Meyerjevimi in še bolj Stormovimi novelističnimi ali romanesknimi deli.²⁰ Na prvi pogled najvidnejša in najsplošnejša vez med njimi je snovna zainteresiranost za obdobja humanizma, reformacije in baroka, s podobno zastavljenimi značilnostmi, konflikti in tragičnimi spopadi posameznika s samim sabo in s stvarnim svetom. Vendar ni sorodna samo takšna najsplošnejša snovna usmeritev, ampak tudi njena izoblikovanost v posamezne motive, podobna tematska jedra, ne nazadnje uporaba podobnih formalnih sredstev. To troje je najbolj razvidno ob *Visoški kroniki*, ki je na več ravneh povezana s Stormovo novelo *Renata*, tako da je težko tajiti možnost neposrednega vpliva. Podobno kot pri Stormu je v drugem delu Tavčarjevega romana v motivnem ospredju ljubezen junaka, ki se ne more odtrgati od vere v čarovnice, s katero je prepojena njegova tradicionalna vernost, in junakinje, obdolžene prav takšnega čarovništva. Tema dogajanja je v obeh primerih junakova duhovna nemoč in nepripravljenost za osvoboditev iz mreže zgodovinskih izročil, ki so njegova osebna usoda. Končno je pa takšna motivnotematska vsebina pri Tavčarju oblikovana s pomočjo kronikalne pripovedi, katere znamenit primer je ravno Stormova *Renata*, s podobnim arhaiziranjem pripovednega sloga, čeprav seveda na podlagi prejšnje nemške tradicije kronikalnega pripovedovanja, ki jo je utegnil poznati tudi Tavčar. Rezultat je v obeh primerih podoben, saj se tudi *Visoška kronika* giblje v ozračju na poseben način historizirane, vendar hkrati lirsko intenzivne subjektivnosti, ki ji je oris zgodovinskega časa okvir, ne pa predmet objektivne pozornosti.

Razlika s Stormom je ta, da Tavčar kljub subjektivizaciji motiva in teme postavlja oboje pred širše ozadje historičnega časa, v čemer je mogoče spoznati še izročilo Scottovega historičnega romana z njegovimi slikovitimi orisi lokalno-časovnih posebnosti, prepletanja preteklosti in sodobnosti, ljudskih originalov in zgodovinskih osebnosti, pa tudi množičnih prizorov, v katerih se uveljavlja prvinski ljudski element. V ta okvir se uvršča analitična zgodba

²⁰ Vrsto primerjalnih analiz v tej smeri je razvil M. Kramberger v knjigi *Visoška kronika* (Ljubljana, 1964), vendar z drugačnim ciljem in rezultati, kot jih poskuša formulirati to poglavje.

Polikarpove krivde, katere izvir moramo postavljati v območje psevdoromantične trivialne literature, pa tudi usodnostne tragedije, saj se podobno kot v usodnostnih dramah nemške romantike tudi v *Visoški kroniki* greh vrača in kaznuje po strogi deterministični mehaniki, ki je seveda plod romantične estetsko-etične domišljije. Tematsko je *Visoška kronika* povezana z ideologijo slovenskega liberalizma s konca 19. stoletja; s tega stališča se v romanu prikazujeta zlom stare, konservativne, baročne miselnosti in nastop nove, razsvetljene dobe. Takšna zveza je pa opazna tudi pri Meyerju in Stormu, ki dobo humanizma, reformacije in protireformacije razumeta v luči poznoliberalne miselnosti; ta je pri obeh že izrazito pesimistično obarvana, medtem ko v *Visoški kroniki* ohranja v glavnem še zmeraj optimistične tone. Kljub takšni razliki se podobno kot Stormova *Renata* tudi *Visoška kronika* giblje v območju postromantike s svojim glavnim junakom — podobno kot že junak *Grajskega pisarja* je tudi Izidor Khallan nosilec subjektivitete, ki se čuti spričo stvarnih sil nad sabo nemočna, omejena, tragično prevarana v svojih substancialnih težnjah, kar je tipično stanje postromantične subjektivitete. S Tavčarjevim romanom, ki je izšel leta 1919, je dosegel vrh tisti tip historičnega romana, ki predstavlja postromantično fazo v njegovem razvoju. S tem se je na Slovenskem postromantični historizem podaljšal prav do konca slovenske moderne, zato ga je mogoče spravljati v neposredno zvezo tudi s historičnim romanom, kakršen je nastal okoli prve svetovne vojne v območju t. i. ekspresionizma; tega torej ni mogoče obravnavati brez zveze s postromantično tradicijo.

Tretji tip slovenskega historičnega romanopisja se je izoblikoval okoli leta 1900 in po tem letu. Glavno vlogo v njegovem nastanku je odigral vpliv H. Sienkiewicza na F. Finžgarja in njegovo generacijo, v katero sodijo večidel manj pomembni katoliški pisci iz dominsvetovskega kroga.²¹ Vrh je ta val historičnega romanopisja dosegel leta 1906 s Finžgarjevim romanom *Pod slobodnim soncem*, ki so ga spremljala dela manjših pripovednikov in epigonov, od M. Prelesnika do P. Bohinjca, I. Laha in drugih. Kot se je v Tavčarjevem tipu historične pripovedi kljub novemu postromantičnemu konceptu ohranjala dediščina Scottovega historizma, tako tudi historični roman po letu 1900 ni bil čista realizacija docela novih zasnov. V Finžgarjevem romanu je v obilici pustolovskih, ljubezenskih in eksotično spletkarskih motivov opazen marsikateri obrazec Scottovega romanopisja, vendar je takšno gradivo povzeto in predrugačeno v smeri, ki je bila bistvena za Sienkiewiczove historične romane. Sienkiewicz je v nasprotju z nemško historično postromantiko, kot sta jo najčisteje realizirala Storm in Meyer, ohranil veliko epsko zasnov Scottovih del, vendar ne več za prikazovanje družbenozgodovinskih prelomov, dojetih skoz slikovitost romantične estetsko-etične domišljije, pa tudi ne z razsvetljensko težnjo, prikazati skoz zgodovino razumnost posameznikovega vključevanja v nov, naprednejši zgodovinski red, kar je opazna ideja mnogih Scottovih romanov. K taki zasnovi historičnega romana se je Sienkiewicz vrnil šele z romanom *Quo vadis?*, medtem ko je v svoji »poljski« trilogiji velike epske podobe zgodovine gradil kot statičen prikaz zmeraj iste človeške subjektivitete

²¹ K vprašanju Sienkiewiczovega vpliva na Finžgarja glej poleg Koblarjevih opomb k Zbranim spisom zlasti: A. Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur* (Berlin, 1958, str. 279), J. Mahnič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, V (Ljubljana, 1964, str. 239, 240), F. Zadavec, *Zgodovina slovenskega slovstva*, V (Maribor, 1970, str. 329, 330, 333).

v njenem nemočnem sporu s stvarnostjo, z lastnim nespremenljivim značajem in naključno usodo; nad takšno subjektiviteto se kot edina obvezna norma dviga zmeraj ista nacionalna ideja, ki pa je bolj trpna usoda kot razviden socialno-moralen normativ za akcijo. S tega stališča je v teh romanih bistveno prehajanje iz heterogenega duhovnega območja Scottovega romanopisja, v katerem se razsvetljenstvo spaja s predromantiko in romantiko, v enotnejše zasnovani svet postromantičnega historizma z njegovimi manj idealnimi, slikovitimi in avtonomnimi junaki, katerih subjektiviteta je marsikdaj problematična, saj se ne more dvigniti nad stvarnost, ampak ostaja z njo omejena, pogosto celo oslABLJENA. To velja predvsem za »poljsko« trilogijo, za katero je v nasprotju s Scottom značilna močna navzočnost nacionalne ideje ali nacionalizma, postavljenega v konkreten zgodovinski čas kot glavna sila njegove stvarnosti, s tem pa omejujoč junakovo subjektivnost, kar je v skladu s postromantično usmeritvijo. V romanu *Quo vadis?* se je Sienkiewicz, morda spodbujen z ozračjem nove romantike, vrnil k romantično privzdignjeni subjektiviteti, ki v imenu religiozne ideje premaguje stvarnost, kar pa spet ni docela istovetno s Scottovo napol razsvetljensko, napol romantično vero v razumni potek zgodovine kot organskega družbenozgodovinskega procesa, ampak podstavljeno s historizmom, ki vidi temelj vsega v subjektiviteti kot nosilki ideološkega aktivizma, v čemer se verjetno spajata v enoto romantična dediščina in tradicionalni katoliški dualizem.

Zapletena problematika Sienkiewiczovega historičnega romanopisja se v posebnih slovenskih okoliščinah ponavlja tudi v Finžgarjevi historični pripovedi. Roman *Pod svobodnim soncem* je napisan motivno in tematsko iz močnih spodbud Sienkiewiczove »poljske« trilogije; opisi spopadov med Slovani in Obri so jasne vzporednice poljskim bojem z ukrajinskimi kozaki, s Švedi in Tatari; lik Finžgarjevega Radovana je nedvomno zasnovan po Zaglobi, prav tako oris posameznih pustolovskih vojnih srečanj. Tematska podobnost je v središčni postavljenosti nacionalne ideje. Vendar pa je ta v romanu *Pod svobodnim soncem* postavljena v širši motivno-tematski okvir, ki ga je Sienkiewicz izdelal šele v svojem »rinskem« romanu, kjer mu ni šlo več za nacionalno idejo, ampak za idejo krščanstva, postavljenega v nasprotje z dekadentnim »gnilim« poganstvom kot pomlajajoča univerzalna sila, ki edina lahko vodi junake k idealni subjektiviteti. To shemo je Finžgar prenesel v svoj roman ne samo z mnogimi motivnimi podobnostmi — Teodora ima vlogo Nerona, Irena je podobna Ligiji, Iztok Viniciju, Azbad Tigelinu, prizori v amfiteatru so zasnovani po Sienkiewiczovi zamisli, trgovec Epafrodit je dobil ime po stranski osebi *Quo vadisa*, poteze estetskega hedonizma pa po Petroniju — ampak predvsem z nanosom osrednje Sienkiewiczove teme socialno-moralnega zdravja in dekadence na nacionalno idejo: pri Finžgarju takšno zdravje ni istovetno s krščanstvom, ampak z mladim, biološko svežim in odpornim slovanstvom, medtem ko je dekadentnost istovetna s krščanskim Bizancem. To pomeni, da je Finžgar vrnitev k idealno zamišljeni romantični subjektiviteti, zgodovinski domišljiji in etični normi realiziral v okviru nacionalne ideologije; od tod je mogoče sklepati, da je postromantični historizem približal sodobni novi romantiki v posebnih slovenskih okoliščinah. Ta prenos je v njegovem romanu zvezan z uporabo pisateljske tehnike, ki je v primerjavi s Sienkiewiczovo epsko širino precej preprostejša, kar ponavlja podobne poteze Jurčičevega pripovedovanja v primerjavi s Scottovim. Vendar je takšna zoži-

tev, ki se zdi konstanta slovenske historične pripovedi, povezana tudi z dejstvom, da je hotel Finžgar s svojim romanom ustvariti predvsem popularno, tudi mladini namenjeno nacionalno berilo z lahko dostopnim aktualnim naukom, kar seveda omejuje pomen tega teksta za razmah historičnega romana kot čiste literarne zvrsti.

V razvoju tega romanopisja po letu 1910 ni prišlo do bistveno novih premikov, razen v območju motivov, tem in stila, medtem ko so temeljni obrazci za sestavo historičnega romana ostajali zvesti znanim modelom. Osrednja dela tega časa — Pregljevi *Tolminci*, *Plebanus Joannes*, *Bogovec Jernej* ali pa Bevkova *Znamenja na nebu*, *Človek proti človeku* — povzemajo vase značilnosti prejšnjih tipov historičnega romanopisja, pri čemer izhajajo deloma še iz Scottove tradicije, deloma nadaljujejo veliko Sienkiewiczovo epiko o nacionalno in socialno pomembnih zgodovinskih dogajanjih, deloma pa se naslanjajo na postromantični tip subjektivno »ponotranjenega«, intimnega in v tem smislu komornega historičnega romana. Ta usmeritev je bistvena zlasti za Pregljeve duhovniške romane, postavljene v čas humanizma, reformacije in protireformacije. V njihovi motiviki in temah se forej nadaljuje Tavčarjeva tradicija, vendar še z večjo omejitvijo na prikazovanje problematičnega postromantičnega subjekta. S tega stališča je zanimiva podobnost teh Pregljevih besedil z Meyerjevimi historičnimi novelami, kjer gre za izrazite prikaze notranje razdvojenih junakov reformacijske dobe, postavljenih v mučne, psihično in fizično nevarne situacije, s čimer se praviloma razkriva ujetost njihove subjektivnosti v mrežo prirojenega temperamenta, zgodovinskega naključja in lastne nemoči pred stvarnostjo, pa tudi v višjo versko idejo. Na tej ravni se Pregljeva historična pripoved kaže predvsem kot nadaljevanje postromantične tradicije, čeprav s stilnimi posebnostmi, ki se zdijo odmev t. i. ekspresionizma, prav toliko pa zavestnega posnemanja literarno-likovnega baroka. S takšnimi posebnostmi so Pregljevi historični romani v verjetni zvezi tudi s srednjeevropsko katoliško literaturo po letu 1900, ki je nadaljevala postromantično smer, približano vzporednemu toku popularne »Heimatlidung«, obenem pa predelane v smislu katoliškega ideologizma in sočasnega odkritja, pa tudi ponovnega ovrednotenja likovnega in literarnega baroka. Te vrste je bil Pregljev stik s popularnimi deli E. von Handel-Mazzettijeve. Vendar je bilo izhodišče njegovega historizma pretežno zavezano postromantični pripovedni prozi iz druge polovice 19. stoletja, na Slovenskem Tavčarjevi, iz evropskih zgledov Stormovi in Meyerjevi. Zgled za Pregljeve duhovniško-subjektivistične romane je bil lahko že Meyerjev *Jürg Jenatsch*, podobno kot je bila Tavčarjevi historični noveli *Vita vitae meae* že Meyerjeva novela *Das Amulett*. Kot pomembna novost se v Pregljeve, pa tudi v nekoliko poznejše Bevkove zgodovinske pripovedi vključujejo nekatere pridobitve naturalističnega romana, na primer v sestavi kolektivnega zgodovinskega romana, kot ga je izoblikoval Pregl s *Tolminci*. Posebej v drugi polovici romana se opisi vznemirjene, valujoče in aktivne množice naslanjajo na prve evropske primere takšnega množičnega dogajanja v Zolajevem *Germinalu* ali v romanu *La débâcle*. S tem seveda ni rečeno, da so Pregljevi romani tega tipa naturalistični. Duhovnozgodovinska in s tem literarno-estetska podstava teh besedil je podaljšana postromantika v posebni katoliško-barokizirani različici, ki se hkrati v svoji zunanji formi, s svojim jezikovnim slogom, približuje t. i. ekspresionizmu. To velja v omejenem pomenu tudi za Bevkove historične romane,

v katerih je v ospredje postavljena nacionalna, socialna in moralna tematika, ki bi jo lahko imeli za »ekspresionistično« v zelo pavšalnem pomenu te oznake, vendar z natančnejšo opredelitvijo, da sega s svojimi motivi, temami in formami v prejšnje faze historičnega romanopisja, tako v slikovitost Scottovih zgodovinskih prigod kot v nacionalno in ideološko tehtnost Sienkiewiczevega zgleada, nazadnje pa tudi v subjektivnost postromantične historične pripovedi.

Po letu 1900 slovenski historični roman s svojimi reprezentativnimi deli — mednje spadajo poleg Finžgarjevega teksta predvsem Tavčarjeva *Visoška kronika* in Pregljeva historična dela — še zmeraj predstavlja eno osrednjih zvrsti slovenskega romanopisja, kar je v navideznem nasprotju z dejstvom, da v evropski literaturi takšnega razvojnega pomena praviloma ni več imel. S Pregljem tudi na Slovenskem ugasne pomembnejša vloga tradicionalnega historičnega romanopisja, kar se zgodi sočasno z nastankom sodobnega »zgodovinskega« romana, ki ga iz naturalističnih zgledov oblikuje predvsem Prežihov Voranc; s tem se ukinja historičnost kot poseben model literarne pripovedi, zgodovina se tako zelo približa družbenozgodovinski sedanjosti, da ne more več konstituirati posebnega historičnega pripovedništva, ampak ostaja samo posebna varianta realistično-naturalističnega romana v duhu socialnega ali socialističnega realizma.

SUMMARY

The origin and the development of Slovene novel in the years 1860—1900 is connected with the principles, patterns and texts of the older and the contemporary European novels. The heterogeneity of the first Slovene terms for 'a novel' (a genre which in mid-19th c. slowly began to enter Slovene literary output) is analogous to a similar European process of the preceding centuries. The first rudiments of an original Slovene novel can be seen in Cigler's *Sreča v nesreči* (1836), which grew out of the traditions of the late Ancient and early Christian prose. Similar rudiments are detectable in shorter narrative texts written before 1860 by V. Mandelc, V. Zarnik, J. Mencinger, and after 1860 by J. Jurčič. The types of novels that the first Slovene novelists had as their objectives are ascertainable through an analysis of the theoretical concepts these authors took up (mostly from Kleinpaul and Gottschall): the types belong to the older periods of the European Enlightenment, Sentimentalism, pre-Romanticism and Romanticism, and only rarely to the post-Romanticism and Realism of the 19th c. The texts of these authors, however, are not a realization of any of these types in its "pure" form, they are a fusion of several types into a syncretic whole (e. g., Jurčič's *Deseti brat* (1866), which became the model for Jurčič's later novels as well as Tavčar's and Kersnik's early works). Jurčič's prose was influenced by W. Scott; but certain components (especially the historical setting and pre-Romantic horror and gloom) were reduced, while elements of the sentimental novel and the pre-Romantic drama (Schiller) were introduced. — Tavčar and Kersnik modified the pattern of Jurčič's pre-bourgeois novels, bringing it closer to the more recent patterns of the European bourgeois novel (the drawing-room novel and the society novel); here, special attention must be paid to Kersnik's adoption of some components of Turgenev's novels and to the reasons why Kersnik could not accomplish the realistic novel proper. Stritar's and Mencinger's novels turn out to be a special variety of the Slovene bourgeois novel towards the end of the 19th c.; they are the realization of the "pure" types of the sentimental novel, the philosophical novel and the comic "travelog" novels, but in a specific Slovene form, as witness the departures from their models written by Dumas, Rousseau, Goethe, Goldsmith, Bellamy, Dickens, or Sterne. — The most consistent, unified and continued form of the Slovene novel at that time was the historical novel. Its development shows three phases: (i) Jurčič's historical narratives and Tavčar's early works as a specific transformation of Scott's historical novel (i. e., a romantic historical novel with pronounced elements of the Enlightenment and pre-Romanticism); (ii) the historical narratives of Tavčar's mature period, parallel to the post-Romantic subjectivizing of historical narrative by T. Storm and C. F. Meyer; (iii) some works written around 1900, stimulated by Sienkiewicz's historical novels but using his patterns in a specific manner, forming a basis for Finžgar's novel *Pod svobodnim soncem*.

KNJIŽEVNE ODNOSNICE V POEZIJI VENA TAUFERJA

Književna odnosnica je znamenje, ki v literarnem besedilu zastopa drugo znamenje, pripadajoče literarnemu kontekstu tega besedila, in šele po tem drugem znamenju lahko tudi predmet. Njeni tipi: metaliterarni govor, stilizacija, citati struktur, empirični citati, aluzije in izposoje. V Tauferjevi poeziji je najti vse te tipe; njih vloga je spreminjati funkcijo (polemičnost, aktualizacija, eksperiment) in estetski model besedil, v katera so vpete.

The literary reference is a sign representing in a literary work (an)other sign(s) which belong(s) to the literary context of the work; it refers only indirectly to the "designated" object. The six types of literary reference (explicit commentary, stylization, quote of structure, empirical quote, allusion, and borrowing) are all present in the poetry of Veno Taufer. Their aim is to modify the function and the aesthetic model of the texts into which they are set.

0 Književne odnosnice (literarne reference) različnih vrst je besedna umetnost dvajsetega stoletja podedovala iz tradicije — izčrpna je bila npr. raba citatov in literarnih aluzij v romantiki (Staiger 1945; Górski 1964). Vendar pa je na rastočo pozornost literarne teorije do tega izrazila gotovo vplivala spremenjena vloga in pomen, ki ju je dobilo v sodobni umetnosti. Tako v njeni teoriji (esejih, programih, manifestih) kot v praksi (modernistično iskanje arhetipskih vzorcev v antični mitologiji, dramatici in epiki, avantgardistična poetika montaže in kolaža, postmodernistični postopki palimpsestnosti) se je izčiščevalo spoznanje, da je gradivo književnosti književnost sama (Weisgerber 1980: 13; Ciešlikowska 1978: 71). Sodobna kultura ima poteze aleksandrinizma (Weisgerber, n. m.); poleg obilja ostalih informacij je zasičena tudi z vso raznovrstnostjo izročila — sodobnemu avtorju je bolj kot kdaj mogoča igra s »formalnimi kvalitetami« izročila (Danek 1972: 115). Takšna književna kultura je proizvedla tudi vodilna teoretična načela »zgodovinske zavesti« (Eliot — gl. Weisgerber, n. m.) ter estetskega in družbenega prevrednotenja sveta (avantgarde — gl. Flaker 1982: 21, 28). V tem kontekstu so književne odnosnice lahko dobile vlogo in moč »vodilnega načela« (Weisgerber 1980: 12) v kompoziciji besedil — bodisi da gre za »branje novih tekstov na ozadju obstoječih oziroma tradicionalnih«, »citatnost« in »policitatnost« (Flaker 1982: 27, 28, 39), za »montažo« (Klotz 1977) ali za »imitiranje« preteklih vsebin, oblik, stilnih potez in funkcij (Kos 1982: 638) oziroma »palimpsestnost« (Vrečko 1983). Književne odnosnice so pomembna prvina književnih del Eliota, Pounda, Enzensbergerja, Mandelštama, Joycea, Faulknerja, Bulgakova, Durrela, Kuncewiczowe, Styrona, Plenzdorfa, Borgesa, Eca in gradivo številnih avantgardističnih kolažev.¹

Književne odnosnice so le posebna vrsta navajanja že izdelanih artefaktov ali konvencij in stilov, saj z izginjanjem mej med umetnostmi raste možnost prizivanja ozadij, ki ne pripadajo zgolj literarnemu, ampak širšemu umetnost-

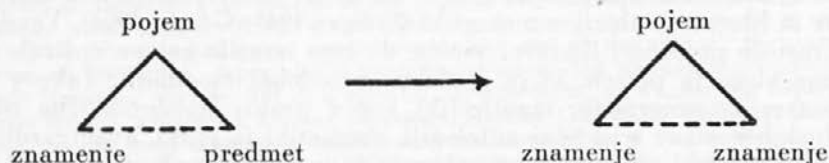
¹ Te avtorje navajajo Weisgerber (1980), Flaker (1982) in Ciešlikowska (1978), Borges in U. Eco pa sta moj aktualistični dodatek.

nemu in kulturnemu kontekstu (npr. aluzije na znana likovna dela, na mitološke motive); po drugi strani lahko analogne pojave opazimo v slikarstvu (npr. Duchampov deseamantizirajoči citat Mone Lise — Flaker 1982: 28), glasbi (stilizacija pri Stravinskem) in filmu (Godard) — (Weisgerber 1980: 12).

0.1 Tudi v slovenski književnosti bi lahko — seveda po pozornejšem razboru — sledili uporabi različnih tipov književnih odnosnic vsaj od pisničarjev naprej (uporaba mitoloških aluzij), prek Prešerna (obsežen repertoar toposov, aluzij, metaliterarni govor) do Murna (stilizacija ljudske lirske pesmi), Kosovela (montaža tujih sestavin v Konsih) in sodobne literature (npr. Svetlana Makarovič, Jože Snoj, Branko Gradišnik, Uroš Kalčič, Emil Filipičič, Andrej Blatnik). Poezija Vena Tauferja pa je pri nas verjetno prva (če odštejemo zamolčevanega Kosovela) književne odnosnice uporabila kot organizacijski postopek in jih poleg tega razvila v vsej tipski, funkcijski in izvornostni raznolikosti.

1 Definicija književne odnosnice.

1.1 Književna odnosnica je poseben način označevanja v literarnem delu, kjer znamenje(a) namesto zunajliterarnega predmeta zastopa(jo) drugo znamenje(a), ki pripada(jo) literarnemu kontekstu tega besedila, in šele prek njega (njih) morebitno tudi predmet. Semiološki trikotnik (Ogden-Richards 1923: 11) je torej parafraziran takole:

Zunajliterarni predmet pripada izkustveni dejanskosti (npr. reči, dogodki, doživljaji, ki še niso govorno oziroma diskurzivno formulirani) ali drugim, neliterarnim diskurzivnim nizom (npr. filozofiji, publicistiki, likovni umetnosti, filmu). Literarni kontekst besedila pa sestavljajo že napisana slovstvena dela ter poetološke, stilne in druge konvencije, ki so ponovljivi in predvidljivi vzorci tvorjenja že realiziranih ali potencialnih besedil oziroma sklopov njihovih prvin. Ta kontekst je diahrono (posamezne faze v književni evoluciji) in sinhrono (posamezni sloji književne kulture: npr. ljudsko — umetno, elitno — trivialno) razčlenjen (prim. Slawiński 1974: 19—75).

V navajajoče literarno besedilo² se na njegove različne zgradbene ravnine in v različnem obsegu vpisujejo prvine, ki pripadajo njemu in obenem njegovemu literarnemu kontekstu, ki ga zastopajo. Gre torej za uvajanje govorov, izjav, besednega in nadjezikovnega gradiva iz faze in/ali slojne členitve literarnega konteksta v novo sobesedilo, za »vtiskovanje« drugačnih modelov, svetov v navajajoči model sveta (Weisgerber 1980: 12), za »inkrustacijo teksta s tekstom« (Cieślakowska 1978: 76). Prek književne odnosnice stopajo prvine skupaj z njim pripadajočo vsebino asociacij iz izhodiščnega, izvornega konteksta v novi kontekst, v katerem ostajajo delno samostojne (ohranjajo zgradbo in po-

² To je skupno poimenovanje za različne terminološke rešitve, npr. izposojajoče — matrično besedilo pri Cieślakowski (1978), citirana in realizirana poetika pri D. Danek (1972), aludirajoče — aludirano besedilo pri C. Perri (1978), stilizirajoče besedilo — stilizirani vzorec v Slowniku (1976).

men, kakršna so imele v priklicanem ozadju). Prav s tem prenosom pa stopajo v okolje novih in drugačnih znamenj, torej v novo strukturo, ki jim njihovo izvorno funkcijo spremeni (Ciešlikowska 1978: 72; Flaker 1982: 28, 41, 43; Klotz 1977: 540).

Povedano v matematičnem slovarju: književna odnosnica je hkrati delna množica elementov navajajočega besedila in delna množica njegovega literarnega konteksta. Vendar pa na tej stopnji definicija še ne razločuje književnih odnosnic od drugih tipov medbesedilnih (vpliv, plagiat) in kontekstualnih zvez (»fenotipska« realizacija določenih »genotipskih« struktur — oblikovnih, stilnih konvencij).

1.2 Dopolnilni razločevalni pogoj bo razjasnila analiza poenostavljenega modela književne odnosnice — t. i. »izrazov v narekovajih« (Mayenowa 1967). Naj za — bolj za lase privlečen — zgled služi naslednja poved: Tauferjeva poezija je pa res pravi »špon«. Izraz v narekovajih združuje dve propoziciji:

(a) predmetni pomen — tisti, ki ga ima izraz v svojem izvornem okolju (Tauferjeva poezija je pa res močna, sugestivna ipd.) in

(b) metajezikovni pomen — pripadnost določenemu podkodu (v tem primeru slengu), do katerega ima subjekt navajajočega govora distanco in je njegovemu načinu izražanja tuj (Mayenowa 1967: 1320—1).

Nujen pogoj za književno odnosnico je njena zaznamovanost (narekovaji ali njim ustrezno izrazno nadomestilo) in kazalnost (na izvorni kod ali besedilo). Književne odnosnice niso samostojna besedilna izrazila (v smislu tropov in figur), ampak metaliterarna, ker delujejo le v povezavah umetnostnega besedila z njegovim kontekstom. Gornji poenostavljeni model je namreč mogoče na književno odnosnico aplicirati takole: (a) njena predmetna informacija je njena delno samostojna pomenska zgradba, kakršno ima v izvornem okolju, in vpis njenih prvin na eno ali več strukturnih ravnin navajajočega besedila (npr. vpis citata metrične sheme na verznooblikovalno raven, aluzije na literarni lik na nadjezikovno, kompozicijsko); (b) njena metaliterarna informacija zaznamuje tujost teh prvin reference v navajajočem besedilu in kaže na njihovo poreklo v literarnem kontekstu (bodisi v konkretnem besedilu bodisi v konvenciji, poetiki, stilu).

Uporaba književne odnosnice v komunikaciji potemtakem predpostavlja: (a) da imata adresant in adresat skupen jezikovni, književni in kulturni kod, (b) da so privzete prvine del navajajočega besedila in imajo v njem relativno samostojen pomen, (c) da imajo te prvine (ali njihov del) vrednost indeksa oziroma kazalke, ki odmeva temu besedilu zunanji literarni kontekst, (č) da je kazalko mogoče prepoznati, identificirati ozadje in ga tudi poznati, (d) da dialoški odnosi med navajajočim in navedenim omogočajo spoznanje o vlogi književne odnosnice. — To so obenem tudi implicitna navodila oziroma apel bralcu, naj s svojim branjem te postavke realizira, če hoče pravilno dojeti književno odnosnico.³ Bistveno zanjo je torej zavestno uporabljanje delov tujih književnih del, motivov, tem, podob, stilemov oziroma prvin poetik, stilov, konvencij; to zavestnost adresant naslovniku tudi zaznamuje. Od vplivov, od preprostega uresničevanja navodil in norm neke oblike, stila ali poetike, vrste, razločuje književno odnosnico ravno vpis »narekovajev«, kazalna vrednost tujih prvin, ki je obenem tudi znamenje distance. Književna odnosni-

³ Perri (1978: 300) ta model pragmatike v nekoliko drugačni podobi opisuje pri aluziji.

ca je torej izrazilo, ki deluje na relacijah, ki so sicer rezervirane za literarno-zgodovinsko dinamiko vplivov, smeri, tokov, zvrsti, konvencij, kanonov itd.

Iz vsega tega sledi, da ima literarno besedilo poleg znanih šestih funkcij še sedmo — metaliterarno.⁴ Njena vsebina oziroma informacija je usmerjenost na razmerje literarnega besedila do drugih književnih del, kodov, poetik in do njegovega položaja v literarni kulturi in izročilu (prim. Danek 1972: 78; Cieślukowska 1978: 75—4; Flaker 1982: 27, 42). Najmanjša vrednost metaliterarne funkcije (informacije) je zgolj kazalna (kaže na izvor prizvanih prvin), navadno pa je dopolnjena z idejnoestetskimi konotacijami o stilni, zvrstni, sociološki, duhovnozgodovinski markiranosti besedila ali njegovih strukturalnih ravnin, sklopov prvin itd. Metaliterarna informacija se izrazi v dialoških odnosih literarnih znamenj, v njihovi »dvoplanskosti«, »dvohlasnosti«⁵, se pravi v soočanju oziroma interferiranju različnih idejnoocenjujočih položajev, ki jih zastopajo. Dialoga oziroma polifoničnosti ni mogoče omejiti samo na romaneskno prozo, saj segajo pojavi metaliterarne funkcije tudi v liriko (Lam 1978: 55). Bogastvo metaliterarne informacije pri uporabi književnih odnosnic je odvisno od različnih dejavnikov, najbolj pa od njenega tipa in vloge v navajajočem besedilu (gl. 6).

1.3 Vloga književnih odnosnic v navajajočem besedilu je odvisna od vrste dialoških odnosov med privzetim in navajajočim znakovnim gradivom. Ti so lahko polemični ali nepolemični.⁶ V nepolemičnem interferiranju so možne npr. sledeče vloge: interpretacija starega v novem in novega v starem, književna odnosnica kot skupna »javna lastnina«, ki književnemu občinstvu olajšuje recepcijo novega (Weisgerber 1980: 13), univerzalizacija novega, iskanje predhodništva, modernizacija starega v novi izpeljavi, nadomeščanje avtorju neustreznega repertoarja norm in konvencij (Głowiński 1971) ipd. V polemičnih dialoških odnosih pa lahko knj. odnosnice delujejo kot: »desemantizacija« ali »resemantizacija« ozadja, iz katerega izvira referenca (Flaker 1982: 43), »uza-veščanje strukture«, razkrivanje poetološke konvencije ozadja (Danek 1972: 83), polemiziranje z umetniškimi in ideološkimi stališči, ki jih takšne konvencije zastopajo, parodiranje estetskih načel ozadja, humorna igra z njimi ipd.

2 Tipologija književnih odnosnic. — Posamezne vrste knj. odnosnic so bile deležne že precej pozornosti, vendar zaradi posamične obravnave brez enotnega nadrednega pojma ni šlo brez različnih poimenovanj istih pojavov, torej brez različnih definicij dobesednih oziroma empiričnih citatov, citatov struktur, stilizacij, aluzij, parodij, parafraz itd.⁷ Manjkal je torej enoten teoretski okvir, v katerem bi se dalo kolikor toliko izogniti prekrivanju in zamenjavam pojmov. Ker gre za izrazilo, ki metaliterarno »parazitira« na drugih izrazilih z različnih ravnin književnega dela, se določeni »dialektični«

⁴ Izraz se zdi primernejši kot metatekstualna (prim. Flaker 1982: 27, 42) ali meta-poetska, ker ni asociativno omejen zgolj na jezikovno plast niti zgolj na področje pesništva.

⁵ Oba termina sta prevzeta iz Bahtinove teorije jezika in romaneskne proze, ki je vplivala tudi na poljske literarne teoretike. Razvoju pojmovanja znamenja kot ideologema, vpletenega v dialogiko diskurzov, lahko sledimo v Bahtinu 1967, 1980 in 1982.

⁶ Metaliterarne funkcije zato ni mogoče istovetiti s polemično (prim. Danek 1972).

⁷ Prim. Staiger 1945 o citatih, Górski 1964 o aluziji, Głowiński 1971 o stilizaciji in modernizaciji, Danek 1972 o empiričnih in kvazicitatih, Klotz 1977 o citatu in montaži, Perri 1978 o aluziji, Cieślukowska 1978 o literarnih implikacijah, Mayenowa 1979 o stilizaciji, Weisgerber 1980 o dobesednih in razširjenih citatih, Flaker 1982 o citatih, kvazicitatih in montaži.

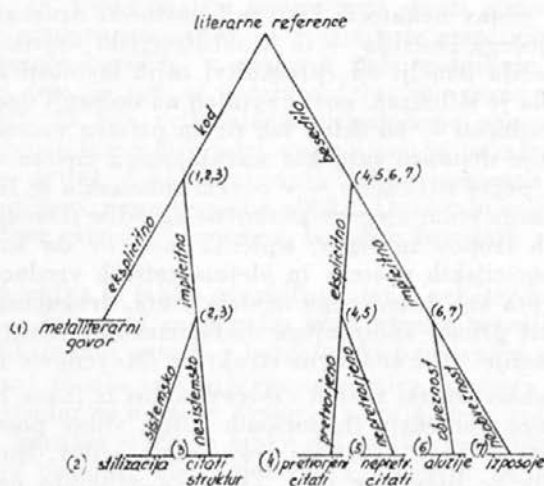

prožnosti definiranja ni mogoče izogniti — prvine, ki npr. na eni ravni delujejo kot empirični citat, delujejo na drugi kot kazalka aluzije. Poleg tega je potrebno ločevati gradivo od postopka — npr. citat (= gradivo) je lahko pretvorjen s postopki parafraze, izpustov, interpolacij, variacij, da doseže parodičen učinek (= vloga gradiva in postopka).

2.1 Osnovno merilo delitve lahko opremo na teorijo citatov D. Danek. Loči empirične citate od citatov struktur — prvi zajemajo iz že obstoječih besedil, prefaktov (so torej citati na ravni »parole«), drugi pa iz poetik, stilov, umetnostnih sistemov, ki so prav tako del literarnega konteksta (citati na ravni »langue«) — (Danek 1972: 75). Podobna tej delitvi je Weisgerberjeva: dobesedni citati in citati obrazcev, zapletov, karakterjev ali razširjeni citati (1980: 12). Obe delitvi posredno sprejema tudi Flaker (1982: 18 op., 45).

2.2 Naslednje razločevalno merilo je, ali je ozadje, na katerega se književne odnosnice nanašajo, v navajajočem besedilu eksplicirano ali implicirano — se pravi, ali je izraženo v jeziku ozadja ali ne.

Na podlagi teh dveh meril lahko izrišemo strukturalno drevo in ga dopolnimo še s posebnimi razločevalnimi merili (sistemskost — nesistemskost, pretvorjenost — nepretvorjenost, obveznost naslovnikovega poznavanja ozadja — fakultativnost tega poznavanja). Zaporedno branje posameznih vozlov daje osnovne točke definicije tipa književne odnosnice, ki se nahaja na koncu; ta skelet pa je vsakič potrebno še dopolniti in pojasniti (glej sliko).

2.3 Osnovni tipi književnih odnosnic so metaliterarni govor, citati struktur, stilizacija, empirični citati, aluzija, izposoja.

2.3.1 *Metaliterarni govor* je književna odnosnica, ki meri na kod književnega dela in ga izraža eksplicitno — opisan je namreč v metajeziku, ki neposredno tematizira njegove norme, zakonitosti, pravila, postopke, vloge itd. Gre torej za »govor o literaturi v literaturi« (Danek 1972: 111–2), za književno rabo jezika koda — metajezika, ki je sicer orodje književne kritike in vede. Iz izhodiščne definicije (gl. 1.1 in 1.2) seveda sledi, da je metaliterarni govor književna odnosnica le takrat, ko se njegov subjekt z distanco opredeljuje do tujega književnega koda, ki ga opisuje. »Explicit commentary«, kot npr. metaliterarni govor imenuje W. Boothe, ni iznajdba dvajsetega stoletja, kot se

navadno misli, ampak je v romaneskni prozi navzoč že od vsega začetka — Apulej, Cervantes, pikareskni roman, Fielding idr. V njem si je subjekt literarnega dela privoščil ekskurze na račun obstoječih figur kompozicije, situacijskih konvencij ipd. (Danek 1972: 116—158).

2.3.2 Citati struktur so tiste književne odnosnice, ki nesistemske (tj. zgolj na posameznih strukturnih ravninah književnega dela) in implicitno odmevajo določene zgradbene ravnine koda (tj. pravila, navodila, konvencije koda se v teh knj. odnosnicah uresničujejo v jezikovnem in nadjezikovnem gradivu navajajočega besedila, ne pa v jeziku samega ozadja — metajeziku). Določena zgradbena ravnina navajajočega besedila citira strukturo, ki pripada drugemu kodu, drugačni poetiki, vrsti, obliki, stilu, tako, da so vrvine na tej ravnini organizirane po načelih, ki so tuja kodu navajajočega besedila (Slovník 1976: Cytat). Takšni so citati tuje metrike, tujih besednih, skladajskih in besedilnih tropov in figur, tipičnih kompozicijskih shem, značilnih za določeno vrsto ali obliko itd. Znan je zgled citata dogajalne sheme zgodnje elizabetske drame v Hamletu (Slovník, n. m.).

2.3.3 Stilizacija je književna odnosnica, ki sistemsko (tj. na več strukturnih ravninah književnega dela in v njihovih medsebojnih zvezah) in implicitno prikazuje kod v ozadju (tj. sistem konvencij in navodil citiranega stila oziroma poetike je impliciran v uresnitvi gradiva navajajočega besedila). V navajajočem besedilu, ki realizira določen stil, niso uvedene zgolj posamezne tuje strukture, ampak sestav nekaterih bistvenih lastnosti drugega stila, ki je tuj adresantu navajajočega besedila — to je »stilizacijski vzorec« (Slovník 1976: Stylizacija). Stilizacija temelji na »presaditvi tujih lastnosti in norm v umetniško delo«, tako da je stilizirani govor zgrajen na notranji opoziciji prvin različne stilistične vrednosti — en sklop teh prvin priziva vzorec stila iz ozadja, drugi pa zaznamuje distanco subjekta navajajočega govora do njega (n. d.). Distanca je nujen pogoj stilizacije — v novem sobesedilu se izkaže konvencionalnost portretiranega stila, njegove znakovne zgradbe (Danek 1972: 85) — od sistema jezikovnih tropov in figur, tipičnih motivov do situacijske topike, ponovljivih kompozicijskih vzorcev in idejnoestetskih vrednosti. Gre torej za prikaz tujega govora kot drugačnega modela sveta, drugačnega gledišča, zato je stilizacija izrazit primer »notranjega dialogiziranja« (Bahtin 1982: 130—1). Je »ikonično znamenje« tuje znakovne strukture (Mayenowa 1979: 359).

Stilizacija je lahko portret stilnih vzorcev bodisi iz fazne bodisi slojne razčlenitve književnega konteksta (historičnih stilov, stilov posameznih šol, obdobj, tokov, zvrsti in vrst, avtorjev; regionalnih stilov, ljudskega slovstva, trivialne in mladinske literature itd.). Distanca subjekta navajajočega dela izvira iz dejstva, da navedeni znakovni sestav ni del repertoarja tiste faze ali sloja literarne kulture, ki ji ta subjekt pripada (prim. Głowiński 1971: 155—6). Zato je meja med stilizacijo in sledenjem nekemu slogu, konvenciji, standardu zelo gibljiva — npr. velik del slovenskega pesništva po Prešernu zgolj sledi slogu folkloristične poetike, ki predstavlja njen standard, izražni repertoar in ideološko ter estetsko obzorje, do katerega pisci povprečne sorte nimajo prave razdalje. Takšna distanca pa se že kaže pri Jenku, še bolj izrazit stilizator je Murn, v sodobni poeziji S. Makarovič — vsi portretiranje ljudskega sloga podreajo povsem drugačni perspektivi.

Kot pri drugih književnih odnosnicah distanca ni nujno polemična (kot menita npr. Danek 1972 in Mayenowa 1979: 357); pisec se lahko na stilizirani

vzorec sklicuje kot na »avtoriteto«, »signal preteklosti« ipd. (Głowiński 1971: 158). Polemičnost je najbolj izpostavljena v parodiji, to je takem postopku na gradivu stilizacijskega vzorca, ki sklop distančnih prvin zapolnjuje s pomeni, negirajočimi sklop vzorčnih prvin tako, da pri bralcu dosežejo komični estetski učinek.

Opisani pojem stilizacije, ki temelji na semiološkem pojmovanju stila,⁸ je potrebno razmejiti od dveh pri nas običajnih rab: (a) s. kot »preoblikovanje naravne oblike po veljavnem stilnem idealu« (Leksikon Literatura 1977: 234) in (b) s. kot »jezikovno-slogovno prilagajanje besedila posebnemu /.../ estetskemu učinku«, npr. arhaizacija kot prilagoditev besedila snovi (Kmecl 1976: 105). Pomen (a) je širši od našega, saj bi bila stilizacija po njem sleherni umetnostno oblikovanje, pomen (b) pa je ožji — meri zgolj na barvanje besedila s prvinami, ki so zaznamovane s poreklom v določeni jezikovni zvrsti ali fazi v zgodovinskem razvoju jezikovnega sestava, ne pa določenim žanrom, oblikam, stilom.

2.3.4 Empirični citati (pretvorjeni in nepretvorjeni) so tiste književne odnosnice, ki v navajajoče besedilo vnašajo odlomek konkretnega literarnega besedila v eksplicitni obliki (tj. v istem ali — če gre za prevod — analognem jeziku). Pri tem se citat, ki je obenem uresničitev drugačnega, tujega koda v okolju navajajočega besedila (Danek 1972: 76), lahko svojemu novemu so-besedilu različno prilagaja (Staiger 1945: 2, 4 govori o »prevajanju« v novo slogovno okolje). Za funkcionalno podrejenost drugi sporočilni pragmatiki je pomembna že njegova umestitev — v motih je empirični citat priklicani kontekst za citirajoče besedilo, v naslovih tudi sooblikuje njegovo poetiko, uvaja v literarno delo, je »govor v delu o delu« in »govor o delu za bralca« (Cieslikowska 1978: 77, 85). Prilagajanje citirajočemu namenu povzroča pretvorbe citata z izpusti, interpolacijami, variacijami in parafrazami. Citat ostaja empiričen vse dotlej, dokler naslovnik lahko prepozna njegov izvor in rekonstruira izhodiščno, nepretvorjeno obliko. Drug pomemben dejavnik prepoznavnosti je obseg citata (c. fonemov, besed in besednih zvez, povedi, izsekov besedila).

S stališča naslovnika je lahko empirični citat v nekaterih primerih zamenljiv s stilizacijo — če mu ni znan avtor konkretnega besedila. Od tod izhaja npr. tudi igra s fiktivnimi avtorji v borgesovski pripovedni prozi.

2.3.5 (Literarna) aluzija je književna odnosnica, ki meri na konkretno besedilo v ozadju, vendar so njegove prvine v navajajočem gradivu implicirane. Aluzijo sestavlja kazalka — ta je lahko del jezikovnega izraza ozadja —, ki odmeva aludirano besedilo, zlasti pomene z njegovih nadjezikovnih ravnin (dogajalni prostor in čas, liki, dogodki, motivi, okoliščine, siže). Kazalka je lahko enostavna (ima majhen obseg — npr. ime lika, poved, ki zajema prvine iz predstavljene resničnosti aludirane besedila) ali sestavljena (ima večji obseg, privzema lahko npr. že sižejsko zgradbo), odkrita (natančno in določno zaznamuje izvor ali tudi pomensko mesto v njem) ali prikrita. Kazalka, ki je

⁸ Mayenowa (1979: 353) zapiše, da lahko pojem stila »apliciramo tudi na tiste plasti literarnih znamenj, ki nimajo jezikovnega značaja«. Takšno pojmovanje razvija že Bahtin, npr. v Besedi v romanu (1983), kjer govori o besedi kot o družbenem pojavu (43), o njeni notranji dialoščnosti (60) in o jeziku kot družbenoideološki konkretnosti (71). Stil obsega torej poleg t. i. jezikovnega sloga še tipične, ponovljive in predvidljive zgradbene prvine v plasteh predstavljenega prostora in časa, dogajalnosti, literarnih likov in njihove karakterizacije, vrednostne sestave itd.

del aludirajočega besedila, implicira določene pomenske sklope aludirane besedila; pri tem je bistveno, da njen pomen v aludirajočem besedilu ni jasen, če ga ne dopolnimo s posebnim aspektom pomenov iz ozadja. Teh kazalka ne izrazi eksplicitno, ampak jih implicitno specificira (Perri 1978: 295). Nujna je torej naslovnikova interpretacija aluzivnega pomena kazalke — šele s tem navajajoče književno delo »uporablja vsebino drugega literarnega dela za izražanje lastne vsebine« (Górski 1964: 8).

Kako deluje aluzija, naj pokaže tale sposojeni zgled (prim. Perri 1978: 291): »Že nekaj časa se obnaša kot kakšen Othello.« Kazalka — Othello — je enostavna (ime literarnega lika) in odkrita (naslovniku jasno namigne, za katero igro gre). V kazalki je torej impliciran lik iz Shakespearjeve igre. Od vseh njegovih lastnosti in dramaturških funkcij v aludiranjem besedilu (npr. bogastvo, temnopoltost) kazalka specificira natančno določen aspekt pomenov, ki pa ga sama po sebi ne eksplicira (pomen »bolestna, neutemeljena ljubosumnost«).

2.3.6 Izposoja se v vsem ujema z aluzijo, le da je v njej kazalka navezave pomensko zadostna, tako da bralcu ni nujno potrebno poznati ozadja, na katerega meri; ni mu potrebno dopolnjevati njenega pomena s pomeni iz ozadja, ker so v izposojah bodisi že interpretirani, opisani v navajajočem jeziku (Perri 1978: 297) bodisi takšna interpretacija sploh ni potrebna, saj besedilo izposojene prvine iz nadjezikovnih ravnin ozadja vklaplja tako, da pomensko zadostno spregovarjajo v novem sobesedilu. Poznavanje ozadja je torej fakultativno in bralcu nudi samo dodatno informacijo. Izposoja je uporaba nadjezikovnih prvin tujega besedila za lastna izrazna sredstva; izposoje likov, motivov, realij ipd. je težko ločiti od podobnih aluzij. Zgled izposoje literarnega lika, ki je v navajajočem besedilu opisno interpretiran, je Polonij v Eliotovem Ljubezenskem spevu J. Alfreda Prufrocka (Perri, n. m.); izposoje, v katerih njihov izvorni pomen ni opisan oziroma interpretiran (in tudi ne priklican in specificiran kot pri aluziji), so številne naslonitve na manj znane mitološke, legendarne in druge »eksotične« književne motive, like, drobce v Eliotovi in Poundovi poeziji.

3 Literarnozgodovinske in sociološke razsežnosti književnih odnosnic. — Književne odnosnice so izrazilo piščevega zavestnega opredeljevanja do literarnega izročila in sočasne književne kulture: zaznamujejo in konstruirajo tokove, na katere se navezuje ali z njimi polemizira, z njimi išče stalne ali že formulirane vzorce, ozadja, ki naj naslovniku omogočajo in določajo branje novega (prim. Flaker 1982: 27) itd. S književnimi odnosnicami subjekt literarnega dela zaznamuje svoj vpis v fazno in slojno členitev literarnega konteksta.⁹ S tem načinom označevanja se subjekt literarnega dela usmerja k »idealnemu adresatu«, tj. k tisti vlogi naslovnika, »ki se realizira v okviru književnemu delu nadrednih kontekstov« — poetike avtorja, vrste, smeri ali toka.¹⁰ S književnimi odnosnicami torej »subjekt lite-

⁹ Słownik (1976: Cytat) podobno ugotavlja posebej za citat, ki da je način »situiranja umetniškega dela v območje tradicije«.

¹⁰ Czapplewicz (1975: 196—205) povzema ravni komunikacije znotraj in zunaj literarnega dela po Okopień-Sławiński (najvišja notranja raven je par subjekt dela — naslovnik dela, na zunanji ravni pa oddajnik literarnega dela — sprejemnik literarnega dela oziroma idealni bralec) in po Sławińskiem (subjekt literarnih dejavnosti, ki je ena od avtorjevih družbenih vlog in disponent pravil literarnega koda); po polemiziranju s temi konceptijami prikazuje lastno hierarhijo naslovnikov. Na besedilni ravni: pred-

rarnih dejavnosti« sporoča idealnemu adresatu svoj model kontekstualnih zvez lastnega besedila z izročilom (njegovimi kodi in književnimi deli) in sočasnim položajem literarnega življenja. Preteklost tako lahko res postane »osnova za opazovanje sedanosti v novi perspektivi, sedanost pa osvetljuje preteklost« (Weisgerber 1980: 13). Primerjava dveh poetik oziroma besedil, ki se sicer dogaja šele v literarnozgodovinskem kontekstu, je tu mogoča v samem književnem delu (Danek 1972: 85). Ni več prepuščena svobodni volji in razgledanosti idealnega naslovnika; s »projekcijo diahronije v sinhronijo« (Danek, n. m.) jo subjekt literarnega dela usmerja, saj jo zaznamuje.

Poleg polemičnega in nepolemičnega dialoga, poleg prikaza okostenelih načinov modeliranja sveta, poleg popolnega razpomenjenja ali ponovnega opomenjenja, iskanja avtoritet itd. uporaba književnih odnosnic ne izključuje tudi zgolj »brezinteresne igre s kvaliteto form« (Danek 1972: 94). Na to kvaliteto računa večina rab knj. odnosnic. Metaliterarna informacija (gl. 1.2), ki jo nosi vsaka knj. odnosnica, vsebuje večjo ali manjšo količino konotacij, kakršne ji je dajal njen izvorni kontekst. Komunikacijski pogoj uspele uporabe književnih odnosnic je, da mora idealni naslovnik, ki funkcionira prav na ravni teh kontekstov, z branjem te konotacije aktualizirati.

To seveda zahteva — gledano s stališča empirične sociologije literature — izobraženega, razgledanega bralca (Weisgerber 1980: 13), ki ima po možnosti takšno bralno obzorje, kakršnega predvideva avtor. Če je sposoben dojeti književno odnosnico, se umešča v isti sloj literarne kulture kot avtor. S tem pa prehajamo na področje »sociologije književnih form« (Sławiński, 1974: 39–75).

Vsaka vrsta, zvrst, oblika, stil, konvencija se v svojem družbenem funkcioniranju, zlasti v proizvodnji in potrošnji, umešča v določen sloj literarne kulture in s tem dobi socialno-ideološko vsebino, zaznamovanost: prenaša, razglašča, reproducira določene vrednote, predstavnosti, ideološka obzorja. Književna odnosnica v navajajočem besedilu bolj ali manj zastopa njemu tuji govor, odmeva drugačen model sveta; bolj ko je njena metaliterarna funkcija v navajajočem besedilu izrazita (tj. nasičena s konotacijami in nima zgolj najmanjše vrednosti kazalke), bolj subjekt dela poudarja polemičnost do ideološke determiniranosti nekega stila, konvencije, poetike, vedno bolj prikazuje njene klišeje, topose in vedno manj izvirnost — saj se prav v konvencijah udejanja ideologija (prim. Danek (1972: 110).

Še bolj zaostrena je lahko polemika do sočasnih besedil in kodov, ki pripadajo od avtorja drugačnemu sloju literarne kulture, drugemu sklopu konvencij. Okus in vrednostna naravnost tega sloja se skušata utemeljevati v svoji recepciji (aktualizaciji in funkcionalizaciji) književne tradicije, v ustvarjanju in reproduciranju svojega kanona besedil. Za zgled lahko služi polemika estetskega pojmovanja književnosti z utilitarističnim — ne le z njegovim repertoarjem norm, konvencij in vrst (npr. poučnost, parabolčnost, basen), ampak tudi s tradicijskim kanonom, ki ga takšno pojmovanje funkcionalizira (razni didaktični pesniki, basnopisci itd.); podobna polemika je na delu v metaliterarnem govoru Prešernove Nove pisarije.

---

stavljene naslovniki (udeleženci v literarno besedilo vpisane situacije), virtualni n. (vpisan v literarno delo kot celoto, je čista funkcija njegove strukture, z literarnim delom projektirana podoba naslovnika) in idealni n. (realizira se v nadrednih kontekstih, od katerih ima vsak svojega idealnega naslovnika; ostaja znotrajliteraren, ne sega v neliterarne kontekste, vendar je nadbesedilen).

4 Repertoar književnih odnosnic v Tauferjevi poeziji in zgled njihove uporabe.¹¹ — Taufer je svojo poezijo¹² pretkal s prav vsemi tipi književnih odnosnic, ki v besedilu lahko funkcionirajo v medsebojnih povezavah: v stilizacijo se npr. vpenja vrsta empiričnih citatov (Meditacija o interieru, VIN, 25), v citat strukture rimanja empirični citat verzni izglasij konkretnega besedila (sonet 250771, P, 17) ipd. En sam segment besedila lahko zvelja obenem za več vrst književnih odnosnic — empirični citat besedne zveze je lahko kazalka aluzije (naslov cikla Sedmi dan je citat iz Geneze, JP, 59 in sl.).

4.1 Empirični citati so različno obsežni oziroma zajemajo z različnih besedilnih ravnin. Najmanjši možni empirični citat je citat fonemov, ki ga adresat lahko zazna šele s podporo posebnega položaja v pesmi in še kakšne reference z istim ozadjem — npr. rima *sije* — *ščije* ima ista izglasja kot Prešernov Magistrale (P, 10). Tudi empirične citate besed in besednih zvez lahko prepoznamo le, če je njihova referencialnost še kako drugače zaznamovana — npr. s kazalko aluzije v naslovu ali z izposojami motivnih prvin ozadja, iz katerega izvirajo citirane besede, s stilno zaznamovanostjo te besede ipd. (citat besede *zavolj* je podprt z naslovno kazalko in z izposojami motivnih prvin ozadja v pesmi Riba Faronika nosi svet, PRB, 20). Citatnost se da prepoznati sama po sebi že v empiričnem citatu povedi, saj je izvor citiranja tu že bolj nedvoumno določen. Prvi verz pesmi V odprtem krogu (JP, 20) ima npr. že zadosten obseg, povrh pa še metaliterarno zaznamovano verzno reguliranost — laški enajsterec in inverzije v okolju prostega govornega verza, da je prepoznaven izvor citata: *na sredi našega življenja pota* je nekoliko slovnično pretvorjena poved iz uvoda v Dantejev Pekel. Izvornostno še bolj določen je citat na ravni besedila — npr. empirični citat iz Levega marša Majakovskega (SZ, 35), še posebej, če je njegov izvor eksplicitno zaznamovan, kar se praviloma dogaja v motih.

Empirični citati so umeščeni v nadnaslove, naslove (npr. v celotni PRB), mote (npr. pred ciklom Grude prsti v JP) in v sama pesemska besedila (npr. zgoraj omenjeni empirični citat povedi iz Danteja). Naslovi in moti dajejo empiričnim citatom položaj besedilnega roba; tu pesnim priklicujejo določeno ozadje, povezujejo jih z literarnim kontekstom, s svojimi pomeni uvajajo bralca v besedilo (Ciešlikowska 1978: 77). Z vključenostjo v samo besedilo pa empirični citati vstopajo naravnost v strukturno okolje drugačnih znamenj, druge poetike, tako da zaradi medsebojnih interferenc dobi njihova metaliterarna informacija večjo količino vrednosti, konotacij (prim. še 6).

¹¹ V širše zasnovani razpravi se posvečam tudi diahronemu pogledu: evoluiranju poetike navajajočega jezika in idejnostilnim menjavam ter količinski, tipološki, funkcijski in izvornostni dinamiki književnih odnosnic. Poetika se globlje med temat-skostjo in atematskostjo, med v prostem govornem verzju napisano subjektivizirano alegoričnostjo in paralelistično-variacijsko kompozicijo lastnih in privzetih prvin. Pri tem prehaja skozi štiri idejnostilne sisteme: protomodernizem, modernizem, ultramodernizem in postmodernizem. Količina, tipološka raznovrstnost, konpozicijska osred-nost, metaliterarna izrazitost in izbornostna funkcionalnost ter usmerjenost književnih odnosnic rastejo od prve do tretje zbirke, v četrti sledi močen upad; v peti in šesti so sicer spet močnejše zastopane, a manj tipološko ter izvornostno raznolike in s šibkejšo metaliterarno funkcijo.

¹² Svinčene zvezde (SZ, 1958), Jetnik prostosti (JP, 1965), Vaje in naloge (VIN, 1969), Podatki (P, 1972), Pesmarica rabljenih besed (PRB, 1975), Ravnanje žebcljev in druge pesmi (RZ, 1979). Doslej so na Slovenskem izšli še trije izbori iz Tauferjeve poezije.

Pretvorbe empiričnih citatov so: (a) izpusti — npr. prvih pet verzov pesmi z nadnaslovom Sveti Matija ubije očeta in mater (PRB, 11) besedilno citira prvo in prva dva verza druge kitice istonaslovne ljudske pesmi, a pri tem izpušča napovedne stavke, tako da so kontrasti med paraleliziranimi prerokbami še bolj drastični; (b) interpolacije v citirano gradivo vnašajo nove, dodatne prvine — npr. aktualizacijska prvina *komandant stane brez glave / na konju sedi*, ki je vnesena v besedilni citat kitice ljudske parodične pesmi Tam za turškim gričem (Panorama, VIN, 26); (c) variacije spreminjajo sintagmatske povezave citiranega gradiva — citati besednih zvez, povedi in delov besedila iz jugoslovanske himne so v Meditaciji o eksterieru (VIN, 25) popolnoma spremešani, med njimi ni več povezav iz citiranega besedila; (č) parafraze v okviru sintagmatskega vzorca izvirnika nadomeščajo nekatere njegove prvine z drugimi — namesto *bili smo nič, bodimo vse* iz Internacionale dobimo *bili smo jok bodimo smeh* (n. m.).

Pretvorbe citat prilagajajo vlogi v citirajočem besedilu in so najvidnejši simptom dialoga med citirajočim in citiranim govorom.

4.2 Citati struktur zajemajo iz različnih ravnin literarnega koda in so povečini vpeti v sama besedila, le v PRB citat urejevalne strukture ljudske pesmarice deluje na nadbesedilni ravni. Tauferjeva poezija citira norme, konvencije, pravila, vzorce sledečih zgradbenih ravnin.

4.2.1 Citati verzni, metrični in pevnih shem, kot so ljudski naglasni četrvec (Narobe svet, PRB, 34), amfibraški šesterec ali peterec, heksameter (Na vršac, VIN, 21), vizualni verz (Popotovanje odo, VIN, 58 in sl.), metrični in pevnih vzorec Internacionale (Meditacija o eksterieru, VIN, 25) itd. Ti vzorci, ki so uvedeni v drugačen navajajoči verzifikacijski okvir (prosti verz), izjemoma tudi v drug metrični citat (amfibraška alpska poskočnica v heksametru in heksameter v alpski poskočnici — Na vršac, VIN, 21–22), in s tem tudi citatno zaznamovani, pripadajo različnim vrstam, oblikam in tipom poezije. Konotacije teh tradicionalnih pesniških izrazil s citatom oživlja metaliterarna informacija: domačnost v različnih slojih književne kulture (ljudsko — polljudsko — nižje umetno — višje umetno), različnih zvrsteh (lirsko in pripovedno pesništvo), oblikah (sonet, tercina, alpska poskočnica), v idejnostilnih sistemih (razsvetljenstvo, romantika, postromantika, ultramodernizem) itd. Poleg tega je verzno izrazilo v recepcijski zavesti zaradi tipične rabe v neki fazi oziroma obdobju tudi vsebinsko markirano — alpska poskočnica oziroma amfibraški verz za anakreontske, pivske, lahkotno družabne in didaktične vsebine ipd.

4.2.2 Isto velja za citate verzno-kitičnih oblik, ki so pri Tauferju bodisi dosledni (realizirajo ves sklop pravil) bodisi nedosledni (realizirajo le nekaj — navadno tipičnih — norm). Dosledni citat je npr. vložena oblika alpske poskočnice v pesmi Na vršac, vendar že v istem besedilu rimo nadomesti asonanca. Zgolj nekatere tipične norme realizira npr. citat gazele in glose v VIN (41, 46–7). Verzno-kitična oblika je citat samo, če je metaliterarno zaznamovana: (a) bodisi z vložnostjo v drugačno verzno-kitično zgradbo navajajočega besedila (b) bodisi s tem, da ni del sodobnega verzno-kitičnega repertoarja, prav tako pa ni običajna v pesnikovem verzifikacijskem repertoarju. Tako npr. srednjeveška balada v Menartovi poeziji ne deluje citatno, v Tauferjevi — če bi jo seveda uporabil — pa zelo verjetno bi; Menartova raba deluje citatno šele v širšem kontekstu sodobne slovenske poezije.

4.2.3 Citati stilemov. Vsak empirični citat tujega besedila je obenem citat njegovih stilemov. Mogoče pa je seveda citiranje samih stilemov, se pravi posebnih, za neki stil, vrsto, avtorja, kulturni krog ali obdobje tipičnih in razločevalnih, opaznih prvin z različnih ravnin književnega koda. To so zgolj ponovljivi in predvidljivi, tipični vzorci, ne pa njihove besedilne uresničitve. Citirani so glasovni stilemi (npr. *ortinec je strašan grozan* iz Kralja Matjaža I, VIN, 55, kaže na pesništvo 19. stol., ponovitev *stoji stoji* in pripev — oboje ne samo glasovni figuri — sta kazalki ljudske pripovedne pesmi), stilno opazno besedje (metaforika, stalni pridevniki in druga topika ljudskega pesništva v VIN in PRB, iz Biblije v ciklu Sedmi dan, JP, in Mitih in apokrifih vodenjakov v RŽ), avtorsko značilne metaforične strukture (*razveseliš se življenja britve* iz Krsta, VIN, 56, je tipično prešernovski stilem), tipični skladijski vzorci (npr. inverzije, izpostave, paralelizmi, značilni za biblijski slog, v RŽ, 55).

4.2.4 S citiranjem vrstnih shem oziroma kompozicijskih vzorcev je celo besedilo ali njegov del napisano po navodilih stalnih, za določeno vrsto besedil tipičnih kompozicijskih shem, ki na nadpovedni ravni urejajo razvrstitev ustreznih jezikovnih izrazil, npr. kompozicijska razvrstitev prvin po shemi ljudske junaške pripovedne pesmi (Pegam in Lambergar, PRB, 30), po shemi pravljice (Miti in apokrifi vodenjakov, RŽ, 54) ali po manjših obrazcih molitve, izštevanke, otroške igrivke (cikel Molitve in igre vodenjakov v RŽ).

4.2.5 Takšno besedilno ureditev kompozicijskega vzorca lahko nadomešča vrstna oznaka v naslovu (npr. Oda v elegičnem taktu, SZ, 38). Besedilo udejanja le njene konotacije: značilno vsebino, tematiko in pesemski ton.

4.3 Stilizacija kot sistemski in distančni prikaz nekega tujega stila lahko deluje podobno kot empirični citat besedila, ki realizira isti kod kakor stilizacija. Tauffer stilizira predvsem vzorec pesniškega standarda narodnobudniške, pivske ali ljubezenske lirike 19. stoletja, ljudsko pripovedno pesem (npr. Kralj Matjaž v VIN, Sveti Matija ubije očeta in mater v PRB), dikcijo in motivno topiko partizanske lirike (v Popotovanju odo, VIN) ter celo pripovedno prozo (npr. Na vršac, VIN, 21). Ker stilizacija sistemsko udejanja norme z različnih ravnin, stilizacijski vzorec implicira tako jezikovna kot nadjezikovna navodila koda v ozadju. Stilizacija pivske pesmi v uniformi ali narodni noši folklorističnega standarda 19. stol. npr. usklajuje citat metrične sheme, kitičnega vzorca (jambski sedmerek/šesterek, a-b menjava ženske in moške rime, štiri-vrstičnica), citate stilemov (npr. frazeologema *bog roko ven moli*, časovno in stilno zaznamovane morfološke podobe besede *kak*), motivno topiko (pot, vrh, gostilna, točajka, levica, desnica) v znamenje določenega štila kot idejno-vrednostne in estetske tvorbe (Meditacija o interieru, VIN, 25).

4.4 Tudi aluzije se razlikujejo po tem, (a) na katero prvino ozadja aludirajo in (b) kakšna je njena kazalka (enostavna — sestavljena, odkrita — prikrita). Delitev (a): aluzija na literarne like (npr. aluzija na Bogomilo, v istonaslovni pesmi iz cikla Krst, VIN, 54, specificira sklop pomenov, ki sestavljajo ta lik v Prešernovi pesnitvi: *ljubezensko hrepenenje, muka upanja in minljivost telesne ljubezni*), na motivno-sižejsko zgradbo ali situacijo (npr. v pesmi Don Kihot, SZ, 56), na prvine predstavljenega sveta (npr. Slap v ciklu Krst), na posamezno podobo oziroma za besedilo značilen, enkratni stilem (npr. *mir je v plavi višavi*, ki s spojem glasovne figure -avi -avi in enkratne lirske podobe odmeva obenem Goethejevo *na vseh višavah je mir* in Gregorčičevo aliteracijo

vedra višnjevost višav — VIN, 19). Delitev (b): enostavne so kazalke na ravni besede, besedne zveze ali povedi — Taufer jih najpogosteje umešča v naslove pesmi (npr. Bogomila, Orfej, Krst, Don Kihot, Sveti Matija ubije očeta in mater); sestavljene pa so tiste, ki presegajo raven povedi, so dolge in razmeščene po celem besedilu (npr. v pesmi Don Kihot, SZ); odkrite so tiste kazalke, ki neposredno kažejo na aludirano besedilo (naslov le-tega, ime znanega literarnega lika), prikrite pa tiste, ki odmevajo manj eksplicitne dele aludiranega besedila (npr. posamezno podobo, enkratni stilem).

4.5 Prav takšna je delitev izposoj. Od aluzij se razlikujejo le v tem, da bralcu ni treba poznati ozadja, da bi interpretiral kazalko izposoje. Nadnaslov razdelka, Lepa Vida (PRB, 25), in zgolj slovnično pretvorjeni citat besedne zveze (*prek sivega morja*) bi tako npr. lahko imeli za delno odkrito, delno pa prikrito kazalko aluzije na ljudsko pripovedno pesem (iz nje kazalka aktualizira pomen 'oddaljenosti, hrepenenja'). V ljudski pesmi je namreč prav sivo morje tista prostorska prvina, ki je metafora oddaljenosti, odprtosti velikega sveta. Kljub temu lahko isto prvino obravnavamo kot izposajo, kajti postavljena ob dve tuji krajevni imeni tudi sama po sebi, brez poznavanja ozadja, ustvarja »emotivni korelativ« hrepenenjske teme.¹³

4.6 Metaliterarni govor ni vključen v sama besedila. V PRB mu je določeno mesto sprejne besede, vendar je tesno povezan z ostalimi besedili zbirke; pojasnjuje njihove postopke, daje vzorce možnega branja, opredeljuje se do tujih književnih kodov, zlasti do ljudskega slovstva (Dolgan 1976: 75).

4.7 Zgled: Cerkevica na hribčku (VIN, 17—29). Moto je nepretvorjeni empirični citat povedi iz Jobove knjige, ki z drastično ekspresivno paraboliko uvaja pomen »skrajnega tveganja in pripravljenosti braniti svoje življenje«. Skupaj s konotacijskim poljem priklicanega sobesedila (»absurdno posameznikovo trpljenje in njegova neomajna vera«) za sledeča pesemska besedila vzpostavlja določeno točko vrednotenja. Povezuje se z držo, ki je v cikel prav tako vpisana — namreč tvegana eksistencialna odprtost v zgodovino, njeno bivanjsko vezilo in breme, vztrajanje v upiranju smrti, v stalnem gibanju in spremljivosti sveta. Zunajliterarno odnosnico te — recimo ji jobovske — drže konkretizira akrostih Pučniku Jožetu (28).

Ironizirano krajinsko sliko lažne, plehke letargije, statične idile sklene kazalka aluzije na Goetheja in Gregorčiča; njene prvine so vpete v strukturne zveze navajajočega besedila (rima, nadpovedna skladnja, ujemanje s predstavljeno resničnostjo), obenem pa s tipično podobo in glasovno figuro prizivajo Goethejevo Popotnikovo nočno pesem in Gregorčičevo aliteracijo *vedra višnjevost višav*. Konotacije teh besedil so povezane z neproblematično, anti-modernistično goethejansko in narodnobudniško estetiko (Romanje, 19).

Besedilo Na vršac (21—22) montira opozicijo med motivom skupinskega, zložnega, vase prepričanega, neproblematičnega hribolazenja oziroma izletništva in posameznikovo zgroženostjo v bivanjsko razprti, nevarni drži. Prvi, v besedilu uvodni motiv je modeliran s stilizacijo proznega, praktičnosporazumevalnega jezika, ki je prepletena z rahlo pretvorjenima citatoma Vodnikove pesmi Moj spominek in Trubarjeve pridige. Med umetelno montažo heksametra

¹³ Taufer (1978: 248) zatrjuje: »V svoj postopek in namen sem /.../ vključil, /da bi/ bilo za možnost oživitve pesmi v bralcu, ne le to — za njeno najbolj resnično in točno dojemanje najbolj prav, ko bi ta njenega mitskega vzorca sploh ne ali vsaj zavestno ne poznal.«

in alpske poskočnice, vzvišenega, koseskovsko donečega in popularnega anakreontskega izrazila, je vkljenjen parafrazirani empirični citat iz Vodnikovega Vršaca. V 4. kitici je namreč v osem heksametrov okvirjenih šest alpskih poskočnic, v 7. pa je v tri poskočnice vpisanih šest heksametrov; njihova verzna izglasja spet priklicujejo poskočnico. Preplet citatov dveh metričnih struktur omogoča podobnost daktilskega in amfibraškega verza. V parafrazi Vodnikovega Vršaca je ideološko zaznamovana menjava besed v drugem verzu: »brez-telesen« → »zgodovinski« označuje spremembo aspiracij iz nekdanje pobožne želje po krščanski duhovni transcendenci v prav tako pohlevno srednjėslojsko željo po vlogi zgodovinskega subjekta. Parodiranju teh dveh ideoloških drž sledi v omenjeni umetelni metrični citat vpeta tragično-groteskna podoba, ki zastopa eksistencialni, jobovski pol opozicije.

V Meditaciji o interieru (23), ki je popoln zgled montaže, je v uvodno stilizacijo folkloristične pivske pesmi (gl. 4.3) vpeto empirično citiranje besed, izglasnih morfemov in povedi iz Jenkove narodne budnice Naprej. Organizator besedila tuje prvine montira tako, da razkrinkuje narodnobudniško in aktivistično optiko kot ideologem, kot pozo »gostilniškega slovenstva«, ki takoj po pijanski evforiji zapade v razčustvovani moralizem (zadnji dve kitici prizivata ljudsko pesništvo).

Meditacija o eksterieru (25) s književnimi odnosnicami parodistično razgalja drugo frazo, ideologem, ki se reproducira v srednjėslojskem obzorju. Citat metrično-pevne sheme Internacionale zapolnjuje besedno gradivo, ki namesto borbenega proletariata riše podobo gostilniškega udobja; kitica se izteka v parafrazirani empirični citat povedi iz istega ozadja (*bili smo jok bodimo smeh*). Sledi empirični citat kitice Slomškove Zdravice za Slovence: spet je vzpostavljen paralelizem med nekdanjim poučnim, moralističnim, k pridnosti spodbujajočim katoliškim razsvetljenstvom in sodobnim srednjėslojskim obzorjem vrednot (vrtičkarstvo, potrošništvo, konformizem). Tretja kitica se lahko spet zapoje v melodiji in ritmu Internacionale. Tokrat so vanjo vključeni elidirani citati besednih zvez iz takrat popularne Strniševe popevke (Zemlja pleše), ki simbolizira neproblematično okroglost, prosperiteto sveta. Sledi jim variirano citiranje besednih zvez iz jugoslovanske himne, in sicer tistega njenega dela, ki s svojo arhaično nerazumljivostjo najbolje simbolizira neko frazo, ideologem srednjėslojca.

Panorama (26—27) s stilizacijo proznega vzorca, empiričnim citatom iz ljudske parodije Tam za turškim gričem, s citatom iz Puntarske pesmi in z aluzijo na Kocbekovo Zemljo (*vol vleče koš čez oranice*) oblikuje skupaj z govorom lirskega subjekta odprto razmerje do razglasij revolucionarne preteklosti in njene sodobne usode.

Takšna vrednostna drža, nasprotna tisti, ki smo jo pravkar opisali, je zastopana še v Nokturnu (20). V sonet so vključeni empirični citati besed (*trop*), besednih zvez (*strašna noč je v črnem*) in delov povedi (*ko zor zasije*) iz Krsta, poleg njih pa še citat prešernovskega skladenjskega stilema (*globoko padaš skozi ki se ruši vate*). S književnimi odnosnicami je modelirana oziroma aktualizirana drža skrajne zgroženosti, nemoči, otrplosti posameznika-pesnika ob tragično groteskni odprtosti zgodovine, njenega nasilja, žrtev itd. Tudi subjekt takšne drže ne more biti več statičen, zaprt, trdno utemeljen, ampak je izgubljen, fluiden. Drugi Nokturno (28), ki skupaj s prvim oklepa srednjėslojske tekste, zastopa isto držo in jo z akrostihom tudi izvenliterarno kon-

kretizira. Cikel se zaključí z resigniranim umikom v ljubezensko intimo (Intima, 29).

Empirični citati, citati struktur, stilizacije in aluzije se v Cerkvici na hribčku različno prepletajo. Navajajoči jezik lirskega subjekta jih vpisuje v dva antitetična pola vrednot — srednjeslojskega in »jobovskega«. Vrednotenjska perspektiva lirskega subjekta se identificira z drugim polom.

5 Motiviranost rabe književnih odnosnic v Tauferjevi poeziji. Izhodišča in razlogi za vpeljavo in rabo teh pomembnih izrazil so v razvojnih težnjah samega navajajočega jezika, v njegovi poetiki in tematski usmerjenosti. Svoje pa je k bolj sistematični in kompozicijsko osrednji vlogi književnih odnosnic nekaj prispeval tudi vpliv Eliotove pesniške teorije in prakse.

5.1 V Tauferjevi liriki lahko po SZ že od JP naprej sledimo težnji po rabi »rabljenih besed«. ¹⁴ Gre za gradnjo lastnega pesniškega jezika s pomočjo montiranja, paralelističnega variiranja, sopostavljanja že oblikovanih modelov, vzorcev, oblik, besednih zvez. S tem se tak jezik otresa subjektivistične alegorike in metaforike; pesniško skuša učinkovati z izborom, pretvorbo, kompozicijo in interpretacijo privzetih prvin, ki jim daje nov pomen. Ta izhaja iz drugačnih, prej neobičajnih sintagmatskih povezav tega gradiva. ¹⁵ Književne odnosnice se torej po tej plati uvrščajo v razred postopkov, kot so raba stalnih pesniških oblik (sonet, tercina), kompozicijsko kombiniranje prvin iz slovarskih gesel, zlasti frazeoloških in terminoloških zvez (npr. Obrazci in rešitve v VIN, v drugem delu P), stiliziranje, citiranje in aludiranje neliterarnih znakovnih sestavov (filozofija, publicistika) oziroma aluzije na zunajliterarno resničnost (npr. Naslov, VIN, 48—9). Posebno prehodno območje med književnimi odnosnicami in odnosnicami neknjiževnih znamenjskih sestavov je zaloga aluzivnega prizivanja mitoloških motivov. Rast vloge knj. odnosnic je vzporedna s težnjo po rabi drugih »rabljenih besed« in modelov, čeprav oboje ne nastopa nujno skupaj — književne odnosnice lahko povsem nadomestijo drugi sorodni postopki (npr. drugi del P). ¹⁶

5.2 V območju strukture zavesti je tej težnji v poetiki komplementarna tematska usmerjenost Tauferjeve poezije, ki je že s svojimi izhodišči omogočala in spodbujala rabo književnih odnosnic. Tako zgoraj opisani pesniški jezik kot tematika izhajata namreč iz samorefleksije o vlogi pesništva v družbeni in narodni zavesti, o tistih razmerjih, ki delujejo v določenem tradicionalnem modelu slovenske kulture od njenih utemeljiteljev (Trubar, Prešeren in drugi) naprej. Oboje je prispevek k »desakralizaciji«, »dezideologizaciji« nacionalnih in družbenomoralnih vlog poezije, k razkroju tradicionalne slovenske »mega-

¹⁴ Dolgan (1976: 69) to rabo zasleduje takole: v SZ in JP raba »rabljenih besed« še ni izrazita, vendar se v nekaterih pesmih že satirično-ironično obravnava nekatere teme iz vsakdanjosti; napoveduje se v Slovenskih sonetih 62 in ciklu Nemi Orfej. »Rabljen besede« vdrejo šele v VIN, »v katerih so nekatere tradicionalne teme slovenskega lirskega krajinarstva demitizirane prav s pogovornim jezikom in slengom«. Besede se vključujejo s prehajanjem z ene ravni na drugo (sinhroni vidik: pogovorni jezik — literarni jezik) oziroma iz preteklega v sedanje stanje literarnega jezika (diahroni vidik).

¹⁵ Prim. Tauferjeve razlage Mrtvaške kosti, Svetega Matije in soneta iz P (1978), kjer med drugim govori o »stapljanju, parjenju, množenju, cepljenju polivalence«.

¹⁶ Književne odnosnice skušajo udejaniti tudi tale Tauferjev estetski cilj: »ustvariti možnost nekega svojega, lastnega življenja pesmi jezika z jezikom pesmi in v jeziku pesmi« (1978: 259—260).

strukture« (Taufner 1978: 257—8, 264; 1969: 463—4; Grafenauer 1982: 106; Kermauner 1970: uvodno poglavje), iskanju novih, neobremenjenih, estetsko avtonomnih načinov družbenega in recepcijskega obstajanja književnosti. Ta tendenca je — z estetiko »depoetizacije« (Paternu 1974: 276), turpizma, svobodne asociativnosti, atematskosti in pesniške avtoteličnosti — ena glavnih ideoloških koncepcij slovenskega modernizma. Kaže se ne le v poetiki samih književnih del, ampak tudi v aksiologiji modernistične kritike in esejistike, in celo v epistemologiji literarne vede vse od srede šestdesetih let naprej (npr. Šalamun, Kermauner, Inkret, Rupel, Pirjevec).

V tematiki že v SZ naletimo na zasnovo dvojnosti časa, na binom zgodovinski (revolucijski, herojski) čas — porevolucijski (neherojski, nezgodovinski) čas (Pogačnik 1972: 194—8). Prvi pol binoma v drugem doživlja ideologizacijo in degradacijo, kar na pesniški subjekt deluje po eni strani represivno, po drugi pa ga izziva k eksistencialistično zasnovani, tvegani in bivanjsko odprti prenovitvi nekdanjih vrednot (Kermauner 1970: 133 in sl.). Zato skuša prebiti represivno (alienativno in konformistično) ideološko obzorje srednjega sloja. To prizadevanje je časovno usmerjeno še bolj nazaj — v smer mita, arhetipskih ozadij, v katerih naj bi bila dana temeljna bivanjska struktura brez ideoloških primesi in nanosov (prim. Taufner 1978). Tako nastopa še binom mitsko-zgodovinsko, ki se ne pojavlja le v družbeni in bivanjski tematiki, ampak tudi v zasnovi ljubezenske in poetološke teme; vendar sta tudi ti dve določeni z ustrojem alienativnih družbenih razmerij (npr. cikla Sedmi dan in Nemi Orfej v JP, cikel Obrazci in rešitve v VIN, Orfej v JP).

Takšna idejno-tematska perspektiva se iz motivno-tematske plasti pesmi (SZ, še JP) vse bolj premika v rabo književnih odnosnic, s katerimi subjekt dela kompozicijsko oziroma strukturalno zaznamuje idealnemu naslovniku svoj odnos do vrednot izročila in prek njih do obstoječega modela literarne kulture in družbenih razmerij (gl. § 5). Iskanje mitoloških ozadij vodi od aluzivnih navezav na že dane motive (JP, VIN) k ustvarjanju lastnega paramitološkega koda, ki je postmodernistična rekonstrukcija mitoloških kodov: njegove prvine, ki zapolnjujejo citate vrstnih obrazcev iger in molitev, s katerimi se izraža kolektivna »persona« (vodenjaki), tvorijo nekakšen nadbesedilni metaforični oz. ikonografski sistem (RŽ).

5.3 Ti pogoji v usmerjenosti samega navajajočega jezika so ustvarili ugodno ozračje za morebitne spodbude, vplive, vzorce, kako uporabljati književne odnosnice v poeziji. Obenem so prav ti pogoji odločali tudi o recepciji, novi in posebni funkcionalizaciji vzorca. Ker ni prostora za komparativistično razširjanje doslejnjega razpravljanja, bo možna spodbuda bolj navržena kot natančneje utemeljena.

Simptomatično je, da v Taufnerjevi poeziji pride do količinskega vzpona in s tem tudi do pomembnosti in osrednjosti književnih odnosnic v VIN (1969), se pravi po obdobju avtorjevega intenzivnega prevajanja in študiranja Eliotove poezije in esejistike (1966 je izdal svoj prevod Eliota z naslovom Pesmi in pesnitve — prim. Novak 1977: zlasti 2 in 75). V Eliotovem eseju Tradicija in individualni talent (1927) je bila odmevno in izvirno tematizirana vez književnega izročila in sodobnosti, »zgodovinski čut« za prisotnost preteklega v sedanjem, pesnikova zavest o zanj pomembnih tokovih, na katere navezuje svoje delo zato, da bi bolje spoznal sedanost in da bi njegova poezija dobila nadčasno vrednost (Eliot 1977: 217—225). V Eliotovi pesniški praksi je mogoče

odkriti obilico in različnost književnih odnosnic — od empiričnih citatov večjega in manjšega obsega do aluzij, stilizacij in citatov struktur. Izbor izvorov pa je pri Eliotu bolj svetovljansko usmerjen kot pri Tauferju. Podobno kot on ga sicer protipostavlja podobi sedanosti, v mitoloških vzorcih vidi antitezo nihilistični vsebini sodobnega sveta in njeni banalnosti (prim. Taufer 1965: 143—6; Novak 1977: pogl. Tradicija in mit).

Bolj poglobljena raziskava bi najbrž pokazala, da dobivajo književne odnosnice v Eliotovi poeziji vlogo postmodernističnega »imitiranja«¹ stilov in vrednot, smislov iz izročila, v katerih se skuša utemeljiti modernistična fluidna zavest (prim. Kos 1982). Pri Tauferju pa že izbor ozadij, ki je usmerjen izrazito v nacionalno slovstveno tradicijo, govori o drugačni vlogi književnih odnosnic (gl. 5.1 in 7), že na prvi pogled so opazne tudi velike razlike v obeh navajajočih poetikah.

Eliot je Tauferja nedvomno samo opozoril na načine in možnosti rabe književnih odnosnic, morda tudi na zasnovno dvojnost mitsko-zgodovinskega in nihilistično-banalnega časa (kar pa je dežurna tema umetnosti dvajsetega stoletja). Taufer je torej ta vzorec precej drugače funkcionaliziral.

6 Razmerje med poetiko navajajočega jezika in književnimi odnosnicami. — To razmerje se spreminja glede na (a) tip književne odnosnice, (b) njeno umeščenost in razmeščenost, (c) njen obseg, (č) njeno različnost od navajajočega jezika, (d) stopnjo interferenc z njim in (e) pesniško perspektivo. Ti parametri pravzaprav določajo količino metaliterarne informacije, njeno izrazitost v književnih odnosnicah. Pregled gradiva je pokazal, da so poetološke, vrednostne in ideološke konotacije književnih odnosnic, zbrane v metaliterarni informaciji, izrazitejše, če merijo na kako književno konvencijo (zastopano bodisi s citatom strukture, stilizacijo ali empiričnim citatom), če so umeščene v samo navajajoče besedilo in so v njem strnjene in obsežne, če je pesniška perspektiva polemična.

6.1 V evolucijski dinamiki Tauferjeve poezije in v menjavah njenih idejnostilnih sistemov lahko razločimo tri osnovne modele estetike umetnostnih besedil. V vsakem od njih imajo književne odnosnice drugačno mesto in vlogo.

6.1.1 »Organsko«² umetniško delo je zgrajeno iz enovitega besednega gradiva, s sporočilno osredinjenimi postopki, ki so konstrukcijsko prikriti, tako da je končni proizvod zvrstno enoznačen in zaprt; avtorjevo stališče je vpisano v nespremenljivi individualni stil, predpostavljeno je pasivno naslovnikovo sprejemanje brez menjave stališč (opis je povzet po Kločevem (1977: 556) modelu »organiziranega umetniškega dela«). V njem so književne odnosnice podrejene navajajočemu jeziku lirskega subjekta. Ta privzetih prvin ne zaznamuje in ne ocenjuje kot drugačne, nekoč že formulirane idejnoestetske sestave, zato je metaliterarna funkcija šibka, omejena v glavnem le na kazalno vlogo. Prevladujoči tip književnih odnosnic v »organskem«³ umetniškem delu je aluzija, ob njej še nepretvorjeni empirični citati v motih in naslovih ter vrstne oziroma oblikovne oznake. Funkcionirajo predvsem kot občinstvu znano ozadje, na katerem postaja novo bolj razumljivo, veljavno, univerzalno. Ta model besedil je značilen zlasti za SZ in JP, tudi še ponekod za VIN.

6.1.2 »Montirano«⁴ umetniško delo oziroma »kolaž«⁵ sestavlja raznoliko in raznorodno gradivo, tudi iz tujih estetik in izdelkov, postopki njihovega razporejanja so spremenljivi, mešajo se različne, celo protislovne perspektive, konstrukcija je poudarjena. Končni proizvod je zvrstno večznačen in odprt,

avtorjevo stališče se kaže v glavnem v izboru in razporejanju gradiva, stil njegovega govora je načelno nevtralen; od naslovnika »kolaž« zahteva aktivno sodelovanje, njegovo stališče je negotovo in se mora spreminjati (Klotz, n. m.). V »montiranem« umetniškem delu so književne odnosnice postavljene ob jezik lirskega subjekta kot relativno samostojni fragmenti že izdelanih literarnih del, konvencij, poetik, ki zastopajo tudi drugačno idejno-estetsko perspektivo. Metaliterarna funkcija je zato izrazita, vsebuje številne literarnoestetske, sociološke in zgodovinske konotacije. Kljub temu pri Tauferju navajajoči jezik ne izgine — ostaja pomembna točka vrednotenja privzetih odnosnic. Značilni in prevladujoči tipi knjiž. odnosnic za »kolaž« so stilizacija, citati struktur in empirični citati, strnjeno umeščeni v navajajoče besedilo. Ta model je impliciran predvsem v besedilih VIN, tudi še v P.

6.1.3 »Palimpsestno« umetniško delo vključuje izposojeno jezikovno in nadjezikovno gradivo, ki pa ni več poudarjeno raznorodno, ampak teži k sporočilni sklenjenosti; v njem navajajoči jezik v ustvarjalnem procesu nastaja iz privzetih prvin in modelov ali pa vzorce izročila rekonstruira. Konstrukcija ostaja opazna, zaznamuje določeno distanco do privzetega, ki pa ni polemična. Bralca »palimpsestna« konstrukcija ne provocira, ampak ga »zapeljuje« k estetski kontemplaciji vzorcev, ki jih takšno delo organizira in posreduje. Literarne reference v »palimpsestnem« delu niso nujno metaliterarno zaznamovane; če že so, pa večinoma ne polemično, saj so gradivo same vsebine navajajočega jezika, ki zato ne nastopa proti njim.¹⁷ Značilni in prevladujoči tip književne odnosnice v »palimpsestnem« delu sta pri Tauferju izposoja in citat vrstnega obrazca; ta model najdemo že v VIN, izrazitejši pa je v PRB in RŽ.

6.2 Ti modeli so seveda samo »idealni« približki, estetska načela, ki so implicirana v stilu konkretnih besedil in ki jih le-ta bolj ali manj dosledno udejanjajo. Ustrezajo — spet v »idealnem« približku — različnim idejno-stilnim sistemom Tauferjeve poezije: »organsko« delo je protomodernistično, »montirano« modernistično in ultramodernistično, »palimpsestno« pa postmodernistično.

7 Vloga književnih odnosnic v Tauferjevi poeziji. — Če še enkrat povzamemo doslejšnje analize, lahko izluščimo tri osnovne naloge književnih odnosnic: (a) polemiziranje z ideološkim in estetskim obzorjem, ki ga zastopa določen konvencijski kanon narodovega slovstva, (b) aktualizacija globljih bivanjskih in mitičnih razsežnosti, ki so podlaga kulturnega izročila in sodobnosti in (c) igra oziroma »eksperiment«.

7.1 Tauferjeva poezija (zlasti v VIN) implicira zavest o sociološki opredeljenosti književnih form, o vpisu fazne, diahronne razslojitve literarnega konteksta v idejno-vrednostni kanon, ki je izkaznica določenega sodobnega ideološkega obzorja. Le-to se z njim potrjuje in reproducira, ga trpa v šolske

¹⁷ Ta model »palimpsestnega« dela je nastal (a) na podlagi analize gradiva, (b) po analogiji s prejšnjima modeloma in (c) na podlagi koncepcij o postmodernizmu, ki se v zadnjih letih pojavljajo v arhitekturni, umetnostni in literarni publicistiki. Poskus literarnozgodovinske opredelitve pojma je npr. opravil J. Kos (1982): postmodernizem je tista faza modernizma, v kateri njegova fluidna zavest imitira — v kontekstu metafizičnega nihilizma — pretekle forme, vsebine, stile, oblike, da bi si ustvarila fiktivne vrednote.

čitanke in miniaturne pesmarice za gostilniško in drugo rabo, njegove estetske, moralne in ideološke konvencije pa obenem izrablja za oprijemališče recepcije in presoje vloge ter vrednosti moderne poezije. Taufer s svojo samorefleksivno in »desakralizacijsko« tematsko usmerjenostjo prenaša takšen kontekst v samo modernistično pesniško govorico. Tu je primerno bojišče za njen obračun zoper sleherni utilitarizem, za osvajalne pohode do ciljev estetske avtonomnosti in pomembnosti poezije.

7.2 S podobnimi nameni skuša Taufer očistiti raznih moralističnih in didaktičnih nanosov tista dela iz slovenske (in druge) slovstvene tradicije, ki v svojih temeljih vsebujejo bivanjsko odprta mesta. Navajajoči jezik ta ozadja aktualizira in skupaj z mitološkimi in drugimi odnosnicami iz evropske kulturne zakladnice dialoško išče univerzalne vzorce bivanja, ki se jih ideologizirana zavest ne zaveda.

7.3 Nikakor ne nazadnje pa Taufer književne odnosnice obravnava tudi kot eno izmed literarnih sredstev. Ker — po estetskem načelu modernistične izpostave poetske funkcije — rad »eksperimentatorsko« raziskuje imanentne vrednosti različnih izrazil in s tem širi prostor »estetsko možnega«, so seveda tudi književne odnosnice lahko gradivo estetske, »znotrajbesedilne« igre, konstrukcij in kombinatorike.

Navedenke

- Bahtin, Mihail*, 1967: Problemi poetike Dostojevskog. (Prev. M. Nikolić.) Beograd.
 — 1980: Marksizam i filozofija jezika. (Prev. R. Matijašević.) Beograd.
 — 1982: Teorija romana. (Ur. A. Skaza, prev. D. Bajt.) Ljubljana.
Cieślakowska, Teresa, 1978: Implikacje literackie we współczesnych utworach narracyjnych. V: Dialog w literaturze. (Ur. E. Czaplejewicz, E. Kaspierki.) Varšava.
Czaplejewicz, Eugeniusz, 1975: Adresat w poezji Leśmiana. Varšava—Krakov—Gdansk.
Danek, Danuta, 1972: O cytatach struktur (quasi-cytatach). Wypowiedzi w dziele o dziele. V: Ista, O polemice literackiej w powieści. Varšava.
Dolgan, Marjan, 1976: Tauferjeva (neobrabljen) pesmarica rabljenih besed. Sodobnost XXIV/1: 65—75. Ljubljana.
Eliot, Thomas Stearns, 1977: Tradicija in individualni talent (Prev. J. Stanek.) V: *Isti*, Iz pesmi, dram in esejev. Ljubljana.
Flaker, Aleksandar, 1982: Poetika osporavanja. Zagreb.
Glomiński, Michał, 1971: O stylizacji. V: Problemy sociologii literatury (149—165). (Ur. J. Sławiński.) Wrocław—Krakov—Gdansk.
Górski, Konrad, 1964: Aluzja literacka (istota zjawiska i jego typologia). V: *Isti*, Teoria i historia literatury (7—32). Varšava.
Grafenauer, Niko, 1982: Pesniški modernizem (o poeziji Vena Tauferja). V: *Isti*, Izročnost pesmi (101—123). Maribor.
Hribar, Tine, 1983: Sodobna slovenska poezija. Nova revija II/19—20 in sl. Ljubljana.
Jakobson, Roman, 1966: Lingvistika i poetika. Beograd.
Jauss, H. R., 1978: Estetika recepcije. (Prev. D. Gojković.) Beograd.
Kermauner, Taras, 1970: Izročilo in razkroj. Ljubljana.
Klotz, Volker, 1977: Citat i montaža u novijoj književnosti i umetnosti. (Prev. E. Selimhodžić.) Izraz XXI/5: 537—556.
Kmecl, Matjaž, 1976: Mala literarna teorija. Ljubljana.
Kos, Janko, 1981: Morfologija literarnega dela. Ljubljana.
 — 1982: Težave s postmodernizmom. Sdb XXX/6—7: 633—640. Ljubljana.
 — 1982: Sodobna slovenska lirika 1950—1980. Sdb XXX/12: 1098—1115. Ljubljana.
Lam, Andrzej, 1978: Dialogowość utworu poetyckiego. V: Dialog w literaturze. Varšava.
Leksikon Literatura, 1974. (Ur. J. Kos, K. Dolinar.) Ljubljana.

- Mayenowa, Maria Renata*, 1967: Expressions guillemetées. V: To Honor Roman Jakobson, 2 (1515—1527). Haag—Pariz.
- 1979: Stylizacja. V: Ista, Poetyka teoretyczna (355—365). Wrocław—Varšava—Krakow—Gdańsk.
- Novak, Irena*, 1977: Prevodi pesniških del T. S. Eliota v slovenščino (angl. diplom. naloga). Ljubljana.
- Ogden, C. K. — Richards, I. A.*, 1925: The Meaning of Meaning. London. Cit. po: Lyons, John, 1977: Semantics 1 (95—99). London—New York—Melbourne.
- Paternu, Boris*, 1967: Veno Taufer. V: Paternu-Glušič-Kmecl, Slovenska književnost 1945—1965 (182—190). Ljubljana.
- 1974: Sodobna slovenska lirika. Problem nadrealizma v sodobni slovenski liriki. V: Isti, Pogledi na slovensko književnost 2. Ljubljana.
- Perri, Carmela*, 1978: On alluding. Poetics 7: 289—307. Amsterdam.
- Pogačnik, Jože*, 1972: Obrazi sodobnih slovenskih pesnikov II. Veno Taufer. Sdb XX/2: 194—8. Ljubljana.
- Slawiński, Janusz*, 1974: Dzielo, język, tradycja. Varšava.
- Słownik terminów literackich*, 1976. (Ur. M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński.) Wrocław—Varšava—Krakow—Gdańsk.
- Staiger, Emil*, 1945: Entstellte Zitate. Trivium III/1: 1—17. Zürich.
- Taufer, Veno*, 1965: T. S. Eliot. Dialogi I: 145—6. Maribor.
- 1978: O rabi rabljenih besed. V: F. Pibernik, Med tradicijo in modernizmom (244—265). Ljubljana.
- Vrečko, Janez*, 1983: Palimpsestna skušnja postmodernizma. Sdb XXXI/5: 276—288. Ljubljana.
- Weisgerber, Jean*, 1980: Upotreba citata u savremenoj književnosti. Književne novine 614: 12, 15, 16. Beograd.

ZUSAMMENFASSUNG

Die literarische Referenz wird in der Erörterung in zwei Schritten definiert. (A) Die literarische Referenz ist eine besondere Weise der Kennzeichnung im literarischen Werk, in dem das (die) Zeichen anstelle des außerliterarischen Gegenstandes durch ein anderes (andere) Zeichen vertreten wird (werden), das dem literarischen Kontext des betreffenden Textes angehört und erst durch diesen Kontext möglicherweise auch zum Gegenstand selbst wird. (B) Die literarische Referenz vereinigt zwei Informationen: (a) die gegenständliche — das ist ihre teilweise selbständige Bedeutungsstruktur, die sie in ihrer ursprünglichen Umgebung hat — und (b) die metaliterarische — diese bezeichnet die Fremdartigkeit der Referenzelemente in dem angeführten Text und zeigt auf ihre Herkunft im literarischen Kontext, und zwar in seiner Phase- und seiner Schichtaufgliederung. Die Typologie der literarischen Referenzen ist vor allem aufgrund zwei Grundunterscheidungskriterien ausgearbeitet: (a) derjenigen, die sich auf den Kode des herbeigerufenen Kontextes (metaliterarische Rede, Stilisierung, Strukturenzitate) richten und (b) derjenigen, die auf den Kontext des konkreten literarischen Werkes (empirische Zitate, Allusionen und Entlehnungen) zielen. Mit literarischen Referenzen berichtet das Subjekt der literarischen Tätigkeiten dem idealen Empfänger über sein Modell der kontextuellen Verbindungen des eigenen Kontextes mit der Tradition und gleichzeitiger Situation des literarischen Lebens.

In Taufers Prosa sind alle Typen der literarischen Referenzen vertreten. Sie sind durch Poetik (Verwendung »der verwendeten Wörter«) und Thematik (Binom: geschichtlich — nicht geschichtlich) der angeführten Sprache motiviert, das Muster für ihre Anwendung in der Poesie stammt aber wahrscheinlich aus essayistischen und dichterischen Anregungen Eliots. Das Verhältnis zwischen der angeführten Sprache und literar. Referenzen verändert sich durch das Austauschen ästhetischer Modelle der Texte aus dem »organischen« in das »montierte« und danach in das »palimpsestische« Kunstwerk. Die literarischen Referenzen sind bei Taufer das Mittel der polemischen Auseinandersetzung mit der modernistischen Poesie, mit ihrem rezeptiven, kulturellen und gesellschaftlich-politischen Kontext; sie sind auch das Ausdrucksmittel, das versucht, die mythische und existentiell geöffnete Daseins-Haltung aus Tradition zu aktualisieren, und nicht zuletzt auch der Stoff des dichterischen »Experiments«.

UDK 808.65-02(044)+886.3.09-6:929 (Štrekelj K., Baudouin C. de)

ŠTREKLJEVA PISMA JANU BAUDOINU DE COURTENAYJU
IN BAUDOINOVA ŠTREKLJU

Dopisovanje med Janom Baudouinom de Courtenayjem (1845—1929) in predstavniki generacije slovenskih filologov, ki so rastle iz domačega slavističnega izročila (Gregor Krek, 1840—1905, o. Stanislav Škrabec, 1844—1918, Karel Štrekelj, 1859—1912, Matija Murko, 1861—1951, Vatroslav Oblak, 1864—1896) je — kolikor so slovstvene zapuščine preživele neurja obeh svetovnih vojn — vse premalo znano, da bi ga mogli vključiti v ocenjevanje vloge in poslanstva velikega poljskega in ruskega slavista v razvoju slovenske slovenistike. Del te korespondence v naši objavi predstavlja izdajo številčno omejene, vendar doslej najlepše zaokrožene in po obsegu preverljive zbirke dopisov Karla Štreklja z Janom Baudouinom de Courtenayjem. Kritičnoznanstvena obdelava pism te zbirke naj bi služila v spodbudo k delu nad še nenapisano zgodovino slovenskega jezikoslovja in k boljšemu poznanju obeh slavistov, predvsem Karla Štreklja in njegovega znanstvenega razvoja.¹

Pisma Štreklja Baudouinu in Baudouina Štreklju, ki se zdaj prvič objavljajo, so iz dveh hranilišč. Štrekljevi dopisi Baudouinu, pisani z Dunaja, iz Gorjanskega na Krasu, iz Dobriša na Češkem in iz Gradca, se hranijo v Arhivu Sovjetske akademije v Leningradu; registrirana so pod oznako »Fond 102, Opis' 2, No. 353« in opisana: »Štrekelj Karel, Vena 1880—1902 gg. — na 19 listax.« — Baudouinova pisma Štreklju so iz »Zapuščine dr. Karla Štreklja — Korespondenca«, ki se hrani v Pokrajinskem arhivu v Mariboru; ta pisma, pisana v letih 1880—1908 iz Kazana, Radoma, Krakova, Dorpata in Peterburga, obsegajo skupno 19 dopisov na 24 straneh.²

Spodbuda za dopisovanje je v jeseni 1880 prišla od Štreklja, tedaj slušatelja tretjega letnika slovanske filologije na Dunaju. Obrača se na Baudouina za nasvet in podporo: manjka mu metode za raziskovanje kraškega narečja in prosi za Baudouinove monografije o rezijanskih in bohinjsko-posavskih govori. Baudouin mu odgovarja z navsvetom in objavami, in njuno dopisovanje traja do decembra 1882: skupaj deset pism, štiri Štrekljeva, šest Baudouinovih; za eno zgubljeno Štrekljevo z dne 19. 10. 1882 vemo le iz Baudouinove omembe. — Po enajstih mesecih se potem prvi oglasi Baudouin s prošnjo za podatke o izgovoru vrste slovenskih glagolov v namenilniških, kratkih nedoločniških in velelniških oblikah; Štrekljev odgovor na to pismo ni ohranjen. Čez nadaljnjih deset mesecev (1. 9. 1884) se Baudouin znova oglasi s prošnjo za platnice ene številke Škrabčevega Cvetja. Ta čas je Štrekelj že doktoriral in po skoraj treh letih molka se prvič oglasi Baudouinu 12. 11. 1885. Sledi Baudouinov odgovor s poročilom, da sestavlja »Register« vsega svojega slovenskega dialektološkega gradiva. Po enoletnem molku 30. 1. 1887 Štrekelj sporoča Baudouinu, da mu pošilja prve izvode svoje *Morphologie des Görzermittelkarstidialektes* (1886). Čez šest mesecev mu Baudouin odgovarja, da je med tem napisal kritiko knjige za *Archiv*. V septembru 1887

¹ O Karlu Štreklju in njegovem delu imamo vrsto pričevanj sodobnikov, npr. F. Levca, S. Škrabca, M. Murka, V. Jagića; še dokaj popolno bibliografijo v Godišnjaku SKA 23 (1909), 463—469; biografski profil Marka Kranjca v *SBL* III/1971, 693—696. — O Janu Baudouinu de Courtenayju in njegovem delu na Slovenskem so razpravljali F. Ramovš 1935 XVIII, J. Toporišič 1962 in F. Bezlaj 1946. O stiku Baudouina s slovenskimi slavisti so doslej pisali M. Murko 1899, B. D. Grekov 1948, R. L. Lenček 1980 in 1985.

² Raziskovanje Baudouinove zapuščine v Arhivu AN SSSR v Leningradu sta avtorju omogočila American Council of Learned Societies in Akademija Nauk SSSR; prepis korespondence v Pokrajinskem arhivu v Mariboru je oskrbela A. Glazer, težko dostopne biografske in bibliografske podatke pa J. Munda in M. Kranjec. Obema institucijama, ki sta dovolili objavo korespondence, in vsem kolegom, ki so na kakršen koli način pomagali pri njeni objavi, se avtor najtopleje zahvaljuje.

imamo potem še eno izmenjavo dopisov: Štrekelj piše, da je zaposlen s pripravo za izdajo zbirke narodnih pesmi. Baudouin da pripravlja svoje Resianische Texte. Nato sledi premor za več kot šest let. — Februarja 1894 Baudouin prosi Štreklja za osebno uslugo; izmenjata si štiri dopise (poslovna sporočila). Potem znova premor za pet let. — Spomladi 1899 dve pismi in izmenjava objav: Baudouin pošilja svoje odtise, Štrekelj prve štiri snopiče Slovenskih narodnih pesmi. Potem premor za skoraj leto dni. 9. julija 1899 Baudouin sporoča, da je zgubil službo v Krakovu in da se seli v Peterburg. — V januarju 1902 Baudouin vabi Štreklja k sodelovanju pri zbiranju gradiva za Bibliografijo slavjanovedenija za 1901. Štrekelj mu odgovarja s kritičnim pismom o Baudouinovem prispevku v prvem zvezku te bibliografije za 1900. Sledi Baudouinovo pojasnilo in ponovno vabilo k sodelovanju. Štrekelj verjetno niti na drugo vabilo ni odgovoril; vsaj korespondenca o tem molči. — Poslednje pismo v zbirki je Baudouinovo iz septembra 1908; v njem prosi Štreklja za informacijo o učbeniku za slovenščino za eno svojih slušateljic v Peterburgu.

Za vso to navidezno osebno in površinsko izmenjavo vesti in informacij med Štrekljem in Baudouinom, starima znancema še iz Baudouinovih prvih goriških let (sedemindvajsetletni Baudouin je prvič srečal Dragotina Štreklja, ko mu je bilo komaj dvanajst let), se korespondenca nikjer ne dotika globljih znanstvenih problemov. Štrekelj v svojih dopisih po novičarsko drobi sporočila, ki jih pobira iz Kresa, Ljubljanskega zvana, Slovenskega naroda; Baudouin mu odgovarja, priložnostno in sproščeno, ga spodbuja k študiju in mu govori kot sebi enakemu o svojem delu in načrtih. Ko mu Štrekelj v svojem prvem pismu potoži, da mu za delo na terenu »manjka metode«, mu Baudouin odgovarja z izkušnjo, na kateri sloni njegov umik iz pozitivističnega atomizma v dialektologiji (prim. Baudouinov dopis št. 1). Baudouin je velikodušen s svojimi objavami in ne izkorišča mladega dopisnika. Enkrat samkrat ga prosi za znanstveno informacijo o izgovoru nekaterih namenilniških in velelniških oblik v slovenščini (1883), a odgovora med ohranjenimi Štrekljevimi dopisi ne najdemo. Od takrat dalje je med vrsticami Štrekljevih in Baudouinovih pisem čutiti, kot da tekmujeta. Baudouin z avtoriteto razgledanega jezikoslovca slavista in s širokopoteznim načrtom za objavo svojega dialektološkega gradiva, Štrekelj z zavestjo podrobnega poznanja ožjega slovenskega sveta in njegovih narečij. Kot bi slepec slepca vodil, pa se zdita oba, ko spregovorita o naglasnih pojavih v slovenščini. Tukaj Baudouinova modrost odpuče, ko mora priznati, da mu »stran slovenskega naglasa« ni vse jasno (prim. dopis št. 4), a Štreklju govor rojstnega Krasa ne pomaga dosti, da bi jih pomagal razjasniti sebi in svojemu učitelju.

Ta pisma najlepše kažejo rast in dozorevanje mladega Štreklja. Iz njegovega pisanja od leta do leta bolj zori samozavest mladega znanstvenika: do doktorata (1884) še pritažena, kasneje, ob prvi monografiji in ob Baudouinovih spodsrljajih, kritično sproščena.

*

Besedilo objavljenih dopisov je tiskano znanstveno-kritično. Vsi popravki in dodatki v besedilu so v oglatih oklepajih. Vse opisno gradivo je navedeno v opombah. Cirilično besedilo je prečrkovano (in tiskano polkrepko).

STREKLJEVI DOPISI BAUDOUINU

1³

Častiti gospod profesor:

Star znanec Vaš⁴ drznem se Vam bližati nadejaje se za trdno, da ste mi tudi še sedaj ohranili nekoliko naklonjenosti iz l. 1873, ko me je sreča v Gorici pripeljala v Vašo bližino. —

³ Pismo brez ovoja; tako tudi pri drugih pismih.

⁴ Dvanajstletni Dragotin (Karel) Štrekelj se je kot učenec tretjega razreda gimnazije v Gorici srečal z Janom Baudouinom de Courtenayjem ob prvem Baudouinovem obisku v Gorici. To je vsekakor moralo biti pred 31. marcem 1873, ko je Baudouina zaradi stika z goriškimi študenti napadel lokalni tednik Glas (Gorica, 1872—75); verjetno je to bilo v jeseni 1872.

Morda Vam bo še znano, častiti gospod profesor, da je »v deveti deželi« nek zavod; v tem zavodu bil je l. 1873, ko ste bili Vi v Gorici, nek poreden dečko, ki je zbiral za ruskega profesorja, o katerem se ni vedelo, »kterega veroizpovedanja je in se je le slutilo, da bere sv. Avgušтина«, narodne pesni in enako blago.⁵ Glejte, č. g. profesor, ta dečko drzne se Vam danes bližati ne sicer več iz onega zavoda, ampak z Dunaja,⁶ kjer se bavi že tretje leto s filologijo na sploh in s slovanskimi jeziki posebi.

Prejšnje veselje do ljudskega jezika, do narodnih pesni in v pripovedek ni mi še izginilo, marveč se mi je pomnožilo, ker me je v njem vtrdila veda.

Kras (na jugovzhodu od Gorice) je dosedaj filološki popolnoma še ne preiskan, kajti kolikor jaz vem, Vi teh krajev niste obhodili in drug tudi ni nobeden todi lazil. Govorica teh Slovencev pa je gotovo vredna, da se preuči, kajti mnogo katero staro jedro je ohranila v sebi in lepôte, ki bi tudi sedanjemu pismenemu jeziku slovenskemu ne bila na kvar; predvsem pa je gotovo zanimiva za filologa. Ker kaže, da se nihče tega dela noče poprijeti in je Kras moja ožja domovina ter mi je torej govor vsaj nekterih delov več ali manj popolnoma uže znan, poskušal bi jaz preiskati in obhoditi ob šolskih praznicah te kraje ter na tenše opaževati svojih rojakov govor. Zato se trudim pridobiti si potrebnih znanosti iz knjig svojega slavnega profesorja Miklosicha. Ali manjka mi metode,⁷ skoraj ne vem, kje bi stvar prijel.

Obrnem se zato na Vas, čestiti gospod profesor, za trdno se nade[de]jaje, da me boste v mojem začetju podpirali. To mi pa morete storiti s tem, da mi posodite za nekoliko časa svoje razprave o našem jeziku, n.p.r. Опытъ фонетики режьјанскихъ говоровъ, Varšava 1875; Режьјанскій катихизисъ, Varšava 1875; Бохинско-посавскій говоръ i.t.d., i.t.d.⁸ Da bi si ta dela sam preskrbel, ne pripuščajo mi materialne razmere, ki so pri meni tako slabe, da si niti najpotrebnejših stvari za življenje ne morem privariti.

Upam zatorej, da mi boste pomagali s svetom in knjigami, saj mislim isti stvari služiti, kakor Vi; ako ne s takim vspehom, vendar se nadejam, da moj trud ne bó zastonj. Hvaležen Vam bodem kakor si uže bodi.

Ako mi Bog da zdravje in sredstva, mislim s preiskovanjem začeti prihodnje šolske praznike; da se pa kolikor toliko na to delo pripravim, obrnem se do Vas uže sedaj z gôrenjo prošnjo in ostajam s pozdravom

in posebnim spoštovanjem

Vaš

Karl Štrekelj
stud. phil.
Universität Wien

Na Dunaji 27. novembra 1880.

⁵ Z besedilom v narekovajih Štrekelj navezuje na besedilo Baudouinovega podlistka: »Nektere opazke ruskega profesorja (Ponatisnjeno iz »Sočec« leta 1872 in 1873). Spisal J. Baudouin de Courtenay. Gorica. Na stroške pisateljeve. Natisnjeno pri Paternoliju 1873.« — Zbirka narodnega blaga, ki jo omenja, je zbirka besedil, ki so jo D. Štrekelj, Anton Mikuluš in Miha Vuga pripravljali za B. pred 21. III. 1873. Ta zbirka se v rokopisu hrani v Baudouinovskem arhivu v Arhivu AZ ZSSR v Leninogradu pod šifro »Fond 102, Opis' 1, No. 15. Obrazcy slovinskix govorov«. Prim. Tolstoj 1960: 80. Štrekljeva besedila v tej zbirki so bila zapisana na Krasu.

⁶ Š. je 1878 dokončal gimnazijo v Gorici in se vpisal na univerzo na Dunaju, kjer je študiral slovansko in klasično filologijo in primerjalno jezikoslovje. Prim. SBL.

⁷ Jasno je, da je Š. šlo za metodo dialektologije, discipline, ki se je šele razvijala. Baudouinove študije slovenskih narečij so bile med prvimi, ki so v slovanskem jezikoslovju utirale pot preučevanju slovenskih narečij. B. je Štreklju v svojem odgovoru 30. XI. (12. XII.) 1880 napisal nekaj misli o svoji metodologiji. Glej Baudouinov dopis št. 1 spodaj.

⁸ Опытъ фонетики режьјанскихъ говоровъ. Varšava, St. Petersburg, 1875; Режьјанскій катихизисъ, kak priloženie k »Opytu fonetiki reжьјанскихъ govorovъ«, Varšava, St. Petersburg, 1875; Бохинско-посавскій говоръ, Отчеты командированного Министерствомъ народного просвѣщенія за границу с научною целию I. A. Боуэна де Куртенэ о занятіяхъ по языковеденію в теченіе 1872 і 1873 гг. (Kazañ — Varšava — Peterburg, 1877), 44—121.

3. jan. 1881
Na Dunaji
22. dec. 1880

Častiti gospod profesor!

Prav lepo Vas zahvalim za lepi dar, kterega sem prejel 25/8 decembra. Upam, da bom mogel s pomočjo poslanih mi knjig pripraviti se kmalu vsaj nekoliko na težavno delo in vsvariti si za svoja preiskavanja kritičen načrt.

Pišete mi, da namerava Jagić v Peterburgu izdajati primerjajoč slovar jezikov slovanskih. Ako se ne motim in me ni prevarila »Fama«, izdeluje tak slovar Miklosich. Pravijo, da je za to delo najet od nekega Rusa, kterega, ne vem;⁹ izdelava pa ga uže tretje leto in ga je bajè dovršil do črke *z*. To se vé, jaz vse to le — *fando audivi!* Koliko je resnice na tem, ne morem povedati, ker se le malo more poizvedeti iz skrivnostne fabrike tega slavnega mojstra.

Naš slovar, ki ga izdelujejo sub auspiciis episcopi Pogačar: Krek, Levec, Pleteršnik, Vodušek etc. — baje dobro napreduje.¹⁰ — Zdaj črpajo omenjeni gospodje še besede iz slovenskih knjig, ki so izšle od l. 1872 do sedaj, kar bo trajalo, kakor piše »Slov. narod«¹¹ najmanj še eno leto, potem še le preidejo k uredovanju. Do l. 1872 je omenjeno delo izvršil O. Caf. Dobro bi bilo, ako bi pred izdajo slovarja prišlo nekaj pol (morda dve) na »ogled«, da bi se videlo, po kakih načelih se slovar ureduje in bi se napake, brez katerih ni niti najboljšo delo, kolikor toliko odpravile, kakor se je to zgodilo z Daničičevim slovarjem. — Sicer pa pravijo, da naš slovar ne bode strogo znanstven, nego bolj praktičen. Kar se tega tiče, je moja misel ta-le: Slovensko-nemški del naj bi bil strogo znanstven, nemško-slovenski pa praktičen in sicer iz teh razlogov: 1) rabijo Slovenci sami slov.-nemški del le malo in ako se neznane jim besede tudi znanstveno razložijo, ne škodi to prav nič, ker takoj vedo o novi besedi, koliko je vredna in ali jo sami [?] smejo rabiti ali ne. — 2) mislijo žalibog dandanes olikani Slovenci (lahko rečem) skoraj brez izjeme vsi nemški in nemške misli prevajajo na jezik slovenski, zatorej potrebujejo praktičnega nemško-slov. slovarja. To se ve tukaj se ne oziram na druge, kakor na Slovence: ako je slov.-nemški del znanstven, vstreženo bode s tem tudi drugim učenim in vediti; jaz ne trdim, da nam ni potreba tudi znanstvenega nemško-slov. slovarja. — Ker imamo zdaj kapital, s katerim moremo izdati slov.-nemški slovar na znanstv. podlagi izdelan, vprašam, zakaj bi tega ne storili? Ako hočemo izdati za tem praktičen slovar, bode delo lažje in tudi menj denarja bo treba, kakor znano.

Valjavčeve razprave o slov. akcentu poznam. Kako se Vam zdi njegova trditev, da »neima kratkih naglašanih (slovaka sc.) osim u *zadnjih slovakah* i *jednoslovčanih riečih*«,¹² in o tem, kar o tem dalje piše? — Kaj pa mislite o Miklosichevi trditvi, da ima slovensčina samo »gerade längen«¹³ (gl. Denkschriften der Kais. Akad. der Wissensch. XXIX.: Über die langen Vocale in dem slaw. Sprachen.)? Za zahodna narečja vsaj se meni ta hipoteza ne zdi dovolj trdna, da, jako slaba. — Kaka je Vaša

⁹ Prim. komentar k Baudouinovemu dopisu št. 1. Vendar namigovanje, da Miklošič pripravljala slovar za »nekega Rusa«, kaže, da gre tukaj za slovar, ki ga je M. pripravljala za založnika M. O. Wolfa v Peterburgu in ki je izšel kot *Kratkij slovar' šesti slavjanskix jazykov: Russkogo s cerkovnoslavjanskim, bolgarskogo, serbskogo, češkogo i pol'skogo. A takže francuzskij i nemeckij*. St. Petersburg: M. O. Vol'f; Vena: V. Braumiller, 1885.

¹⁰ Gre za Slovensko-nemški slovar, izdan na stroške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa, ur. M. Pleteršnik, I: A-O, II: P-Z (V Ljubljani, 1894—95).

¹¹ Štrekljevo poročilo se naslanja na notico »Volfov slovensko-nemški besednjak«, ki jo je Slovenski narod prinesel 6. oktobra 1880; prim. SN XIII, št. 229, rubrika »Domače stvari«.

¹² Š. odgovarja Baudouinu na vprašanje, ali pozna Valjavčeve razprave o slovenskem akcentu. Prim. M. Valjavec, Prinos, Rad JAZU, knjiga 43 (1878), 1—2.

¹³ F. Miklosich, Über die langen Vocale in den slavischen Sprachen. Denkschriften KAWPhilHistKl, 29 (Wien 1879), 75—140. Prim. strani 75—76.

misel o poznamenovanju našega naglasa:¹⁴ ali se imamo poprijeti Vukovih znamenj ali drugih bolj primernih slovenskemu jeziku in bolj pripravnih, kakor se n. pr. meni zde Škrabčeva znamenja?

Ali poznate list (asketičen) »Cvetje z vrtov sv. Frančiška«, kterega izdajajo frančiškani v Gorici? P. Stan. Škrabec objavil je na zavitkih tega pobožnega lista do sedaj té-le znanstvene spise: 1. O naglaševanju velevnega naklona (imperat.) v naši slovenščini; 2. O besedah z dvema poudarjenima zlogoma; 3. nekoliko o hijatu v naši poeziji; 4. o naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine. — Razprave se meni vidijo dobre ali žalibog pride ta pobožen listič le malokateremu jezikoslovcu pred oči. Škrabec se mnogo peča sè slovenskim naglasom. Uže l. 1870 spisal je v progr. novomeške gimnazije zanimiv spis: »O glasu in naglasu književnega jezika naše slovenščine.« — Ko ste bili Vi l. 1872 in 75 v Gorici,¹⁵ študiral je Pater Stanislav Škrabec v Graci na univerzitati. Mož je eden najtreznejših naših filologov. — Lani je ponudil »Matici slov.« svoje »Študije o slovenskem glasoslovju«. Ali jih izda Matica uže letos in ali jih sploh izda, ne vem povedati. Zeleti bi to bilo!¹⁶

Letos je Matica sklenila zopet poiskati urednika Slov. nar. pesmim,¹⁷ ktere hrani po St. Vrazu ona. Ima po vrhu tega tudi nekaj družih zbirek. Delo je prevzel gimn. prof. Fr. Hubad v Ptuj,¹⁸ učenec Krekov, ki piše ali prav za prav posnema za »Letopis Mat. Slov.« bajeslovne, pravne, narodopisne in druge članke. Je-li temu delu kos, ne upam si razsoditi. — Kaj pa Vi, ali mislite po Goriškem nabrano nar. blago kmalu izdati? Matica je letos (1880) po leti izdala Cigale-tovo »Znanstveno terminologijo.«¹⁹ Majhen pretres o filozofiških izrazih prihaja na svetlo sedaj v »Kresu«,²⁰ kterega izdaja s sodelovanjem prof. dr. Greg. Kreka in župn. Davorina Trstenjaka dr. Jak. Sket, gimn. profesor v Celovci (lani izdal je ta gospod po Janežičevem »Sloven. Sprach- u. Übungsbuch«²¹ predelano slovnico slov. za Nemce). Krek je v 1. let. številki objavil zanimiv članek o Kresu pri Slovanih.²² List prinaša tudi nar. blago; sedaj objavlja F. pl. K. (Kleinmayer) nar. pesmi iz Koroške, precej nenatančno zapisane.²³ — Tudi v Ljubljani izhaja nov leposloven in znanstven list »Ljubljanski Zvon«, izdajajo prof. Levec, Jurčič, Kersnik (pesnik), Tavčar (novelist). Za sodelovanje oglasilo se je uže nad 50 pisateljev. List kaže, da bo dober, tudi Levstik je Zvonov sodruden in piše jezikoslovne razprave. Vaša in Jagičeva kritika o Trstenjakovih jezikoslovnih (!)

¹⁴ Tukaj Š. navezuje na Valjavčevo razpravljanje o naglasnih znamenjih v južno-slovenskih jezikih. Prim. M. Valjavec, Prinos. Rad JAZU 43 (1878), 4—5. Sistem označevanja, za katerega se tukaj navdušuje Š., je Škrabec predložil v svoji razpravi O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi, Programm des k. k. Gymnasiums zu Rudolfswerth für 1870 (Rudolfswerth [Novo mesto], 1870), 3—42.

¹⁵ V letih 1870—73 je Škrabec res študiral slovanstvo in klasično filologijo na univerzi v Gracu. Od 1875 dalje je bil profesor na frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici. Leta 1915 se je umaknil v Ljubljano, kjer je še istega leta umrl.

¹⁶ Škrabec je 1878 ponudil svoje spise Slovenski matici, pa na ponudbo niti odgovora ni dobil. Naslednje leto jih je spet ponudil za natis za Matičin Letopis, »a so ga odpravili z obljubo, da bo natisnjeno v Novicah; vendar se to ni zgodilo.« Prim. J. Toporišič, Zivljenje in delo o. S. Škrabca, SR 18 (1970), 179—217.

¹⁷ Kritika v hrvatskem časopisju na račun zanemarjanja Vrazove zapuščine v Ljubljani je 1880 vodila do obnovitve folklornega odseka pri SM in do imenovanja F. Hubada, da poskrbi za »ureditev in natis« Matičine zbirke slovenskih narodnih pesmi. Prim. B. Merhar, Folklor in narodopisje, F. Bernik 1964: 116—140.

¹⁸ Prim. J. Slebinger, Hubad Franc, SBL I, 1928, 355—356.

¹⁹ Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. V Ljubljani: Matica slovenska, 1880.

²⁰ J. Pajk, Doneski k filozofičneji terminologiji, Kres 1, 1881, 44—48, 103—107, 229—234.

²¹ J. Sket, Slovenisches Sprach- und Übungsbuch Nebst einer Chrestomathie und einem slovenisch-deutsches und deutsch-slovenischen Wörterverzeichnis. Klagenfurt, 1879.

²² G. Krek, O Kresu pri Slovanih, Kres 1, 1881, 49—62.

²³ F. pl. K., Narodno blago, Kres 1, 1881, 33—36, 275—276, 394—395.

spisih je pač resnična, ali Slovencem gorjé, ki bi si upal. — da si je gola resnica, — kaj takega pisati; preveč imajo namreč v časti moji rojaki Trstenjaka.²⁴

O Hostniku ne vem ničesar.²⁵ — Tukaj na Dunaji živi g. Sedej,²⁶ ki Vam je morda znan iz Gorice. Pripravlja se na doktorat iz teologije. On hrani pri sebi prepis nekega slov. rokopisa iz 15. stoletja, ktereга je videl pri nekem duhovnu na Beneškem.

Klodičeve in Valente-jeve razprave tukaj v Avstriji še zdaj nisem mogel dobiti:²⁷ v dvorni biblioteki leži namreč ta knjiga uže 2 leti pri knjigovezu!! To je nemški fortschritt! Pozdravljam Vas in voščéč Vam srečno novo leto
ostanem s posebnim spoštovanjem

Vaš sluga

K. Štrekelj

Wien Stud. phil. Universität

3

Na Dunaji 3. julija (21. jun.) 1881.

Častiti gospod profesor!

Pred tremi dnevi prijel sem Vaše prijazno pismece od 20 (8) junija, v katerem se opravičujete, zakaj mi toliko časa niste pisali. To je meni nasproti pač popolnoma nepotrebno in jaz mislim, da je bolj moja dolžnost nego-li Vaša opravičevati se, zakaj se Vam v drugem pismu nisem zahvalil za Vaš dar, tem bolj, ker sem bil za trdno prepričan, da se je moje pismo v daljni Kazań gotovo izgubilo.

Kar se tiče »Cvetja z vrtov sv. Frančiška«, pisal sem uže ponje v Gorico in kakor hitro je dobim na Dunaj, Vam je pošljem. Ne vem pa, ali mi bo mogoče še dobiti program novoméške gimnazije l. 1870, v katerem se nahaja znana razprava »o glasu in naglasu« itd. Obrnil sem se uže do direktcije gimnazijske in nekaterih svojih novomeških prijateljev — studentov.

Skrabec je rojen v Ribnici in je študiral v Ljubljani. Zdaj bo kakih 35 let star. Po dokončani gimnaziji ga škof ni hotel sprejeti v semenišče, ker se mu je zdel preposveten; zato je mož pobrisal k menihom — frančiškanom. L. 1870 in 1869

²⁴ Prim. že Otčety komandirovannogo Ministerstvom narodnogo prosvěščenija za granicu ... v tečenie 1872 i 1873 gg. I. Otčet za oba polugodija 1872 g. Kazań—Varšava—Peterburg, 1877, 19. Prav gotovo pa ima S. tukaj v mislih B. recenzijo študije D. Trstenjaka Slovanščina v romanščini, objavljeno v Filologičeskikh zapiskih 2, Voronež 1880, 13—16.

²⁵ Odgovor na B. vprašanje v dopisu št. 1. D. Hostnik (1853—?), jezikoslovec, romanist, publicist; študiral na dunajski univerzi; od 1880 gimnazijski profesor na srednji šoli v Borisoglebsku, od 1882 v Rilsku v Rusiji. Prim I. Grafenauer, Hostnik Davorin, SBL I, 1828, 339.

²⁶ Frančišek Borgia Sedej (1854—1931), kasneje nadškof goriški (1906—1931). B. je Sedeja, doma s Cerknega na Goriškem, prvič srečal v Gorici kot osmošolca goriške gimnazije pozimi 1872—73. Takrat mu je Sedej dal zbirko narečnega gradiva, ki ga je pozneje B. skupaj z gradivom drugih in s svojimi lastnimi zapisi obdelal v študijah Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim) in Sprachproben des Dialekten von Cirkno (Kirchheim), objavljenih v AslPh 1884 in 1885. — O Sedejevem prepisu slovenskega rokopisa iz 15. stoletja glej opombo k B. dopisu št. 2.

²⁷ A. Klodič, O narečji beneških (benečanskih) slovencev, Povestnice u beneškem narečji, Friul'skie slavjane: Stat'i I. I. Sreznevskogo i prilozhenija (St. Petersburg, 1878), 67—91 (= Zapiski Imperatorskoj Akademii nauk, Tom 33. Prilozhenija). — Don Stefano Valente, O slavjanskom jeziku v rezijanskoj doline vo Friule, p. t., 61—66. (Oboje nepreverjeno; citirano po Bokarevi in Leont'evu 1960: No. 614—615). — Medtem ko je Klodič svojo razpravo napisal po B. predlogu in naj bi bila prvič objavljena v zborniku Friul'skie slavjane (1878), je Valentejev članek prvič izšel deset let pred tem v Vidnu v italijansčini: Don S. Valente, Sul linguaggio Slavo della Valle di Resia in Friuli, Giornale di Udine (Udine 1868), 293 (9 dicembre 1868). — Izdajo obeh člankov v zborniku Friul'skie slavjane in v posebnih odtisih je oskrbel B.; naslove obeh člankov naj bi v ponatisu opremil z ruskimi in slovenskimi naslovi, kar je povzročilo zmedo v citiranju, npr. pri Simoniču 1903—05: 209; pri Ramovšu 1935: 41; pri Bizjaku 1946: 123—133. — Za A. Klodiča prim. M. Jevnikar, Klodič Anton, vitez Sabladski, PSBL II, 8. zvezek, Gorica 1982, 67—70.

bil je suplent na novomeški gimnaziji, ki je bila tedaj še popolnoma v rokah frančiškanov. L. 1871. jo je vlada frančiškanom vzela in za profesorje potrdila samo izprašane frančiškane, neizprašani pa so se nadomestili z drugimi svétnimi močmi. Frančiškanska kongregacija pošlje zatorej Škrapca na univerzo v Gradec, da se tam vpiše in ob svojem času naredi preskušnje, kar je mož tudi storil: Izprašan je namreč za grški, latinski in slovenski jezik za vso gimnazijo. Na to se je vrnil v Gorico, kjer od tistega časa živi v samostanu na Kostanjevici. — Mož pozna slovenski jezik izvrstno, posebno protestantovsko dobo novoslovenske literature. Kako krasen jezik piše sam, razvideli boste iz »Cvetja«, kader Vam je pošljem. Temu listu on sicer ni javen urednik, ampak provincial Ozimek, ali on je duša vsemu podjetju in on prekoriguje vse spise; se vé da so ti pisani v strogo katoliškem duhu. Ali reče naj se kar hoče — slovenščina v njih je prekrasna, kakoršne ne piše noben list slovenski. Ta pater Stanislav Škrabec priobčil je l. 1878 tudi v »Soči« v podlistku jako zanimivo razpravo »Pravopisne opazke«.²⁸

Miklosicheva »Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen« je na Dunaji pri knjigarjih ravno tako draga, kot kje drugje²⁹ in kakor kažejo zavitki na nji. Ali dijaki moremo jo po Miklosichi dobiti veliko boljše kup.

I. zvezek: Lautlehre, stane pri knjigarjih 10 gold.,		
dijaki jo dobimo pod Mikl. egido za 6 gold.		
II. zvezek: Stammbildungslehre, " " " 7.5 gold.,		
dijaki dobé jo pod Mikl. egido za 4.5 gold.		
III. zvezek: Formenlehre, ... 9 gold., ... 5 "		
IV. zvezek: Syntax, ... 15 gold., ... 10 "		
	41.5 gold.	16.5 gold.

Vso knjigo dobé torej dijaki namesto za 41 1/2 gold., za — 16 1/2 gold. — Ako želite, Vam jo jaz v svojem imeni rad preskrbim.

Miklosich bere nam letošnji poletni tečaj »o palajografiji slovanski« in »o slovanskih krajevnih in osebnih imenih« — ali žalibog je sedaj uže črez en mesec bolan. Bati se je, da se mu pripeti kaj slabega!

Obenem moram Vam popraviti eno vést, ktero sem Vam zadnjič pisal,³⁰ kar se namreč tiče tistega slovarja Miklosichevega. Kakor sem Vam uže zadnjič rekel, oslanjala se je omenjena novica na govoricu razširjeno mej studenti. Ta govorica pa ni in ne more biti vselej resnična. Tudi tákrat ni bila. Miklosich ne spisuje namreč, kakor sem zvedel pozneje, »primerjajočega« slovarja, ampak (tako se govori) praktičen slovar (?) slovanskih jezikov in ne ozira se celó na vse slovanske jezike, kajti izpuščena je nova slovenščina, bulgarsčina in obe lužiški srpsčini. Slovar tá pa je tako uravnan, da ga rabijo vsi drugi Slovani, razen omenjenih in Rusov, katerih jezik je vsem podlaga. Za ruskimi kapitalnimi besedami (Aufschlagwörter) stoji stsl. oblika v oklepih, za tem srpska, češka, poljska, francoska, nemška. — Da je pa vse to res, za to Vam ne morem biti porok.

O ljubljanskem slovarje se nič ne čuje. — Razprav Klodičeve in Valentejeve mi niste poslali. V katerih izdanih petrograške akademije so izšle? Tukaj na Dunaji jih ni niti v univerzitatni niti v dvorni (palatinski) knjižnici, v katerih imamo od novejših izdanj ruske akademije samo »Mémoires«.³¹

Je-li izšla kaka kritika o Roman Brandtovi knjigi »Načertanie slavjanskoj akcentologije?«³² — V kratkih dneh, upam, dobimo to knjigo tudi na Dunaj; naročilo si jo je namreč dijaško društvo slovensko za nas filologe slovenske.

²⁸ Prim. Soča 8 (Gorica 1978), 8. nov. do 24. dec. Ponatis v Škrabčevih Jezikoslavnih spisih I (Ljubljana 1916), 60—80.

²⁹ S. pošilja Baudouinu cenik štirih zvezkov Miklošičevega opusa po knjigotrških in dijaških cenah. Prim. B. dopis št. 2.

³⁰ Prim. komentar k Š. dopisu št. 2 zgoraj. To Š. pojasnilo potrjuje, da gre za Kratkij slovar' šesti slavjanskix jazykov... (1885).

³¹ Mémoires de l'Académie impériale des sciences de Saint-Pétersbourg. 6. sér. Sciences politiques, histoire et philologie, 1—9. St. Pétersbourg, 1852—1859; in njih nadaljevanje: Mémoires de l'Académie des sciences de Saint-Pétersbourg, 8. sér. Classe des sciences historico-philologiques, 1—42. St. Pétersbourg, 1859—1897.

³² R. F. Brandt (1853—1920), Načertanie slavjanskoj akcentologii, Sanktpeterburg 1880.

Ali berete naša leposlovno-znanstvena lista »Zvon« in »Kres«? V zadnji številki začel je prinašati »Kres« nek dijalektološki spis³³ o narečju v Rožu na Koroškem iz peresa nekega Janeza Scheinigg-a (!) pod naslovom: »Bildung rožanskega narečja na Koroškem«. Spis ni slab. Ali meni se zdi, da pisatelj premalo natančno zaznamuje narodno govorico, tako n. pr. jaz jako dvomim da govoré Rožanci gimnazium; saj še Nemeč govori: gimnazjum. Dalje se meni ne zdi dovolj razločno povedano, je li *h*, kterega govoré Rožanci mesto *g* (po mnenji pisateljevem izgovarjajo ga kakor Čehi, to je: *h*) res popolnoma enak pravemu slovanskemu *h*, n. pr. hud, kajti *g*, pisatelj oba z eno ter isto črko zaznamuje. Sploh se ne dá soditi, dokler spis ne bo cel. — Jaz sem Vas hotel na ta spis samo opozoriti, ako »Kres« ne prebirate, kjer je izdal Krek meseca marcija tudi nek rokopis slovenski iz 15. stoletja, obsegajoč »oče naš, češčeno Marijo in véro.«³⁴

Kleinmayr izdal je jako slabo »Zgodovino slovenskega slovstva.«³⁵ Kako malo vredna je, si lahko mislite uže iz sledečega: Pred 4 leti poslal je rokopis »Matici slovenski« v Ljubljano, naj ga ona založi in natisne. Ali dogodilo se je, kar se do sedaj še ni zgodilo pri Matici, da je namreč vrnila pisatelju rokopis. Vi veste, kako malo izbirčna je naša Matica, ali tákrat je vendar zavrnila rokopis, ki je letos v Celovci v samozaložbi pisateljevi zagledal beli dan in kterega Levstik v »Ljubljanskem Zvonu« prav hudo, ali po mojem nemérodajnim mnenji, po pravici prijema.³⁶ »Kres« je o vsej knjigi prinesel le par pohvalnih opazek, kterih ta krpucarija pač ne zasluži.

Kakor Vam je gotovo uže znano, pograbila nam je smrt našega največjega beletrista Josipa Jurčiča.³⁷ Uredništvo »Slovenskega Naroda« sprejme kakor se sliši, dr. Pavel Turner, ki je spisal »Slavisches Familienrecht«³⁸ in je izvrsten nacionalekonom.

Jaz sem v nekem tukajšnjem dijaškem društvu prečital raspravo »o vokalizmu gorjanskega narečja na Krasu«: ali še le na konci spisa sem spoznal, kako težko nalogo sem si naložil na ramo in da so moči moje tej nalogi popolnoma še nedostatne. Za taka podjetja treba je res obilnega pripravljanja in znanja. Ravno zato, ker se enacemu podjetju ne čutim še kos, ne mislim iti uže letos na Kras, kakor sem s početka nameraval, ampak učiti se mislim za ta posel. Ako bi Vam bilo ljubo, pošljem Vam ono raspravo v pregled, kader jo nekoliko predelam in prepisem. Da sem pa vsaj nekoliko zadel, kaže mi beseda Ed. Sieversa (Indogerm. Grammatiken — I Bd., Grundzüge der Physiologie v. Ed. Sievers, Leipzig 1881, II. Aufl.), kterega knjigo zdaj študiram, in ki veli na str. 5: »Den Ausgangspunkt für alle weiteren Studien muss dabei jedem Beobachter die ihm von Jugend auf geläufige Mundart bilden . . . . Zu dieser Selbstbeobachtung soll zunächst die gegenwärtige Schrift eine Anleitung geben. Ist man mit Berücksichtigung der in ihr vorgezeichneten Gesichtspunkte zu völliger Klarheit über alle lautlichen Erscheinungen der eigenen Mundart gekommen, so gehe man zum Studium erst näher liegender, dann allmählig auch zu dem der ferner liegenden Sprachen und Mundarten über.«³⁹ — Proučiti mi je torej najpoprej svoje domače,

³³ *Bildung rožanskega narečja na Koroškem*. Spisuje Janez Scheinigg, *Kres* 1881, 412—415, 459—465, 525—527, 561—563, 617—621, 663—667; 1882, 427—431, 475—479, 529—532, 582—585, 628—630.

³⁴ Gre za poročilo G. Kreka o najdbi Celovškega rokopisa iz Rateč: *O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega*, *Kres* I, št. 3, 175—190.

³⁵ *Zgodovina slovenskega slovstva*. Spisal in založil Julij pl. Kleinmayr, c. kr. profesor v Kopru. V Celovcu 1881.

³⁶ Gl. F. Levstik, »Zgodovina slovenskega slovstva. Spisal in založil Julij plem. Kleinmayr . . .«, *LZ* 1881, 377—385, 438—448, 500—509, 566—575, 631—637, 672—700, 771—781.

³⁷ Jurčič je umrl 3. maja 1881 v Ljubljani.

³⁸ Res je bil ekonomist in publicist P. Turner (1842—1924) dvakrat kandidat za urednika Slovenskega Naroda, prvič 1874, nato po Jurčičevi smrti 1881, a uredništva ni sprejel. Kot znanstvenik je objavil *Slavisches Familienrecht, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doctorwürde an der Universität Strassburg* (Strassburg 1874). Prim. F. Petré, Turner Pavel, *SBL* 1982.

³⁹ Citat iz knjige: Eduard Sievers (1850—1932), *Grundzüge der Phonetik, zur Einführung in das Studium der Lautlehre der indogermanischen Sprachen*; 2-te verbesserte Auflage (Leipzig 1881), str. 3.

to je gorjansko narečje! — Toda dovolj uže napenjal sem Vašo potrpežljivost; čas je, da končam. — Knjige Vam pošljem, kakor hitro jih dobim. S pristrčnim pozdravom in posebnim

poštovanjem ostanem Vaš hvaležni sluga

Karl Štrekelj
stud. phil.
Universität — Wien

4

Na Gorjanskem dné 17. avg. 1882.

Čestiti gospod profesor!

Prosim Vas, ne zamerite mi, da Vam še le po tolikem času pišem. Ko ste mi poslali svoje »Note glottologiche«,⁴⁰ odpisal sem Vam bil v Kazań, ne vedé, da ste ude v Italiji; nésem bil namreč natanko pogledal na závoj knjižic, da bi izvedel, od kodi mi prihajajo. Pozneje nésem natančnega naslova Vašemu domovanju znal, zakaj knjiga »Něskol'ko slov o sravnitel'noj grammatike indo-evropejskix jazykovъ«⁴¹ došla mi je z Vašo adresó na njej še le en mesec po odpošiljatvi v roke, ker tedaj slučajno nisem bil na Dunaji. Vsled tega zopet nešem vedel, ali ste še v Leipzigu. Na poslednjič poslani mi knjigi naznanili ste mi, da bodete do 25. jul. v Krakovem, po 25. pa v Warszawi, na listnici pa, pisani mi 30. jul. na vseučilišče dunajsko, in poslani mi domov od nekega prijatelja dunajskega, naznanjate mi kot Vaše domovanje, kamor naj Vam pišem, Kraków. Vse eno, ker bi v tem času bili uže utegnili odriniti v Warszawo, pišem Vam tje,⁴² ker Vam, kakor upam, pismo lahko dopošljejo. Toliko v svoj zagovor.

Pred vsem se Vam imam zahvaliti za blagodušno podporo z Vašimi knjigami, katere mi tako redno dopošljate. Dobro vem ceniti korist, ki jo imam od njih. — Knjige, poslane za društvo »Slovenija«, oddal sem odboru njenemu.

Letos ločil sem se od Dunaja za to, ker študiram narečje našega Krasa, pred vsem v rojstnem svojem kraju in njega okroglici (wokrúylica govoré naši Kraševci za »okolica«). Ako se mi posreči sestaviti kaj dobrega, hotel bi vložiti razpravo dunajski filozofični fakulteti za inauguralno dissertacijo. Iz tega vzroka Vam tudi še zdaj obljubljenega vokalizma ne pošljem, ker zahteva mnogo poprav. V svojem delu hočem se pred vsem ozirati na fonologijo; ako mi bo dostajalo časa, opisal bi tudi morfološke posebnosti. Do meseca marcija mislim stvar urediti in dogotoviti. Največ sitnosti dela mi naglas. Prebral in preučil sem vse dosedanje razprave o našem naglasu (z Brandtovo vred), ali do trdnega preveriti me še ni mogel noben preiskovalec: treba mi je pač še zrejšega premišljevanja.

Novosti na književnem našem polji ni posebnih. — Scheinigg opisuje v »Kres-u« rožansko narečje v morfološkem oziru⁴³ (fonologijo dovršil je bil v lanskem Kresu). — V istem listu objavil je bil Krek letos večó razpravo o Polifemu v slovanski pravljici.⁴⁴ — »Zvon« ni prinesel letos nič filološkega, razen male razpravice Levstikove o Veleselu — Velesovu (Michlstetten) na Gorenjskem.⁴⁵ — Deschmann našel je, kakor poročá »Ljublj. Zvon«,⁴⁶ v neki knjigi bivšega dolskega arhiva (Dol pri Ljubljani; ta arhiv je zdaj v Kranjskem muzeji) prelogo štajerskega vinogradskega zakona, ki je starejša od druge, uže znane preloge iz l. 1644, katero hrani c. kr. lice-

⁴⁰ Odtis Note glottologiche intorno alle lingue slave e questioni di morfologia e fonologia ario-europea. Memoria di J. Baudouin de Courtenay. Firenze 1881. Ponatis predavanja, ki je izšel v Atti del IV congresso internazionale degli orientalisti tenuto in Firenze nel settembre 1878, Vol. 2 (Firenze 1881), 3—29.

⁴¹ Gre za posebni odtis B. razprave, ki je izšla v ZMNP 213 (1881), dec., 269—321.

⁴² S. piše od doma v Gorjanskem, in piše na B. varšavski naslov: Ul. Tamka No. 8, m. 3, Warszawa. Prim. Baudouinov dopis št. 2.

⁴³ Prim. opombo k S. dopisu št. 3 zgoraj.

⁴⁴ G. Krek, Polyfem v národnej tradiciji slovanskej, Kres 1882, 42, 105—115, 155—174.

⁴⁵ F. Levstik, »velésalo, subst. n., a ne Velésovo, adj. poss. n.,« LZ 1882, 480—84.

⁴⁶ S. povzema poročilo iz kratke notice v LZ 1882, 251. Jezikoslovno študijo o jeziku Gorskovega zakona (1644) je kasneje objavil V. Oblak, Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, LMS 1887, 259—315.

jalna knjižnica ljubljanska. Ta novo najdena preloga je zanimiva zaradi jezika, ker se v njej nahajajo starinske, še Truberju neznane oblike in mnoge besede do sedaj pogrešane. Naslov temu delu je naslednji: »GORNIH BUQVI od Krailaue Suetlosti offen innu poterien general inu Priuilegium Is Nou u flauen/ki Jefigk /stulmazhan skufi Andrea Rezla Farmostra na Rakj. Anno M:D:LXXXII.« — Levstik ta rokopis znanstveno preiskuje in misli ga v tisk izročiti, kakor sem slišal, »Matici slovenski«.

Drug rokopis našel se je v dunajski univerzitatni knjižnici. Obsega poleg nemških in italijanskih nekaj priseg (Eidesformeln) za ljubljanske meščane v slovenskem jeziku. Kakor so mi na Dunaji pravili, je bajé iz dobe Ferdinanda, ali prvega (1556—1564) ali drugega (1619—1637), ne vém. Koliko in kaj je na njem, ni mi znano. Izdati ga misli po »Matici« dr. Fr. Simonič, ammanuensis pri vseučilišni knjižnici dunajski.⁴⁷

Matica je letos izdala Šumanovo »slovensko slovnico«.⁴⁸ Kakor sem Vam že lani obljubil, doposlati Vam jo hočem, kakor hitro jo od Matice dobim. Spisana je po Miklošičevi.

Toliko o slovniški vedi in filologiji v Slovencih. Zanimati Vas vtegne tudi naslednje. G. Simon Gregorčič, za časa Vašega bivanja mej Slovenci kaplan v Kobaridu, pozneje v Rifenbergu, izdal je zdaj prvi zvezek svojih »Poezij«.⁴⁹ Te so se Slovencem jako obljubile; beró in kupujejo jih prav pridno ter časte Gregorčiča kakor prvega pesnika za Preširnom.

Pišete mi, naj Vam naznanim, koliko ste mi dolžni. Do sedaj niste še Vi moj dolžnik, marveč jaz Vaš, kajti tiste malenkosti, ki sem Vam jih jaz poslal, se glede vrednosti pač ne morejo mériti s knjigami, do sedaj od Vas meni poslanimi. Veselilo me bo, ako bom tudi v prihodnje mogel postreči Vam š čem. Drugo štev. »Cvetja«, katere Vam zadnjič po pomoti nesem poslal, dopošljem Vam kmalu, kakor hitro se povrnem na Dunaj, kamor mi »Cvetje« zahaja.⁵⁰

Ali tisto delo o slovenskih narečjih, o katerih ste mi lani enkrat pisali, kmalu izdaste?⁵¹ Posebno je želeli, da kmalu priobčíte opis narečja džemonskega, tarčentkega in sploh narečij beneških Slovanov,⁵² da bodo *tudi drugi*, ki niso po onih krajih popotovali, mogli soditi, h kateri slovanski betvi je beneške Slovence prištevati.⁵³

Potujoč z Dunaja domov pomudil sem se polu dneva v Ljubljani. G. Levec prosil me je, naj Vam pri prvi priliki izročim njegov pozdrav.

Proseč, da mi ne zamerite, ker Vam toliko časa nisem pisal, pozdravljam Vas in ostanem

s posebnim spoštovanjem

hvaležni Vaš sluga
Karl Strekelj
cand. prof.

Naslov moj do 15. sept.: Karl Strekelj, Gorjansko P. Komen, via Nabrežina (Südbahn), po 15. sept. pa pišite, kakor doslej, na dunajsko univerzo.

⁴⁷ Prim. Franc Simonič, Prisega ljubljanskega mesta, LMS 1884, 196—220. O Simoniču (1847—1919) prim. J. Logar, Simonič Franc, SBL 1967, 313.

⁴⁸ Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni. Spisal J. Šuman. V Ljubljani: Slovenska matica, 1881.

⁴⁹ Poezije. Založil S. Gregorčič. V Ljubljani: Založil Ig. Gruntar, 1882.

⁵⁰ Š. je poslal Baudouinu prvo pošiljko Skrabčevega Cvetja (letnika 1880, 1881 in prve številke 1882) pozno pomladi 1882. B. je pošiljko prejel komaj julija in opozoril Streklja, da mu v pošiljki manjka »2. (drugi) zvezek l. 1882 (februar)«. Prim. Baudouinov dopis št. 3.

⁵¹ Š. namiguje na Baudouinov dopis št. 2 iz junija 1881, kjer B. govori o izdaji narodnega blaga, ki ga hrani v zapisih.

⁵² Gre za opis narečij terskih in beneških Slovencev, ki jih je B. prvič zapisoval 1873, o čemer je Š. vedel iz Opyta fonetiki rezjanskix govorov (1875).

⁵³ Baudouinova teza, ki jo je postavil že v Opytu, je bila, da rezjanski in beneško-slovenski govori predstavljajo posebno skupino slovanskih narečij, ki so genetično ločeni od slovensčine. Prim. F. Bezljaj, Baudouin de Courtenay, Trinkov zbornik, Trst 1946, 109—118.

Na Dobříši, 12. novembra 1885

Častiti gospod profesor!

Gotovo sem Vam čudno zdi, da Vam toliko časa nič ne pišem; vzrok temu je, da me je zadnji čas usoda brez prestanka gonila sem ter tje, tekal sem »s trebuchom za kruhom«, kakor pravimo Slovenci. Pred petnajstimi meseci opravil sem doktorat,⁵⁴ in moje nestalno življenje se je po tedaj le še bolj zavrtelo na slabo stran. Toda čemu daljnega opravičevanja, saj dobro vem da »qui s'excuse s'accuse«. Zdaj živim uže blizu pol leta na Češkem kot domač učitelj pri grofinji Mannsfeld-Collaredovi, vdovi bivšega avstrijskega ministra za poljedelstvo, ter poučujem v šolskih predmetih njene — hčere.⁵⁵

Zdaj ko mi ni treba več toliko skrbeti, kaj bo jutri, začel sem se zopet truditi okoli svoje uže tolikrat pričete in tolikrat preosnovane razprave o našem narečji. Glasoslovje sem bil uže prej dovršil in na podlagi tega spisa rigoriziral. Miklošič je bil z mojo dizertacijo popolnoma zadovoljen. Zdaj jo vso prenameram ter popolnujem. Miklošič mi je tudi uže obljubil, da bo skrbel za to, da se razprava natisne v spisih dunajske akademije. Samo raztrgati jo moram, ker tam ne sprejemajo radi razprav nad 5 tiskanih pol. Razvrstiti jo mislim takole: 1. morfološke posebnosti s posebnim ozirom na naglaševanje; 2. fonološke posebnosti; 3. sintaktične in leksikalne posebnosti.⁵⁶ To razvrstitev sem izvolil za tega delj, da se pri glasoslovju morem kratko sklicevati na menjavo nekaterih glasov v deklinaciji in konjugaciji, ker bi sicer zahtevalo vednega ponavljanja. Od uspeha, ki ga bo razprava imela, bo odvisno, ali se bom habilitoval na Dunaji ali ne; ako se mi pokaže le malo upanja na kako kolikor toliko stalno, dasi slabo službico, ne bom zamudil tega storiti, in sicer še ta zimski semester. Prvi del svoje razprave odpošljem akademiji še pred božičem.

Pred nekimi dnevi dobil sem Vašo razpravo »Der Dialekt von Cirkno« in kritiko Techmerjevega časopisa.⁵⁷ Izrekam Vam za oba spisa lepo hvalo, kajti tukaj na deželi mi prav dobro prideta; saj sem skoraj popolnoma ločen od vseh knjižnic in človek si le z velikimi stroški more nabavljati potrebnih pomočkov. Jaz bi Vam rad poslal v zameno »Letopis Mat. slovenske za l. 1882 in 1883«, kjer bi Vas utegnla zanimati posebno Erjavčeva »Potna torba«. ⁵⁸ Ali pustil sem ga na Dunaji in zato Vas prosim potrpljenja do tedaj, ko se vrnem tja, kar se zgodi meseca januarija. Do tedaj

⁵⁴ Š. je jul. 1884 opravil rigorozni izpit iz slovenskega in primerjalnega jezikoslovja na osnovi disertacije *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes in ihren Grundzügen dargestellt. Ein Beitrag zur slavischen Dialectologie behufs Erlangung des philosophischen Doctorgrades verfasst von Karl Štrekelj aus Gorjansko im Görzsehen*. Disertacijo je Š. predložil komisiji za obrambo 28. julija 1885. Glej F. Bernik, 1963—75, Vol. II, 178.

⁵⁵ Spomladi 1885 je Š. dobil službo domačega učitelja pri grofici Mannsfeld, ki je od maja do decembra živela v Dobříšu na Češkem, drugače pa na Dunaju. Njegov naslov: Dr. Karl Štrekelj, Hauslehrer bei Ihrer Excellenz der Frau Gräfin Mannsfeld, Dobříš, Böhmen. Prim. F. Bernik, 1967—73, Vol. II, 193.

⁵⁶ Prvi predelani del Štrekljeve disertacije je izšel že naslednje leto: *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, von Dr. Karl Štrekelj, Sitzungsberichte KAWPhilHistKl, 115 (Wien 1886), 377—496. Posmrtno je bil objavljen tudi drugi del načrta, ki ga Š. razvija v tem pismu Baudouinu: K. Štrekelj, *Phonologie des Görzer Mittelkarst Dialectes*, I. Teil. *Vocalismus*, I. Kap. *Vokal A*, *AfslPh* 35 (1914), 130—150.

⁵⁷ Gre za odtise Baudouinove študije *Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim)*, ki je izšla v *AslPh* 7 (1884), 386—404, 575—590; in eno od dveh recenzij, ki jih je Baudouin posvetil novemu jezikoslovnemu časopisu nemškega jezikoslovca F. Techmerja (1843 do 1891); verjetno je bila to ruska verzija recenzije: *Novyj žurnal po obščemu jazykoznaniju: Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*, hrs. von F. Techmer, *ZMNP* 235, 1884, okt., 380—401.

⁵⁸ F. Erjavec (1834—1887) je objavljaj svoje leksikološke in narodopisne članke z naslovom *Iz potne torbe* v letih 1875, 1879, 1880, 1882/83 v *LMS*. To so vestno zapisane, abecedno urejene zbirke imen rastlin, živali in drugih besed, pregovorov in rekel, ki jih je na svojih sprehodih po Krasu nabral E. sam ali pa so mu jih sporočili njegovi gorški učenci in prijatelji. Prim. T. Logar, *Jezikoslovje*, F. Bernik (ur.) 1964: 108—115.

upam še marsikaj zbrati, kar Vas bo morda zanimalo. Tukaj v »čeških lesih« sem žalibog tako oddaljen od vsega literarnega življenja in gibanja, da skoraj ničesar ne izvem, kaj se novega godi pri nas in drugod. Samo to vem, da se moji rojaki zopet derejo, grdiijo in tepejo kakor tisti čas, ko ste Vi bivali med njimi.

Kakor mi piše neki prijatelj z Dunaja, je Jagić od naučnega ministerstva uže potrjen za dunajsko stolico slavistike.⁵⁹ Zdaj je bajē vsa stvar odvisna le še od finančnega ministra Dunajewskega. Miklošič bo predaval še vse to leto.⁶⁰ — Ali bi mi mogli priporočiti kak manjši poljski slovar? Linde preveč stane in ravno zdaj, ko sem si kupil Dalja (45 gold.!) in Schmellerja, ni mi mogoče misliti na to, da bi tudi tega kupil.⁶¹

Ako se Vam zdi vredno, odpisati mi, prosil bi Vas lepo za tó. Pozdravljam Vas prisrčno in ostanem s posebnim spoštovanjem

Vaš udani sluga in tudi učenec
Karl Štrekelj
Schloss Dobříš (via Příbram, Böhmen)

6

Na Dunaji 30. jan. 1887.

Častiti gospod profesor!

Po dolgem času pišem Vam zopet enkrat kratko pismice. Odkar sem Vam zadnjič pisal, napravil sem potrebne korake za habilitacijo in o letošnjih počitnicah je ministerstvo potrdilo me za privatnega docenta na tukajšnjem vseučilišči.⁶²

Pred osmimi dnevi drznil sem se, poslati Vam dva iztisa moje morfologije Kraskega narečja. Tako rad bi bil, ako bi Vi blagovolili spregovoriti v katerem si bodi filoloških časopisov par besed o njej. Da se moram priporočiti Vam Vaši blagohotnosti v tisočeri stvareh, dobro vem.⁶³

Cudno se Vam bo zdelo, zakaj sem prej priobčil morfologijo nego fonologijo. Vzrok je ta, ker se hočem v fonologiji (katero v kratkem izročim akademiji) naslanjati na morfologijo. Z morfologijo združil sem ob enem akcentologijo, ker bi sicer za to potreboval novega prostora, in tega je strašno težko najti v naših časopisih. Miklošič mi je prigovarjal, naj stvar okrajšam; ali jaz nisem vedel, kakih načel bi se imel držati pri krajšanju, zato ker pravila za naglaševanje celih vrst besed niso še tako lahko najti; s tem bi, zdi se mi, vsa razprava veliko zgubila. Zdaj je vsaj, kar se nomina tiče, popolna, kolikor jaz morem soditi; tako pa bi postala le nekaj izvleček brez vsake cene, ker bi akcentologi v nji ne našli, česar iščejo. Če historiki izdajajo dan danes raznovrstne »Totdenbücher«, v katerih je zapisana smrt mnogih ljudi, ki nimajo za zgodovino *nobene* veljave, — potem ne vém, zakaj bi filologi ne smeli tiskati tega, kar še dandanes v narodu živi in je tako rekoč majhen del duševnega premoženja narodovega. Jaz mislim, da kdor prav premisli, gotovo stopi na našo stran.

Pri Slovencih ni nič posebnosti razen Erjavčeve smrti,⁶⁴ ki [je] bo gotovo tudi Vam žal. Skoda za pridnega moža, posebno dandanes, ko se pri nas znanost le malo

⁵⁹ V. Jagić (1838—1923) je bil nastavljen na dunajsko stolico slavistike leta 1886. Pred tem je od 1871 predaval primerjalno filologijo na univerzi v Odesi, od 1874 slovansko filologijo na univerzi v Berlinu, od 1880 slovansko filologijo na univerzi v Peterburgu. Na dunajski stolici je Jagić ostal do svoje upokojitve, 1908. Prim. J. Hamm, Jagić Vatroslav, EJ 4 (Zagreb 1960), 443—445.

⁶⁰ Miklošič je bil upokojen s koncem akad. leta 1885.

⁶¹ Prim. odgovor na to vprašanje v Baudouinovem dopisu št. 9. S. B. Linde, Słownik języka polskiego, T. I—IV, Warszawa, 1807—1814; druga popravljena izdaja: Lwów, 1854—1860. — Verjetno gre za drugo izdajo Daljevega slovarja: Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka Vladimira Dalja. Vtoroe izdanie, ispravlennoe i značitel'no umnožennoe po rukopisi avtora, tom I—IV. Sanktpeterburg, 1880—1882. — Johann Andreas Schmeller (1785—1852): Bayerisches Wörterbuch, Zweite Ausgabe, I—II. München: R. Oldenburg, 1872—77.

⁶² S. se je habilitiral leta 1886 z razpravo Morphologie des Görzer Mittelkarst-dialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse; poskusno je predaval na dunajski univerzi 30. 6. 1886; kot privatni docent pa od 1886 do 1896.

⁶³ B. je Štrekljevi prošnji ustregel; recenzija Štrekljeve razprave je izšla še istega leta v AslPh 10 (1887), 603—615.

⁶⁴ F. Erjavec je umrl 12. I. 1887 v Gorici. Prim. opombo k Štrekljevemu dopisu št. 5.

pošteje. Umril je pred štirinajstimi dnevi za mrtoudom. Njegova »potna torba« v letopisih Mat. slov. ostane za filologa vedno neprecenljiv zaklad.

Tukaj ne Dunaji sešel sem se pred nekimi meseci zopet z g. Jerebom, sedaj ministerialnim uradnikom. Govoril sem večkrat ž njim o Vaši razpravi o Cerkljanskem narečju. Pri tem zapazil sem mnogo stvari, ki se mi zde drugačne, kakor so tam napisane. Ako bi se Vam primerno zdelo, objaviti bi jih hotel kje, morda v »Archivu«.⁶⁵ Prej pa jih vsekakor pošljem Vam v pregled.

Zelim Vam izvrstnega zdravja v nadaljevanje Vašega vspešnega delovanja na polji slavistike! Pozdravljam Vas pristrčno

in ostanem sè spoštovanjem

Vaš udani Vam sluga

Dr. Karl Štreklj

Wien, III. Reisnerstr. 28. I. 7.

7

V Dobřiši, 7. sept. 1887.

Častiti gospod profesor!

Post tot discrimina rerum — dobil sem vendar Vaše pismo od 29. junija. Jaz sem bil šel namreč junija uže z Dunaja, kjer me je pismo čakalo, dokler mi ga pred par dnevi ni poslala prijateljska roka. Da boste moj spis v Archivu kritikovali, mi je povedal uže g. Jagić;⁶⁶ prav veseli me, da pridem v Vaše rešeto. Ne mislite, da sem jaz strogi kritik neprijatelj; vesel sem je, ker vem da je potrebna in le tako koristi znanosti in pisatelju, ki postane po nji bolj oprezen in pazljiv. Moj spis kritikuje zdaj v »Zvonu« g. Oblak;⁶⁷ tudi njegova ocena je jako stvarna in poučna. Da mu v vsem ne morem pritrditi, kedo se bo temu čudil? Nekateri stvari morajo se razlagati po moji misli iz narečja samega in ne iz drugih slovenskih in slovanskih narečij; kajti ravno ker je analogija tako mogočen faktor, ni treba misliti, da je povsod morala hoditi po istih potéh. Na nekaterih straneh me g. Oblak ni razumel; morda je to moja krivda, ker sem prekratek v besedah.

Fonologija je uže gotova,⁶⁸ ali preden je oddam akademiji, bi rad slišal Vaš glas v Archivu o prvem spisu.

Junija meseca sem bil v Cirknem in okolici. Snovi sem precej nabral, ali žalibog da zdaj nimam časa stvar urediti. Pečam se namreč najbolj z narodno poezijo našo. Matica mi je poslala Vrazovo ostalino.⁶⁹ Jaz mislim vse do zdaj zbrane (natisnene in nenatisnene) narodne pesmi združiti v eno veliko zbirko. Kolikor morem zdaj sprevideti, bo obsegala zbirka nad 1000 drobno tiskanih strani. V enem letu upam biti gotov ž njo.

⁶⁵ J. Jereb, doma z Otaleža na Cerkljanskem, v šol. l. 1872—73 dijak 4. raz. goriške gimnazije, je bil med Baudouinovimi mladimi zapisovalci narečnega gradiva. Prim. Baudouinovo študijo *Der Dialekt von Cerknö*, *AslPh* 7 (1884), 388. — Š. ni nikoli napisal recenzije Baudouinove razprave o cerkljanskem narečju, dasi je povedal svojo načelno sodbo o njej v pismu F. Levcu z dne 2. aprila 1887 v odstavku, navedenem v naši opombi k Štrekljevemu dopisu št. 7.

⁶⁶ Baudouinova ocena je izšla še isto leto: *Morphologie des Görzer Mittelkarst-dialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, vom Dr. Karl Štreklj, *AslPh* 10 (1887), 603—615.

⁶⁷ Prim. LZ 1887, 450—456, 497—501, 565—571, 624—627; ocena je podpisana: Vatroslav Oblak.

⁶⁸ Gre za drugi del načrta, ki ga je Š. razvil v dopisu št. 5.

⁶⁹ L. 1886 je Knjižni odsek SM pooblastil Š., da prevzame rokopisno Vrazovo zbirko slovenskih narodnih pesmi, in Š. se je ogrel za projekt izdaje velike zbirke slov. nar. pesmi. V pismu, ki ga je 2. aprila 1887 pisal Levcu, se dotika vseh načrtov, ki so bili tedaj pred njim: »Ta mesec Vam mislim poslati malo oglasilo, v katerem mislim povabiti naše rodoljube, naj bi mi blagovolili doposlati in zbirati narodne pesmi. Jaz sem zdaj, ko imam Vrazovo zapuščeno v rokah, za trdno sklenil, zbrati in urediti vse do zdaj uže natisnene in nenatisnene ali zapisane slovenske narodne pesmi. Žalibog, da se zdaj ne morem sè vso silo lotiti dela, ker mi je prej pripraviti k tisku fonologijo kraškega narečja, katero podam dunajski akademiji, in morfolgijo crkljanskega narečja, katerega je sicer Baudouin v Archivu popisal, ali tako vihrávo, da se kar čudim. Ta stvar bo precej velika in meseca maja bom moral celo za nekaj dni v

Erjavčeva žena živi v Gorici, otroci pa se odgojujejo v Skofji Loki v samostanu. Zapustil je namreč dve deklici; da bi se nju vzgoja omogočila, zbrali so rodoljubi blizu 3000 goldinarjev v njuno podporo.

Ali bo Vaša zbirka narodne stvarine, ki ste jo nabrali po Goriškem, kmalu gotova? Profesor Jagić mi je pravil, da jo izdā st. peterburška akademija.⁷⁰

S prijaznim pozdravom in odličnim spoštovanjem,

ostanem udani Vam sluga
Dr. Karl Strekelj
Dobříš (Böhmen)

87¹

Na Dunaju, 20. febr. 1894.

Čestiti gospod profesor!

Danes sem zopet poprašal v naučnem ministerstvu po sekcijem načelniku Rittnerju.⁷² Povedalo se mi je, da mu je dopust podaljšan do konca februarja in da se povrne na Dunaj s pričetkom marca. 1. marca poprašam zopet, ali se je res vrnil ter Vam odpišem.

S prijaznim pozdravom in odličnim spoštovanjem,

Vaš udani sluga
Dr. K. Strekelj

97³

Na Dunaji, 7. marca 1894.

Čestiti gospod profesor!

Te dni sem zopet poprašal v naučnem ministerstvu, kedaj se vrne sekcijski načelnik Rittner. Povedalo se mi je, da mu je [dopust] vnovič podaljšan »na nedoločen čas«, ker je še bolehen, in da se gotovo ne vrne pred aprilom.

Z odličnim spoštovanjem

Vaš udani
Dr. K. Strekelj

Währing, Anastasius Grüng[asse] 22. II.

10

V Gradcu, dne 28. marca 1899.

Častiti gospod profesor!

Zahvaljujem Vas lepo za poslano odtiske »Svoeobraznaja eksperimental'naja rabota« in »Lechica II.«; ker nimam prvega dela poslednjega (»Lechica I.«) in tukaj tudi ni Kwartalnika Historycznego, prosim Vas, da bi mi poslali tudi »Lechica I.«⁷⁴ Ali ste prejeli vse snopiče mojih »Narodnih pesmi«?⁷⁵

Cirkno skočiti, da stvar bolj natanko preštudiram. Meseca julija bi začel podrobneje študirati narodne pesmi. Ali bodo črni gospodje pri »Matici slovenski« moj predlog sprejeli, ne vem. Kolikor morem zdaj vso stvar pregledati, bi se dala vsa zbirka natisniti na kakih 800 stranéh...« Prim. J. Glonar, Predgovor, Slovenske narodne pesmi, IV (V Ljubljani: Slovenska matica, 1908—1925), *17.

⁷⁰ Prim. op. k Baudouinovemu dopisu št. 11.

⁷¹ Dopisnica. Naslov: Sr. Wolg. / Herrn J. Baudouin de Courtenay, / k. k. Universitätsprofessor / Krakau / Ulica Radziwiłowska 15. II.

⁷² Dr. E. Rittner, načelnik oddelka v ministrstvu za kulturo in prosveto na Dunaju. Prim. op. k Baudouinovemu dopisu št. 12.

⁷³ Dopisnica. Naslov: Sr. Wolg. / Herrn J. Baudouin de Courtenay, / Universitätsprofessor / Krakau / Ulica Radziwiłowska 15. II.

⁷⁴ Tu omenjene Baudouinove publikacije so: odtis recenzije razprave A. Kamskega pod naslovom Svoeobraznaja eksperimental'naja rabota po antropofonike. Opyt obščasnjenja zvukovyx izmenenij reči izmeneniem raboty organov, A. Kamskogo, separat iz Izvestij ORJaS 3 (1898), 935—937; in odtisa Baudouinovega prevoda in komentarja člankov iz revije Kwartalnik Historyczny XII (Lwów, 1898): E. Kunik, Lechica. Pogľad krytyczny na dotychczasowe traktowanie kwestii lechickiej, I—II. Przelozył i uwagami własnymi opatrzył Baudouin de Courtenay.

⁷⁵ To so bili snopiči 1—4 prve knjige zbirke Slovenske narodne pesmi. Snopič št. 5 je izšel šele z letnico 1900.

Obžalujem, da Vam politični nasprotniki ne dajo delovati v Avstriji. Resnica — oči kolje. Vaš članek o Slovakih v »Slov. přehledu« je izboren in pač ne po godu Madjarom. Ali boste nadaljevali Vaše študije o kašubščini?⁷⁶

15. aprila se odkrije Oblaku nagrobni spomenik.⁷⁷

Z odličnim spoštovanjem Vaš udani

K. Štrekelj

Graz, Peinlichg[asse] 15.

11

V Gradcu, dne 24. junija 1902.

Castiti gospod profesor!

Na Vaše povabilo, da bi sodeloval pri »Bibliografii slavjanovedenija« bi Vam bil moral že zdavnaj odgovoriti; velika nervoznost vsled otepanja z mojimi rojaki mi je branila, storiti to in vstreci Vaši želji poprej. Sitnosti mi delajo ne samo zastran pravopisa, ampak tudi zavoljo »Narodnih pesmi« in človek bi rad vse vrgel v stran, ako bi mogel in — smel.⁷⁸

Ker ste podaljšali termin za dopošiljanje bibliografičnih listkov, sprejem rade volje Vaše povabilo gledé naznačenih publikacij. Oziral sem bom tudi na nekatere, ki jih niste navedli v Vašem spisku in jih tudi nimate v St. Peterburgu. V »Mir«-u pa po moji misli ni iskati snovi za Bibliografijo,⁷⁹ ker dandanes ne donša nič več, kar bi res spadalo vanjo. Tudi v prvem letniku ste marsikaj vteknilo vanjo, kar pač ni v nobeni zvezi s Slavjanovéděniem, n. pr. Lampe (str. 77),⁸⁰ Lasserre:⁸¹ koliko in kak »Material« je to? Tudi opomnje o družbi sv. Moh[orja], o knjigah družbe sv. Moh[orja] itd. pač ne obsegajo po moji misli nič omembe vrednega; če se ozremo na vsako kratko omembo kakega dela in celo takega, ki nima s slov[ansko] filologijo nič opraviti, kam pridemo? Dalje: Aškerčeve *pesmi* »Ko pade zavesa« (str. 79) vendar ne moremo vpostaviti med »izsledovanija ob otdel'nyx pisateljax«,⁸² kakor tudi ne pesmi prigodnic, zloženih v spomin temu ali drugemu pisatelju n. pr. Prešernu, Slomšeku (85).⁸³

⁷⁶ Ta odstavek navezuje na Baudouinov neohranjen dopis Štreklju, ki ga je treba postaviti med dopisa št. 15 (1894) in št. 14 (1899). — Baudouinov članek o Slovakih je Slováci a koruna sv. Štěpána. Slovanský Přehled, 1 (Praga, 1899), verjetno iz ene prvih števil, strani 2—9 ali 73—78. — Baudouinova študija o kašubščini, na katero meri Štrekljeva pripomba tukaj, je Kašubskij 'jazyk', kašubskij narod i 'kašubskij vopros', ZMNP 310 (1897), apr., 306—357.

⁷⁷ Spomenik V. Oblaku (1864—1896) je bil odkrit v Celju ob tretji obletnici njegove smrti, 15. apr. 1899. Postavili so ga, kot pravi napis na njem, »Svojemu prijatelju slovanski filologu v spomin«. Prim. M. Murko, Dr. Vatroslav Oblak, Ant. Knezova knjižnica, VI (uredil Fr. Levec) (V Ljubljani: Slovenska matica, 1899), 231—233 (s sliko).

⁷⁸ S člankom O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah (Slovenec, 1900, št. 114—298; 1901, št. 11—111) je Š. stopil v črkarsko pravdo, v kateri je strokovno-kritično branil in obranil stališče F. Levca v nekaj osnovnih vprašanih slov. knj. jezika ob začetku stoletja. Skupaj z Levcem je bil deležen napadov in žaljivih osebnih sumničenj in publicistično odgovarjanje nanje ga je močno izčrpavalo. Na drugi strani pa je z izdajo 6. snopiča SNP (1902) sprožil plaz očitkov moralistov, estetov, etnografskih romantikov v javnosti in javno polemiko o znanstveni vrednosti svoje zbirke narodnih pesmi. Prim. J. Šlebinger, Levec Franc, SBL 1932, 640—645; M. Kranjec, Štrekelj Karel, SBL 1971, 695—696; J. Glonar, Predgovor, SNP IV (1908—1923), *32—*40.

⁷⁹ Mir [od 1882]. Političen list za koroške Slovence. Izdajatelj in odgovorni urednik Andrej Einspieler. V Celovcu, Tisk. Družba sv. Mohora.

⁸⁰ [Citāt —] Lampe, F. Zgodbe svetega pisma, Slovincem priredil in razložil —. Zam.[etka]. Dom in svet XIII, 30.

⁸¹ [Citāt —] Lasserre, H. Nove lurške šmarnice. Francoski spisal —. Z dovoljenjem pisateljevih poslovenil Janez Godec. Ljubljana 1899. Rec.[enzija]. Skravec, Cvetje XVII, 6, 1898.

⁸² [Citāt —] Aškerc. Inemann, R. Ko pade zavesa (kot prolog govoril na glediški akademiji dne 17 februarja —) Ljubljanski zvon XX, 181—185.

⁸³ [Citāt —] Ljudmila, Prešernu, Dom in svet XIII, 705; Sardenko, S., Slomšeku, Dom in svet XIII, 711.

V mnogočem mi torej postopanje Vaše v I. letniku ni popolnoma jasno. — Ali bi ne kazalo, pri literaturi vzprejeti morda poseben oddelek, v katerem bi bilo povedano, kaj se je v dotičnem letu preložilo iz enega slovanskega jezika v drugi, ker mnogokrat izhajajo taki prevodi brez vsake »zametki« in recenzije? Tako bi se sčasoma sestavila statistika prevodov. — Opozarjam Vas, da ste na str. 85. Milanu Pajku pripisali dva životopisa, ki nista njegova; M. P. je Maks Pirnat.⁸⁴ Da ostane marsikaj skrito, je razumljivo; če ste omenili Levčev »Slovenski pravopis«, bi bili pač morali omeniti tudi Peruškovo brošuro »Bravec ali bravec?«, ki je naperjena zoper Levca.⁸⁵ Namesto Gabrščekovega »Ročnega kašipota« (Adressenbuch!!)⁸⁶ bi v etnografijo pač bolj spadal 5. snopič mojih »Narodnih pesmi«.

Zahvaljujem vas za »Zametki ob izmenjaemosti osnov sklonenija«. Žalibog nimam zdaj nič novega, da bi poslal v zameno.⁸⁷

Proseč Vas, da mi ne zamerite, ker sem toliko časa čakal z odgovorom in upajoč, da Vam do konca julija pošljem željene listke, ostajam z odličnim spoštovanjem in občudovanjem Vaše neutrudnosti

Vaš vedno udani
K. Strekelj
Graz, Peinlichg[asse] 15. II. 8

BAUDOUINOVI DOPISI STREKLJU

1

Kazanj, 30. XI
12 decembra 1880

Dragi gospod!

Prav me je veselilo, ko sem predvčeraj dobil Vaše pismece od 27. novembra. Dobro se Vas spominjam, in sem jako rad, da se pečate s filologijo. L. 1873, ko sva se sešla v Gorici, in ko ste mi predstavili dialektično tvarino, zapisano vestno in natančno, govoril sem mojim goriškim znancom, da Vi imate pravi talent za jezikoslovje. — Gotovo, lahko bi ste se trudili v tem predmetu tudi, če bi ste postali duhoven, ampak mislim, da tako je bolje: ste več neodvisen in nimate potrebe računati se nê s crkvijo, niti z njenimi predpostavljanimi. —

Včeraj poslal sem Vam nekoliko mojih knjig in brošur v polno lastnino; prosim, sprejmite je v spomin.⁸⁸ Zdad sam ne odobravam metode, ki sem se je držal v »Opytu fonetiki rez'janskix govorov« in v opisanji bohinjsko-posavskega dijalekta. Morala bi se ona metoda predrugačiti.⁸⁹ Morda v nekih mesecih ali pa pozneje izdam novo delo

⁸⁴ [Citāt —] Pajk, M., Dr. Janko Pajk, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, 1—25; Pajk, M., Spominu drja Janka Pajka. Ljubljanski zvon XX, 692—697.

⁸⁵ Bravec ali bravec? Jezikoslovna razprava. Napisal R. Perušek. Pridrejane so: Opombe k Levčevemu »Slovenskemu pravopisu«. V Ljubljani 1899.

⁸⁶ [Citāt —] Gabršček, A., Ročni kašipot po Goriškem, Trstu in Istri in Koledar za navadno leto 1900. Brezplačna priloga »Soči«. V Gorici 1900. — Zam[etka]. Ljubljanski zvon XX, 191.

⁸⁷ Separat Zametka ob izmenjaemosti osnov sklonenija, v osobnosti že o ix skraščeni v pol'zu okončanih, Russkij filologičeskij vestnik 1902, 234—248.

⁸⁸ Verjetno so bile to publikacije, za katere je Š. prošil v dopisu št. 1, vendar prav gotovo tudi odtisi drugih Baudouinovih objav, kot jih je plodoviti avtor rad pošiljal svojim dopisnikom.

⁸⁹ Vsekakor gre pri tem Baudouinovem kritičnem gledanju na dialektološko metodo svojih prvih študij za misel, ki jo je sam zapisal že v uvodu v svoj Opyt fonetiki rez'janskix govorov (1875): »Pri tom že metod, ktorogo ja priderživalsja, zapisyvaja dialektičskie materialy, ne zasluživaet vovse odobrenija. Naxodjas' pod vlijaniem kakoj-to lixoradočnoj žadnosti, ja staralsja prežde vsego zapisat' po vozmožnosti bolee, ne priminaja v soobraženie togo razumnogo pravila, čto dlja nauki vseгда želatel'nee i poleznee daže nebol'soe količestvo soveršenko vernyx i nesomnennyx faktov i osnovannyx na nix vyvodov, neželi gromadnaja kuča naskoro zamečennyx javlenij i obuslovlennyx imi predpoloženi inogda ves'ma problematičeskogo svojstva« (III—IV).

o slovenskih dijalektih, kjer najdete (po mojem mnenju) pravo metodo.⁹⁰ — Razun tega, če boste imeli kako sumljivost, prosim Vas, obrnite se k meni, in jaz Vam vselej natančno odgovorim. —

Ali ne veste, kje se zdaj obrača Davorin Hostnik?⁹¹

⁹⁰ Verjetno naj bi bila to razprava Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim), objavljena v AslPh 1884—1885, ki jo je moral pripravljati v tem času. Če je to res, potem bi sprememba metode, o kateri govori tukaj, obstajala tudi v premiku od zgodovinsko-etimološkega opisovanja jezikovnih dejstev k sinhrono neodvisni in samostojni obravnavi jezikovnih pojavov nekega govora, kot jo do neke mere kaže obravnava cerkljanskega gradiva. —

⁹¹ Z D. Hostnikom (1853—?) je imel B. pisemski stik od 1874 do 1878. O tem govori korespondenca v Baudouinovi zapuščini v Arhivih Sovjetske akademije v Leningradu (oznaka: Arxiv. fond 102. Opis' 2, No. 326), kjer je ohranjenih pet Hostnikovih dopisov Baudouinu, datiranih: Ljubljana, 27. 5. 1874; Ljubljana, 20. 4. 1877; Smartno pri Litiji, 20. 9. 1877; Dunaj, 25. 10. 1877; in Dunaj, 14. 9. 1878. B. je zgubil stik s Hostnikom, ko je ta leta 1880 odšel v Rusijo. Prim. opombo k Štrekljevemu pismu št. 2. — Hostnikova pisma Baudouinu dajejo v mnogočem sveže in svojske poglede na slovenske ustvarjalce tistega časa. Zlasti je zanimiv dopis z Dunaja 25. oktobra 1877. To doslej še neobjavljeno pismo se glasi:

Visokoblagородni gospod!

Ne jemljite mi v zlo, da se Vam za Vašo iz Varšave mi poslano fotografijo tekar danes zahvaljujem. Namenil sem se bil, da Vam bodem z Dunaja pisal, a prišedši sem, imel sem do zadnjega časa toliko posla, da Vam nissem mogel pisati.

G. Jurčiču sem pisal, naj bi mi poslal oni »naputak«. Znete, gospod profesor, da je ta mož čuden človek — bolj ostre kritike ne rečem o njem. Znal sem za jsto, da mi ne bode prošnje izpolnil, kakor mi one za svobodno vožnjo do Dunaja nij; kot redaktor dobode on namreč lahko proste karte — pa kaj se zmeni on za koga drugega! Francoskih manijer od njega itak ne smemo zahtevati. Jaz sem bil uže štiri leta zvest sodelovalec njegovega lista. Zdaj se ve da ne pišem več za »Narod«, dok bode v redakciji sedel ta surovi misantrop. —

Na Dunaji sem se osobno seznanil tudi z gosp. prof. Stritarjem (Boris Mirán), imenno sva bila uže prej znana. Vi ga morebiti tudi osobno poznate; potem boste znali, da je g. Stritar, naš prvi sedanji pesnik in pisatelj, v francosko prevedeni Slovenec, kar se njegovega občevanja z ljudmi tiče. Tožil mi je tudi, kako ga je Jurčič v zadrego spravil. Pisal je namreč J. za Stritarjev »Zvon« roman »Lepa Vida«; ko je bilo jedva polovico romana natisnenega, ga je J. kar na naglo pretrgal in noče o Stritarju nič več vedeti. Tak je naš pisatelj Jurčič! Sloveči nemški pesnik Penn, ki tukaj živi in »Dichterhalle« izdaja, v katerej izvrstno prevaja slovenske, posebno Preširnovе pesmi, prosil je J. za dovoljenje, da bi smel njegov roman »Deseti brat« v nemško prevesti — a J. mu niti odgovoril nij, prav à la française!

Toliko v karakteristiko Jurčiča, da ga boste kot človeka bolj poznali. Klebetati moje vrste ne majo cilja, pa saj to sami umejete. Tudi kot pisatelj J. v geometrične progresiji hira, kakor je kot človek od dné do dné neznosnejši. Njegove po »šnops« in tobaku smrdeče osebe jemljó njegovim romanom mnogo estetične vrednosti; značajji so vedno eni isti. Jstina je, da nam je zadnji čas, t. j. pred dvema leti dal tragedijo »Tugomer«, a ta je nad polovico — Levstikova, premda nosi J. firmo!

Tudi pri »Narodu« ne sodeluje zdaj nikdo drugi, kakor k večjemu še kak kmetski učitelj ali kak pop, ali kak izgubljen dijak — vse Jurčičeva krivda, ker vsakega olikanega človeka odganja sè svojo grobstvo in brezobzirnostjo. Le nekaterim »diis minorum gentium«, ki ga osobno ne poznajo, še imponira njegov pisateljski nimbus.

Jaz studiram tukaj na univerzi novo filologijo in poslušam slovečega romanista Mussafia, katerega so bili na univerzo v Bonn klicali, ko je znani prof. Dietz umrl. Italijansko literaturo (XV i XVI veka) prepodava v italijanskem jeziku, historično franc. gramatiko v nemškem, katero pa jako slabo prononcira.

»Soča« ima čisto novo uredništvo in je veliko boljša od prej; urednik (gérant responsable) je neki g. Fabijani.

Jagić v Petrogradu namerava izdajati na stroške Akademije nauk komparativni slovar slovanskih jezikov. Mene je povabil za sodelavca za jezik slovenski in njegove dijalekte.⁹² Ne vem, ali se uresniči tisti namen.⁹³

Prosim Vas, naznanite mi, ali ste dobili poslane Vam moje knjige. Mej njimi je tudi ena brošura Kruševskega.⁹⁴

V eni iz Kraških okolici (v Barki in drugih bližnjih vaseh) bil sem v l. 1877, ko je tam bil učitelj Blaže Pernišek, in sem tam zapisal nekoliko, čeravno jako malo, narodnega blaga. Dobro bi bilo, da se resnobno primete tistega dela. Storite s tim vedi veliko korist.

Poglavitno pri tem je, da zapišete vse, kakor slišete, zaznamenajte vsake, če-tudi jako majhne posebnosti. Tako mej drugim zelo važna stvar je akcent. Za vsaki posebni glas (laut), ki ga uslišite, morate si ustanoviti posebno črko (litero). Zraven tega dobro je karakterizirati sploh izreko danega dijalekta.

Ali poznate razprave Valjavca o slovenskem akcentu (v »Radu jugoslavenske akademije...«)?⁹⁵

Pričakujè od Vas odgovora, ostajam vselej

Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

Nadejam se, da se orlo dobro počutite in se veselim, da bodem v nekaj mesecih imel čast govoriti z Vami »face en face«.

Sprejmite izraz osobitega poštovanja in vdanosti od Vašega — D. Hostnika, stud. phil., III. Obere Viaductgasse No. 28, ebenerdig 1. Thüre, Wien. — Na Dunaji 25. okt. 1877.

⁹² V. Jagić je res 18. decembra 1880 predložil ORJAŠ Proekt ob izdaniu sravnitel'nogo slovarja slavjanskix jazykov in o tem načrtu poročal B. v pismu, datiranem 16. (28). novembra 1880. Prosil je B., naj pri slovarju prevzame odgovornost za slovensko gradivo. Med sodelavci omenja A. Brücknerja, A. Leskienu, J. Gebauerja, M. Drinova in Ja. K. Grotu, in dodaja: »Miklošič odobrava moju misao«, kar se nanaša na Miklošičevo reakcijo na sporočilo svojemu učitelju na Dunaju o načrtu za slovar. Miklošič je 8. nov. komentiral ta načrt v pismu Jagiću: »Ein etym. Wörterbuch der slav. Sprachen ist allerdings ein dringendes Bedürfniss und es wäre sehr zu wünschen, wenn sie ein solches in Angriff nähmen. Ich würde gerne, so weit möglich, Ihnen dabei nützlich sein. Ich habe selbst eine solche Arbeit in Angriff genommen. allein in sehr kleinem Massstabe: meine Arbeit könnte als Vorläufer der Ihrigen gelten.« Glej Miklošičevo pismo Jagiću št. 48 v Materialien zur Geschichte der slavischen Philologie, 10, Miklosich's Briefe an den Herausgeber dieser Zeitschrift, AslPh 14 (1892), 453. — O tem načrtu podrobno govori še eno Jagićevo pismo Baudouinu, datirano 23. 12. 1880 (4. 1. 1881). Prim. Pis'ma I. V. Jagića k russkim učenyum 1865—1886, Pod redakcij akad. V. V. Vinogradova i G. P. Bloka (Moskva—Leningrad, 1963), 202—203, 205—206. — Vendar do uresničitve Jagićevega projekta ni prišlo. Verjetno ga je J. sam umaknil, ker ni hotel tekmovali s svojim učiteljem, ki je v istem času delal na podobnem slovarju. Kot je znano, je že leta 1886 izšel Miklošičev Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen (Wien 1886).

⁹³ To Baudouinovo sporočilo je iz tega pisma našlo pot v Ljubljanski zvon. Novica v prvi številki nove revije pod naslovom Slovenski glasnik (LZ 1, 1881, str. 64) sloni na Štrekljevem dopisu Levcu z Dunaja, kjer S. sporoča: »Prof. Jagić v S. Peterburgu namerava izdajati na stroške Akademije nauk komparativni slovar slovanskih jezikov. Za sodelavca pri slovenskem jeziku in njegovih narečjih je povabil g. J. Baudouina de Courtenay. — Kakor slišim izdeluje tudi Miklosich enako delo«. Levec objavlja to novico in podčrtuje: »Znano je, da tudi profesor Miklošič izdeluje jednako delo, ki bode ogromnega pomena za vse slovanstvo«. Prim. F. Bernik, Pisma Frana Levca, II (Ljubljana 1971), 171.

⁹⁴ Verjetno je to bila brošura Nikolaja Kruševskega Vosem' gimnov Rig-Vedy, ki jo je B. ocenil v reviji Russkij filologičeskij vestnik 2 (1870), 270—271.

⁹⁵ Do konca 1880 je izšlo šest nadaljevanj Valjavčeve študije Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku v zbornikih Rad JAZU (Zagreb), v knjigah 43 (1878), 1—91; 44 (1878), 1—84; 45 (1878), 50—127; 46 (1878), 1—77; 47 (1879), 1—92; 48 (1879), 130—169.

Častiti gospod!

Zmerom sem hotel Vam odgovoriti na Vaše cenjeno pismo od 3. jan. t. l., a mnogovrstno število raznih opravkov mi še le sedaj dopusti to storiti. — Oprostite tedaj.

Morda se mi posreči dobiti odpust (komandirovko) za celo leto, in takrat večinoma hočem se baviti v slovenskih deželah, da dovršim vsaj majhni del tega, kar sem davno začel. Takrat se tudi bova lahko videla.⁹⁷ —

Da bo Miklosich hotel sestavljati primerjajoči slovar slovenskih jezikov, nijsem nič slišal. Jagič mi je pisal zavoljo slovarja, ki ga sam hoče izdajati, in Miklosich ga je le spodbujal za delo in nij omenil, da sam se pripravlja za nekaj takega.⁹⁸ — Le ve da preje, ko se lotimo posla za slovenski del primerjajočega slovarja, da bi morali počakati, dokler ne pride na svetlo slovar Kreka, Levca, Pleteršnika in Voduška.⁹⁹

Če Valjavec trdi, da slovenščina ima kratke naglašene samo v zadnjih slovkah in v jednoslovcanih rečih, mislim, da zmešava dve baži kratkosti, namreč: 1) popolnoma kratko, odrezano (abgeschnitten), ki se ne more zdaljšati, — in tista je, katero on priznava, — 2) pa, indiferentno, to je kratko, ki se more zdaljšati, — tako kratkost imam v nenaglašeni slovkah in posebno v naglašeni kratkih v sredini besed (im inlaute), — Miklosich se moti, trdeč, da slovenščina ima samo »gerade längen«.

Spisov g. Škrabca popolnoma ne poznam;¹⁰⁰ in zatorej bil bi Vam jako hvaležen, če mi je priskrbite in pošljete kakor mogoče hitreje. Kakor hitro poizvem, kolikor ste plačali, Vam takoj denar povrnem. Prosim Vas tedaj, da mi pošljete g. Škrabca: 1) O naglaševanju velevnega naklona, 2) O besedah z dvema povdarjenima zlogoma, 3. nekoliko o hijatu; 4. o naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih.¹⁰¹ — List »Cvetje z vrto sv. Frančiška« mi nij popolnoma znan. Kdo je Škrabec? Ali tudi frančiškan? Prosim Vas tudi za program novomeške gimnazije l. 1870, kjer je Škrabčev »O glasu in naglasu knjižnega jezika naše slovenščine«. Pošljite mi vse to v rekomandiranem knjižnem zavitu.

Kar zadeva poznamenovanje naglasa, je zelo težka stvar. Jaz se ne odločujem še nič reči v tisti zadevi.¹⁰²

Svoj odpust, če mi ga dovolijo, hočem porabiti mej drugim za izdajo nabranega po meni in po družih narodnega blaga. —

⁹⁶ Pismo brez ovoja, pisemski papir z zaglavjem: Institution Ethnographique, Le délégué-correspondant à Kazań.

⁹⁷ Za leto 1881 ni nobenega dokaza, da bi se bil B. mudil v slovenskih deželah.

⁹⁸ Prim. komentar k Baudouinovemu dopisu št. 1.

⁹⁹ Prim. komentar k Štrekljevemu dopisu št. 2.

¹⁰⁰ B. hoče reči — »sploh ne poznam«, kar ni čudno, saj je prva Škrabčeva razprava O glasu in naglasu (1870) ostala dokaj neopažena, a Cvetje je začelo izhajati šele 1880. Prim. komentar k Štrekljevemu dopisu št. 2. Do prvih osebnih stikov med B. in Škrabcem je prišlo šele julija 1882. Prim. R. L. Lenček, From the Correspondence between Škrabec and Baudouin, *Slovene Studies*, 5 (New York, 1983), 165–188.

¹⁰¹ To so po vrsti naslednji Škrabčevi članki pod skupnim naslovom Opazke, literarne, jezikoslovne in druge: 4. O naglaševanju velevnega naklona v naši slovenščini, *Cvetje*, 1 (1880), 2:2–4, 3:2–4, 4:2–4 [Označene strani se nanašajo na platnice, to je: Cvetje, leto 1, 1880, številka 2, platnice 2–4]; 6. O besedah z dvema povdarjenima zlogoma, 5:3–4, 6:2–4; 8. Nekoliko o hijatu v naši poeziji, 7:3–4, 8:2–4; 10. O naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine, 9:2–4, 10:2–4, 11:2–4, 12:2–4.

¹⁰² Prim. kaj je B. pisal še l. 1904 v uvodu v izdajo svojih terskih besedil: »Ščitaju dolgom zametit', čto v etoj oblasti, v oblasti različnija dlitel'nosti i akcentovki sonantov, primenennoe mnouju oboznačenie daleko ne sootvetstvuet deistvitel'nosti i javljaetsja sledstviem smešenija ponjatij: ponjatie dlitel'nosti ne dostatočno otodeleno ot ponjatija akcenta, v oblasti že akcenta ponjatie odnositel'noj sily proiznošenija smešano s ponjatiem intonacii... Xuže to, čto moe oboznačenie etix tonkostej proiznošenija niže srednego urovnja. Ja daže s pomošč'ju imevsixsja v moem raspordženi naličnyx sredstv očen' často ne mog s točnost'ju oboznačit' to, čto sledovalo by oboznačit'. Ja zapisyval sliškom mnogo dlja togo, čto by vpolne točnym.« Prim. Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii, II. Obrazcy jazyka na govoraх Terskix Slavjan v severnovostočnoj Italii (S. Peterburg, 1904), XVI–XVII.

Tisti rokopis, ki ga je posnel g. Sedej pri g. Podreki na Beneškem, prepisal sem tudi jaz in sem ga hotel izdati. Dobro bi bilo, da se preje sporazumiva z g. Sedejem.¹⁰³ Ali sem Vas poslal razprave Klodičevo in Valente-jevo?

Srčna hvala za vse novice, ki ste mi je priobčili v Vašem zadnjem pismu. So me jako zanimale. Če bom letos mej Slovenci, bom se ravnal deloma tudi po tem, kar sem od Vas poizvedel.

Prosim Vas, naznanite mi, koliko košta na Dunaji Miklosičeva »Vergleichende Grammatik« (vsak tom posebej),¹⁰⁴ se ve da kakor mogoče najboljši kup.

Ostajam vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay

Moj naslov je:

1) (če pišete pred (15) 27 junija:) *Kazań* (kakor navadno) *Kazanь*

2) potle pa: *Russisch Polen — Warschau*

Prof. J. Baudouin de Courtenay

Ul. Tamka No. 8, m. 5

Warszawa

3105

Krakov, 30. julija 1882

Dragi gospod! Včeraj dobil sem tukaj poslano zvezke »Cvetja« za ktere se Vam prav lepo zahvalim. Na zavitku je bil sicer Vaš novi naslov; toda sem ga izgubil in ne vem, kje zdaj bivate. Zatorej pišem na Dunaj, meneč, da Vam odtod pismo pošljejo. Prosim, naznanite mi, kjer zdaj ste. — Iz »Cvetja« manjka »2. (drugi) zvezek« l. 1882 (februar), gotovo niste ga imeli pripravljenega. — Naznanite mi, koliko sem Vam za vse dolžan. —

Ostajam vselej Vam udan

J. Baudouin de Courtenay

Kraków (Krakau)

poste restante.

4

Radom, 30. avgusta 1882

Castiti gospod!

Kratko odgovorjam na Vaše cenjeno pismo od 17. avgusta t. l.

Jako me veseli, da študirate letos Kraško narečje. Nij dvomiti, da, kakor rojen Slovenec in talentiran filolog, storite to mnogo bolje, nego bi mogel to storiti nek drugi, n. pr. jaz. Sicer jaz sem začel pripravljati razpravo o dijalektu Barki in Misleč na

¹⁰³ Gre za t. i. beneškoslovenski Čedadski (Černjejski) rokopis, seznam ustanovnih maš bratovščine Sv. Marije v Černjeji pri Centi (it. Cergneu, Tarcento), datiran 1497—1507, pisan v italijanščini in lokalnem slovenskem narečju, mešanem s čakavščino pisca, notarja Johanna z otoka Krka. Po V. Oblaku je bil rokopis last »des verstorbenen Advocaten Podreca in Udine« (AslPh 1892), kar je leta 1892 mogel biti le dr. Giovanni Battista Podrecca (1799—1878), oče dr. Carla Podrecca (1839 do 1916), oba odvetnika v Čedadu, kjer je oče živel v sinovi družini vse do 1876. — B. v pismu Streklju pravi, da je imel rokopis prepisan, in zdi se (dasi to ni naravnost povedano), da ga je tudi on prepisal pri Petru Podreki (1822—1889), kaplanu v Roncu v Beneški Sloveniji, sorodniku dr. Carla Podrecca, ki ju je oba obiskoval na svojih potovanjih v Reziyo. — Vendar je rokopis prvi izdal V. Oblak: »Das älteste datierte slovenische Sprachdenkmal.« AslPh, 14 (1892), 192—235; in šele za njim Baudouin: Latinsko-italjansko-slavjanskij pominal'nik XV-go i XVI-go stoletija sostavlenyj v oblasti terskix Slavjan (Petersburg, 1906). — Za podatke o Sedeju glej opombe k Strekljevemu dopisu št. 3. Prim. tudi F. Bernik, 1967—73, III (1975), 226—227.

¹⁰⁴ F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen (Wien): 1. Lautlehre, 1879; 2. Stammbildungslehre, 1875; 3. Wortbildungslehre, 1876; 4. Syntax, 1868 do 1874.

¹⁰⁵ Dopisnica. Naslov: Herrn Karl Streklj, / stud. phil. / Wien Universität /. Poštni pečat: Krakau-Bahnhof — Kraków-Dworzec (datum nečitljiv).

Krasu,¹⁰⁶ toda občutim veliko negotovost in pomanjkanje dat gledé raznih podrobnosti. Vaša razprava mi bo zelo po godu. —

Za »Archiv für slavische Philologie« pripravil sem dosti dolgo razpravo o Cirkljan-skem dijalektu¹⁰⁷ na podlagi tvarine, sebrane po g. Sedeju in drugih, ali nisem ž njo nič zadovoljen. — Stran slovenskega naglasa sem tudi jaz v nedoločnosti; tista je jako težka stvar.¹⁰⁸

Zalibože sem zdaj popolnoma neveden (unwissend) v zadevah novejših filologičnih in lingvističnih (del) razprav Slovencev, in zatorej sem Vam jako hvaležen za vsako bibliografsko novico tiste baže. Ker pa imam namen v bližnji bodočnosti popisovati pojedine dijalekte slovenske, bom se moral seznaniti se vsemi specialnimi razpravami o podobnih stvareh. Takrat bom potreboval tudi Vašega nasveta.

Za obljubo doposlati mi Šumanovo »Slovensko slovnico«, kakor tudi drugo štev. »Cvetja«, sem Vam zelo hvaležen.¹⁰⁹

Ali je g. Gregorčič tisti sloveči pesnik X., o katerem je bil članek nekega slovenskega pisatelja v »Kroatische Revue«?¹¹⁰ Jako bi ste mi ustregli, doposlav mi tudi že izdani zvezek »Poezije« Gregorčiča, seveda *ne zastoj*. Kar Vam bom dolžan, Vam precej odpošljem. Bivaje l. 1872 in 1873 v Gorici, imel sem priložnost seznaniti se z g. Gregorčičem.

O narečjih Beneških Slovanov bom morda ob kratkem (t. j. v enem ali dveh letih) nekaj bolj obširnega objavil.¹¹¹

G. Levcu zahvalite se za spomin in izročite mu tudi moj srčni pozdrav.

S posebnim spoštovanjem ostajam

vselej Vam udani!

J. Baudouin de Courtenay

Moj naslov je: 1) do 15 septembra: Rusko *Poljsko* — Prof. J. Baudouin de Courtenay — I. A. Boduën de Kurtenè — *Warszawa* — ul. Tamka, No. 8, m. 3, 2) potle pa: Rusko-*Kazań* — Prof. J. Baudouin de Courtenay — Prof. I. A. Boduën-de Kurtenè — g. g. *Kazan* v.

5112

Kazan, 24. novemb. 1882

Dragi gospod Štreklj!

Vaše pismice od 19. oktobra mi je došlo v roke skorej pred enim mesecem, 27. oktobra;¹¹² a obljubljenih v njem knjig (Gregorčičeve pesmi, 1. zvezek njegove brošure

¹⁰⁶ Barka in Misleče, vasi v občini Sežana na Krasu. Gre za gradivo, ki ga je B. zapisoval 1877 na Krasu in je ohranjeno v Arhivu AZ ZSSR v Leningradu: »Fond 102, Opis' 1, No. 4. Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii, sobrannye I. A. Boduënom de Kurtenè, VI«. N. I. Tolstoj ga označuje: »Govor Barki v Kraskix gorax okolo krainskoj i istrijskoj granicy — listy 36—39 zapis' Boduëna v 1877 g. — svjazannye teksty.« Prim. N. I. Tolstoj, O rabotax J. A. Boduëna de Kurtenè po slovenskomu jazyku, J. A. Boduën de Kurtenè (k 30-letiju so dnja smerti) (Moskva: AN SSSR, Institut slavjanovedenija, 1960), 79.

¹⁰⁷ Der Dialekt von Cirkno; Sprachproben ...

¹⁰⁸ Prim. komentar k Baudouinovem dopisu št. 2.

¹⁰⁹ Prim. komentar k Štrekljevemu dopisu št. 4.

¹¹⁰ Gre za članek Franjka Selaka: Der slovenische Lyriker X und seine Vorgänger. Kroatische Revue, 1 (Zagreb 1882), 8—22. Prim. tudi L. A. Lisac, Selak Franjo, SBL III (1951), 278—279. — Gregorčič je v tisku podpisoval svoje pesmi z »X.«, šifro, ki jo v pismu Levcu 30. 10. 1880 razlaga kot rimsko številko 10 za »desetega brata«. — »starega desetnika X«. Prim. S. Gregorčič, Zbrano delo III (ur. Francè Koblar) (Ljubljana 1951), 303, 304.

¹¹¹ Baudouinova bibliografija za več kot deset let nima nobenega obširnejšega dela o govoru Beneških Slovencev.

¹¹² Dopisnica. Naslov: *Avstrija — Vëna* / Herrn Karl *Štrekelj* / kand. philos. / in *Wien* / Universität. Poštni pečati: *Kazan'* (datum nečitljiv) / Počtovyj vagon No. 5; 22. noja[bra] 1882.

¹¹³ Tega dopisa ni v zbirki Štrekljevih pism v Baudouinovi zapuščini v Leningradu. V njem S. sporoča, da je poslal Baudouinu: S. Gregorčiča Poezije (Ljubljana 1882); S. Gregorčiča V obrambo, V odgovor »Slovencu« (Ljubljana 1882); in tri številke Cvetja (8, 9 in 10) letnika 1882. Prim. Baudouinov dopis št. 6.

»V obrambo« in 3 liste »Cvetja«) dozdej nijsem videl. Kaj to pomenja? Gotovo so se tiste knjige izgubile na počti, ali pa [jih] je zgrabila sloveča ruska cenzura. Če ste poslali omenjene knjige rekomandirano, reklamirajte, da se vsaj poizve, kaj da se [je] ž njimi zgodilo.

Vselej Vam udani

Prof. J. Baudouin de Courtenay
(I. Boduèn de Kurtenè)
g. g. Kazan

6¹¹⁴

Kazan, 14/26. XII. 82

Dragi gospod!

Se le danes dobil sem poslano po Vas:

- 1) Poezije Gregorčiča,
- 2) V obrambo " " "
- 3) 3 liste (8, 9, 10) »Cvetja z vertov sv. Frančiška«.

Slavna ruska cenzura jih je tako dolgo držala. Je tista prav lepa institucija. — Srčna Vam hvala za pošiljatev. — 2-go števec »Cvetja« še pričakujem. Rad bi jo imel, ker drugače letnik 1882 ostane nepolni. More biti, da v kratkem preselim se v Dorpat.¹¹⁵

Ves Vaš

J. Baudouin de Courtenay
(I. A. Boduèn de Kurtenè)

7

Dorpat, 12/24 novembra 1883

Čestiti gospod!

Jako bil bi Vam hvaležen, če bi ste blagovolili odgovoriti mi na sledeča vprašanja:

- 1) Kako se po Vašem mnenju izgovarjajo slovenski *supini*: plest, nest, grebst, tepst, peč, pet (пѣтъ), mrêt, bit (битъ), dignot (-nit), štêt, gorêt, hvalit, dêlat, pisat, brat, sêjat, kupovat?

Ali se tisti *supini* popolnoma strinjajo, glede akcenta in deljave samoglasnikov, z *okrajšenimi* infinitivi (na -t) omenjenih glagoljev (verborum), ali pa je mej njimi majhni razloček?

- 2) Kako se izrekata velevnika (imperativa) sijaj in pišimo:
sijāj (sijěj) ali pa sijáj,
pišimo ali pa pišimo.

Za hitri odgovor Vam bom zelo hvaležen.

Vselej vam udani
J. Baudouin de Courtenay

Moj naslov je:

Dorpat
(Russland).

8¹¹⁶

Dorpat, 1. septembra 1884.

Častiti gospod!

Po Vaši dobroti dobil sem ob svojem času tri letnike »Cvetja z vertov sv. Frančiška« (1880, 81, 82).¹¹⁷ Za me je se ve da veliko važnejše to, kar je pisal g. Skrabec

¹¹⁴ Dopisnica. Naslov: *Avstrija — Věna* / Herrn Karl *Strekelj*, / stud. phil. / in *Wien* / Universität. Poštni pečat: Kazan' 15 dek. 1822 / Počtovyj vagon No. 8, 15. dek. 1882.

¹¹⁵ B. je sprejel mesto na novo ustanovljene stolice primerjalne slovanske slovnice na univerzi v Dorpatu (današnji Tartu) leta 1883 in je tu ostal deset let.

¹¹⁶ Dopisnica. Naslov: *Avstrija — Věna* / Herrn Karl *Strekelj*, / kandid. philol. / in *Wien* / Universität. / Ot prof. I. Boduèna de Kurtenè /. Poštni pečat: Derpt 21. avg. 1884.

¹¹⁷ Prim *Streklejeve* dopise št. 2, 3, 4, in *Baudouinov* dopis št. 3.

na obložki (Umschlag), nego to, kar obsega tekst Cvetja. Vse tiste obložke imam. Samo primanjka mi obložka (Umschlag) 3-ga zvezka 1882 l. Ali je mogoče jo dobiti? Če ne, naznanite mi vsaj, ako Vam je mogoče, kaj je natisnjeno na oni obložki 3-ga zvezka 1882 l. Morda nij nič posebnega. Takrat nij potreba obložke.¹¹⁸ — Kaj to pomenja, da tako davno nijsem dobil od Vas nobene novice. Pišite vendar. Zdaj pa celó ne vem, kam bom Vam adresiral. Vse glih pa upam, da dobite to moje pisanje. Ves Vaš

J. Baudouin de Courtenay

Dorpat (Russland)

9

Dorpat, 15/27. I. 68

Častiti gospod!

Oprostite velikosrčno, da le v 2½ mesecih odgovarjam na cenjeno pismo od 12. novembra. Greva me moja zamuda tem več, da, kakor mi pišete, namenjali ste se meseca januarja peljati na Dunaj, tako da leto (tisto) moje pismo ne bo Vas že gotovo našlo na Češkem. V svoje opravičenje morem samo to reči, da sem bil dvakrat bolen, in da me sploh tisne kakošnaš apatija in lenoba. — menda nasledki boleznij (>febris rheumatica< in potle >febris malaria<). O prazdnikih zgubil sem veliko časa, akoravno računil sem, da namreč o prazdnikih veliko dela bom opravil. — navadna sicer historija.—

Zdaj je vsem učenjakom naše stroke težak pot, ako nimajo posebne protekcije. Za to i Vam tako težko gre.

Čestitam Vam, da ste že opravili doktorat. Ako se boste habilitovali na Dunaji, bo jako dobro i za Vas osebno, i za izvoljeno od Vas znanstvo. — Čestitam Vam tudi, da se bo vaša razprava natisnila v spisih dunajske akademije. To je najboljša rekomendacija.¹¹⁹

Jaz zdaj narejam mej drugimi tudi podrobno kazalo (Register) k vsem svojim dijalektologičnim tvarinam, nabranim po Slovenskem in drugod.¹²⁰ Sam se čudim, kako veliko hrani se pri meni dozda v rokopismo in dvomim, ali se mi posreči vse to natisniti in porabiti za znanstvo, — posebno ako srečam na vsakem koraku mnogo nepričakovanih ovir, večinoma ovir čisto subjektivnih, ležečih v moji nesistematični in raztrošeni naravi.

O tem, da Jagić gre na Dunaj, govori se tudi v Petrogradu; ali dozda je to le govorica brez faktičnega temelja.¹²¹

Iz poljskih slovarjev Vam morem priporočiti >Słownik języka polskiego... wypracowany przez Aleksandra Zdanowicza...¹²² wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda (2 części). Wilno. 1861 — Je le poljsko-poljski, zatorej ne vem, ali Vam bo po godu... Mislim tudi, da ga je težko dobiti po navadnem potu. Jaz sem ga sicer pridobil slučajno za 3 rublja, toda to je bil le srečni slučaj. Sicer stane, kakor

¹¹⁸ Tretja številka tretjega letnika Cvetja (1882), za katero prosi B., na platnicah prinaša nadaljevanje Opazk (Opazke III, 2. Popravki in dostavki). V članku Škrabec govori o razvoju in refleksih občeslovanskih Ъ/Ѣ in Ъ/Ѣ в slovenskih narečjih. — Da bi Baudouinovi prošnji ustregel, je S. 14. 11. 1884 zaprosil Levca: >Ali bi mi mogli poslati 3. štev. III. letnika 'Cvetja z vrto v. Franč.', samo da prepisem platnice za Baudouina de Courtenay, kateremu se je ta št. izgubila! Potem Vam jo koj vrnem.< — Levca mu jo je poslal iz Ljubljane že 28. 11. 1884. Prim. F. Bernik, 1967—75, II: 41 in 201.

¹¹⁹ Prim. komentar k Štrekljevemu dopisu št. 5.

¹²⁰ Gre za Register njegovega rokopisnega gradiva, ki ga je pripravljaval kot prilogo prošnji za izdajo in natis besedil, zapisanih v Reziji, v Istoriko-filologičeskem Otdeleniju Imperatorske Akademije nauk. Prošnja, naslovljena sekretarju K. S. Veselovskemu je datirana 28. 4. (11. 5.) 1886. O tej prošnji B. govori v predgovoru k Materialien zur Südslavischen Dialektologie und Ethnographie, I, Resianische Texte, gesammelt in den JJ. 1872, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt von J. Baudouin de Courtenay (St. Petersburg, 1895), I-XX.

¹²¹ Prim. komentar k Štrekljevemu dopisu št. 5.

¹²² A. Zdanowicz; M. Bohusz-Szyszkó; J. Filipowicz; B. Trentowski, Słownik języka polskiego, obejmujący oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z obcych języków, polskiemu przyswojonych, 2 vols. Wilno: Nakładem M. Orgelbranda, 1856—61.

mislim, kakih 10—12 rubljev. — Linde seveda je predrag in prevelik. Dosti dobri je poljsko-francuski slovar:¹²³ *Słownik polsko-francuski*. Dictionnaire polonais-français. Berlin. Księgarnia B. Behr. (Pravzaprav je njegov pisatelj *Ropelowski*. — Plagijat iz njega je: *Dokładny słownik francusko-polski i polsko-francuski*, przez J. Janusza. Lwów. 1854.¹²⁴ (Najdete oba slovarja nazvana v moji »Podrobnaja programma lekcij w 1877—78 uć. g. Kazanь, 1881«, pg. 287.¹²⁵ — Mislim, da sem Vam poslal tisto »programo«.) —

Slovar poljsko-nemški *Booch-Arkossy* velja malo; ali, kolikor mi je znano, nij dozdaj boljše.¹²⁶

Voščim Vam vsako srečo in ostajam

vselej Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

10¹²⁷

Dorpat, 11/29. VI. 87.

Dragi gospod doktor!

Oprostite, da tako kesno odgovarjam na Vašo cenjeno pismo od 30. jan. Vzrok ste deloma tudi Vi. Studiral sem jako marljivo in natančno Vašo razpravo ter sem napisal oceno v Jagićev »Archiv«.¹²⁸ Nadejam se, da mi ne zamerite, če sem na nekaterih krajih svoje ocene nekaj ostreje spregovoril o Vašem trudi. Vsem gospodom, o katerih pišem recenzije, stavim v izgled mojega prijatelja Krynskega. Preglejte si v zadnjem, VIII tomu »Beiträge zur vergl. Sprachforsch.« (1875) mojo recenzijo njegove knjige¹²⁹ »O nosovyx zvukax«, in uvidite (:), kako je ostra. Mej tem sva ostala vselej prijatelja in nikedar ne sva se kregala zaradi one ocene. Mislim, da tako i midva ostaneva za zmeraj prijatelja.

Cestitam Vam, da ste postali privat-docent na Dunaji. To je v vsakem slučaju lepo stališče, če ravno dobička mnogo ne donese. S Vašim prav znanstvenim stališčem, katerega se držite v svoji razpravi, slagam se popolnoma, kakor bo Vam razvidno iz moje ocene.

Žal mi je zeló Erjavca. Ne bil še star; nasprotno videlo se je, da je bil močan in polhen energije; in vse ravno moral se je ločiti od živih. Ali je zapustil otroke? Kje živi njegova gospa?

Bom Vam jako hvaležen, če objavite v »Archivu« svoje opazke o Cerkljanskem narečju¹³⁰ in popravite, kar je napačnega v moji razpravi. — Vselej moramo gledati na stvar, ne na osebe. — Pri tem pa je treba pomisliti, da jaz sem na svojih potovanjih le gledal, da seberem kakor mogoče največ tvarine in za to glede nekaterih stran jezika so sebrani po meni teksti nezanesljivi. — Res je, da v »Archivu« priobčil sem blago, zapisano ne po meni, ampak po gg. Sedeju in Jerebu, ki sta samá

¹²³ W. Kazimirski; S. Ropelowski, *Słownik francuski-polski i polsko-francuski*. Dictionnaire français-polonais et polonais-français Berlin: B. Behr, 1939 (5. izdaja: Berlin 1849... 1872).

¹²⁴ *Słownik dokładny francusko-polski i polsko-francuski*, podług najlepszycch źródel... Dictionnaire complet français-polonais et polonais-français, d'après les meilleurs auteurs par W. Janusz. Lwów: Winiarz, 1854 (druga izdaja: 1866).

¹²⁵ *Podrobnaja p rogramma lekcij I. A. Boduěna-de-Kurtěne v 1877—1878 ućebnom godu* (Kazanь — Varšava, 1881), 287.

¹²⁶ F. W. Booch-Arkossy, *Neues vollständiges polnisch-deutsches und deutsch-polnisches Wörterbuch mit Rücksicht auf den jetzigen Stand der Wissenschaften, Künste, Gewerbe, der Industrie und des Handels*. Nowy dokładny słownik polsko-niemiecki i niemiecko-polski. Leipzig: Hässel, 1865—66 (ćetrta izdaja: 1883).

¹²⁷ V levem kotu zgoraj zapis Strekljeve roke: *Dobil 9/VII 87.*

¹²⁸ *AslPh* 10 (1887), 605—615.

¹²⁹ J. Baudouin de Courtenay (rec.), *O nosovyx zvukax v slavjanskix jazykax*. Dissertation Magistra istoriko-filologičeskix nauk Adama-Antona Krynskego. Vypusk 1 — j. Varšava. V tipografii Varšavskogo ućebnogo okruga. 1870, Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen, VIII (Berlin, 1876), 174—198.

¹³⁰ S. ni nikoli napisal ocene Baudouinove študije o cerkljanskem narečju. Prim. opombe k Š. dopisoma št. 6 in št. 7.

Cirkljanca. Toda tisto eno ne daja še garantije, da sta vse natančno in brezpomotno zabilježila. In sploh takošna absolutna natančnost je vrhu človeških močij. *Errare humanum est.* — Če mi pošljete v pregled Vaše biležke, storite mi veliko všečnost (? — Zdi se, da tako nij dobro slovensko (?); to je germanismus, ne res?).

Ostajem zvesto Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

11¹³¹

Dorpat, (18) 27. 9. 87.

Častiti gospod doktor!

Odgovarjam le v kratkem na Vaše pismo od 7 sept. Čestitam Vam k Vaši zadevi gledé izdaje polne zbirke narodnih pesmij; na ta način zaslužite si hvaležnost vseh slavistov in vseh, ki se pečajo z narodnim slovstvom. Petersburška Akademija izdaja vso nabrano po meni tvarino. Sedaj se tisne 1-i tom, ki obsega samo Rezjane (okoli 400 tiskanih str.). 2-i tom: Italijanski Slovani v »distretto di Tarcento, di Gemonae in »di Cividale«, 3-i: »S. Pietro degli Schiavi«. Potle pa še kacic 7—8 tomov s tvarino, nabrano po Goriškem in Kranjskem.¹³² Kakor vidite, truda ne manjka. Samo me greva, da sem šele tako kasno začel tisto izdajo. S prijateljskim pozdravom

vselej Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

12¹³³

Kraków (Krakau), 8. II. 94.
Ul. Radziwiłowska, N. 13 II.

Častiti gospod doktor!

Vem iz časnikov, da dr. E. Rittner (Sectionschef im Cultus u. Unterrichtsministerium) je šel proč iz Dunaja nekam v južne kraje. Mej tem mi je potrebno vedeti, kedaj se povrne nazaj.¹³⁴ Zatorej bil bi Vam jako hvaležen, če pri priložnosti poizveste in mi naznanite, kedaj se g. Rittner pričakuje spet v ministerstvu. — Oprostite, da Vas nadlegujem, ali žalibože nijmam sedaj nobenega drugega zanesljivega znanca na Dunaji.

Srčno Vas pozdravlja

vselej Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

13¹³⁵

Kraków, 16. III. 94
Ul. Radziwiłowska, 13 II

Dragi gospod Doktor!

Prav lepa Vam hvala za ljubeznjivost, s katero ste mi naznanjali o g. Rittnerju. Rad bi Vam tudi vstregel, če boste kaj potrebovali.

¹³¹ Dopisnica. Naslov: *Avstrija — čerez Pragu / Blahorodý pán / Dr. Karl Strekelj / v Dobříš / Böhmen.* Poštni pečat: Dorpat, 16 sen. 1887.

¹³² Načrt, ki ga B. razvija, sloni na Registru, pripravljenem za prošnjo K. S. Veselovskemu, sekretarju Imperatorske akademije znanosti v Peterburgu (prim. opombe v Baudouinovem dopisu št. 9). V tej prošnji je B. pisal: »Ešli predstavljajemyj mnoju nyne sbornik udostoitsja blagosklonnogo vnimanija Imperatorskoj Akademii Nauk, to ja gotov v neprodolžitel'nom buduščem predstavit' ešče dva vypuska s tekstami na slovjanskix govorax severnoj Italii: odin — na govorax uezdov (distretti) Gemonae, Tarcento i Cividale, drugoj že — na govorax uezda S.-Pietro degli Schiavi ili San-Pietro al Natisono.« Historično-filološki razred Akademije je Baudouinove Rezjanske teksty sprejel 19. avgusta 1886 in ob koncu istega leta so jih začeli tiskati. Prim. Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie, I. Resianische Texte ... von J. Baudouin de Courtenay (St. Petersburg, 1895), III—IV.

¹³³ Dopisnica. Naslov: Herrn Dr. Karl Strekelj / XVIII Gürtelstr. 78 / Wien /. Poštni pečat: Krakau Bahnhof — Krakow Dworzec (datum nečitljiv).

¹³⁴ Štrekljev odgovor v dopisih št. 8 in 9.

¹³⁵ Dopisnica. Naslov: Herrn Dr. Karl Strekelj / XVIII. Währing. Anastasius Grünstegasse, 22 / in Wien. — Poštni pečat: Krakau Bahnhof — Krakow Dworzec (datum nečitljiv).

27. febr. bil sem tukaj izvoljen enoglasno za predsedo (przewodniczący) Antropologiczne Komisije (antropologija, archeologija in etnologija) pri Akademiji znanostij. Tudi dijalektologija spada v krog delovanja tiste komisije. —¹³⁶

V nekoliko tednih pošljem Vam svojo knjižico »Próba teorji alternacyj fonetycznych«. Je uže natisnjena, toda hočem še počakati, da Vam jo pošljem z neko drugo stvarjo vred.¹³⁷

Vselej Vam udani

J. Baudouin de Courtenay

14¹³⁸

Kraków, 3. IV. 99.

Ul. Pędzichów, 12.

Častiti gospod kolega!

Lepa hvala za »Narodne pesmi«, katere sem dobil, kolikor se mi zdi, popolnoma, t. j. vse snopiče. »Lechica I« dostanem še le v nekih dnevih in takoj Vam pošljem.

Tukajšnji razmeri so jako sitni, posebno vsled mešanja politike v vsake zadeve. Galicija pa je več korumpirana, nego vse druge avstrijske dežele.

Imam sicer namero nadaljevati svoje študije o kašubščini, toda ne vem še, kedaj.

Z odličnim spoštovanjem,

Ves Vaš

J. Baudouin de Courtenay

15¹³⁹

Dorpat, 9. VIII. 1900

Častiti gospod kolega!

Ker so me izpodili iz Krakovske univerzite, kakor nevarnega profesorja, moral sem se preseliti na Rusko.¹⁴⁰ Dovoljujem si poslati moj novi naslov, kajti zna biti boste imeli včasih nekaj zame, ali dopisnico, ali pa kako drugo stvar. Ostajam vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay

Moj naslov: 1) do 12/25 avgusta: *Dorpat* (Russland) — g. **Журъев** (Derpt) Lifl. [andskaja] g. [ubernija] — Mühlen-Str. 5, 2) potle pa: *Petersburg* (Russl.[and]) — *Peterburg* — 5-aja rota Izmajlovskago polka, d. N. 6, kv. 6 — I. A. Boduènu - de Kurtenè.

¹³⁶ B. je bil izvoljen za predsednika Komisje Antropologiczne pri Akademii Umiejętności v Krakovu 27. feb. 1894. Zaradi nesporazumov s kolegi v Komisiji je od predsedstva odstopil že 29. sep. istega leta. Prim. Listy J Baudouina de Courtenay do A. Cernego. Opracował T. Bešta (1972), 25.

¹³⁷ Gre za odtis razprave *Próba teorji alternacji fonetycznych*, *Część 1. ogólna*. Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie, 20 (1894), 219—364.

¹³⁸ Dopisnica. Naslov: Herrn Univ. Professor / Dr. Karl *Strekelj* / *Graz* / Peinlichg. 13. / (Steiermark). — Poštni pečat: Krakau 2 — Krakow 2 (datum nečitljiv).

¹³⁹ Dopisnica. Naslov: **Граць** (Avstrija) / Herrn Prof. Dr. / Karl *Strekelj* / Peinlichg. 13 / in *Graz* / (Steiermark). — Poštni pečat: (zamazan), 19. VII. 00.

¹⁴⁰ B. je bil na univerzi v Krakovu profesor primerjalnega jezikoslovja in sanskrita od 1893. V 1899 njegova pogodba ni bila obnovljena in s 1. jul. 1900 je B. nastopil mesto docenta na univerzi v Petersburgu, kamor se je preselil konec avg. istega leta. — Pismo je pisano iz Dorpata; tu je poleti živela Baudouinova družina. — Po mnenju samega B. je bila vseh nepravil na Poljskem kriva »intryga panów galicyjskich, którem jestem solą w oku«. Znano je, da je B. vsa leta, kar je bil v Krakovu, odkrito napadal birokratsko in nacionalistično avstro-ogrsko administracijo v Galiciji. Prim. pismo A. Cernemu 8. 8. 1899, objavljenem v zbirki Listy J. Baudouina de Courtenay do A. Cernego, str. 102.

16¹⁴¹

Petersburg, 14/27. I. 1902

Čestiti gospod kolega!

Ob enem z tisto dopisnico pošiljam Vam povabilo uredništva »Slovanske Bibliografije« (Slavjanskaja Bibliografija), in se nadejam, da boste tako dobri in zahočete nam pomoči.¹⁴² Plačamo ne preveč, toda mislim, da tisto Vas ne bo vzdržalo od sodelavstva. — Bom Vam hvaležen, ako izvolite ob hitrem mi odgovoriti.

Ostajam vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay

17¹⁴³

Petersburg, 18/31. III. 1902

5 rota Izm. p., N. 3, kv. 9

Častiti gospod kolega!

Jako bi Vam bil hvaležen, če mi blagovolite naznaniti, ali imate namen pomagati nam v sestavljanji »Slovanske Bibliografije«, za kar sem Vas prosil v pismu od 14/27 januarja, ravno pred dvema meseci. Dosedaj niste me šteli vrednega Vašega odgovora.

Pričakavaje nekaj Vaših vrstic, ostajam

z odličnim spoštovanjem

vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay

18¹⁴⁴

Kraków, 25. VIII. 1902

Častiti gospod kolega!

Odgovarjam na Vaše pismo od 24. junija. Prav storite, ako pošljete bibliografične doneske; toda v juliju nijsem jih še dobil. Vse glih imate še čas. Lepa hvala za Vaše kritične opazke; a glede nekaterih podrobnostij, moram se opravičiti. 1) V l. 1900 smo prevzeli v »Bibliografijo« samo recenzije in omembe; vsled tega nij tam ni Peruškov »Bralec ali bravec« niti 5 snopiča Vaših »Narodnih pesmij«, ker v pregledanih časnikih (Zeitschriften) nijsta bila omenjena. Letos privajamo za l. 1901 tudi posebne knjige in brošure.

¹⁴¹ Dopisnica. Naslov: g. Gracъ (Avstrija) / Herrn Dr. Karl Štrekelj, / Universitätsprofessor / Peinlich-Gasse, 15 / in Graz (Steiermark). Poštni pečat: 30. 1. 92 Graz.

¹⁴² B. vabi Š. k sodelovanju pri bibliografskem zbiranju gradiva za Slavjanovedenje v 1901 godu, Sistematičeskij ukazatel' trudov po jazykoznaniju, literature, etnografii i istorii, ki so ga pripravljali pri ORJaS. Prim. Otčet o dejatel'nosti ORJaS... za 1905 god (St. Petersburg, 1905), 53. M. Jasińska 1974: 123 navaja publikacijo tega zvezka pod št. 303: Bibliografija slavjanovedenija za 1901 g. St. Petersburg 1902. — Prvi zvezek te publikacije pod naslovom Slavjanovedenie v povremennyx izdanijax, Sistematičeskij ukazatel' statej, recenzij i zametok (publikacija, za katero je 1899 dalo iniciativo uredništvo Izvestij ORJaS) je izšel v St. Petersburgu 1901. Očitno je bil B. eden glavnih motorjev te akcije in v prvem zvezku sodelavec za pregled slovenskih objav pod naslovom: Slovinci, Rez'jane i drugie Slavjane v severnoj Italii (str. 77—85). Bibliografija, ki je bila omejena na določeno število časopisov in revij v slovanskem svetu, je upoštevala jezikoslovje, literaturo, etnografijo, zgodovino, biografijo sodobnikov in nekrologe. Od slovenske periodike so bili upoštevani: Cvetje z vrto sv. Frančiška, Dom in svet, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ant. Knezova knjižnica Matice slovenske, Letopis Matice slovenske, Ljubljanski zvon, Prešernov album: 1800 do 1900, Zbornik Slovenske matice. Prim. Štrekljevo kritiko v Štrekljevem dopisu št. 11.

¹⁴³ Dopisnica. Naslov: g. Gracъ (Avstrija) / Herrn Universitätsprofessor / Dr. Karl Štrekelj / Peinlichgasse, 15. / in Graz / (Steiermark). Poštni pečat: S. Peterburg 19 mar. 1902.

¹⁴⁴ Dopisnica. Naslov: Herrn Prof. Dr. / K. Štrekelj / Graz / Peinlichg. 15. II. 8 / (Steiermark). / [zadnje tri vrstice prečrtane in pripisano:] Gorjansko P. Nabresina / Poštna pečata: Krakau-Krakow: 28. 8. 02; Nabresina 27. 8. 02.

- 2) Ako pošljete naslove vseh prevodov, bomo Vam prav hvaležni. 3) Pogreške 1-ga zvezka »Bibliografije«, navedene v Vašem pismu, hočem popraviti v 2-em zvezku. 4) Lasserre nij »materialъ«, ampak opomba Škrabcova pač je.

Vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay

Moj naslov: 1) do 7. septembra: (Galicija) *Kraków*, poste restante. — 2) potle (kaker navadno): *Peterburg*, *Izmajl*, p. 5 rota, N. 3, kv. 9.

1914⁵

Petersburg, 27. III/9. IV. 1908

Vas.[il'evskij] Ostr.[ov], 10 1., N 23, kv. 5

Visokočestiti gospod kolega!

Ena mojih poslušavnic v višjih ženskih kursah (vysšie ženskie kursy) hotela bi izučiti temeljito slovenski jezik. Ruskih knjig za slovenski jezik nemamo. (Hostnik?).¹⁴⁶ Gospodična pa zastopi nemško in francosko. Zatorej bil bi Vam jako hvaležen, ako odločite kako učno knjigo (Lehrbuch) v nemškem jeziku in priobčite njen naslov generalu V. *Kranjcu* (Körösi-Str., 1), ki jo kupi in meni pošlje.¹⁴⁷ — Prosim, storite to mogoče hitreje, ker hotel bi, da moja učenica dobi knjigo še pred veliko nočjo. — Menda Sket je dober?¹⁴⁸ ali pa kaki drugi?

Očakavaje ugodnega odgovora ostajam vselej Vam vdani

J. Baudouin de Courtenay
(I. Boduèn-de Kurtenè)

¹⁴⁵ Dopisnica. Naslov: G. *Gracъ* (Avstrija) / Herrn Universitätsprofessor / Dr. Karl *Strekelj* / Humboldt Str., 29 / in *Graz* / (Steiermark). Poštni pečat: S. Peterburg 23. 8. 08.

¹⁴⁶ B. ima v mislih knjigo: Grammatika slovinskogo jazyka. Sostavil M. M. Hostnik, predavatelj gimnazii. Gorica, 1900. Knjiga je vezana s slovarjem: Slovensko-ruski slovar. Sestavil M. Hostnik. Gorica: Natisnila »Goriška Tiskarna« A. Gabršček, 1901. Prim. Simonič 1903—1905: 155.

¹⁴⁷ General Viktor Kranjc je naveden v Schematismusu für das k. u. k. Heer und für k. u. k. Kriegsmarine, za leto 1905 (Wien 1904), v rubriki Generale auf Wartegebühr des Ruhestandes, ausser Dienst, medtem ko ga Schematismus za leto 1900 navaja kot Platzkommandant-Obersta v Krakovu (podatki Jožeta Munde). Iz Krakova Kranjca pozna tudi B. in ga v svoji korespondenci z Adolfom Cernyjem nekajkrat omenja (prim. Listy J. Baudouina de Courtenay do A. Cernego, str. 93, 107, 176, 191, 193). Tam je tudi naveden njegov naslov v Gradcu: General-Major Viktor Kranjc, Graz (Steiermark), Körösi-Strasse, 1.

¹⁴⁸ Verjetno ima B. v mislih Jakoba Sketa Slovenisches Sprach- und Übungsbuch Nebst einer Chrestomathie und einem slovenisch-deutsches und deutsch-slovenischen Wörterverzeichnis, Klagenfurt 1879, knjigo, o kateri mu je 1881 poročal Strekelj (prim. dopis št. 2); peta izdaja te knjige je izšla 1893.

LITERATURA

Bibliografske kratice v tem članku so: AslPh = Archiv für slavische Philologie (Berlin), AZ ZSSR = AN SSSR = Akademija Nauk SSSR, *Cvetje* = Cvetje z vertov sv. Frančiška, Mesečni list za černo slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška (Gorica), ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (Ljubljana), *Denkschriften KAWPhilHistKl* = Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse (Dunaj), DZS = Državna založba Slovenije, EJ = Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb), LMS = Letopis Matica slovenske, LZ = Ljubljanski zvon (Ljubljana), MS = SM = Matica slovenska (Ljubljana), ORJaS = Otdelenie ruskogo jazyka i slovesnosti Akademii Nauk (St. Petersburg), PAN = Polska Akademia Nauk (Varšava), PSBL = Primorski Slovenski biografski leksikon (Gorica), Rad JAZU = Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti (Zagreb), SAZU = Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Ljubljana), SBL = Slovenski biografski leksikon (Ljubljana), *Sitzungsberichte KAW* = Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse (Dunaj), SM = MS = Slovenska matica (Ljubljana), SNP = Slovenske narodne pesmi, SR = Slavistična revija (Ljubljana-Maribor), ŽMNP = Žurnal Ministerstva narodnogo prosvetščeniija (St. Petersburg-Petrograd).

- J. Baudouin de Courtenay 1875. Nekateri opazke ruskega profesorja (Ponatisnjeno iz »Sočee« l. 1872. in 1873.). Gorica.
- F. Bernik (ur.) 1964. Slovenska matica 1864—1964. Zbornik razprav in člankov. Ljubljana: SM.
- F. Bernik 1967—73. Pisma Frana Levca, I-III. Ljubljana: SAZU, Korespondence pomembnih Slovencev, 4/I-III.
- T. Bešta 1972. Listy J. Baudouina de Courtenay do A. Černego. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: PAN.
- F. Bezljaj 1946. Baudouin de Courtenay. Trinkov Zbornik (Trst), 109—118.
- A. Z. Bizjak 1946. Beneško-slovenska in rezijanska bibliografija. Trinkov Zbornik (Trst), 123—133.
- L. E. Bokareva, A. A. Leont'ev 1960. Spisok trudov I. A. Boduèna de Kurtenè (1845 do 1929), I. A. Boduèn de Kurtenè (k 30-letiju so dnja smerti) (Moskva: AN SSSR, Institut slavjanovedenija), 82—119.
- Godišnjak SKA. 1909. Karel Štrekelj. Godišnjak Srpske kraljevske Akademije, 23 (Beograd), 463—469.
- G. D. Grekov 1948. Dokumenti k istorii slavjanovedenija v Rossii (1850—1912). Moskva-Leningrad: AN SSSR, Institut slavjanovedenija.
- M. Jasińska 1974. Bibliografija prac Jana Ignacego Nicisława Baudouina de Courtenay. Jan Nicisław Baudouin de Courtenay, Dzieła wybrane, Tom I (Warszawa), 99—143.
- M. Jevnikar 1975. Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy-Nicisław. PSBL, I (Ur. uredniški odbor) (Gorica), 47—48.
- M. Kranjec 1971. Štrekelj Karel. SBL III (Ur. A. Gspan) (Ljubljana), 693—696.
- R. L. Lenček 1980. Dvanajst pisem Ivana Trinka Baudouinu de Courtenayu. Trinkov koledar, Za prestopno leto 1980, (Gorica), 45—62.
- R. L. Lenček 1983. From the Correspondence between Stanislav Škrabec and Jan Baudouin de Courtenay. Slovene Studies, 5 (New York: Society for Slovene Studies), 165—188.
- M. Murko 1899. Dr. Vatroslav Oblak. Ant. Knezova knjižnica, 6 (Ljubljana: MS), 142—311.
- F. Ramovš 1935. Historična gramatika slovenskega jezika, VII. Dialekti. Ljubljana.
- F. Simonič 1903—1905. Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550—1900). Ljubljana: MS.
- N. I. Tolstoj 1960. O rabotax I. A. Boduèna de Kurtenè po slovenskom jazyku, I. A. Boduèn de Kurtenè (k 30-letiju so dnja smerti) (Moskva: An SSSR, Institut slavjanovedenija), 67—81.
- J. Toporišič 1962. Die slovenische Dialektforschung. Zeitschrift für slavische Philologie, 30 (Leipzig-Heidelberg), 383—416.

Rado L. Lenček

Kolumbijska univerza, New York

РЕЗЮМЕ

В статье печатается переписка Карла Штрекеля (1859—1912) с Яном Бодуэном де Куртенэ (1845—1929) (11 писем из Архива АН СССР в Ленинграде) и Бодуэна со Штрекелем (19 писем из Областного архива в Мариборе).

Со Штрекелем Бодуэн познакомился в 1872—73 году в Горице, где он в это время находился в научной командировке. Тогда Драготин Штрекель был гимназистом 3-го класса (11 лет) и записывал для Бодуэна тексты красских словенских говоров. После окончания Горицкой гимназии Штрекель поступил в Венский университет, где слушал лекции Ф. Миклошича и в 1883 году получил докторскую степень. В 1886 году Штрекель был избран приват-доцентом в Венском университете; в 1897—1908 гг. он работал доцентом славянской филологии университета в Градце. Штрекель был в переписке с Бодуэном с самого начала работы над докторской диссертацией, 1880; последнее письмо Бодуэна Штрекелю относится к 1908 году.

Письма К. Штрекеля и И. А. Бодуэна де Куртенэ дают много интересных фактов, характеризующих их личности, и представляют большой биографический интерес для обоих учёных. Их опубликование послужит не только хорошим дополнением к их биографическим статьям, но и к истории словенской филологии. Переписка между Бодуэном и Штрекелем представляет интереснейшую документацию роли, которую Бодуэн сыграл в истории словенской словенистики.

LENČKOVA STRUKTURA IN ZGODOVINA SLOVENSKEGA JEZIKA*

0 Pred časom (l. 1985) nam je dospela v naslovu omenjena knjiga našega rojaka v Ameriki, prof. Rada Lenček (Kolumbijska univerza, New York). Izida angleško pisane knjige o slovenščini smo upravičeno veseli, saj se s tem močno razširja krog tistih, ki jih slovenščina zanima, pa zaradi neznanja slovanskih jezikov ne morejo brati izvornih del v slovenščini o našem s slovanskega stališča zanimivem jeziku.

0.1 Prof. Lenček si je knjigo zamislil kot informacijo o vsem, kar je povezano s slovenskim jezikom. Ta široko obvestilni cilj se skuša doseči s tem, da se nam po splošnem uvodu (15—26; v njem se identificira slovenščina kot taka, določa njena razprostranjenost, razpravlja se o Slovencih in slovenstvu ter predstavi naš sodobni knjižni jezik) odbrana tvarina obdeluje v 6 poglavjih (27—295), razen tega pa v predrazpravi (3—15) najdemo predgovor (3), oddolžitev denarnim podpornikom dela (4), vsebinsko kazalo (5—7) ter kazala podob (8—9), preglednic (10), krajšav in simbolov (11—12) ter zaznamb (15); razpravi sledi še daljša porazprava (294—365), v kateri najdemo: izbrani besedili (294—306) (l. Cankarja mladostni utrinek iz Ruplovega pravorečja 1946, le da tokrat tudi v navadni pisni, ne le pravorečni, podobi ter v angleškem prevodu, ter E. Hemingwaya odlomek iz Starca in morja, v enaki trojnosti), nato pa sledijo še Bibliografska dokumentacija in bibliografija (507—549): Periodična glasila in njih okrajšave (508—512), nakar pa o slovenščini: Temeljna bibliografska dokumentacija (513—517), Slovnice (517—521), Pravopisni slovarji in Etimološki slovar (524); Opisi slovenskega jezika v neslovenščini (524—525), Slovarji neenojezični — 525—526). Pri Bibliografiji imamo naslednje razdelke: Jezikovno in zgodovinsko ozadje (526—529), Slovenščina med slovanskimi jeziki in narečji (529—531), Raznočasje (531—535), Istočasje (535—540), Narečjeslovje (540—544), Sodobni knjižni jezik in njegova zgodovina (544—546). Sledi še Bibliografija bibliografij: v tem okviru poleg nenastavljenih dveh enot (546) še Letne bibliografije (546—547), Bibliografija bibliografij jezikoslovcev, ki so obravnavali slovenščino (547—549). Na koncu je še imensko kazalo (351—355) ter Besedno (356—359) in Stvarno kazalo (360—365).

1 V Uvodu Lenček informira o pravnem položaju slovenščine v Jugoslaviji in Sloveniji ter o številu slovensko govorečih v SFRJ, v zamejstvu, zdomstvu in izseljenstvu (zadnjega dvojega ne ločuje). Nato podaja jezikovne meje (po Ramovšu, 1956), pa zemljepisne danosti o ozemlju, ki so ga naši predniki posedli ob naselitvi, ter današnje slovenske dežele (Koroška, Stajerska, Prekmurje, Primorska, Beneška Slovenija in Režija). — Med podatki o teh deželah so tudi spregledi: štajersko področje med Dravo in Muro, Koroška v SR Sloveniji, pripadnost Beneške Slovenije in Režije Avstriji. Sicer pa avtor s podatki gospodarno izkorišča skopo odmerjeni prostor. Že teže bi bilo to reči za avtorjevo določitev slovenskega knjižnega jezika: zanj uporablja malo primeren izraz »sodobna standardna slovenščina«, podaja pa ga tudi s »Schriftsprache«, kar prav tako neprimerno prevaja z »book language« (prim. A. Breznika »pismeni jezik«).

Lenček pri razpravljanju o teh stvareh citira le Ramovša (1959, 97—101) in SP 1962 (13—14), in v tem smislu absolutno pretirava misel o slovenskem knjižnem jeziku kot »umetnem jeziku« (25), »umetnem slovstvenem ali knjižnem jeziku«. Avtorju ne bi škodovalo, ko bi glede knjižnega jezika prevzel sodobno teorijo pisca te ocene (naslonjeno na ustrezno dosedanje izročilo), ki vidi v knjižnem jeziku na eni strani njevgo »zbornost«, na drugi pa »splošno pogovornost«. V tem primeru mu ne bi bilo treba več šele hrepeneti po nečem, kar že imamo, in ne poudarjati tistega, česar nikakor nimamo v taki meri; prim. str. 26: »Te dve strani umetnega jezika, pisna in govorna, sta torej dve teoretični podobi slovenskega knjižnega jezika. Medtem ko prva definicija slovenskega izraza 'knjižni jezik' torej vključuje obe podobi, v resničnosti tega ni.« Zakaj avtor tu ne navaja vsaj česa iz kar bogate literature o socialnih zvrsteh (prim. Bibliografija v SS 1976), je posebno vprašanje: kakor da ne more priznati

* Rado L. Lenček, *The Structure and History of the Slovene Language*, 1982, 365 str., tipkotisk (Slavica Publishers Inc, Columbus, Ohio 43214).

ničesar, kar bi bilo po SP 1962 (ali celo 1950). In če kdo išče »globoko neenakost med pisno in govorno obliko« kakega jezika, bo hitro ugotovil, da je ta veliko večja npr. v angleščini ali ruščini kot v slovenščini (prim. American English).

2 Jedrni del.

2.1 V 1. poglavju (Zgodovinsko ozadje, 27—45) preskočimo avtorjevo prikazovanje naselitve naših prednikov v »Vzhodnih Alpah« (27—30) v 6. stol. (ki se precej giblje po poteh, začrtanih pri Ramovšu) in poglavje Nastanek slovenščine (30—42). Prikazovanje usode prvotno posedenih slovanskih področij v območju predhodnice današnje slovenščine se drži predvsem zgodovine B. Grafenauerja. — Oglejmo pa si Zgodovinska obdobja slovenskega jezika (43—45), v bistvu dve obdobji, namreč »razvoj naravnega in knjižnega jezika« (nekako po SKJ pisca te kritike). Prvo se mu kaže zlasti »kot zgodovina govornega jezika in njegovih različnih narečnih oblik«, pobudo za to pa išče (kot Ramovš) v »govoru prvih slovenskih naseljencev v Vzhodnih Alpah« ter v »razvoju tistih njegovih značilnosti, ki slovenščino ločijo od drugih jezikov iste slovanske družine«. Obdobja so mu: »od srede 9. do konca 10. stol.« stara slovenščina; od 10. do 15. stol. srednja slovenščina; od 16. stoletja do danes moderna slovenščina. V 1. obdobju se slovenski jezik nekako oblikuje, v 2. razvojno razcepi, v 5. doživi močno narečno členitev (samoglasniški upad), pridobi pa si tudi knjižnost (od konca 18. stol. s sredotežnim razvojem), v 20. stol. naj bi se razvila nadnarečja, v drugi polovici našega stol. pa naj bi se narečja začela umikati mestnim govoricam. Do l. 1945 naj bi bili po Lenčku avtorji slovnice knjižno normo opirali na »vzgojeni govor, ki je odseval osrednje narečje«, po tem letu pa da so »zavestna prizadevanja po razširitvi te narečne podstave pisnega slovenskega jezika«: Slovar slovenskega knjižnega jezika je Lenčku »prvi resni poskus, da bi zrahljali zveze knjižnega jezika z vsemi narečji«.

Avtor tu, žal (razen SSKJ), ničesar ne citira. Že po Ramovšu je jasno, da do vključno Brižinskih spomenikov ni slovenskega narečnega razvoja, pač pa je naslednje obdobje razvojno izrazito narečnorazčlenjevalno, saj so v Rateškem (RR, konec 14. stol.), Stiškem (SR, prva polovica 15. stol.) in Starogorskem rokopisu (SGR, konec 15. stol.) ter v vsem drugem ohranjenem gradivu izkazani že popolni narečni razvoji, posebno očitno pri samoglasnikih, pa tudi oblikoslovje se v bistvu že dokončno izoblikuje (ie. akut skrajšan že v 8. stol., cfl. prestavljen že konec tisočletja na naslednji zlog, na kratkem zlogu pa podaljšan, umik naglasa s končnega zadnjega zloga na predhodno dolžino). Tretje obdobje je v bistvu le obdobje samoglasniškega upada (in spreminja le morfonologijo in skoraj le preko nje oblikoslovje). Pri knjižnem jeziku so spregledane razedinjevalne težnje na prelomu 18. stol. (ko imamo izobrazeno prekmursko, koroško, deloma tudi celjsko pokrajinsko knjižno izročilo, od 20. let 19. stol. pa še radgonsko). Prava težnja h knjižnojehovnemu zedinjanju se pojavi pri Kopitarju, in sicer na podlagi obeh osrednjih slovenskih narečij (gorenjskega zlasti v (naglašeni) samoglasnikih, dolenskega v soglasnikih), čemur nato v 50. letih dodajo »nove oblike«, kar pa je vse v veliki meri obstajalo tudi v naravni govorici slovenskega jezikovnega osredja z Ljubljano kot naravnim zemljepisnim in duhovnim središčem. — Sicer pa je vse to opisano že v SKJ 1—4 (1965—67, 1970). Nemogoče je tudi sprejeti Lenčkovo misel, da se SSKJ kakor koli oddaljuje od vseh narečij.

2.2 V 2. poglavju (46—75: Slovenščina med drugimi slovanskimi jeziki in narečji) avtor prikazuje razmerje slovenščine do srbohrvaščine knjižne, kajkavske, čakavske), do moderne ruščine; in vzhodnoalpske slovanščine z zahodnoslovanskimi narečji. To razpravljanje je seveda oprto na ustrezno poglavje v Ramovševi KZSJ, 1936, z nekimi novotami (zlasti na podlagi Ivičevih del).

2.2.1 Skoraj prezgodaj so v poglavju Značilnosti slovenščine (47—51) nastavljene narečne oblike za dolgi polglasnik, nosnika in jat, saj je komaj mogoče pritegniti avtorju, da bi se to kazalo že v Brižinskih spomenikih: »Najstarejši spomenik alpske slovenščine, Brižinski spomeniki, datirani šele s konca 10. stol., jasno dokumentirajo to zgodnjo individualizacijo slovenskih narečij.« (47) Lenček se tu menda opira na R. Kolariča.

Med značilnostmi slovenščine avtor najprej obravnava prozodična sredstva tona (po naše tonemskost) in količine. Ne sprejema eksperimentalnofonetično, praktično in teoretično potrjene teze o akutu in cirkumfleksu kot nizkem oz. visokem tonemu,

ampak tradicionalno govori o rastočem in padajočem tonu (kar vzbuja dvom v njegovo možnost samostojne presoje, to pa nato nadomešča z avtoritativnim izročilom). Neprimerno L. še meni, da so nosilci tonemskega nasprotja le dolgi samoglasniki (v resnici je tudi polglasnik v nezadnjem/needinem zlogu), napačno misli, da ima vsaka beseda lahko le po en naglas ipd. V slovenščini seveda nimamo treh tonemov, ampak le dva, to pa na katerem koli zlogu, če je dolg, in na polglasniku v nezadnjem zlogu (ali needinem). (S tega stališča je problematično naglaševanje tipa *odvēčen* v SSKJ.) Da / / ni prosta varianta (48), kažejo primeri tipa *těmo* (tož.) — *těmo* (or.), *těmni* daj. ž. ed. — *těmni* im. m. ed. ipd. Pravzaprav nemarnost je, če naglasne spremembe pri Lenčku niso nič postavljene v čas.

2.2.2 Razpravljanje o razmerju med *slovenščino* in *ruščino* (51—55) bi se lahko naslonilo na odlično Nahtigalovo knjigo *Ruski jezik* (1946), glede naglasa pa seveda tudi na Skrabca in Breznika... Lenček žal ne vidi skupnega naglasnega izhodišča za slov. *róka rokè rókí rokò* in rus. *rukà rukè rukì rukò rùku*, kjer je treba le nekaj trdnih pretvorbenih pravil, s katerimi v določenih okvirih iz ruskega naglasa lahko izpeljemo slovenskega: P₁: *rukà rukè* → *róka rókí*, P₂ *rùku* → *rokò*, slov. *rokè* anal. po *té* (iz *tojè*). Z ruskim jezikom pa imamo skupen novi akut: *nošù nòsiš* — *nòsiš -m*, in dalje *potégneš*, *hòčeš*, *mélješ*, *séla* itd. itd. Take primerjave bi bile še kako dobrodošle, ne pa govoriti o »nekaterih kategorijah besed in slovničnih oblik«. Podobno so skrajno površinske tudi opombe o slov.-rus. fonemih, pravopisu, oblikoslovju. Tako se npr. za slovnično lastnost živost reče samo, da je slovenščina v nasprotju z ruščino ne pozna v množini, v resnici pa jo imamo tudi mi pri samostalniških zaimkih (Vidim *vas*, *jih*), ne pa seveda tudi pri posamostaljenih (V *as* bo spremljal v hotel, o *ne* pa peljal na postajo).

2.2.5 S podobnimi pripombami bi lahko pospremili primerjavo slovenščine s knjižno srbohrvaščino. Oglejmo si to ob poglavju o pravopisu. Lenček omenja razliko med pisno-izgovornima *golupčić* in *glazba* in samopisnim *golóbček* in *glasba*, ne da bi o tem znal povedati kaj več: da imamo namreč tudi mi tip *golupčić* v kategorijah *gristí*, *grist*, *moštvo* (z izpeljankami), *moški*, *s teboj*, *spod* itd., če že ne omenjamo še absorpcije — o čemer se je lahko poučiti v mojih delih —, srbohrvaščina pa ima nasprotno skupaj z nami tip *predsednik*. — Tudi razmerje med slovenskim in srbohrvaškim knjižnim naglasom je zelo slabo prikazano (iz novejšega časa prim. za to J. Toporišiča *Slovenski jezik...*, 1961): sh. *rúka* ne ustreza slov. *róka*, ampak *gláva* ali *króži* (vel.), v *róka* je — kot znano — nalika po *nóga*. Zakaj se ne bi npr. tudi jasno povedalo, da srbohrvaščina umika vse naglase s prvotno neprvega zloga v levo (*rúka*, *kòvāč*, *nè nosim* ipd.), medtem ko knjižna slovenščina le z zadnjega kratkega zloga, pa še to nerada čez mejo med korenem in predpono. Tako pa beremo le o »skupnem slovanskem naglasu«: saj je vendar skupen tudi *kòvāč* ipd. Kot nakazano, se dá tudi neumikanje naglasa s konca v levo za slovenščino natančneje določiti: *zažgè*, *təmū*, *noğāh*, *fančič*, *končāl*, *kupovāl*, *ubīl*, celo *hrepēnl...*, ipd. *zažgī*... (Podobno bi bil Lenček moral pri ruščini ob vzporednem *golóbček golūbčik* (ki pa se naglasno različno razlagata) omeniti nevzporedno razsoditi — *rassudit'*, pa vsaj še tip Slovenec — slovenec).

2.2.4 Bolj zanimive (ali vsaj manj v zavesti) so značilnosti, ki povezujejo slovenščino in neposredne sosedo: kajkavščino in čakavščino na eni strani in zahodnoslovanske jezike na drugi (prasl. *tl/dl*, *vy-*, *-o* v or. ed., besedje). Primerov za od drugih Slovanov različno besedje Lenček ne navaja, tudi ne ustrezne literature k tem problemom.

2.2.4.1 Malo se ustavimo ob razmerju slovenščine nasproti kajkavščini in čakavščini. Tu je Lenček dobro posnel slovensko-kajkavske skladnosti po Ramovšu in Iviću, skuša pa se okoristiti tudi z novejšo literaturo (Junković, Rigler). To in ono pa vendar ostaja nedorečeno. Tako bi bilo napačno misliti, da bi bilo slovensko *kōnjski* in kajkavsko *kōnjski* kaj drugega kot štokavsko (ne srbohrvaško!) *kōnjski* (isto velja za *sēla* — *sēla* — *sēla*, 60), saj nam je novi akut vsem dokaj skupen (prim. npr. še rus. *selò* ed. — *sēla* mn.), pa seveda tudi *nòsiš* (štok. *nđsiš*, rus. *nòsiš*). Ker gre tu za zelo stare pojave, je morda tudi štokavski *krāvōm* (iz *krāvō(m)*) istega postanka. V kajkavščini morda tudi ni edini odraz za *o* samoglasnik *o* (60), in tudi rotacizem je širši (kot slovensko-kajkavski, prim. Ivić). Povezovati vido z volna (63) je narobe.

Prav novodobna pa je pri Lenčku obdelava sh. priseljenskih otokov na področju od Kostanjevice do morja in globoko v Istro. V zvezi s tem se govori še o slovensko-kajkavskih govornih v Istri (65), kar komaj ustreza resničnosti, saj tako daleč na zahod kajkavščina ni segala nikoli. Sicer pa je o slovensko-kajkavsko/čakavskih stičnih točkah v knjigi še veliko govora, pač na podlagi ustreznih Ivičevih del. (Ne bi se strinjal z Ivičem, da je v Istri kateri govor štokavski, in to celo ne glede na vprašalnico kaj.) — O vzhodni meji slovenskega jezika ostaja še vedno marsikaj neizrečenega; škoda je, da se je slovensko jezikoslovje (narečjeslovje) tako malo ukvarjalo z drugimi razmerami južno od Save.

Na kratko se ustavimo še ob preglednici, ki kaže »tipe naglasnih sprememb v razvoju praslovanščine in slovenščine« (75). Lenček si razvoj starega akuta (pod sbrbhurvaškim vplivom) predstavlja kot *brātrъ -a* — *brāt / brāta* (drugo po zopetnem podalšanju): v resnici gre razvoj preko *brātrъ -a* v *brāt brāta*; enako napačno je *bog -a* in takoj nato *bóg bogā* (je že treba izhajati iz *bōgъ -a*); iz *koñb -ā* ne gre pot z umikom v *kōnj* in s podaljšanjem v *kōnja*, ampak preko *koñ ko'na* v *kōnj kōnja/kōnja*. Seveda je novoakutski samo *krālј*, medtem ko je *krālja* (iz *kra'la*) mladoakutski. In podobno še to in ono.

2.3 Tretje poglavje (76—132) je *Zgodovina slovenskega jezika*. Avtor sam (76) izjavlja, da se pri tem drži Ramovša, Logarja, Iviča in Riglerja (navaja tudi določen vpliv del(a), ki pa ga/jih na podlagi bibliografije ni mogoče točno identificirati). Iviču in Riglerju se tudi zahvaljuje, ker sta mu pregledala neko »zgodnejšo verzijo tega poglavja«, s čimer sta dejansko odvezana grehov, ki jih Lenček tu dela. Problematika je obdelana v naslednjih poglavjih: Praslovska podstava (76—81), Prve novote v vzhodnoalpsčini (81—93), Razvoj slovenščine od 1000 do 1500 (93—115), Razvoj slovenščine od 1500 do 1800 (115—127), Sinoptični pregled (127—132).

2.3.1 Praslovska podstava.

2.3.1.1 Predvidevajo se 4 naglasi, stari akut in cirkumfleks ter novi akut na dolgih zlogih: *brātrъ, dūhъ, kl'ūčb'běli*, ter cirkumfleks in novi akut na kratkih zlogih: *slōvo/kl'ūčā, vōl'a/kōñb*. Po mojem je tu bolje izhajati iz tipov *brātrъ — dūhъ, slōvo* ter *koñb, kl'ūčb*. Stari akut da kmalu nato *brātrъ, koñā, kl'ūčā, vol-jā, sūh-jā* (zadnje dvoje dá *vōl'a, sūša*) — cirkumfleks ostane *dūhъ, slōvo* — z umikom naglasa s polglasnika nastane *kōñ* ter *kl'ūč* (enaka z *vōl'a* in *sūša*). Nosilci teh naglasov so dolgi (*i, e, ē, a, o, u* in *y*) ter kratki (*e, o, b* in *ъ*), ki pa nastopajo tudi v sklopnih zvezah z *l* in *r*. Samoglasnike so družila nasprotja nizko — visoko, zadnje — sprednje, kratko — dolgo, ustno — nosno.

2.3.1.2 Po Lenčku so bili s oglasniki naslednji: *p — b, v — m; t — d, s — z, n-l-r; k — g, x; č, š — ž; ŋ, l', r, ś, č, ž, t' — d'* (zadnja dva para naj ne bi bila v medsebojnem fonološkem nasprotju), *j* naj ne bi bil obstajal kot »distinct« fonem, in tudi ne *f* (*v* pa naj bi bil /w/ ali /u/). Ta sistem naj bi po Lenčku povezovala nasprotja po zvenečnosti, izgovornem mestu in načinu izgovorjave (nič ni pokazano kako). Lahko domnevamo, da na zvenečnost opozarjajo z vezajem povezani pari (npr. *t — d*; zakaj ne tudi *č — ž?*), mesto izgovora (prim. pri naštevanju soglasnikov podpičja), izgovorni način pa si moramo morda misliti kot *t — s* (ali morda *s/z — n/l?*). Po našem bi morali ločiti nezvočnike od zvočnikov. Kaj naj bi predstavljali *ś, č, in ž*, vzemo na str. 84: rezultat nebnjenja mehkonobnikov. (Te strani so močno nepregledne, ker se preglednice mešajo s tekočim razpravnim besedilom.)

2.3.1.3 Novote.

2.3.1.3.1 Prve naglasne novote mu predstavljajo *brātrъ* in *kl'ūč*, nato sledijo *kōñ, bóg, bogā, delā* (im. mn.) itd. (81), zatem pa *zlāto — zlātō, dūxā, golōbъ* ter končno *zlātō, slōvō, golōb* (82). Da se ni pomaknil tudi *vidim, dělām, vidi* avtor vzrok v drugačni naravi novega cfl. — Po našem imamo tu stanje *dūha, bōga — vidim* in šele po premiku *dūxā, bogā* metatonijo *vidim*. Na splošno menimo, da so premik praslovskega cirkumfleksa izpeljala vsa slovenska narečja, avtor pa govori le o »večini slovenskih narečij« (83). Potrditve za ta naglasni premik avtor navaja za im. ed. s. in m. spola, 1. in 2. sklanjatve ž. spola, edninsko im. obliko pridevnika, tož. ed. obliko sam. 1. ž. sklanjatve, im. mn. iste sklanjatve. Nato pa govori o umiku tega naglasa spet nazaj na 4 področjih (v resnici jih je 5). (Ne vem, ali je kostelsko res belokranjsko.) Slovensko narečjeslovje ne omenja še enega takega preskoka v levo,

moščanskega, vendar z zadnjega kratkega zloga (*s'ladka -o -i*), s čimer se odpravlja končniški naglasni tip (razen pri nezložnih osnovah).

2.3.1.3.2 Podobno (in z novim gradivom) so prikazane samoglasniške strnitve (78—80). Na str. 78 je implicitno prikazan vpliv nenaglašanih strnjenih samoglasnikov na predhodni akut; *délaješi — délāš — délāš*, vendar imamo na isti strani tudi *dēlaš — délāš — délaješi*. Podobno natančno je strnitve (ali zlitja) obdelal le še Škrabec (ki ga pa avtor tu ne omenja), in sicer v lepí razpravi o svojilnih zaimkih in v svojem poizkusu slovnice.

2.3.1.3.3 O r a z m e h č a n j u soglasnikov *t', d', c', z', s'* (zadnji trije so pri Lenčku /napačno ali neustrezno?/ pisani s *č, ž, š*) je govor na str. 84—85, omenjeni pa so še rotacizem (*moreš*), prehod *g* v *γ*, odprava dvoglasij z jezičniki, poenostavitev *t/dl* v *l*. Tako še marsikaj, vendar brez jasne razgledanosti: npr. izenačenje med *i* in *y*, odpad šibkega polglasnika. Na koncu obravnave tega obdobja se govori še o oblikoslovnih novotah.

2.3.1.3.4 Preglednost knjige motijo (mimogrede že omenjene) "p o d o b e", ki — tipografsko ne dovolj zaznamovane — nemilo trgajo besedila, zlasti če segajo čez več strani (5. podoba 78—80, 6. 83—84, 7. 86—87, 8. 92—93), vmes pa je še 6. p r e g l e d n i c a (88—89), ki govori o novem cirkumfleksu.

Lenček za novi cfl. navaja kategorije sedanjik, del. na *-n*, ed. ž. oblike del. na *-l* (opisnega), npr. *māžeš, pomāzan, māzala*, določne oblike pridevniške besede (*síti, pvoí*), rod. *lip*, množino sam. s. spola (*lěta*), or. ed. *lipo* in »nekaj tipov moških samostalnikov« (*cěstar, ribič, jástreb*). Lista tipov bi se dala precej okrepite že iz Škrabceve Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo, še bolj pa z izpisom ustreznega iz SSKJ (kjer npr. pri besedni družini *brāt* najdemo še *brātec, brātič, brātim se, bratoljúběn, bratoljúbje, bratomorilec, bratomorilen, brātski, brāstvo*). Tudi ni nič povedano o neenotnosti posameznih slovenskih področij pri tej metatoniji (Rigler, npr. o deležniku na *-l*). Kakor marsikaj manjka (prim. *sědel* in nar. (ter knjižno) *trěsel, donāšati, dodelāvati, starějši*), je kakšna stvar tudi napačna: npr. rod. mn. *lět*, kjer se metatonira pač že vsa množina, ne rod. posebej (na posebnost rod. mn. kaže morda razmerje *tlā — tāl*).

2.3.2 Obdobje 1000—1500 (95—115): prozodijske (94—98), fonemske novote (98—115).

2.3.2.1 Za začetek v prozodiji postavlja naslednjo naglasno tipologijo: (1) *strāžā, kljūč, kōnj*, (2) *dūx, dūxā — délāš*, (3) *vōl'a, kōn, brāt, brāta*, (4) *koñā, kl'ūčā*. Postavka 4 (»varianta« skrajšane stavega akuta v zadnjem zlogu, t. i. »izvorni akut v zadnjem zlogu« (94), je nepotrebná: akut je bil ves čas zlogovno neomejen, zato lahko izhajamo iz *koñā, kl'ūčā*, ki pa jima moramo dodati tudi kratke samoglasnike (*selò, neseñe*). Ne vem, kaj bi potrjevalo prednaglasno dolžino pri *zlātò* (v tipu *kl'ūčā* jo potrjuje ne povsod izveden premik naglasa na predhodno kračino). Prav tako so dvomne tudi ponaglasne dolžine tipa *dělāš, bēlī*, saj si po Škrabcu metatonije na predhodnem zlogu kaže razlagati kot nadomestilo za izgubo teh dolžin. Tudi se ni mogoče strinjati z avtorjevo mislijo, da bi še po odpravi nenaglašanih dolžin obstajala prednaglasna dolžina tudi pri *grādū: grādū* in *kl'ūčā* se je namreč lahko razširilo brez nevarnosti nevtralizacije: *kl'ūčā — gradū*, in sicer v tem zaporedju, in šele nato sledi odprava dolžin. Ramovš je predvideval umik akuta na predhodno dolžino (*dūšā*), Lenček misli na cirkumfleks (95, opomba, torej *dūšā*), kakor si je Ramovš razlagal tip *nogā — nōga*, in nato menda analogija po *dūšā*.

Sicer pa ima Lenček te prozodične spremembe v naslednjem zaporedju: (1) krajšanje nenaglašanih dolžin, (2) *dūšā → dūša* (po Ramovšu 12. stol.), (3) *brāta → brāta, vōl'a → vōl'a* (konec 14. stol. v osrednjih narečjih), (4) *gorā — gōra* (15. stol.).

Zadnji (t. i. drugi) umik je zajet tudi oblikoslovno tipološko; za *e*: *žēna, sēlo — plēce, jēlen — mēne — nēsti, nēsem*; tako tudi za *o*: *nōga, ókno — pōtok, lōnec — nōsil, gōrel — nōsit — nōsi*. — Seveda tudi tukaj marsikaj manjka, pri *e*-jevskih npr. vel. *nēsi, žēni, sēdi*; pa *žēpa, pečēna, nēsān, mēsēn, žēzek -žka -o*. Gotovo bi kazalo navajati tudi obseg oblikospreminjalnih vzorcev: *žēna -i -i* (po naliki še *-e, -o, -o*) v ed. (t. i. mešani nagl. tip), treba je ločiti *pretēno -a* itd. (nepremični nagl. tip) od *plēme -ēna* (premični nagl. tip), pri *nēsem* ne gre samo za 1. os. ed., ampak za sedanjik

sploh (izjema je 3. os. množine na -ó), pri *o*-jevski vrsti še tip *odnósa*, *sókol-óla* (proti *odhóda*, kolikor je *odnósa* tako staro); o tem je bil pri nas tudi v novejšem času že govor (Toporišič).

Podobno nepopolna je tudi 8. podoba, prikazujoča odraze polglasnikov *ɤ* in *ɔ* v slovenščini (92—93). Povsod bi vendar kazalo najprej omenjati odraze osrednjih narečij, pri njihovi ožji področnosti pa se ne izgubljeni v njihovi pisanosti, temveč jih, če jih že navajamo, tudi razložiti: prim. *tést*, *dín*, *věš/vûš* < *vbsb*, *pbjânbcb*, kjer gre pri dolgih za *ê* (*dín* je z *n* povzročen poseben razvoj), pri kratkih se zdi glasovni odraz *a*, medtem ko je *věš* posebnost, ki bi se morda razlagala z naliko. In zakaj naj bi bil *ə* v *dahniti* drugoten (93)? Tu imamo redno razmerje kratek — dolg: *dehniti* = *slépec*, proti *dâhnem* = *mâša*. Kategorije s »poajenim« *ə* bi seveda tudi kazalo podati v preglednici, nemara: *dân*, *vâs*, *tâ*, *sladâk*, *z mâno* — *mâša*, *vzâmem*, *stâknem*, *ovâc* (*ovâc*).

Preden preidemo k fonološkim razvojem, bi kazalo opozoriti še na vprašanje, ali je 2. umik (*gorâ* > *gôra*) res že izvršen v 15. stol. Protestantško označevanje naglase tega ne potrjuje izrecno, posredno pa kaže celo nasprotno. Tudi sicer bi bilo nekje prav pokazati kategorije v osrednjih narečjih ne umaknjene naglase z zadnjega zloga ter razložiti morebitne poti nalik.

2.3.2.2 Glasovne novote 2. obdobja.

2.3.2.2.1 Pri samoglasnikih Lenček že za BS nastavlja (v nasprotju z Ramovšem in po Kolariču) tudi že raznosnjeni prosti varianti za *ę* in *ɔ*, pač komaj upravičeno. — Prvi narečne razlike tradicionalno povezuje z razvojem jata in nosnikov, vse pa odvisno od naglasnosti na dolgem ali kratkem zlogu. — Že od Škrabca sem je opažena parna povezanost dolgega jata in dolgega etimološkega *o*-ja (dolgi je bil cirkumflektiran, zgodaj podaljšani akutiran) (102) v osrednjih slovenskih narečjih. (Treba bi bilo tudi jasno povedati, kaj je dolgi etim. *o*: ne le »podaljšani bodisi v novozaprthih zlogih ali v posebnih slovenskih razvojih«.) Tip bogastvu je pač nalikovna posplošitev po *nebû*.

Tudi razpolglasnjenje dolgega polglasnika je narečno raznoterilo slovenščino (104—105); narobe pa bi bilo misliti, da je rateško *danafs* v zvezi s tem (prim. še sedaj *deněs* in v 16. stol. pogosto pisavo polglasnika z *a*). Če se trdi, da je v tem času nastalo 8 narečnih podstav (105), bi to kazalo podpreti z argumentacijo in npr. katerim Riglerjevih zemljevidnih prikazov. Primerjava za dolga jat in *ə*, akut (A) in naglasni 2. umik (U) bi pokazala npr. naslednje (dve črtici zaznamujeta 2 zloga):

	<i>ě</i>	<i>ē</i>	A	U
(1) koroško	<i>ie</i>	<i>e</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(2) štajersko	<i>ei</i>	<i>e</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(3) primorsko	<i>ie</i>	<i>a</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(4) gorenjsko	<i>ei</i>	<i>a</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(5) dolensko	<i>ei</i>	<i>a</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(6) panonsko	<i>ei</i>	<i>e</i>	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$
(7) rovtarsko, (8) ?			$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$	$\frac{\dot{\cdot}}{\cdot}$

2.3.2.2.2 Pri razvoju soglasnikov (105—115) Lenček izhaja od napačne podmene, da je bil osrednji slovenski *v* pripornik (105), ko je v résnici bil zvočnik, in torej *f* ni njegov nezveneči ustreznik (counterpart, 106). Treba bi bilo torej — kakor rečeno — posebej obravnavati nezvočnike in posebej zvočnike. Seveda v istem sistemu ni mogoče imeti *g* in *ɣ*, ampak le eno od tega (kolikor v novejšem času kje *g* ni uveden pod vplivom knjižnega jezika).

Slovenski razvoj tega soglasniškega sistema gre na eni strani k odpravi nasprotja po nebnosti — nenebnosti (tj. mehčanosti kot posebne, fonološke značilnosti) in v posebnem razvoju nekaterih zvočnikov. Lenček od tega omenja *č* — *ć* → *č* z opombo o »verjetni« ohranitvi na zahodu (zakaj ne tudi o dejanski?, in ali res po zaslugi čakavcev?).

Obširneje razpravlja še o soglasniških sklopih zobni pripornik + zobni/mehkonebni zapornik + *j*, kjer ima sorazmerno zapleten zemljevid odrazov (107). Ta pa se da zelo poenostaviti, če rečemo, da je *z* + *d/g* + *j* povsod razen v Prekmurju (kjer je še *ždž*) dalo *ž*, ustreznih nezveneči sklopi pa povsod *šč*, kar se je pozneje v rovtarskih narečjih, v gorenjščini, na vzhodnem Koroškem, in v štajerskih narečjih

poenostavilo v š. Če se je na zahodu na tolikšnem prostoru ohranilo šć, pač ni razloga za ć klicati na pomoč čakavcev. Pri tem ne bi smeli pozabljati na šć drugačnega, prilikovanjskega, postanka (šćim, košček) tudi na področjih s šć → š. (Ali je Cop imel prav, ko je (v ABC-vojni) pisal, da Gorenjci ločijo š za šć od navadnega š?)

O fonetični naravi ustničnega nenosnega zvočnika ima avtor v mnogem nenatančne predstave (prim. J. Toporišiča ustrezno razpravo z analizo in kritiko prikazov tega v Fonološki opisi /.../ slovenačkih /.../ govora /.../, Sarajevo, 1981). Tudi na slovenskem vzhodu /v/ ni »zvneči pripornik«, kakor bi avtorja lahko opozorilo že nasprotje tipa *tvoj* — *dvoj*, *švest* — *zvest*... Podobno ne povsem ustrezno je njegovo pisanje o svetlem drsniku *j*. Za nove raziskave se ne meni, ker absolutno veruje staremu (če tu ne gre celo za strankarstvo, imamo opraviti z nezmožnostjo za strukturalno mišljenje).

Tudi v oceni, kakršna je ta, je mogoče obravnavati ne vse, o čemer je v tem poglavju govor. Omenimo le še: *g* → *γ* (109 in 15. podoba na str. 112—113), nezvočniške neutralizacije (111 + 113 + 14. podoba na str. 118—119), kjer pa pisec ne obravnava položajev *mlad mož/očeta* in ne nasprotja *od moža/očeta*, ampak le *mlada* — *mlad. sladdek* — *sladka* (ter enako za nezvneče nezvočnike) — po SP 1962 nezvočnike imenuje kar soglasnike, čeprav mu na nekaterih drugih mestih soglasnik pomeni (pravilno) vse nesamoglasnike. Prav tako niso obdelane efonemske premene tipa *strah ga je*, *stric bo*, *grof bi*, pač zaradi tega ne, ker je tako obdelano le pri Škrabcu ali Toporišiču, ne pa tudi v SS 1956 ali SP 1962, ali seveda v SSKJ.

2.3.2.3 Sledi še prikaz »oblikoslovnega sistema« (115—115).

Lenček na eni strani pravi, da se povsod v slovanskih jezikih sklanjatev preurejajo v »oblikovne razrede po spolu« (114), hkrati pa pri samostalnikih za slovenščino enoti (po starih naših slovnica) možko in srednjo sklanjatev, spet ne po spolu družiti m. in ž. samostalnike tipa *lipa* in *vojvoda* v eno sklanjatev. Le vse samostalnike z rodilnikom na *-i* ima za 3. sklanjatev. V resnici torej Lenček ohranja staro delitev po osnovovornem samoglasniku (*o-*, *a-* in *i-*sklanjatev: *bratom/mestom. lipam/vojvodam, nitim*), kar pa ne vzdrži kritike.

Moški in srednji spol se ločita v obeh glavnih sklonih mn. in dv., za moški spol ednine je značilna tudi kategorija živosti, samo moškega spola so priimki (tudi tipa *Zdravje, Noč, Muha*), moški spol pozna drugačne metatonije kakor srednji (prim. *brāt/brāta/brātu/brāto/brātih/brāti* proti *mēsto* ed. — *mēsta -o -om* itd.), in nevpvzete besede se večinoma ločijo tudi v im./tož. ednine: *brat-o* — *mest-o*, da ne omenjamo še besedotvornih zadev kot *bratovski* — *mestni*, *bratec* — *mestece*, dvojskih im./tož., ki so bližje ženski sklanjati (*brata* — *mesti* = *ženi*). — Napačno (čeprav na videz manj) je tudi ne ločiti ženske in moške *a*-sklanjatev: možka pozna kategorijo živosti, priponsko obrazilo *-ov* (za svojilnost), da ne omenjam njene splošne variantnosti s 1. možko sklanjati. Razlike so tudi v naglasnosti (4 naglasni tipi pri ženskah osonah, le eden pri moških), s tem povezano pa deloma tudi v rod. končnici množine (*vojvod-o* — *žen-o/žen-ā*).

O pridevniški sklanjati samostalnikov (prim. *moški, Gorenjska, belo/Gorenjsko*) — pri Lenčku prav tako prezrto — pozneje. Imenska sklanjatev pridevnikov se je v tem času res izgubila (114), ostankov pa nimamo le v im./tož., ampak v 16. stol. še kaj (Trubar: od *mladiu*), morda tudi v lastnih imenih (Moder Modra), v ženski ednini (*dobri* = *lipi*), pa seveda tudi v prislovih tipa *zlepa*.

2.3.3 Iz obdobja Razvoj slovenščine: 1500—1800 (115—152) SHSL obravnava najprej prozodijo (116—117 + 15. podoba o umiku naglasa v tipu *meglā* (122)), slovenski samoglasniški upad (119—121 + 17. podoba o istem na str. 128), soglasniške spremembe (121—126 + 16. podoba, tj. praslovanski zvočniki v slovenščini, 124—125), slovensko nebnjenje melkonebnikov (*roke* → *roče*) in pripornjanje zapornikov (*ded* → *deθ*) (126—127), čemur sledi še povzemalni pregled (127—152).

2.3.3.1 Pri prozodiji obravnava »nadaljevanje in ustalitev« 2. umika naglasa *žena, zelen, meglā, temēn*, in sicer v tip *žēna žēna*, umik *okō* v *'oko, golōb* v *'golob*, ter izgubo kolikostnega nasprotja. Misel na poznejši umik v še sedaj ohranjenem tipu *žēna/žēna* se menda opira na nepodaljšano novonaglašeno samoglasnika. Med področja s poznejšim (3.) umikom naglasa s končnih naglašanih kračin bo vsekakor treba vnesti tudi moški govori (prim. *z've:zda* — *'nē:se* — *'temna*; ali: *g'lā:va* — *g'tabuk*), dovolj znan iz razpravljanje pisca te kritike.

V 5. točki avtor najprej obravnava izgubo tonemskosti (pri tem se sklicuje na 21. podobo, kažočo tonemska oz. netonemska področja slovenskega jezika — verjetno po Riglerju). Tu bi vsekakor bila tudi lepa priložnost za to, da bi se opozorilo na moščanski razvoj, ki akut odraža z dolžino, cirkumfleks s kračino, prvotno kračino pa načeloma z drugačno samoglasniško barvo. Omeniti bi kazalo tudi Logarjevo poročilo o novi tonemizaciji, ziljsko krajšanje (prim. Grafenauer) in morda še kaj (npr. premik *bábica* v *ba'bica*). Tudi pri daljšanju kračin v štajerskih narečjih bi bilo treba biti previdnejši (prim. mošč. *prag p'râ:ga*), kjer bi bilo treba upoštevati še odprte zloge (*dno*).

2.3.3.2 Pri glasovnih spremembah je najprej govor o zložnikih *r* in *l* (to vendar nista samoglasnika (!), zato ne gresta prav pod naslov »samoglasniške spremembe«, 117). Razvoj teh dveh zložnikov pa ni prav odvisen od naglasa, kolikosti in položaja, kakor meni avtor — vsaj povsod ne, kakor nas prepričujejo tudi knjižna *pôln* (prv. *pôln*), *vôlk*, *polniti*, *vřt*, *přst* (prvotno *přst*), *vřlěti* ipd. Ne gre za to, da bi prvotna *r* in *l* fonemsko preinterpretirali kot dvoglasniški zvezi -*ar*- in -*al*- (117), ampak gre tudi za tako njihovo fonetično naravo, kjer je pač imajo, sicer pa je ohranjen tudi še *r* (npr. tudi na Mostecu: *prst* — *pr:sta* ipd.). Po mojem tudi ne gre za fonološke dvoglasnike, saj se te zveze (konkretno *r*) v primernih glasovnih okoljih ne ohranjajo: *střt* — *střēm*, *vřgel* — *vřčči*, *vřter* — *vřtra*, poenglasili pa so se tudi nefonološki dvoglasniki (prim. mošč. *gr'mu:je* = *'pu:na* ← *grmôvje*, *pôlna*). Prim. tudi gorenjsko *grmole* ← **grmou'le*. Pri slovenskem samoglasniškem upadu pač ne bi bilo treba omenjati Jakobsona 1971 (če že koga, potem Baudouina ali Bogorodickega, od tujcev seveda): saj nam je bilo od zmeraj jasno, da gre tu za teženje ogliščnih samoglasnikov k polglasniku (*brat*, *sat*, *kräh*, *dad* = *pas*), potem pa k izgubi tega v sosesčini zvočnikov (nakazano že pri Trubarju idr.; prim. mošč. *f'teky*, *'pošl*, *'tekp*, *'zapr*), sicer pa do zginotja (ponekod do *sšit*, *kosc*, *petk*, poleg razširjenjšega *nosmo*). Pri tem bi bilo treba (kot že opozorjeno npr. za moščanski govor) upoštevati tudi morfonološke omejitve upada, za misel o povezanosti samoglasniškega upada s tonemskostjo (120) pa verjetno nekoga citirati, kakor avtor sem pa tja koga vendarle citira. Slovenski samoglasniški upad je obširno opisoval že F. Ramovš, in tega v tak priročnik, kot je ocenjevani, seveda niti približno ni mogoče zajeti. Pač pa se nujno moramo ogibati nepotrebnih napak: prim. *xôdem* itd. nam. *xôdem* (121), če bi že (?) bilo mogoče velelniško *hòdte* (n. m.). Da bi bil kdo (mišljen pa je Ramovš) primere kot *sorota* za *sirota* »zmotno imenoval samoglasniška harmonija«, ni prav. Opozoriti bi morda kazalo tudi na starejši slovenski upad, ki nam je prinesel kratki nedoločnik (Škrabec). Ramovš je to — komaj upravičeno — imel za praslovanski pojav.

Prav tako je mogoče povedati le osnovne stvari o razvoju trdega *l* (121, 123, 125), ali mehkih *l* in *n* (125—126). Ohranjenega trdega *l* pred nesprejzimi samoglasniki pa je več, kot meni avtor (prim. še moščanski govor, deloma savinjski), pa tudi prehod *VIC/* ≠ *v* *u* ni absoluten (123): >*V*/ položaju na koncu besede in pred soglasnikom */.../* je mehkonobni *l* prešel v *u/w/*. O zapletih pri tem priča že slovenski knjižni jezik sam. — Pri mehkih *l* in *n* bi kazalo opozoriti zlasti na neprevleko vzporednost razvoja (prim. ljubljansko *l* — *jn/n*, moščansko *l* — *ŋ*), pa ne pozabiti tudi posamezne znamenitosti (npr. nefonemsko nosujenje samoglasniškega okolja ob *j*, prehod *ŋ* v *j*, tudi na nasprotje do *nj*, *lj* bi kazalo opozoriti (*vofo* = *soljo*, *koja* — *jelenji*). Pri slovenskem nebnjenju pogrešamo opozorila na *štenže* (ob *noje*).

2.3.3.3 V obzoru (127, 129—131) je neupravičena misel, da bi se tonemskost v osrednjih narečjih »regenerirala« (127) tam, kjer nikoli ni nazadovala, če se pa kje na novo pojavlja, ni v osrednjih narečjih. Da tonemskost ne nastopa le v dolgih zlogih, naj poudarim še enkrat (ni je le v zadnjih/edinih kratkih zlogih). Tudi ne vemo, zakaj naj bi bila tonemskost »na videz različica naglasne jakosti«. Tudi pri naglasnih prestavah (129) ne moremo ravno reči, da bi bili umiki bolj običajni v odprtih zlogih kot v zaprtih, saj imamo vendar tudi *jézik*, *prérók* itd. Tu gre bolj za analogije: *ženám* proti *žéni* je v skladu z *ženě -á -ámi*. (O vplivu morskemu meje je že bil govor.)

Pri polglasniku (129) bi lahko govorili o podkračini (zato v osrednjih narečjih *zvézda* — *žéna* — *temã/téma*). Če slovenščina res teži k odpravi tonemskosti (129), se to dogaja verjetno zaradi gospodarnosti v prozodičnih sredstvih sploh (prim. Mostec). — Ko se govori o nasprotju med dolgimi in kratkimi samoglasniki

(129), bi se bilo prav oddolžiti Baudouinu de Courtenayju, ki je pri nas prvi opozarjal na te stvari (prim. njegov Boxinsko-posavskij govor, implicitno pa vsaj že Škrabec, 1870). Razlika med gorenjskim in dolenjskim vokalizmom je samo površinska (dolenjščina je konservativnejša): gorenjski *o* je prav tako dvojnega izvora (*ou*, *uo* kot dolenjska današnja *u* — *uo*, 130); in nenaglašena *e* in *o* sta široka (v gorenjščini pa prednaglasna zožena). Le kje imajo v dolenjščini poleg *ię uę* še *ie uo* (poleg *eĭ — ou*) (130)?

In pri soglasnikih (150) si vendar dajmo dopovedati, da je /v/ (s položajno varianto *u*) zvočnik; da če imamo sistemsko /g/, nimamo istočasno tudi /ɣ/ (razen pri citatnem ali na sveže sposojenem), da ni enakovrstno razmerje med *p — f*, *t — s*, *c — š*, *č — ž* ali *g — ɣ* (150), tudi ni *c* »nebnik« (če že tako poleg pravega nebnika (*j*) pojmuje mo še *č ž š* (in manjkajoči *dž*). Itd., itn. (131).

2.4 Iz gospodarnostnih razlogov preskočimo 4. poglavje (Slovenščina in njena narečja, 135—157), opozorimo naj le, da k temu poglavju manjka tudi bibliografija kakor tudi podatki o razpravljavcih o slovenskih narečjih (Ramovš, Kolarič, Logar, Rigler, Toporišič).

2.5 Poglavje *Sodobna knjižna slovenščina* je najobširnejše (158—250). Seveda je tudi na teh skoraj stotih straneh treba biti zelo gospodaren, saj se da sodobni knjižni jezik komaj opisati celo na 600 straneh. Avtor je snov zajel v naslednja poglavja: Glasovi in prozodija (158—172), Tipi oblikoglasnih premen (172—180), Slovnične kategorije (180—195), Samostalniški pregibalni vzorci (194—212), Pridevniška pregibanja (212—221), Zaimenska sklanjatev (221—225), Glagolsko spregatveno vzorčenje (225—250).

Na splošno lahko ugotovimo, da je tu Lenček za vsako ceno konservativen v svojo lastno škodo: kakor da hoče obnoviti stare zlate čase slovenskega knjižnega jezikoslovja (ki pa jih poleg tega nikoli ni bilo po Škrabcu, za katerega pa se avtor malo meni). Deklarativno se skuša držati SP 1962 (in 1950) za stare slovnice, na tiho pa si vsaj mestoma pomaga za novo (prim. Samoglasniški glasovi (160), kjer si pa vendar ne more kaj, da nenaglašeni *e* in *o* po SP 1962 ne bi imel za srednja, pri tem pa že na naslednji strani trdi, »da sta inherentno ozka«). Sicer pa se ustavimo pri stvareh, ki jih Lenček obravnava drugače kakor SS 1976 ter to, kar jo je napovedovalo.

2.5.1 Glasoslovje.

2.5.1.1 Ne drži, da bi bil glas *a* naglašen le, »če v besedi ni drugega samoglasnika« (161): prim. *męgla*, *tęmneęa* ipd. (še v SP 1962 so primeri kot *fantęk*, in sam avtor navaja tudi *stęca*). Na isti strani, kjer se govori, da je »naglašeni samoglasnik (vključno z *r*) samodejno dolg, razen v zadnjem zlogu«, se navajajo tudi *ęmpak*, *kąkšen*, *tjąkaj* in *vęndar*. V knjižni slovenščini ni dvoglasnikov, Lenček pa jih navaja (162) celo vrsto tipa *av*, *aj*. Premena misli — *mis/ęy/* ali *mis/u/* spada v morfonologijo; *ęrv* se da izgovarjati tudi enozložno (Lenček le *ęru*, 162). In v slovenskem knjižnem jeziku ni zložnega *r* (162), ampak le *a + r*. — Lenček navaja svojo tipologijo samoglasnikov na podlagi ločevalnih značilnosti (163). Po moji misli je polglasnik +kratek, kakor sta ozka *e* in *o* +dolga (Lenček: *a* —kolikost). Po mojem sta ozka *e* in *o* —razpršena (tj. *ne-i* in *ne-u*), po Lenčku +napeta. Lenček ni nikoli skušal teh značilnosti pokazati s sonagramom.

2.5.1.2 Lenčkov prikaz povezanosti naglašenosti, tonemskosti in mesta naglasa smo že kritizirali. V skoraj vsej knjigi se tudi govori o rastočem in padajočem tonemu, tu (164) je končno sprejeta teorija o nasprotju nizko — visoko, pa spet zamegljena z dostavkom, da se to nasprotje »zaznava kot rastoče oz. padajoče«. Ko se govori o naglasu nedoločnika tipa *govoriti* (164), bi vendar kazalo opozoriti tudi na variantno *govoriti* (tako tudi sicer). Pri eno- oz. večnaglasnosti slovenskih besed (164) bi bilo treba navajati celotno v poštev prihajajočo literaturo, ne samo Stankiewiczza 1979, 130. Str. 165 je akut napačno pojmovan kot visoki ton in cirkumfleks kot nizki, ko je ravno narobe res. Avtor se ne more dvigniti do pravega pojmovanja tonemskega nasprotja: nimamo 4 tonemov, ampak le 2 — visokega in nizkega, to pa na dolgih ali kratkih zlogih. Cirkumfleks zaznamujemo torej z /²/ na dolgih in z /¹/ na kratkih zlogih, enako akut z /¹/ oz. /²/. (L, 165: *ę* zaznamuje »nizki ton«, *ę* »visokega«, *˘* »kratko padajoči naglas« in *˘* »umaknjeni kratki rastoči naglas«.) Napačno oz. zmešano se na isti strani (in na naslednji) govori tudi o tonski podobi teh naglasov.

2.5.1.3 Pri Soglasnikih hoče Lenček v SKJ ločiti 24 soglasnih glasov, od katerih naj bi bilo 21 fonemov. Tu L. kombinira SP 1962 (kritik tega dela seveda ne!) in Toporišičevo pojmovanje. Drsnika (*v-w* in *j*) uvršča napačno med pripornike, *dž* pa ima samo za alofon (torej ga pozna samo iz položaja tipa *ena/dž/ba*, ne pa tudi iz položaja kot *Ma/dž/ar*, */dž/ezva*, */dž/ul* itd., tj. iz krepkega položaja, na podlagi katerega se določa njegova fonemskost). Nujno neprepričljivo. — Pri razmerju *w — l* ne gre za fonološko »dopolnjevalno razvrstitev«, kot bi na mestu, na katerem je govor o tem, lahko mislili, ampak gre za oblikoglasno dopolnjevanje, kakor pri *e* in *ε*, npr. *plétel — plétla*. Pravila za — imenujmo ga tako — izgovor črke *l* so tradicionalno obremenjena in precej tudi napačna; rešitev izpod peresa avtorja te kritike Lenček sicer pozna (mimogrede: zadnji pravopis ni izšel 1960, ampak 1962 (168)).

2.5.1.4 Razločevalnih značilnosti (171) za soglasnike navaja L. pet: nosnost (*n, m* + proti *d, b* —), zasičenost (šumevci, mehkonebniki proti ustničniki in zobniki, brez oznake pa so *r, j, w*); gravisnost (ustničniki, vključno z *w*, mehkonebniki proti zobniki, šumevci in *n, j*; brez določitve jezičnika); trajnost (priporniki, *v, l, r* proti zaporniki in *r*, hkrati pa zlitnika $\pm$, ter *m, n, j* in *w* brez oznake); zvenečnost (parni nezvočniki razen *b d z ž g + v* proti zvočniki (razen *v*) ter *c č x* brez oznake). Avtor tu želi biti izviran v tem smislu, da ima dva ustnična nenosna fonema (*v* in *w*), kar seveda ne vzdrža kritike.

2.5.1.5 Slovenski soglasniški sistem se v resnici deli najprej na zvočnike in nezvočnike, razločevalna lastnost med njimi pa seveda ni v nedoločeniosti prvih glede na zvenečnost, saj so po L. taki tudi *c, č, x*, medtem ko bi bili drugi + ali — zveneči, ampak v tem, da prvi nimajo šumnosti in zaradi tega dopuščajo pred seboj fonološko nasprotje po zvenečnosti. Zvočniki se nato nedvomno delijo na zložnike (*r — l, m — n*) in drsnika (*j — v*), ki imata neposredna samoglasniška ustreznika v *i* in *u*. Da sta to strnjeni enoti (in sicer vključno z */v/*), vidimo v slovenščini tudi po razpadanju sklopov nezvoč. + zvoč.: *bučva, ladja, tekma, vesna, vidra, mefla — bukev, ladij, tekem, vesen, vider, metel*. S funkcionalnega stališča je prav tako treba nezvočnikom *f c č x* (prvega ima L. za parnega) pripisovati +zvenečnost, saj vendar poznamo njihov prilikovanjski vpliv na zvenečnost predhodnega nezvočnika (*prodca = pro/čca*). O funkcionalnosti oznake $\pm$ pri *c* in *č* se je treba tudi spraševati: sta netrajna (njuna zlitost je —zapornik/—odpornik, če mislimo na okluzivnost oz. eksplozivnost). In razlika med *r* in *l* ni v trajnosti, ampak v pretrganosti, saj vendar noben zvočnik (kakor tudi samoglasnik) v trajanju ni omejen.

Sicer pa bi se bilo treba vprašati, koliko so razločevalne značilnosti funkcionalne v danem sistemu. Nenosnost se pri *b* in *d* res kaže pri prehladu, ko namesto *nima* govorimo *diba* (prim. še nar. *doben* za *noben*); svetlost nesvetlost se zdi potrjena s premenami tipa *pečem — peko*, strnjjenost in nestrnjjenost s premenami tipa *peko — peci*, svetlost in temnost potrjujejo spremene v pogovornem jeziku (*prov — dej* iz prvotnega *prāv, dāj*), trajnost in netrajnost pa npr. razlika med *odnōsa* proti *odhōda*: ker imamo tudi *pomōra*, torej *r* ni netrajen. Nezvočnika *c* in *č* sta pri Lenčku zvenečnostno negativno določena (*bo/š/frlel*), se pa nevtralizirata (kakor vsi nezveneči nezvočniki) v določenem položaju (*gro|v|gre, stri|dz|da*). V tem smislu ni brez pomena staro ločevanje zvenečnostno parnih in neparnih nezvočnikov: *t — d : c, f, h*. In tako še marsikaj.

2.5.1.6 Pisava in pravopis. Pri nas doma v zadnjem času pri izrazni strani jezika jasno ločujemo dva prenosnika: pisnega in slušnega, tj. za pisno in govorno podobo zunanjega obstajanja jezika (in njegovih prvin). V SS 1976 je to (načeloma) rešeno tako, da se npr. v fonematiški opisuje govorna pojavnost, nato pa se pove, kako se govornje zapiše; pri tem glede na izrazno stran ločimo pisavo in pravopis. Pisava obsega npr. črkovna znamenja (črke), cifre ali številke, ločilna znamenja (ločila), neštevčna simbolna (npr. $\frac{0}{0}$ ali $\&$), pravopis pa je normativna veda, ki nas uči, kako ta znamenja uporabljati. Poleg tega imamo še t. i. pravorečje, ki nas uči prave izbire zvočnih prvin jezika, bodisi da te tvorimo za prvotno izrazitev vsebine svoje zavesti... bodisi da le pisno zajeto izrazno stran pretvarjamo v slušno (izgovorno), preprosto povedano: drugič beremo.

Lenček vsega tega ne loči dovolj. Tako na str. 158 govori o »gojenem izgovoru SKJ«, ki ga določa pravorečje, v naslednjem odstavku pa, ne da bi med obojima vzpostavil most, govori kar že o »abecedi SKJ«, v še naslednjem pa o naglasnih znamenjih.

Nato (160—161) sledi prikaz samoglasnikov, pa spet del o zaznamovanju fonemskosti, čeprav je ta bila obdelana tudi že prej. Podobno tudi pri soglasnikih, kjer smo pri *l ~ u* (167) naenkrat vrženi v oblikoglasje (premena *l — u*), kar smo že kritizirali, pri *lj in nj* (169) smo spet na pravopisni ravni (vključno z napačno podrobnostjo, da se *lj in nj* na koncu vrstice ne delita). O teh stvareh sem že tolikokrat pisal, da jih čivkajo vrabci na strehi, pa se vendar najdejo še zmeraj celo univerzitetni učitelji, ki se niti v svoje dobro niso pripravljene naučiti nekaterih osnovnih resnic s področja teh ved. Ali na str. 171: »Razen v dveh primerih prilikovalna pravila v SKJ ne zadevajo pravopisa.« Ta dva primera sta Lenčku predlog *z/s* (varianta *ž* ni normirana) in *k/h*. Toda takoj nato vendarle sledi še omemba *gristi, zdaj*. V resnici je vse to že docela jasno določeno: predlog *z* se pred nezvenečimi nezvočniki piše *s*; predlog *k* pred *k* in *g* kot *h*; v nedoločniku in namenilniku se piše *s* namesto *z*: *gristi, grist*; namesto predpone *z-* se piše *s-* pred nezvenečimi nezvočniki: *shod, spod* proti *znova*, *zbirati* (zadnje je pozneje vendar podano pod »časih norma dopušča premenške oblike« (172), kjer pa je obdelano tudi *obgovoriti/ogovoriti*); *š* namesto *ž* v moštvo in kar je iz tega izpeljano, *š* namesto *ž* tudi pri privednikih na *-ski* (in kar je iz tega izpeljano); *m* namesto *n* v tipu *shramba*; *p* namesto *b* ipd. v tipu absorpcija (iz latinščine prevzeto).

2.5.2. Kakor nakazano, imajo oblikoglasne premene svoje poglavje. Tradicionalno (po Toporišiču?) se upoštevajo (v okviru oblikoslovja — besedotvorja v slovnici ni) fonološko in oblikoslovno pogojene premene (prve so mu avtomatične, druge ne), in sicer ne tudi »manj splošne«, ki jih je najti v opisu posameznih pregibanjskih vzorcev (172). Od premen so obravnavane najprej prozodijske (173—177), samoglasniške (177—179), soglasniške (179—180). Mešane so očitno obdelane hkrati z drugimi. — Po našem so seveda vse premene fonološko utemeljene in se le tako dajo tudi opisati.

2.5.2.1 Najprej je govor o naglasnih tipih. Avtor vztraja pri treh (kot je v SS 1956, SP 1962), čeprav je že Tomšič v kritiki SS 1956 opozoril, da imamo štiri in sedaj to pri nas piše že v vsaki slovnici v mojem pojmovanju: 1. nepremičnega (*līpa -e*), 2. premičnega (*jēzik -ika*), 3. končniškega (*temà -è*) in 4. mešanega (*gōra -é*) tipa. Lenčku je moj 3. tip drugi, moj 2. in 4. tip pa tretji, tako da se mu mešata *gōra -é* in *govōri -ite*, kar je seveda nedopustno, saj gre pri *gōra -é* za globinsko cirkumflektirane osnove, pri *jēzik -ika* pa za akutirane (oz. cirkumflektirane v tipu *govōril -ila*). Lenček sam ta svoj tretji naglasni tip po potrebi imenuje »znotrajosnovni premični«, npr. na str. 174. Seveda se tudi ne moremo strinjati, da bi bil osnovni (tematski) samoglasnik končnica (npr. *i* v *govōri*).

Podstavne oblike za te naglasne tipe so avtorju imenovalniške. V resnici so za mesto naglasa veliko obvestilnejše roditeljske, npr. za m. spol 1. sklanjatve *-a, -ŷCa, -à* in *-á* (bràta, potóka, psà, možá). Za tonemskost je v nepremičnem tipu relevanten im.: bràt (kmèt, žēp) — kràlj, bràs: stari akut (ali novi na kratkem zlogu), novi akut na dolgem in cirkumfleks.

2.5.2.2 Pri t. i. samodejnih premenah (npr. *b'rat — b'ra:ta*) seveda nagaja besedni tip *pòdoficír* (oz. *odvèčen, tjàkaj*) v pravilu (1), v (2) pa *psōma/stezàma/stezàmi*, ki niso »naglašeni na zadnjem zlogu«. — Vsaj na tem mestu je nejasno tudi pravilo o krnitvi osnov tipa *lovì — lovím* (174): Kdaj namreč prihaja do te krnitve? — Ni nam znano, da bi bile premene naglasnega mesta imele v ednini drugačen status kot v množini (175), saj je rod. *možá* ravno tako obvezno kot množinsko *možjé, možém* itd., edninsko *goré* pa ravno tako prosto kot množinsko. Morebitna misel, da je morda *-á* v rod. mn. obvezno naglašena končnica, se nevtalirira z dejstvom, da je tudi *-ú* v rod. edn. ravno tak. — Tudi drugo v tem ni dovolj jasno in natančno. Sploh se postavlja vprašanje, ali imamo res enkrat premeno osnova — končnica, drugič končnica — osnova, če nam je prvo *grād -ú* in *govōriti -im*, drugo *žēna -é* in *temà -è*, med to pa se nam meša še »znotrajosnovni« tip *cēsar -árja*. Saj imamo pri *grād* mest. *grādu* (iz *gradù*), pri drugem pa tudi *ženō* (iz *žēno*). S stališča sistema sta premeni *možá* in *goré* in *temè* (k *temà*) seveda samodejni, pa tudi *-ika* v slovarskem zapisu kaže na to. Ločitev med samodejnimi in nesamodejnimi premenami naglasnega mesta tu stvari samo nepotrebno zapleta oz. dela sploh nejasne.

2.5.2.3 Krnitvene premene pri glagolu (176—177) si bomo ogledali na ustreznem mestu.

2.5.2.4 Od samoglasniških premen so obdelane tipa $\acute{e}/\acute{o} \sim \acute{e}/\acute{o}$, $V \sim \emptyset$ in $o \sim e$ pri imenskih besedah.

Premena po odprtosti je deloma prav postavljena, saj so take prvine usmerjene, tj. premene se vršijo po načelu široki $\sim$ ozki (veliko redkeje površinsko ozki $\sim$ široki). Avtor je tu čisto splošen, očitno pa bi moral obravnavati tip $\acute{z}\acute{e}pa \sim v \acute{z}\acute{e}pu$, $n\acute{o}ga \sim n\acute{o}g$, $\acute{o}kno \sim \acute{o}kna$, $n\acute{o}ge \sim na \acute{n\acute{o}ge$, $d\acute{o}brega \sim d\acute{o}ber$, $t\acute{e}žek \sim t\acute{e}žji$; v bistvu sem gre tudi $n\acute{e}sla \sim n\acute{e}sel$, $d\acute{o}bra \sim d\acute{o}ber$ (izumrlo je $zel\acute{e}na \sim (ta) zel\acute{e}na$). — Dodati bi bilo treba še $a \sim u$: $ten\acute{a}k \sim t\acute{a}njiši$, $mra\acute{c}en \sim mra\acute{c}\acute{a}n$ in $e \sim a$ *menoj* $\sim m\acute{a}no$, seveda posebej. — Obratno imamo $m\acute{o}st \sim na m\acute{o}stu$ (podtip *srebr\acute{o} \sim sr\acute{e}bru*), nekam pa bi moral (danes sicer že redki) tip $ve\acute{c}\acute{e}r \sim na ve\acute{c}\acute{e}r$. Docela manjkajo tudi premene tipa $odh\acute{o}d \sim -\acute{o}da$, $km\acute{e}t \sim km\acute{e}ta$ kot nasprotje premenam $odn\acute{o}s -\acute{o}sa$, $\acute{z}\acute{e}p \acute{z}\acute{e}pa$.

Premena $V \sim \emptyset$ je obdelana veliko prepovršno. Prvič, glede na imenovalnik moramo ločiti $V-$: $\emptyset$ - in $\emptyset$ -: V -premeno (*dedek* $\sim -dka$ — *povesmo* $\sim -sem$), sicer pa pri soglasniških sklopih strogo ločevati sklope NN , kjer premena nastopa le, če je drugi N morfem, npr. $\{-k\}$ ali $\{-c\}$ (*dedek* $\sim -dka$, *dedec* $\sim -dca$); ni prav določen tip *hrbet -bta* (v tem primeru bi bil $-t$ priponsko obrazilo, prim. etimologijo pri *Vasmerju*, tudi za *lakef*). Samodejna čisto v fonološkem pogledu je premena NZ (*Peter -tra*), pri sklopih ZZ pa je sploh še bolj zapleteno, medtem ko za sklope tipa ZN velja isto kot za nezvočniško-nezvočniške *zmenek* $\sim -nka$ — *cink -a*. Pisec je tudi pozabil (?) na tip *Jakac* $\sim -kca$. Premena $V \sim \emptyset$ ima poleg pravilnega *b\acute{e}r-em* $\sim br-ati$ še napačne *mel-jem* $\sim ml\acute{e}-ti$, manjka pa pri prvem za\acute{c}e-ti $\sim za\acute{c}n-em$, *der-em* $\sim dr-em$, pri drugem pa opozorilo na *dre-ti* $\sim dr-l$, tj. na premeno = *r\acute{e}* $\sim \acute{e}r$. Manjka npr. tudi *vz\acute{a}m-/vz\acute{e}m-/vz\acute{e}-* in pa\acute{c} še kaj. — Pri premeni $o \sim e$ je ostal pri doma\acute{c}ih besedah, ne obravnava torej zaved kot *Franzom* $\sim -em$, *Ribotom* $\sim -em$ ipd. Ni upoštevan tip slovo $\sim oje$ (oboje dalje $-esa$). Gotovo pa sem spadajo tudi daljšave osnov različnih vrst, npr. *Kosi -j-a*. — Premena $\acute{o} \sim \acute{e}$ (ne $o \sim e$, 179): poleg predvidljivega *bran\acute{e}\acute{c}* je tudi še nepredvidljivo (*sop\acute{e}\acute{c}*, *bod\acute{e}\acute{c}*), res za premeno $o \sim e$ pa gre pri kupovati — var\acute{c}evati.

Pri samoglasniških premenah v okviru oblikoslovja glagola (178—179) avtor v smeri od ožine k širini navaja tip *n\acute{o}si* (sed.) $\sim n\acute{o}si$ (vel.), vendar spet brez prave urejenosti (prim. *n\acute{o}sil*, *n\acute{o}šen*, *n\acute{o}šenje*, *n\acute{o}sit*). Razvrstitev tega pojava ni izvedena za druge vrste glagola (npr. *p\acute{e}lji*, *p\acute{e}ljal*, —, —, *p\acute{e}ljat* ali *h\acute{o}ti*, *h\acute{o}tel*, —, —, — oz. *t\acute{o}nil*, *t\acute{o}njen*, *t\acute{o}njenje*, *t\acute{o}nit*). Manjkajo nepripionski glagoli tega tipa (*k\acute{o}lji*, *m\acute{e}lji*, *vz\acute{e}mi* itd.).

Manjkajo premene po tonemskosti (*d\acute{e}lati* $\sim d\acute{e}lam$) ter po kolikosti (kon\acute{c}\acute{a}j $\sim -\acute{a}jte$, $-\acute{a}l \sim -\acute{a}la$, *bil* $\sim bila$); zadnja je povezana s premeno *b\acute{i}ti* *b\acute{i}jem*, prva pa ne: prim. *kon\acute{c}\acute{a}j = d\acute{a}j*; *kon\acute{c}\acute{a}m* — *d\acute{a}m*).

Soglasniške premene (179—180) so tako glagolske kot neglagolske.

Po mojem ni dobro družiti premen po palatalizaciji in jotaciji, kot to dela avtor. Prve so mehkonebniško-šumevske, druge pa preprosto nebnjenjske, in sicer za vse vrste soglasnikov razen za nebbe (kamor štejejo tudi zadlesničnike). Mehkonebniki se seveda pri tem v premenah nevtralizirajo (prim. *sko\acute{c}iti = ska\acute{c}em* $\leftarrow$ *skok-iti* — *skak-jem*). Prav je torej ne $k \sim \acute{c}$, $t \sim \acute{c}$, $r \sim rj$ itd., ampak $k \sim \acute{c}$ (pošumljanje) in $k \sim \acute{c}$, $t \sim \acute{c}$, $r \sim rj$, $p \sim plj$ (nebnjenje). Tip *s\acute{e}k* $\sim \acute{s}\acute{c}$ se izpelje s prilikovanjem iz prvega *pisk-ati* $\rightarrow$ **pis\acute{c}e* $\rightarrow$ *pis\acute{c}*. Enako seveda tudi *iskati* $\sim$ *i\acute{s}\acute{c}em* pri nebnjenju. Treba bi bilo povedati, da so premene v njih tipih predvidljive, v drugih ne (za drugo prim. *kruh = kruhek* nasproti *prah* $\sim$ *prašek*, ali *voditi = voden* proti *roditi* $\sim$ *rojen*).

Tudi Len. drugi tip, *posi\acute{c}njenje* mehkonebnikov, je dejansko dvojen, \acute{c}eprav v drugem oziru: enkrat pred velelni\acute{s}kim $-i$ (prim. pogovorno pred e v rod., *daj*, ... pri pridevni\acute{s}kih besedah), torej *rekel*, *stregel* $\sim$ *reci*, *strezi* (druzega, tudi nar.), drugi\acute{c} za i/e v nedovr\acute{s}nikih (*naricati*, *ustrezati*).

Kje se vse to dogaja, je tudi za jotacijske premene mogo\acute{c}e natan\acute{c}no povedati (avtor navaja primernike): *koljem*, *pišem* — *pomlajam*, *pomlajujem* — *rojen*.

Kakor rado v slovenisti\acute{c}nih delih, manjkajo na enem mestu obdelane npr. še: *Prilikovalne* premene, kjer bi govorili o daljšanju (*oddati*), *zlivanju* (*kmefski*), *pošumljanju* (po\acute{c}a\acute{s}\acute{c}en, \acute{z} njim pog.), *onezvene\acute{c}enju* (*lesti*, *izvo\acute{s}\acute{c}ek*). Treba bi bilo zbrati tudi *razlikovalne* premene (*h kmetu*, *hkrati*, *bosti*), pa seveda tudi *nalikovalne* (kraj\acute{s}i po mlaj\acute{s}i, *tep\acute{s}ti* po *nesti*), *krnitvene* (*ob(-)* $\sim$ *o(-)*),

padel ~ *pal*) pri soglasnikih kot zgoraj (in morda še kaj pri samoglasnikih, npr. *pletoč* ~ *bodeč*). Tip *rekel* ~ *reči* bi (sicer glede na narečje) kazalo obdelovati pri jotijskih premenah, če nočemo tega imeti v posebni skupini (prim. *moč* — *spet* le v narečjih).

2.5.3 Slovnicične kategorije »besednih vrst«. Zakaj avtor besedne vrste stavi med narekovaje, ni jasno, saj o njih menda vendar ne gre dvomiti.

2.5.3.1 Spol (181—184). Avtor meni, da so slovenski zaimki spolsko »neizraženi« (181). Ker se spol razodeva s pridevniško besedno vrsto (in z eno vrsto povedkovnikov), za mene ni dvoma, da je os. zaimek pri nas trospolen (prim. *jaz sam/sama/samo* = *mi sami/me same*).

Isto je z zaimki tipa *kdo* — *kaj*: prvi je m., drugi s. spola (*Kdo je bil* — *Kaj je bilo*), le da je tu treba ločiti nadspol *človeško* (*kdo* se nanaša na človeka /in človekoliko/, *kaj* na vse drugo). Prav tako je tu avtor pozabil na podspol živost, omenja pa neživo spolskost pri osebnih glagolskih oblikah.

Pisanje o predvidljivosti spola iz imenovalniške končnice hira na nepopolnosti. Končnica za m. spol ednine naj bi bila le *-o*, ne pa tudi *-o* in *-e* ter *-a* (*Marko/kino/misale/sluga*), da ne omenjamo prevzetih *-es*, *-os* itd. (*Aristoteles, Tenedos*...). Srednji spol pri samostalnikih ima tudi končnico *-o* (*tele, vime, oje*), ne le *-o/-e*. Po edninski imenovalniški končnici se spolsko loči le pridevniška beseda (in ena vrsta, pregibna, povedkovniške): *-o/-i* je m., *-a* ž. in *-o(-e)* je srednjega spola, kolikor seveda ni ničto pregibna (kar poznajo tudi samostalniške besede). — Tu se je avtor nekako naslanjal na razpravo M. Ivičeve, seveda pa ni upošteval mojega odgovora nanjo. Ker je torej končnica *-o* (ki se v drugih sklonih večinoma »premenjuje« z glasovnimi končnicami) moška ali ženska (pa tudi srednja), *-a* ženska ali moška, *-o/-e* moška ali srednja (ali celo ženska: *Klio*), se spolskost pri teh besedah dejansko izraža skladenjsko, tj. zapomnimo si, katere besede so ne glede na končnico m., ž. ali srednjega spola (tiste m. spola s končnico *-a* dobim po načelu naravne moškosti), tj. tako kot pri ničto sklanjanih, le da so te načeloma moškega spola, izvzete pa so od njih one, ki zaznamujejo naravni ženski spol. Spolsko jasne so le samostalniške izpridevniške sklanjatve (dežurni, Dolenjska, Tirolsko). — Kar se tiče spola prevzetih besed (183), velja preprosto pravilo: načeloma je vse moškega spola, izjeme so le sam. na nenaglašeni *-a* in tisti, ki označujejo žensko; srednjega spola so prevzete besede le iz slovanskih jezikov, če se pomensko in oblikovno naslanjajo na ustrezne domače korene in morfeme (*Kosovo, Skopje*). Spolsko nevtralizirano obliko imajo števniki tipa *pet/petero/nekaj*: nevtralizacijski morfem im./tož. je *-o* ali *-o* (ta nevtralizacijska oblika nastopa verjetno tudi v zloženkah sploh: dvobarven, peterboj, *petostranski, *nekaždneven), sicer pa je nevtralizacija dosežena pri pridevniških stopnjah z *-i*-jevskim osnovnim samoglasnikom (kot *krepka* z *e*-jevskim): *mlad-ih -im -imi -ima — t-éh -ém -émi -éma*.

Avtor omenja nekaj spolsko različnih homonimov (*lov -a, lov -i*), ne pa tudi tipa *oko oči* (v narečjih podobno *tele — teliči*); neobravnavano je uvrščanje tvorjenk tipa *tozd* v spolskost, in s tem v zvezi omahovanje v spolskosti pri *SAZU* — m. (*SAZU-ja*) ali ž. (pri *SAZU*), in še kaj (*butik* m proti *butika* ž), ter moč moškega spola (imperfektiva *-o* → imperfektivi *-ov*).

Omeniti bi tudi kazalo izbiro različnih priponskih obrazil glede na spol, npr.: M — *brat-ov, star-ec, ded-ec/-ek, skop-uh*; Ž: *mam-in, star-ka, bab-ica, skop-ulja*; S: *dekl-e, tel-e, sonč-ec-e*; ČLOV.: *čig-av, čiga-r, brat-ov, mam-in; NEČLOV.:* *miz-ni*. Pri tem je srednje nemoško/nežensko, družbeno/spolno nedozorelo, kar ni zaničevalno, če je res tako, je pa, če ni (*tisto fante, tisto Katre*). Na kaj avtor misli s »samostalniki na *-o* ali *-e*, zaznamujoči moško ali žensko (npr. *fantè, deklè*), so oblikovno srednjega spola« (182), ni jasno: *fante* je tudi moškega, takih samostalnikov na *-o* pa sploh ni (če avtor ne misli na tip *sinkol*).

Nezaznamovanost moškega spola se lepo potrjuje pri ujemanju spolsko pregibnega povedkovnika: Oče, mama in dete (tj. m, ž, s) so šli, medtem ko je v dvojini to nevtralizirano: Oče (m) in mama (ž)/dekle (s) sta šla, Krava (ž) in tele (s) sta se pasla proti Kravi/Teleti sta se pasli oz. Liska (ž) in Sara (ž) sta se pasli). Pravilo, da »moški samostalniki zaznamujejo oba spola« (182), bi zaslužilo ponazoritev: *Ančka* (ž) je *tehnik* (m) (bolj običajno: *tehničarka* (ž), še bolj običajno *učiteljica* (ž)) — *gospa* (ž) profesor (m) (poleg običajnega *profesorica*) in *profesor* (ž) *Boršnikova*, ne pa profesor (ž) *Boršnik* (pri drugem gre za sprevrženje v spolu). O tem

gl. SR 1980, N. Mečkovska, J. Toporišič, ravno tam, 1981. Nevtralizacijska spolskost je verjetno v Deževalo je, Pet ljudi je sedelo, Pet ljudi je bilo pohojeno.

Pri kategoriji živosti (184) — po naše je to podspol — avtor meni, da je slovnično nezaznamovano živo. To ne bo držalo. Kategorija živosti se nalikovalno razširja z oznak za človeka/žival (in človekoliko bitje) na samo po sebi neživo predmetnost: *Vipavec -vca* (prebivalec) → *vipavec -vca* (vino) itd. V okviru dane pomenke kategorije se nato včasih skuša razširiti na vse osebkte te kategorije, npr. pri avtomobilih: *imeti forda*, daimler-benza in nato fiata, folksvagna, mercedesa, oma itd. Podobno pri kartah: *imeti kralja*, poba, asa in nato pika, herca (neknj.), krajca (neknj.), aduta. Tudi pri denarnih enotah: *imeti jurja*, kovača, nato pa še tisočaka, stotaka; ali pri gobah: *najti jurčka*, in nato še gobana. Otroško oživljanje je *prinesti stolčka*, časopisa. Poseben problem je živost pri srednjem spolu *videti lepega dekleta/lepo dekle*, *povreči lepega teleta/lepo tele*.

Navezovalna kategorija, ki jo po nastanku nekateri vežejo na živost, bi tudi morala biti nekje omenjena: Boste pili *črnega* (namreč *vino*), Imate raje *belega* (namreč *kruh*).

2.5.3.2 Število (185—186) ni ne vem kako obdelano. Glede zaznamovanosti števil avtor meni, da je dvojina zaznamovana nasproti ednini in množini. V resnici je tako, da je množina zaznamovana nasproti ednini (*Klobuk dol, vsi!*, tj. *vsak svojega*, kar se da povedati tudi s *Klobuke dol!*), dvojina pa je zaznamovana nasproti množini (Sosedovi fantje so pridni — Noge me bolijo, in sicer tudi, ko imajo sosedomi samo dva fanta, mi pa seveda tudi le po dve nogi). Poleg (samo)edninskih samostalnikov imamo tudi (samo)dvojinke samostalniške in pridevniške besede (*oba, dva*), t. i. samoedninski pa so le navidezno taki, saj jih vendar lahko postavimo tudi v množino (in sicer snovna, pojmovna in skupna imena), le da tedaj pomenijo vrste, ker se sicer pri števnih samostalnikih izraža z ločilnimi števnikmi ob samostalniku v množini (*dvoji delavci*). Samoedninski so tu v bistvu neštevnici, samomnožinski (*dvoje ribe, dvoje češnje*) pa so števni (*dvoje jasli, četvera vrata* = *2 jasli, *4 vrata). To sploh kaže povezovali s števnikmi.

Ločilni števnik poznajo pri števnem samo »množinskem« ujetju: *dvoji otroci, ene jasli, dvoja vrata/dvoje otrok/jasli/vrata*, rod. *dvojih/dvoje otrok/jasli/vrat*, ne »navadno v množini« (185). Pač pa imajo redka skupna imena (*gospoda, narečno deca*) lahko povedkovniško množinsko ujetju (Gospoda se spogledajo, Deca so mi goli, bosj proti edninskemu prilastku naša gospoda /na Mostecu vendar naši deca). Kar pisec govori v anaforičnosti dvojine, ne drži, saj lahko začnem sporočilo kar s *Fanta sta prišla* (ali *Ena/Neka fanta sta prišla*, tj. brez *dva*). Primerjaj tudi vesela svata ipd., veseli prijateljici. Tudi tisto o oživljanju dvojine na začetku 19. stol. na podlagi 16. stol. ne drži: na Mostecu, v narečju, se normalno govori pri m. spolu: *Midva sma delala*, pač pa žensko *Medve smo delale* (v Ljubljani *Medve sva delale*). Dvojina je bila oslabljeno prikazana le v starih slovenskih slovnica, ne pa tako zastopana tudi v govoru.

Na drugem mestu sem zapisal, da moramo ločiti število (ed., dv., mn.) in številskost samostalniških in pridevniških besed: enoštevilski sam. so npr. množinski samostalniki, števnikmi, zaimki tipa *kdo* — *kaj*, vse drugo je troštevilsko, tudi če je ničto: *ena mami, dve mami, tri mami, pet mami*; enoštevilski je tudi tip povedkovnika: *Kazno je bilo* (proti *Ti si pa ena rit/Vi ste pa ene riti*).

2.5.3.3 O sklonih se da bistveno hitro povedati. Sam imam zvalnik za medmet, in sicer tudi tam, kjer ga glasovno ločijo od imenovalnika — kakor ga mi morda lahko tonemsko. To bi bili spreveržni medmeti iz samostalnika. V prvem naletu (186) avtor izpušča dajalnik. Sicer je avtorju imenovalnik »imenovalen«, tož. in daj. smerna, rod. in mest. omejevalna, obrobni pa or., daj., mest. (187). — *Kaj naj rečemo k tej k l a - sifikaciji sklonov*, na Jakobsonu in M. Ivić (?) temelječemu teoremu? Naše mnenje je, da tož., rod. in daj. označujejo cilj dejanja (*nesti torbo, bati se dela, dati ubogemu*), mest. je res količinski in or. to, kar sam pove (ta dva zadnja, predložna, pa sta tudi predmetna; ta predmetnost se ohranja (razen tožilniške) tudi pri posamostaljanju). Vsi skloni so lahko tudi ujemalni, imenovalnik še imenovalni ipd., šele nato pa je rod. omejevalen ali količinski (*dati kruha, pet kruhov, vznožje gore...*), v tem smislu morda tudi svojilni (*vrnitev Artamonovih*), dajalnik namembni (*pomoč bratu, spomenik žrtvam*). Sicer ne vem, kam pridemo. — Tisto o homonimnosti sklonov (po avtorju sinkretizem) je treba primerno omejiti. Im. in or. mn. samo-

stalnikov m. spola nista tudi tonemsko zmeraj nevtralizirana, prim. *ráki* — *ráki*, *kónji* — *kónji*; enako je pogosto za predl. daj. in mest. ed.: *ráku* — *ráku*; prim. še *rokô* — *rokô* in za 2. ž. sklanjatev *oči* — *oči*, da ne govorim o *gospodje* — *gospodi*, *možje* — *možmi*.

Že tu omenimo, da je avtorjeva razmestitev sklonov takale: im., tož., rod., mest., daj., or. (196), prve tri z dejansko naslonitvijo na Toporišiča (Zakaj ne po slovensko), po lastnem premisleku pa je dal dajalnik med oba predložna sklona. S tem je brez potrebe porušil načelo, da se za imenovalnikom najprej zvrstijo (tudi nepredložni skloni, nato pa oba (samo)predložna. To ni dobro. Mest. je npr. tipični metatonijski sklon (D *brátu* — M *brátu*), mest. in or. sta povezana npr. s tem, da imata skupno smernost v tož. (*sem na gradu* = *sem za gradom* ≠ *grem na/za grad*). Dajalnik je prav ravno na 4. mestu: *iti k sosedu* in *biti pri sosedu*.

Kateri samostalniki (in pridevniki) so sklonljivi (po naše: glasovno — ničto sklonljivi) in kateri ne, se da bolj natančno povedati. Zakaj se ne bi sklanjala *Artemis*? Ali npr. *foto* ali *bikini*. *Rad* ni pridevnik, *všeč* ne prislov — oba sta povedkovnika (188). In še marsikaj.

2.5.5.4 Ob določnosti (189) bi bilo poleg natančnejše določitve vrstnih pridevnikov dostaviti npr. še opombo o pridevniških zaimkih, ki imajo to kategorijo izredno priostreno (tip *kateri* — *kakšen*), čeprav nekateri določni izgubljajo *-i* (*vsak*, *drug*, *nek(i)* in *kater(i)*) — zadnja dva pogovorno), ker so že sicer izrazito nasprotni kakovostnim (*vsakršen*, *ne kak(šen)*, *kakšen*). Taka nadomestnost osnov je redko dana tudi pri pridevniku (*majhen* — *malí*) in je v im. obliki m. spola izražena tudi v mestu naglasa (*vélík* — *vélikí*, *bogát* — *bogáti*). Ne bi škodilo omeniti še splošnojudski tip *ta stari*, tudi slovničarsko v evidenci že skoraj 200 let. Končno je tu še novodobna misel o implicitni določnosti samostalnikov: *Fanta* sta prišla — *Ena fanta* sta prišla, (O tem je bilo pri nas že pisano.) Poseben problem je tip *lep* — *lepši*; v *lepši* sta določnost in nedoločnost nevtralizirani.

2.5.5.5 Pri stopnjevanju (pridevniških) besed (189—190) bi poleg opozorila na trostopnjavost (kjer pa so vse tri stopnje slovnično nezaznamovane, kakor je npr. tudi manjšalnica nasproti podstavni besedi: *mizica* — *miza*) kazalo omeniti še elativno stopnjevanje (privzdigovanje), torej poleg *dober* — *boljši* — *najboljši* še *dober* — *predober*, zadnje v pomenu 'zelo dober'. Važna je tudi razlika med absolutno in relativno rabo stopenj: Srečal sem *starejšo* ('priletno') žensko, Delamo z *najmodernejšimi* ('nadvse modernimi') stroji. Od privzdignjene stopnje je treba ločiti tip *prédóber* s pomenom 'preveč dober' (Tomšič), opozoriti pa bi veljalo še na besedotvorno priponsko »stopnjevanje« (sivkast) in (po Stankiewiczzu) morda še na »stopnjevanje« pri sam. besedah (sestra — sestrica — sestričica, baba — babura), pa tudi še na stopnjevanje z nekončnimi priponami pri glagolu in pridevniku (stopati — stopicati, droben — drobčen — drobčkan). — Zanimivo teoretično vprašanje je tudi nestopnjevalnost pridevnikov, ki že priponsko označujejo stopnjo (bolhøv 'ki ima dosti bolh/ki ima bolhe', grenkljat /kjer bi pa šlo tudi grenkljatejši, če bi že bilo treba stopnjo izraziti/).

Za prislove ni dovolj reči, da se jih »stopnjuje določeno število« (190). Najboljša teorija za »stopnjevanje« prislovov je, če rečemo, da se jim stopnjuje (tj. da imajo tudi stopnjevane oblike) le pridevniške podstave, torej jih delamo iz stopnjskih oblik: iz *lep* dobimo *lepo*, iz *lepši* *lepše*, iz *najlepši* *najlepše*, iz *prelep* *prelepo*. V tem smislu je treba razlagati tudi samostalnike: iz *majhen* dobimo *majhnost*, iz *manjši* pa *manjšost* (zaradi »stopnjevanja« samostalnikov se razburjata pri nas javno Pavšič in Javoršek). Med nadomestne stopnjske oblike spadajo še *veliko* — *več* prim. *velik* — *večji*, *daleč* je iz nekdanjega **dalek-*. Poleg oblike *više* imamo normirano tudi obliko *višje*.

2.5.5.6 Glagolski vid je obdelan dokaj na hitro (190) kot nasprotje med omejenim glagolskim dogajanjem in takim, ki o tej značilnosti nič ne pove. Poleg izraza »limited« za oznako dovršnosti se rabi še »terminated«.

Ne vem, če ima res »večina slovenskih glagolov dve oblikovni podobi« za to. Če sprejmemo novejšo teorijo, da predponski glagoli pomenijo tudi nevidski pomenski premik, potem so vsi prvotno nedovršni glagoli brez nasprotnega vidskega para (*delati*, *govoriti*, *kmetovati*, *sedeti*, *nesti*...). Vidski par imajo potemtakem samo redki nepredponski dovršniki (našteti npr. V SS 1976, kakor *skočiti* — *skakati*) ter predponski dovršniki (*prinesti* — *prinašati*), ne pa npr. tip *pokniti*, tj. z medpono *-ni-*

napravljeni rahlostni. (Vsekakor bi avtor tu moral opozoriti še na vrste glagolskega dejanja, ki jih nekatero jezikoslovno izročilo meša z vidskostjo, npr. trajno — povnavljalno, začetno — končno — trenutno.)

Glede pogostnosti vidske parnosti se torej ločijo tiste začetnične skupine v slovarju, ki jih imajo tudi predpone, in tiste, ki jih nimajo, npr. pri začetnicah *d* in *b* (pogl. *bo... in do...*). **B:** *bobljati, bobnati, bobneti, bobotati, bočiti (se), bodekati, bodriiti, bogateti, bogatiiti, bogmati se, bohovati, bohoteti, bohohiti se, bojevati (se), bokati, boksati, bolehati, boleti, bolovati, bolščati, bom* (izpis s 17,5 str. za *n e d o v.*) proti *boksniti* (*d o v.*) in *bogati, bojkotirati, bombardirati, bonitirati* (*d o v. in n e d o v.*). **D:** *dobaviti — dobavljati, dobiti — dobiti, docvesti — docvetati/docvitati, dočakati — dočakovati, doiti — dohajati, dodati — dodajati, dodelati — dodelavati/dodelovati, dodeliti — dodeljevati, dodeti — dodepati, dogoditi se — dogajati se, dognati — doganjati, dognojiti — dognojevati, dogoditi se — dogajati se, dogoreti — dogorevati, dogotovati — dogotavljati, dogovoriti se — dogovarjati se, dograditi — dograjevati/dograjati *d o v. — n e d o v.*, proti *dobojevati, dobrati, dočutiti, dodejati, dohledati, dogoniti, dogospodariti, dogospodovati, dogovoriti, dogrebsti, docurniti* samo *d o v.*, *dobreti, dobrikati se, dobiti, docirati* samo *n e d o v.*, *dogmatizirati* *n e d o v. - d o v.* (Pri *D* je izpisano le 14 str.) Medtem ko je pri *B* na 17,5 straneh 23 nedov. glagolov brez dov. para, 6 dvovidskih in 1 iznedovršniški priponski (*boksniti*), imamo pri *D* že na 14. straneh od nepredpovinskih nedovršne vse 4, nedov./dov. na *-irati* 1, od predpovinskih pa 18 z vidskimi pari (od tega 5-krat z nedov. dvojnico, npr. *dodelavati/dodelovati*) in 10 brez dov. para, a še pri teh bi se dal kateri nedovršnik napraviti (npr. *dogledovati, doganjati, dogovarjati, dogrebsti*).*

2.5.3.7 Način (191) je obdelan zelo kratko, v glavnem pravilno. Vendar so neprehodni glagoli tudi brezdelovalniški, npr. *deževati* (avtor tu sicer govori presplovno le o udeležencih, čeprav misli na delovalnike). Nekateri glagoli prehodnost vendarle tudi morfološko izražajo (prim. *siviti — siveti, hoditi — hoditi za 'dvoriti' D/= dvoriti komu*). Tu se tudi kaže slabost napačnega poimenovanja del. na *-n/-t*: ti deležniki so trpni le pri prehodnih glagolih, sicer pa izražajo stanje po izvršitvi dejanja (*tepen — seseden*).

Potrpeva seveda samo en tip »tož.« glagolov. Ne npr. tip *boli me glava, v s a k pozna to zadevo, srečava se, učim deklico angleščino — bolan sem v glavo, ta zadeva je vsakomur znana; mesto je obdano z zidovi, zaskrbljen sem za zdravje*. — O pravi trpnosti je bilo pri nas že zdavnaj pisano inovacijsko (npr. v Scando-Slavici), pa bi na to kazalo tudi opozoriti. (Prim. tudi SS 1976 oz. 1984, 298—299, kjer se jasno ločijo deležniki na *-l oz. -n/-t* kot opisni in kot stanja.)

2.5.3.8 Oseba (191) je obdelana preskopo. Poleg opozorila na neosebno 3. osebo (po naše neosebno) srednjega spola ednine (Deževalo je ≠ Dekle je šlo) bi kazalo opozoriti še na tip *Pet nas je šlo, Nikogar/Tebe ni bilo*, na osebne zaimke ter na osebo samostalniških besed (*Drevo se je posušilo*).

2.5.3.9 Pri času (191—193) avtor nekako odpisuje predpreteklik s tem, da ga ima samo za »relativnega« (191). Saj predpreteklik vendar izraža tudi davno preteklost (pa preteklo stanje). — Ko pravimo, da se časovnost oblikoslovno izraža le v sedanjiku, pozabljamo na prihodnjik pomožnika (*bom*). — Pri »efektivnem sedanjiku« dovršnikov bi vsekakor morali navesti Skrabca, če že, ne pa (le) Galtona 1976, 1979, ki je o tem pisal skoraj 100 let za Skrabcem. — V formuli *Povem ti, da nima prav ni nobene naklonskosti* (192). Naklonskost (Kdo nam odvaja kamen?) je avtor pri sedanjiku v glavnem prezrl, prav tako brezčasnost. — Tudi za prihodnjik z *bom* bi bilo treba navajati Skrabca, saj se je takrat izkazal tako neskončno dobrega poznavalca vsega slovenskega, povezanega s tem vprašanjem. — Neobravnavana je ostala časovnost pri pogojniku, prislovu; dobnost, kakor jo izražajo npr. deležniki, deležja, namenilnik, pa je obdelana posebej, kar je verjetno prav. Časovnost je zanimiva nemara tudi pri veclniku: Pojdi zdaj/jutri (ne pa včeraj: tedaj bi pomenila pogojnost), Pojdi zmeraj (kolikor ne hodi zmeraj) ali sploh.

2.5.3.10 Naklona (193) se najprej ločita le dva (povedni in možnostni), veclnik je obravnavan kot stoječ »zunaj nasprotja možnostno — povedno«, omejen tudi po osebi: avtor ne omenja edninskega tipa za 1. os. (*Jaz se muči in garaj, ti boš pa zapravljaj*), za 3. os. pa ne omenja dvojine in množine. Tip *naj delam, delaj, naj dela* imenuje »ne neodvisno slovnično kategorijo«, kar koli mu že to pomeni. Po našem gre tu za skladišnji naklon: prim. *Naj dela = Zelim/Dovolim, da dela/Lahko*

dela/Sme delati. Že zdavnaj sem opozoril, da se *naj* uporablja tudi v pogojniku (*naj bi /bil/ delal*, pa prim. še *Naj bo po tvojem, naj pride*, ne pa *naj bo prišel). To je skladijska naklonska oblika za železnost. Ta se izraža sicer z velelnikom: *Jaz delaj in garaj*, ti... za 'naj delam in garam' ali 'naj bi delal in garal'; prim. še *Pridi k nam tvoje kraljestvo 'naj pride'*. Oče je rekel, *da pridi 'da naj prideš'*. Cel vzorec z *naj* imajo vsi sedanjiki: *naj dela-m, -š, -o; -mo, -te, -jo; -va, -ta, -ta*, ne pa, kot hoče avtor: *naj delam, delaj, naj dela*.

2.5.3.11 Na koncu je omenjena še dobnost (imenovana taksis). Ta *naj* bi se nanašala samo na preteklost, kar seveda ne drži: saj že ne vem od kdaj naše slovnice navajajo primere kot *Pravi(l je/bo), da dela/pride*. Poleg preddobnosti imamo še istodobnost. Pretekli pogojnik je z dobnostjo povezan prav toliko kot pretekli povednik. Podrobneje smo o stvareh, povezanih s tem, govorili že zgoraj pri časovnosti.

2.5.4 Naslednje poglavje iz oblikoslovja je pregibanjsko vzorčenje (pat-tern) (194—212), najprej samostalniško, nakar sledijo še poglavja o pridevniku (212 do 221), o zaimenski sklanji (221—225) ter o glagolskem spregatvenem vzorčenju (225 do 250). Avtor tudi tod skuša hoditi svoja pota, sledeč z ene strani ameriškemu jezikoslovnemu izročilu novejšje dobe, z druge pa slovenskemu nenovodobnemu (molče včasih vendar tudi novodobnemu), kar ga nujno spravlja v nemajhne in nemale zadrege.

2.5.4.1 Pri samostalniku smo že opozorili na neustrezno družjenje sklanjatev in razvrščanje sklonov v sklanjatvenem vzorcu. V marsičem se tu avtor tudi ponavlja.

Omenimo še, da zaradi nerazločevanja segmentnih in nadsegmentnih pojavov brez potrebe kopiči število sklanjatvenih vzorcev: prim. za 1. m. sklanjatev vzorce *rāk, mōž, glās, stebēr*, za 1. žensko *līpa, gōra, stezā, cērkev*, za 1. srednjo *lētō, srcē dnō*, za 2. žensko *mīš, mīsel, stbār, debēr* (pri pridevnikih *bogāt, mlād, temēn*). Pri vsem tem »bogastvu« pa ni prostora za premični tip (*člōvek -ēka, Júnō -ōne, kōpel -éli, slēme -ēna, dēbel -ēla*).

Namesto da bi na enem mestu obdelali nadsegmentnost, npr. da bi povedali, da je v premičnem naglasnem tipu naglas pomaknjen z zadnjega na predzadnji zlog osnove, da je pri končniškem naglasnem tipu naglašeni zadnji zlog praviloma kratok (dolga pa le v določenih primerih, npr. *tāl*), da je v mešanem naglasnem tipu pri samostalnikih v množini naglas na končnici (pravzaprav sploh v neednini), vendar ne tudi v srednjem spolu, in da se v ednini naglas z osnove (končnice) premika tako in tako na končnico (oz. se umika na osnovo), avtor izpisuje dobesedno na stotine oblik, v katere pa še zmeraj ne ujame polne resnice (ki je — mimogrede — tudi veliko preprostejša). Po možnosti to še podvaja s tonemskostjo, čeprav verjetno bralec take slovnice, kot je pričujoča, netonemskost lahko razbere že iz tonemskosti. Tako smo nazaj v srednjem veku pri golem pomnjenju, ne pri razumevanju.

In drugi veliki greh: Že Škrabec je učil, da je vzorčna beseda tista, ki ima najmanj posebnosti (in po kateri se načeloma pregiba večina enot določene kategorije). V smislu te teorije sem že v SKJ (1965—7, 1970) zamenjal, kolikor je bilo za netonemskost naglasa v SKJ potrebno, neustrezne vzorčne besede stare slovnice z ustrežnejšimi (in sem to predlagal tudi za SSKJ, v katerem pa je potem Rigler, ki je v končni fazi odgovarjal za to, klonil pred restavratorji »starih dobrih časov« ter namesto vzorcev tipa *korāk, perūt* v netonemskih sklanjatvenih preglednicah spet uvedel manj ustrezne tradicionalne *rāk, nīt* (pustil pa vendar *ljubezniv*), medtem ko se v tonemskih vzorcih disciplinirano drži Škrabca: 1. m. sklanj. *korāk, kováč, brāt*, 1. ž. *slūžba, līpa*, 2. ž. *pošāst, nīt, stārost, mīš*, 1. s. *sōnce, kopito, deklē*). Lenček je šel tu žal svojo pot (v resnici staroslovničarsko) in za 1. ž. sklanjatev uvedel kot glavni zgled pri Riglerju »četrtoplasirano« *mīš* (tudi z netipično tonemskostjo, ko bi se bil slučajno zanjo zanimal /upošteva jo pri glagolu/).

Spričo podrobne obdelanosti te problematike v slovenski novi slovnici hočemo v nadaljnjem upoštevati le tiste stvari, ki so nepotrebna oddaljevanja od nje. Pri vzorcih je prezrt tip *žezik -ika (pōtok -ōka, tōpol -ōla)* pri moških samostalnikih in *slēme -ēna* pri srednjih. Dolge množine nima *dōl* ter komaj *méd* in *smrād* (195). Samostalniki končniškega tipa nimajo vsi tudi možnosti naglasa na osnovi (ta je namreč lahko tudi nezložna, r. t.). Napačno je misliti, da se lahko naglašuje tudi *sŕce, zlātō* ipd., kakor tudi, da je mogoče prezreti stilnost mešanega naglaševanja pri *morje* in *polje* (r. t.). Prav je *dnōma*, ne *dnóma* (196); poleg *stebromā* je treba upo-

števati še *psôma* (196—7); daj. mn. je prav *možëm* ne *možëm* (197), rod. mn. *stebrov* in *-ov* (ne le *stebrov*, 196). Napačno je samostalnikom tipa *ime, dekle* v rod. dodajati morfa *-ef-* oz. *-en-*: prav je imeti imenovalniško/tožilniški *-e* za okrnjeni *-ef-* oz. *-en-* (to premeno navajati pri morfonologiji), končnica za tema priponama pa je *-o*. Da *-e* tu ni končnica, kaže že nepokoravanje preglasnim pravilom. Ne smeta se mešati netonemski in tonemski zapis naglasa (198, v okvirčkih rod. ed. *-ú*, im. ed. *-jé*, daj. m. *-ém*, mest. mn. *-éh*: tonemsko prav je *-ú, -jé, -ém, -éh, -mí*). Morf (ne pripona) *-es-* je že v *slowo*: *slowes-* (201). Pravila o neobstoječnem samoglasniku bi bila lahko popolnejša: Kdaj (however) *jezdeca* (202)? Ni kratkega naglasa (203). Le glede premene *kmët -éta* veljajo (necit.) Toporišičeva štetja 90% primerov za, 10% pa za *žep žépa*. Pri *ó* je to veliko bolj zapleteno: *ó* pri netvorjenih in pri priponskem obrazilu *-ót-*, pri tvorjenih iz glagolov, če imajo na koncu trajni soglasnik, sicer *ó* (v novejšem jeziku pa sploh prodira *ó* na vsej črti) (203). Str. 197 or. mn. *stebri*, 204 *stebri* (SSKJ *stebri*).

Pri 1. ženski sklanjatvi gre avtor za Toporišičem (in SSKJ), ko uvršča v to sklanjatev vse samostalnike s končnico *-e* v rod. ed. oz. *-e* v im. mn. Od napačnega (oz. ne najboljšega) naj omenim, da mešani naglasni tip (*góra -é*) tu ni prostovarianten le v im./tož. množine, ampak v vseh sklonih (205), saj avtor to tudi sam trdi na naslednji strani. Enako je s tipom *stezà* (vendar *slà* seveda tu mora biti izvzeta zaradi nezložnosti osnove). Kakor je v im./tož. dvojine variantnost *stezì -è*, je tudi pri *góri -é*; or. ed. je *goró* (ne *goró*), rod. ed. tudi *goré* (ne le *goré*). Rod mn. *gór* (205) se praktično ne govori več (ostalo pa je *nóg* in *rók*), česar piscu ne bi bilo treba posebej omenjati (208), ko bi bilo prvo res; prav ima na str. 207 *gór*. Prva tako se (netonemsko) ne govori *pét* (209); velja tudi za *koz* (n. m.). Pri *gospa* sta zamešani števili (207). Pri 2. m. sklanjatvi bi bilo treba omeniti kategorijo živosti (našega vojvodo), nima pa avtor navedenega primera končnice *-e* v im. ed. (SSKJ *kamikaze*; pri lastnih imenih npr. *Pijade*).

V 2. ž. sklanjatvi je avtor vzel kot osnovni tip — kakor že nakazano — netipično *miš*. Ta zgled pa ni le kolikostno premenilen, ampak je tudi tonemsko enkraten: metatonija akuta samo v or. ed. (kot v tipu *máti*), v množini pa se še sedaj vidi njegova nekdanja moškost (metatonija v rod., mest., or.). Tipična premena akutih osnov te sklanjatve je tipa *nít niti -i* itd. Manjka seveda spet premični tip *kópel -éli*. V preglednici končnic (211) se spet mešata jakostni in tonemski naglas, prim. daj. mn. *-ém* (prav *-ém*), daj., or. dv. *-éma* /na str. 210 *-éma* in *-éma*). — Po SSKJ *kópel* ni možno (212). Prav čudno je, da se za to poglavje pisec v opombah ne sklicuje tako rekoč na nikogar, ko je vendar za vsakega poznavalca očitno, od kod ta sistem in red, kolikor ga je še ohranjenega.

2.5.4.2 Pridevniško pregibanje (212—221) deloma trpi zaradi že omenjenih napačnih predodločitev, pa še zaradi tega in onega.

Če se že govori (213) o določni in nedoločni obliki pridevnika, bi bilo nekje treba jasno povedati (po znani razpravi), da na eni strani ločimo določne pridevnike, ki imajo eno samo obliko (mednje spadajo tudi svojilni /in vrstni/ pridevniki na *-ov (-ev)* in *-in*, pa še razni drugi), in nedoločne pridevnike, ki pa poznajo tudi določno obliko: *ljubezniv* — *ljubeznivi*. Če te druge oblike kak »pridevnik« nima, bodisi ni pridevnik (npr. *rad* (213), ki je povedkovnik) ali pa je zaimek (*tolikšen kakšen* ali kar še).

Uvodoma v določitvi, kaj se sklanja pridevniško (212), manjka opozorilo še na števnike in ustrezne konverzne izpridevniške samostalnike, ker tega pač nismo omenjali pri samostalniku.

Ker se že zanemarja premični naglasni tip tudi tu, je tudi pri prozodično izraženem nasprotju glede določnosti vsekakor treba upoštevati vse v poštev prihajajoče gradivo, ne samo dva pridevnika (213): torej ne le *rójen -eni, débél -éli*, ampak tudi *velika -o* — *vélika -o* (poleg *vélik véliki*) in še tistega s str. 218 (*ponórel*: takih bi se še našlo — *dozórel, ogórel, pogórel, obórel*) in na str. 218 še *bógat* (kar pa je stil. zaznamovano). Morda bi kazalo opozoriti še na nekdanjo premeno *tóplega* — *tóplega, zelénega* — *zelénega* (ohranjeno še sedaj v *na górkem*, poleg na *górkem*). Prozodična je seveda tudi premena *stár* — *stári*.

Pri naglasnih vzorcih se je, seveda, treba postaviti na stališče tipologije in zato strogo ločiti tipe, ne pa jih mešati. Pri pridevniku imamo v SP namreč včasih

kar trojno izbiro pri isti besedi, npr. *mêhek/mehák/mehèk* ali vsaj *têmen/temán/temèn*. To naj bi se (v SSKJ sta sicer samo po dva tipa, tj. *mêhek/mehák* oz. *brhèk/brhkà*) strogo ločilo: *brhèk* (*težèk*). *-hkegà* je končniški naglasni tip, *břhek* (*těžek*) *-hkega* nepremični, in *težák težka -ó* mešani. Avtor SHSL to večkrat meša. Npr. ko pravi, da pozna končniški naglasni tip s polglasnikom le »manjha skupina pridevnikov« — tu misli na pridevnike s polglasnikom v osnovi —, takoj nato pa pristavlja, »da ima nekaj drugih pridevnikov s priponama *-ak* in *-an* podobno strukturo in gredo po istem vzorcu« (215), navaja pa *strašèn* in *strašán* itd., torej dva tipa. Sicer pa v marsičem sploh hodi svoja nepravda pota. Tako npr. priznava le *drobèn* in *drobán*, ne pa tudi *dróben* (tega navaja šele naknadno), naglas na osnovi priznava šele za določno obliko (*dróbní*), kar je mimo vse norme. Omenimo naj še, da pri pridevniku Lenček prestopa običajno paradigmatiko v mešanem naglasnem tipu, ko postavlja naglas na končnico tudi v or. ed. (*mladó*). Tak naglas je predviden samo za im./tož. vseh števil (izjema je seveda im. ed. ž. spola). Orodniška naglasna končnica ni normirana, jo pa jaz navajam v SKJ iz pesnikov, pa potem vsekakor tudi rodilniško, ki pa jo Lenček navaja le nenaglašeno. V neki starejši fazi se je torej oblikla za ž. spola *mlada* sklanjala kot *glava*: *-é -i -ó -i -ó* (Lenčkovo *mladó* v or. ed. je narobe, 214). Vsekakor bi bilo treba vzpostaviti zvezo s tipom *strašán*, ne pa ga vezati na *temen*. Pri končniškem tipu je najbolje izhajati iz dejstva, da imamo tam po naliki posplošene kračine, »dolge« končnice pa so iz mešanega naglasnega tipa. Tam je marsikaj nedobrega, toda pustimo to. — Avtorju je bilo tu delo oteženo, ker je v SSKJ vsa neednina zajeta v im. obliki za m. spol množine (XXXVII *břhki* tudi *-i*); glede dvojninskih oblik za ž. in s. spol mešanega naglasnega tipa — namreč *mlade* — se avtor menda sploh ni hotel izjasniti. V SS 1976, 258—260, je vse to jasno prikazano.

Primeri za preglasni *-e* namesto *-o* za soglasnikom c tudi (kakor SS 1976) SHSL nima (216 — bil bi morda pri prid. *debelolic*). — Nenatančno je povzeto pravilo, kdaj se piše priponsko obrazilo *-an* brez polglasnika: treba bi bilo reči, da ne le za *-al-* v predhodnem zlogu osnove (*smiseln*), ampak tudi za *-ar-* (*smotr*) (sem nekako spada še tip *poln*). V *raven -n* ni pripona. Res ne vem, zakaj je treba (in še kje) posebej omenjati prevzete besede (npr. *aprioren*): saj so vendar tvorjene z našim priponskim obrazilom. Pozabilo se je odgovoriti na obstojni poglasnik (*drobčen -a*, kakor imamo pri sam. *jezdec -a*).

Konec razpravljanja o pridevniških sklanjatvah (217-218) je brez potrebe razvečen, pač pa ima avtor zabeleženo eno premeno osnove, ki v SS 1976 manjka (tip *dóber dóbra*), sicer znano pri deležniku na *-l* (*nésel nésla*).

2.5.4.2.1 Stopnjevanje pridevnikov (218—221) je rešeno tradicionalno zapleteno, neelegantno. Rešitev že iz SKJ 1, 1965 je: večzložne podstave, tiste na dva ali več soglasnikov in nekaj osnov z liste (npr. *star*) dobivajo *-ejši*, enozložne na en soglasnik na *-ši* ali *-ji* po načelu, da pride *-ji* za *č, ž, š*, sicer pa *-ši* (pri čemer pa se izglasni soglasnik premenjuje po jotaciji — *č, ž, š*, seveda ne):

- A 1. *ljubezniv-ejši*
2. *hitr-ejši*
3. *star-ejši*

- B 1. *niž-ji, več-ji, viš-ji* (tež-ji)
2. *mlaj-ši, bolj-ši*

Lepši si razlagamo iz *leplši* (z odpadom *l'*, ali s preprečitvijo njegovega nastanka), *širši* lahko tudi z otrdelim *ř* pred soglasnikom, krajši je po naliki z *mlajši*, lažji je globinsko utemeljen (prim. *lagodno*). — Vse drugo je nepotrebno zapletanje na podlagi zelo površinskih dejstev slovenskega slovnicega izročila: Prim. Levec (SP 1899, 37—39): 1. *-ši* a) *-b, -p*; b) *-d*; 2. *-ji*: a) *-k, -g, -h, b*) *-z, -s*; 3. *-ejši* a) večzložni in mnogi dvozložni, b) mnogi enozložni, zlasti na *-st*; 4. prid. na *-ak, -ek, -ok*; 5. *večji, krajši/kračji*. In Breznik (1924, 94—96): 1. *-ši*: večinoma enozložni na *-b, -p, -d*, 2. *-ji*: a) večinoma vsi pridevniki na *k, g* in *h* /.../ in *z, s*, 3. *-ejši*: večinoma večzložni in mnogi dvozložni, b) mnogi enozložni, zlasti na *-st*, 3. prid. na *-ak, (-ak), -ok*, 4. posebno stopnjevanje. Ureditev iz SKJ ustreza tudi načelu pogostnosti, saj je stopnjevanje z *-ejši* vendar najpogostnejše.

Naglas pri priponskem obrazilu *-ejši* je še zmeraj težko ujeti v pravilo: *-ejši* imajo vse enozložne osnove, od večzložnih pa tiste s temičenim naglasnim tipom (*debeléjši, bogatéjši, globokéjši, kosmatéjši* — prim. narečno *bógat -áta, glóbok -óka*); naglas *pridnejši* je izjema (akut. osnova + *-an*, prim. še *mírnejši*), nasprotno pa imamo *pametnéjši* poleg *pámetnejši*. (Tonemskega naglasa avtor tu ne upošteva (kakor pozneje tudi pri zaimkih ne).) Pri barvnih pridevnikih bi bilo le treba upoštevati tip

belejši, pri deležnikih na -n pa tip *zapletenejši*. Predpona *naj-* seveda nima »emfatičnega naglasa« (221), ampak t. i. sestavljenjskega (*podoficir*).

2.5.6 Zaimki (221-225) so obdelani zelo skromno. Tipa *kdo* — *kaj* bi lahko razvili v vsej njuni sistemski mnogoterosti in v razmerju do pridevniških ustreznikov: 1. *kdo* — *kaj* // *kateri -a -o*, 2. *kdor* — *kar* // *kateri -a -o*, 3. *nekdo* — *nekaj* // *neki -a -o*, 4. *kdó* — *káj* // *kateri -a -o*, 5. *marsikdo* — *marsikaj* // *marsikateri -a -o*, 6. *kdor koli* — *kar koli* // *kateri -a -o koli*, 7. *vsakdo* — *vse* // *vsak -a -o*, 8. *nihče* — *nič* // *nobeden nobena -o*, 9. —, — // *drug -a -o*, 10. —, — // *isti -a -o*, 11. —, — // *ta -a -o/tisti -a -o/oni -a -o*. Lenček ima le, kar je tu razprto tiskano. Težko je reči, da bi bili tipi 1—11 le »pomenske variacije« (221).

2.5.6.1 Pa pojdemo najprej k osebnim zaimkom. Avtor zanje (221) pravi, da so ali »zaimskimi pridevniki«, ki bi se sklanjatveno ravnali po pridevniških (221), ali »zaimskimi samostalniki«, ki naj bi se sklanjali po lastni sklanjatvi (r. t.). Ker pa so mu »glavne oblike zaimskih samostalnikov« npr. tako *jaz* kot *mi* ali *on ona ono*, pa še tip *kdo* — *kaj* (221), ni seveda čisto nič jasno, katere sklanjatve naj bi bili. Po moji teoriji se *jaz*, *ti* $\emptyset$ ($\emptyset$ je za povratni zaimek) v vseh številih sklanjajo po a-jevski sklanjatvi, vsi drugi pa po pridevniški — vsekakor pa oboji z določenimi posebnostmi: prim. *men-e -i* = *vojvod-e -i/lip-e -i*, *n-/v-am -ami -ama* = *vojvod-am -ami -ama*, s posebnostmi *menój* — *vodó*, *n-as* — *vod-ah*, medtem ko so drugi bodisi navadni pridevniški (*nj-ega -emu -ega -em -im* = *lep-ega -emu -ega -em -im*) deloma s posebnostmi v končniškem samoglasniku (*s tem*, *tej* — *z lepim*, *lepi*) oz. *k-oga -omu -oga -om -om*, pri *kaj* še posebnost *č-esa*.

Nasprotje med *kdo* in *kaj* ni prvenstveno v živosti, čeprav tudi v *tej* (221), ampak v človeškosti (z enoto *kdo* vprašujemo... tudi po ženskem človeškem), živost se tu uveljavlja zaradi moškosti zaimka *kdo* (prim. *Kdo je prišel*, ne morda tudi *prišla*), po čemer se loči od *jaz*, ki je tropski (ne pa »spolsko nezaznamovan« 222), torej *jaz_m*, *jaz_z*, *jaz_s* (prim. pri Aškercu: *jaz* sem bilo pred teboj na sveti), kakor imamo npr. tudi *lov_m*, *lov_z*, ali v množini *pot_m*, *pot_z* in *pot_s*. Živost ni omejena samo na 1. in 2. osebo, ampak je tudi v 3. os. v vseh treh številih (kjer so oblike enakoglasne, pa je prenesena tudi na ženski in srednji spol): Videl sem *ga* (m, s) /*ju/jih* (m, ž, s) oz. Videl sem *njéga*, *nj(i)u*, *njih*. Zato je avtor ozkosrčen, ko za tožilnik množine predvideva samo *njé* (223), čeprav mu že naslonska oblika *jih* kaže na *njih* (naslonska oblika za *nje* bi bila *je*, kar se je v starih časih rabilo tudi za srednji spol ednine). *Jaz* tudi ne mislim, da se *kdo* in *kdor* lahko »nanašata tudi na množino« (222): vpraša se po enem, po vsakem, ki je prizadet, javi pa se jih lahko več, vsak zase; množinskost je indicirana, če se reče *kdo vse*; to pa potem velja seveda tudi za *kaj*: *Kaj vse* si mi prinesel?

Oblike zaimkov izpisuje SHSL v glavnem primerno. Mnenje, da bi bili varianti *médve*, *védve* »bolj knjižnojezikovno umetni« (222), pa ne drži: na Mostecu poznajo npr. samo *médvé*, *védvé*, pa tudi SSKJ ima *médve* tudi *mídvé*. Glede naslonskih oblik za 1. in 2. os. množine in dvojine sledi avtor SSKJ, čeprav nas vzporednost tipa »Prinési *mi/nam/jim* vína« uči, da imamo tudi tu naslonke. In sicer tudi izrazno različne od naglašanih ustreznice (namreč nenaglašene). V SSKJ je nekam pitijsko rečeno (XXIV), da »besede z označenim naglasom /.../ v določenih zvezah naglas izgubijo (npr. *dober večer* kot *pozdrav*, *bom* kot pomožnik za tvorbo prihodnjega časa), a na to slovar posebej ne opozarja«. Sem bi za silo torej šlo tudi *nas nam nas* ipd. — T. i. navezne oblike Lenček (po zgledu na SSKJ, prim. *on*) smatra za naslonske (224). Da tu ne gre za naslonske oblike, kaže že dvojica tipa *na njé* kot *na té*, poleg danes običajnejšega *nánje*, *náte*. Od kod pa naj bi tu predlog sicer dobil naglas, če ne od besede, pred katero stoji (prim. še *na večer*)? Naslonske oblike se vendar ne vežejo s predlogi. Primere kot *ně bi/ne bi*, *ne, bóm/nísem* (*nesel*) si je treba razlagati glede na *bi nésel*, *bo nésel* kot ostanek iz obdobja naglašnosti sedanjih naslonk. Pravilo, da se navezne oblike rabijo ob enozložnih predlogih s tožilniško vezavo, je avtor zamenjal s tem, da je le našel ustrezne predloge; pri tem je pozabil na *ob*, *raz*, hkrati pa tudi na dejstvo, da se ti predlogi (izjema je *raz*) vežejo še z drugimi skloni (mest., or.), kjer pa seveda ni naveznih oblik. (Ne da bi to ravno mogel dokazati, naj izrazim misel, da se imenovalniška oblika osebnega povratnega zaimka glasi verjetno *se*, ki ga imamo v glagolih kot *smejati se* ali *posušiti se*.) — Pri sklonskih oblikah kaže zapisati tudi variante *njěj* (ne le *njěj*), pri drugi pa povedati, da se bere z ozkim ali širokim *e* (223).

Poseben problem je še zaimsek *ki* (224–225), ki ga na splošno imamo za nesklonljivi zaimsek (prim. SSKJ: »zaim.: v vezniški rabi, v odvisnih sklonih se mu dodaja ustrezni osebni zaimsek, v oziralnih odvisnih stavkih«). SSKJ navaja primere, kot so nasl.: *človek, ki me je rešil; bitja, ki jih odkriva mikroskop*. Navajajo se samo zaimki za 3. os., v SS 1956, 147 pa imamo tudi primer za 2. os.: *vam, ki vem (o vas) = vam, o katerih vem*. Še najbolj smiselno je imeti *ki* za samostojni členek oziralnosti (navezni oblikoslovni, pa je -r, npr. v *kdor*); ta *ki* formalno podreja stavek, ki bi sicer imel status formalnega neodvisnika, prim. SS 1956, 146: Darovali so jim *knjige, ki* so jim jih posodili ← Darovali so jim (namreč oni) *knjige; te* so (namreč oni) jim (prej) posodili. Tip *človek, ki* mi je rešil življenje je pač nastal iz *človek*, ta mi je rešil življenje. Iz tega izhaja, da je ob t. i. imenovalniškem *ki* v resnici le izpuščen osebni zaimsek, kakor se tudi sicer lahko izpušča: Živel je mož, ki so (namreč: oni o njem) pravili, da je vedež.

2.5.7 Zadnje oblikoslovno poglavje obravnava glagol.

2.5.7.1 Po Jakobsonovi metodi (ta pri tvorbi oblik pri vseh glagolskih vrstah izhaja iz ene same osnove (basic stem = podstava)) je L. glagol obdelal že v svoji disertacijski nalogi (izšli 1966: The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene). Pri tem je seveda treba izhajati iz oblik z največjo obvestilnostjo tako glede glasovja kakor glede prozodijske. Iz preglednice na str. 230 vidimo, da je za to treba ločiti naslednje podstave: 1. *misli*, 2. *běsně*, 3. *molč-á*, 4. *dvigne*, 5. *věrov-a*, 6. *řez-a*, 7. *děla*, 8. *řed*, 9. *běr* in 10. *čvr*, od katerih je prvih 7 samoglasniških, druge 3 pa soglasniške. Varianti 1. tipa sta *greši* in *brani*, 4. *kręne*, 5. *kupov-á*, 6. *čes-a*, 7. *končá*, 8. *řek*, s čimer imamo že 10 + 7 podstav. Iz teh podstav se dela 15 glag. oblik (prim. str. 238–241), v bistvu pa 11 + 4 (te 4 so: množinske oblike velelnika, ž. oblika deležnika na -l, -n/-t in -č). (SS 1976 ima 15 oblik zaradi pog. nedoločnika, deležnikov stanja na -l in na -n/-t, deležja na -ši.) Oblikoslovna obrazila za te oblike so pri i-jevskih podstavah -ti, -m, -o/-te, -l/-la, -en/-ena, -enje, -t, (-ši), -e, -ěč, -ěč, -ěča, pri čemer zadnja tri spodbijajo podstavni i (*misli*- + -ě → *mislé* itd.), -en/-ena in -enje pa pri tem še jotacijsko premenjujejo soglasniško izglasje podstave (*misli*- + -en → *misli-J-en* → *mišljen*). Podobno kot *misli-en → *mišljen* si lahko predstavljamo tudi *pisa-em* → *pišem*. Vse podstave, ki ohranjajo priponski a, daljšajo osnovo v velelniku in sed. deležniku z j (*delaj*, *delajoč*), tiste na korenski samoglasnik (*biti*) pa se obravnavajo, kot da se končujejo na -j-: *bij+ti* → *biti*, *poj+ti* → *peti*. — Vse to je seveda dokaj zapleteno in za učenje malo primerno, še zlasti, ker je treba uvesti tudi pravila za naglas.

Enopodstavnost pri glagolih, kjer je že ni — npr. glagolov s pripono -a- —, dosežemo torej tako, da jih razdelimo na več skupin: 1. *děla*, *končá*, 2. *pis-a*, 3. *se-á*, *běr-*, *tka-*, *žgá-*. Pri tem za glagole tipa *kričati* lahko rečemo, da se npr. končujejo na -čti (pa se e za č, ž, š zamenja v nedoločniku... z a, v sedanjiku... z i), pri čemer mi za nedoločniške oblike nagajajo glagoli kot *vršeti*, pa še *spati*, *scati* itd. (prvi ima e za šumevcem, druga dva pa a za nešumevcem). — Čudežev ni, je pa taka obdelava glagolskih vrst primerna za samodejno tvorbo po pravilih.

2.5.7.9 Lenčkove dosežke na tem področju je mogoče oceniti samo s stališča kakega optimalnega modela za tvorbo glagolskih oblik, sicer se izgubimo v nepregledni množici določil. S tega stališča se zdi optimalna rešitev, ki nekako tudi ustreza zgodovinskemu razvoju (slovenskega) jezika. Če to upoštevamo, dobimo naslednje glagolske vrste: 7 priponskih in 1 nepriponsko (razen IV. imajo vse vrste tudi razrede) (-ø je ničti samoglasnik).

I	<i>del-a</i>	-j	-joč	1. -ati	-at	-al	-an
	(<i>im-</i>)	-e-j		2. -eti	-et	-el	-t
II	<i>mer-i</i>	-i	-eč	1. -iti	-it	-il	-Jen
	(<i>vid-</i>)			2. -eti	-et	-el	-en
	(<i>lež-</i>)			3. -ati	-at	-al	-an
	(<i>stoj-</i>)	-ø		4. -āti	...		
III	<i>ve-ne</i>	-i	-oč	1. -iti	-it	-il	-Jen
	(<i>de-</i>)			2. -ti	-t	-l	-t
IV	<i>ver-uj-e</i>	-ø	-oč	-ov-ati	-ov-at	-ov-al	-ov-an

V	<i>pij-e</i> (<i>sej-</i>)	- <i>o</i>	- <i>oč</i>	1. - <i>ti</i>	- <i>t</i>	- <i>l</i>	- <i>t</i>
				2. - <i>ati</i>	- <i>at</i>	- <i>al</i>	- <i>an</i>
VI	<i>tres-e</i> (<i>rež-</i>) (<i>hoč-</i>)	- <i>i</i>	- <i>oč</i>	1. - <i>ti</i>	- <i>t</i>	- <i>al</i>	- <i>en</i>
				2. - <i>ati</i>	- <i>at</i>	- <i>al</i>	- <i>an</i>
				3. - <i>eti</i>	- <i>et</i>	- <i>el</i>	- <i>en</i>
VII	<i>um-e</i> <i>um-eje</i>	- <i>j</i> - <i>o</i>	- <i>joč</i>	- <i>eti</i>	- <i>et</i>	- <i>el</i>	- <i>en</i>
Brezpriponski:							
VIII	<i>da(d)-</i> (<i>je(d)-</i>) (<i>(po)ve(d)-</i>) (<i>ve(d)-</i>)	- <i>j</i>	- <i>oč</i>	1. - <i>ti</i>	- <i>t</i>	- <i>l</i>	- <i>n</i>
				2. - <i>ti</i>	- <i>t</i>	- <i>l</i>	- <i>en</i>
				3. - <i>ati</i>	- <i>at</i>	- <i>al</i>	- <i>an</i>
				4. - <i>eti</i>	- <i>et</i>	- <i>el</i>	- <i>en</i>

Da bi lahko vse oblike tvorili iz iste osnove, je neprve razrede treba posebej zaznamovati z neenako nedoločniško pripono. V I. vrsti imamo potem poleg pripone *-a-* še *-a^e-*, v II. poleg pripone *-i-* še *-i^e-* in *-i^a-* ter *-i^a-*, v V. vrsti poleg *-e^o-* še *-e^a-*, v VI. poleg *-e^o-* še *-e^a-* in *-e^e-*, pri brezpriponskih glagolih (VIII. vrsta) poleg *-o-* še *-o^a-* in *-o^e-*.

2.5.7.2.1 Tako je sedaj vse predvidljivo: Oblikoslovno v I. vrsti je posebnost *glej* in *imej*, v III. še *-ne^o-*, v del. na *-l* pa še *-nu-* in v glagolniku še *-no-* (veniti, minul, izginotje — *deti*, *-stati* je treba listirati), v IV. se *-uje-* zamenjuje z *-ova-* (za *č*, *ž*, *š*, z *-eva-*); v II. se *-i^e-* zamenjuje z *-e-*, *-i^a-* z *-a-* (*videti*, *bežati*, na listi *pršeti*), *-a-* pa se po *-oja-* zamenja z *-ä-*; v V. 2. se *e* zamenja z *-a-* (*sejati*), v VI. 2. e z *-a-* (pri tem pa se hkrati soglasnik razjotira: *režem* — *rezati*, na listi *peljati*), enako v VI. 3. V V. 1. morajo posebna pravila korensko zvezo *oj* v nedoločniku zamenjati z *e* (*pojem*, *peti*), *uj* pa z *ov* (*snujem*, *snovati*), v VI. 1. pa nezložne korene spreminja v zložne: *mr-e*, (*za*)*čn-e*, (*ot*)*m-e* → *mre-ti*, (*za*)*če-ti*, (*ot*)*e-ti*, zvezi *ol*, *el* pa spreminja v *le*, *la* (*koljem*, *meljem* → *kla-ti*, *mle-ti*), končno zvezo *-an-* spreminja v *-e-* (*žanj-* : *že-ti*). Pred *-l-* in *-tje* se vsi *-re-* zamenjajo z *ar* (*drl*, *drtje*); posebnost je *orž-em* — *vreč-i*. V VI. vrsti se *č*, *ž* pred *i* zamenjajo s *c* in z (*peci*, *strizi*), pred *o* in *a* pa s *k* in *g* (*pekoč*, *pekel*); tudi v 3. os. mn.: *pekó*). Nezvočniki *t*, *d*, z se pred *-t(i)* zamenjajo s *s* (*plete*, *bode*, *grize* → *ples-*, *bos-*, *gris-*), zvočnik *v* se izgubi (*plev-* → *ple-*), za *p* in *b* pa se pojavi še *s* (*sope*, *grebe* → *sops-*, *grebs-*).

Ta pravila so veliko enostavnejša, verjetno tudi zaradi tega, ker izhajajo iz jedrne glag. oblike, namreč sedanjske. Osnova (*gre(d)-*) gre po (*je(d)-*), v ned. *i-ti*, *š-al*.

Prozodijska sredstva (kjer ne gre za stalni cfl.) se površinsko dobijo tako, da vsaki vrsti zaznamujemo edninski naglas, najboljše tonemski. Tako dobimo (po potrebi ločimo še *A* dolgi, *B* kratki, *C* nadkratki zlog; 1—5 naglasni tipi):

	1	2	3	4	5
I	<i>dělam</i>	<i>končám</i>	<i>zídám</i>		
II	<i>měrim</i>		A <i>króžim</i> <i>skřěčim</i> B <i>nóšim</i>	A <i>grešim</i> B <i>kosim</i> (<i>norim</i>) C <i>medlím</i>	
III	<i>věnem</i>		A <i>potěgnem</i> B <i>tónem</i> C <i>stáknem</i>	<i>stakněm</i>	<i>čěsnem</i>
IV	<i>věrujem</i>	<i>končūjem</i>			
V	<i>bijem</i>		<i>sějem</i>	<i>pijěm</i>	A <i>pijem</i> B <i>pójem</i>
VI	<i>sědem</i> (<i>rěžem</i>)		A <i>prímem</i> (<i>pišem</i>) B <i>kóljem</i> (<i>pěljem</i>) C <i>vzámem</i>	(<i>za</i>) <i>trěm</i> (<i>pre</i>) <i>drěm</i> <i>cvetěm</i>	<i>trěsem</i> <i>něsem</i> (<i>bérem</i>) <i>cvětem</i>
VII	<i>děm</i>	B <i>umějem</i>	A <i>razūmem</i> B <i>hóčem</i>		
VIII	<i>znám</i>		<i>dám</i>		

1. in 2. naglasni tip imenujemo akutski, in sicer 1. na korenu ali podstavi 2. na glagolski pripioni; oba sta nepremična, metatonirana pred dolgim končajem, sicer cfl. po zlitju. 3. in 4. tip sta akutsko metatonična, glede na tvorbo drugih oblik pa premična, pri čemer je 5. tip naglašen na korenu (cfl. osnove so po naliki). 4. na pripioni, 5. tip je mladoakutski in je premični razen (v neednini mladi akut). (Stalnoakutirane ali -cirkumfektirane osnove niso upoštevane.) Iz tega se da vse drugo izpeljati:

(1) Akutski nepremični na podstavi pozna le tonemske premene: vse oblike so akutirane, cfl. pa poleg sedanjika še del. na *-n/-t* in del. ž. spola ed. — *dēlam, dēlan, dēlala*. V zadnjem ali edinem zlogu se pri necirkumfektiranih osnovah javlja seveda kračina pri deležniku na *-l*: *bīl*; po naliki je *bīj*.

(2) Akutski nepremični na pripioni (poseben tip so glagoli na *-(iz)ira-*, *-a(evati)-*): akutirani so: edninski velelnik, del. na *-l* (razen za ž. spol ed.) in del. na *-n*, sicer je metatonično (oz. zlitno) vse cirkumfektirano — *končāj, končāl, končálo, končáan*. (Prim. še *končeváti, končevāl, končevāt, končūj*).

(3) Novoakutirane osnove so načeloma premične v velelniku, če obstaja tematični samoglasnik, v del. na *-l* (razen v im. ed., tip *sějem* pa ima samo *sejāl*) (*zidājte, zidála -álo*), so pa lahko: A s prvotno dolgim samoglasnikom (*i u a e o r*), B kratkim (*e, o*) ali C nadkratnim (*ə*). Kratki samoglasniki se pri tem odprejo (*hóti, hótel — tóni, tónil, tónit — nósi (skóči), nósil, nósit — kólji*), nadkratki pa so neajevski (*steknī, -īl, -īt, vžēmī*). Za nepremaknjen naglas v velelniku prim. *pīšite, razūmite*.

(4) Pripionsko akutirane osnove so nepremične, če so naglašeni samoglasniki kratki, kolikor pa zgubijo pripionski samoglasnik, postanejo dolge in cfl., le ž. oblika deležnika na *-n* mladoakutirana (*pīl, pīla*). Če je akut na dolgem samogl., se naglas v ed. velelniku umakne kot mladi (*grēši, kósi, tēmni*), vendar ne nujno na nadkratki zlog in sploh ne na brezzložni koren (*spī*), metatonira pa se na istem zlogu v needninskem velelniku (*grešite*), deležniku na *-l* razen v edninski obliki ž. spola (*grešil -o -i ... — grešila*), del. na *-en* pa se mladoakutira (*zgrešēna*), le v im. ed. m. spola je novi akut na kratkem zlogu (*grešēn*).

(5) Mladoakutirane osnove v needninskem velelniku prenašajo naglas na velelniško pripiono, če jo imajo zložno (in se pri tem cirkumfektirajo), sicer pa se tip A pri osnovah na samoglasnik v opisnem deležniku cirkumfektira na dolgem samoglasniku (razen v im. ed. ž. spola), pri osnovah na soglasnik pa se na kratkem naglašeni le zoži (*nésel*), na dolgem pa cirkumfektira (*trēsel*), vendar le v ed. obliki za moški spol (sicer še *nesēn -éna* proti *trēsen -a*). Poseben tip so glagoli s stalno cirkumfektirano osnovo, npr. *deklariram, dramtiziram, pogledāvam, rišem*. To so cirkumfektirane podstave (zaradi česar je v tvorbenem modelu akut. tip *dēlam* treba pisati *dēlam*); tako se sprosti tudi zaznamba za stalno akutirani tip: *tīskam* (Rigler SSK J I).

2.5.7.2 Oglejmo si sedaj s tega stališča Lenčkove glagolske vrste. Na str. 242 pravi, da ima 8 vrst, mi pa jih v resnici štejemo 9 + 2 z razredi (te smo deloma zaznamovali mi):

I	<i>dēla</i>	2. <i>čveká</i>	3. <i>dā</i>	4. <i>báhá</i>	5. <i>čáká</i>	
II	<i>mīslī</i>	2. <i>budī</i>	3. <i>brani</i>	4. <i>jásni</i>	5. <i>hráni</i>	
III	<i>dvígne</i>	2. <i>kréne</i>	3. <i>tégnè</i>	4. <i>dáhne</i>		
IV	<i>slīša</i>	2. <i>bež-á</i>				
V	<i>réz-a</i>	2. <i>čes-a</i>	3. <i>or-a</i>	4. <i>tk-a</i>	5. <i>žg-ā</i>	6. <i>brīs-a</i>
VI	<i>dīh(-)a</i>	2. <i>blebét(-)á</i>	3. <i>drém(-)à</i>			
VII	<i>dédova</i>	2. <i>bojevá</i>	3. <i>kov-ā</i>	4. <i>kmétov-á</i>		
VIII	<i>vīde</i>	2. <i>besné-</i>				
IX	<i>sed</i>	2. <i>rast</i>	3. <i>bīj</i>	4. <i>greb</i>	5. <i>slóv</i>	6. <i>mělj</i>
X	<i>čvr</i>					
XI	<i>vēde</i> + 22 drugih, npr. <i>povēda, nōče, nīma</i> itd.					

V I. vrsti je *dā* brezpripionski, *báhá* pa se razume kot I. 1 ali I. 2. Glede na naše vrste Lenček nima glagolov VII (*dem, umejem*). V II sta II. 4 v resnici II. 1 oz. II. 2; II. 5 je ali II. 1 ali II. 3. V III nima tipov *stákne* in *čēsne*. V IV manjka tip

spi. V V ima vse, v VI. ki je ali I ali V, ima vse, v VII je VII. 4 v resnici VII. 1 oz. VII. 2, *kov-ā* spada bolj v VI. 2, v VIII L. manjka tip *nōsim*, v IX (to sta naša VII in VIII) mu manjka tip *primem* (*kōljem, vžámem*), tudi *cvetēm*. Sorazmerno veliko ima Lenček nepravilnih glagolov, razvrstiti bi jih moral med ostalih 11 vrst: *nimam* v I; *stojim* (dodati še *bojim se*) v IV; *smem* v naš II; *nočem/nečem, čem, šel, primem, idem* in vse na *-jdem, pojem* v IX; med atematske, ki naj bi bila XI. vrsta, pa grajani *dam* od glag. na *-am*, pa *oem, povem, jem, grem, sem* in *šel*.

Z našo ureditvijo je tudi manj teoretičnih oblik (npr. ni *dvigne*, ki ga modifikacijsko pravilo prestavi v *-ni-*, v sedanjiku pa v *-ne-*), vanje pa se dajo uvrstiti vsi glagoli (npr. tudi *spati, vršeti*). Najlepše se vidi prednost tu predlaganega sistema, če soočimo Lenčkova in naša znamenja za vrste: Lenček ima 2 *a*-osnovi, uvesti pa mora še dve: *i — i, é — ie, a — ja, e — ne, ova — ova, a — ea, a — a, C — e, S — ea, CC — e*. V paradigmalah za sedanjske I-glagole (258) naglasni zgledi ne teko vzporedno, tako da jih je težko identificirati, pa tudi primeri manjkajo, kakor kaže primerjava z listami teh glagolov (243, 245, 247), kjer imamo: *misliti, buditi, deliti/rediti, braniti/hoditi, jasniti, čeniti — videti, besnēti*, prezrto pa še *gorēti — slišati, bežāti, ležāti*.

Tudi sicer je še marsikaj neprav. Omenili smo npr. že, da *kovati* in *kljuvati* ne spadata v vrsto z *verovati* (246), *dati* ne k *čevkāti* (243). Le pazno oko takoj vidi razliko med *posl-a* in *or-ā* (245), nerodno je *krīj — pij* (247), pa še *mēlj, stān* (247); prim. npr. še *debla brīsā — dih(-)a — blebet(-)ā — drēm(-)ā* (246). Tudi je bolje pisati *sem si je ... kot sēm, si, jē ...*, ker je to nenaglašeno in se le lahko poudari, enako kot *bi* (ki ga avtor piše brez naglasa) in po mojem tudi *bom* (ki pa je pod poudarkom *bōm*) (248). Omeniti bi veljalo še *nē bi* (*ne bi*), *nisem, ne bōm*. Pri preglednici zloženih oblik (250) je pri trpniku *s se* žal upoštevana samo neosebna oblika, čeprav se na prejšnji strani navaja tudi *hiša se zida* (in bi torej bilo *se je zidala*). Seveda je tudi pri trpniku z *-n/-t* in pri tvorniku možna brezosebna oblika: *deževalo je/šlo se bo — rečeno je (bilo)*.

2.6 Ostane še 6. poglavje, ki govori o zgodovini knjižne slovenščine in o njenih družbenojezikoslovnih vprašanjih (251—294). Ker je naša kritika že tako nad mero dolga, tega poglavja ne bi obravnaval nadrobneje. Povem naj le, da po Zgodovinski opombi (251—261) sledijo še naslednja poglavja: Razvoj knjižne slovenščine (261—266), Posamezno narečje ali tip jezika landsmal? (266—271), Spopad razvojnih prekrivanj (271—272), Slovanjenje (272—273), Starinjenje (273—275), Purizem in težnje k ljudskosti (275—278), Razvoj sodobne knjižne norme (278—283), Vprašanja notranjih jezikoslovnih lastnosti sodobne knjižne slovenščine (283—289) in Porazumljenje (289—293).

2.6.1 V Zgodovinski opombi Lenček nima prav, ko meni, da osrednja slovenska narečja v 16. stol. ne bi bila imela nobenega prestiža, zaradi česar bi bila lahko povzdignjena v knjižno občilo. Saj Riglerjevih argumentov za povzdigo ljubljansčine v tako občilo doslej ni še nihče ovrgel (253—254). Da bi v Bibliji imeli »tri različne pokrajinske podstave« (254), je prav tako pretirano rečeno. Je na dolnjiški podstavi, kakor se je v glavnem govorila v Ljubljani, ki je sama deloma prehodna do gorenjsčine. Kreljeva je vendar (v glavnem) le pisava. — Sicer pa tukaj pisec kar pregledno podaja glavne motive iz razvoja knjižne slovenščine do srede 19. stol., kolikor se pač dá na malem prostoru. Ne čisto objektivni je v obravnavi jezikovnega spora v 30. letih 19. stol. Tudi sicer se zdi, da avtor ne vidi, da je najnaravnejša pot k enotnemu knjižnemu jeziku ta, da se osrednjega knjižnega občila (najbolj prestižnega) oprimejo tudi neosrednji pripadniki istega jezika (258—259), ne pa da bi ga skušali napraviti nenaravnega ali manj naravnega z mešanjem ali da bi bila nepripadnost k srednjemu jezikovnemu področju, ki ne pristane na kakšno bistveno spreminjanje danega, lahko izgovor za jezikovno narodno uskoštvo (Vraz, 259). Slovenci-smo si svoj knjižni jezik osnovali zase in se ga v vodilnih ljudeh vseh dob oklepali z naravno predanostjo, zavračajoč vsako pretirano ali nenaravno pomoč od drugih slovanskih jezikov. V tem smislu so bili odbiti zmeraj znova naleti »ilirizma«, vsa nerealna prelivanja v smeri k hrvaščini, stari cerkveni slovanščini, vseslovanščini, samovoljni individualističnosti (Koseski in še kdo), pretirani purizem in protipurizem, pretirana vnema za preteklo in tradicionalno, in sicer prej in slej, in tudi po letu 1945. Ne gre za to, da bi se staro »pojmovanje knjižnega jezika v pisanih in tiskanih besedilih polagoma pretvarjalo v novo v govorjenem standardu« (279), ampak za to, da izrazna stran jezika tako v svoji pisnosti kot govornosti še bolj ustreza temu, kakor se na

splošno jezik resnično kaže zdaj in tu in kakor ga veliko objektivneje in popolneje odkriva tudi sodobno jezikoslovje.

Glavni spor je med tistimi, ki hočejo biti samo čuvarji starega izročila (kakršno že je, dobro ali slabo) — seveda zaradi tega, da bi se uveljavili kot vladarji tega nespremenljivega — in tistimi, ki vidijo stvari, kakršne so in kot je prav dobro, da so. Slovensko jezikoslovje je že zdavnaj toliko odraslo, da se zaveda, da k »stanovitnosti norme« (285) prispeva prav s tem, da ne predpisuje več naglasov, ki se ne govorijo več (*temnegà, žené* v rod. ed. ipd.). Res je le, da pri tem ne gre popuščati neosrednjim narečjem (*lôčila* nam. *ločila*), kakor je storil SP 1950, in je le prav, da se je SP 1962 (še bolj pa SSKJ in NPNSP) vrnil k normalnim naglasom določenega časa in prostora: sedanjega in osrednjega. Nikomur se ne toži po *kritikovati* (286), po pridevnikih tipa *Čehooljev* (prav: *Čehovove* drame), res škoda pa je, da se je spet začelo z *bravcem* (287), kar je bilo potem izkoriščeno tudi za gojitev nezaupanja do slovenskega slovenističnega jezikoslovja sploh.

2.6.2 In še k intelektualizaciji slovenskega knjižnega jezika. Vsi kulturni jeziki gredo v to smer, ko njihovi nosilci (in tvorci) dosežejo določeno duhovno razvojno stopnjo. Vrste glagolskega dejanja (Aktionsart, 289—290) ne motijo glagolskega vida. Tudi raba trpnika je v okvirih slovenske jezikovne normale (290). In besedotvorno (290) se dobro držimo, po Breznikovi zaslugi (treba bi ga bilo citirati) (291) pa se uspešno branimo tudi nepotrebno prevzetega iz slovanščine in od drugod. Tudi intelektualizacijo je »slovenski slovnica« nadziral, kolikor je mogel, sicer pa imamo več kot prave intelektualizacije t. i. »intelektualizacije«, tj. zapletenega in praznega blebetanja, proti kateremu pa se tudi prav pridno bojujemo. Res nihče pa se pri nas ne bojuje za »odpravo vseh slavizmov« (292). In med drugim se že dolgo trudimo, kot rečeno, za »manj formalno in strogo obliko mestne govornice«, imenovano »splošni pogovorni jezik«, ki nam raste na meji med pokrajinskimi pogovornimi jeziki in zbornim govorom. Prav bi bilo, če bi to zvrstnostno značilnost slovenskega knjižnega jezika končno že širše spoznali, tudi naši izseljenci.

3 Še nekaj besed o bibliografiji. Prav je, da je deloma kar lepo urejena. Večkrat tudi ne, še večkrat malo popolna glede na obravnavano tematiko. Zastran tega bi si bili res želeli, da bi bila prišla bolj do izraza naša jezikoslovna vseobčnost, naj bo iz tega ali preteklega časa, takšnega ali drugačnega duhovnega ali celo nazorskega ustroja. Gens una simus tudi slovenisti s te in one strani velike luže, samo tako se nam obeta kam dospeti. Ko nas je vendar še zmeraj tako malo!

4 Za konec naj rečemo, da smo veseli slovenističnega uspevanja v Združenih državah Amerike: smo ga sedaj, smo ga bili in ga zmeraj bomo. Če se kdaj — preredko — oglasimo kritično, je to le zato, da bi vsi skupaj kaj več dosegli kakor vsak sam zase. Navsezadnje smo veseli tudi priložnosti, ki nam jo je profesor Rado Lenček dal, da »izmerimo daljo in nebeško stran« našega jezikoslovja, pri njih in pri nas. In po tem: pogumne ladjarje veselijo le poti naprej.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PETAR ŠIMUNOVIĆ: *NAŠA PREZIMENA**

Motto: Prezimena su vjerodostojni spomenici materijalne kulture naroda koji ih je stvorio i koji ih čuva kao izraze neprekinuta pamćenja. *Naša prezimena*, 10.

»U nas, kao što moji čitatelji znaju, nema o ovoj problematici mnogo popularno-znanstvene literature, pa ni mnogobrojne čitalačke publike. Ovim činom oni i ja pokušavamo stvarati jedno i drugo. Svaki razložni opažaj da se što moglo obaviti bolje (ili drukčije) shvatio bih radije kao pouku neko kao vlastiti previd. I zahvalan sam unaprijed na takvoj suradnji« (10).

* Porijeklo — značenje — rasprostranjenost. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985, 366 str.

Slijediti ću piščevu zamolbu, tj. surađivat ću s njime. Moje će primjedbe u osnovi biti nadopunom pojedinih pitanja i ispravkama po kojih tvrdnja. Opreznim ispravkama. Neka me stoga tako shvate čitatelji i pisac.

Naša prezimena imaju 49 stranica kazala. Knjiga je velika obujmom i posvemašnjim zahvatom naših prezimena. Po tome je do sada najpotpunije prezimenarsko djelo u nas, isključili se Leksik prezimena SR Hrvatske, koji zapravo donosi tek sirovu građu o prezimenima. Pisac se naprosto »prošetao« kroz sadašnja i povijesna hrvatska prezimena, uzgred je doticao srpska, crnogorska, muslimanska, slovenska, makedonska te bugarska, češka, slovačka, ukrajinska i ruska. A zaletio se katkada u njemačka, mađarska, švedska, islandska i još po koja.

Naša prezimena su pionirsko djelo o domaćim prezimenima, gotovo da i nema pitanja koje barem nije dotaknuto, a najviše je njih zaokruženo. Gdjejoja su i opširnija i potpunija. Knjiga se sastoji od dva dijela: U I. dijelu su članci iz tjednika Fokusa od 1980. do 1982. a II. dio je sastavljen od tri rasprave i jednoga članka iz strukovnih glasila napisanih između 1964. i 1983. Za knjigu ih je pisac preradio spajajući ih u cjelovitost.

Šimunović je potpuno svjestan činjenice kako je etimologija često pipanje u mraku, vjerojatna pretpostavka, svjestan izbor na osnovi dostupnih jezičnih i donekle nejezičnih podataka. Tako veli: »Da izbjegnemo nemoguće nesporazume u ovoj knjizi, dobro je reći već sada: svaka etimologija, a etimologija rijetkih prezimena osobito, ne kaže nam uvijek od čega su koja riječ ili koje prezime nastali, nego od čega su mogli nastati« (45.). Dajući svoje tumačenje, biva opreznim ne misleći kako je to posljednja riječ. Ostavlja mjesta i drugačijim tvrdnjama: »U objašnjavanju sličnih imena i prezimena tragamo stoga za najvjerojatnijim tumačenjima, koja se ne protive materijalnim, razmještajnim i jezičnim razlozima. Zato ponavljam: ja ne tumačim vaše prezime, već prezime koje je kao vaše« (46.).

U svezi sa značenjem pojedinih prezimena skoro da se i ne može nego tako. Pokazuje to primjer prez. *Babić*. Zaključio je da je postalo od im. *baba* i turc. *babo* — otac (152., 153.). *Babićima* se može pribrojiti više prezimena, primjerice *Banić*, *Čelar*, *Colić*, *Ikanović*, *Ikić*, *Mašić*, *Mijić*, *Mišić*, *Mišković* i drugi. Pisac je uočio da isto prezime može postati iz dva ili više izvora, što znači kako se dotično značenjski izjednačuje, neutralizira.

Na 15. stranici predočeno je nekoliko starih hrvatskih polatinjenih i potalijanjenih prezimena. Među njima su *Lucius* i *Petricius*, koji su pročitani *Lučić* i *Petrić* (?). Ona se mogu čitati *Lucić* i *Petričić*; *Lazaneo* je *Lozanić*, ili *Lazanić*, oblik od izvedenice *Lazan* < *Lazo* < *Lazar*.

Prva prezimena imaju vrijednost nadimka (17), što potvrđuje izvorno značenje im. prezime (od preza 'preko' + ime): *Bilokosić*, *Grbić*, *Hromić*, *Mileusnić* i dr. Isto važi i za osobna imena od kojih su kasnije stvorena prezimena. I dotična su od imena *Bilokos*, *Grbo*, *Hromo*, *Mileusni*.

Vladar stare hrvatske dinastije je i *Krešimir*, izvorno je *Krěsimirъ*. Kada je u 19. st. oživljen, počeo ga pisati *Krešimir* jer se činilo kako je njegovim prvim dijelom imper. *kreši*, *kresati*, ne pak od *krěsiti* 'buditi'.

Prezimena ne pokrivaju uvijek vjersku i nacionalnu pripadnost: »Stoga se ni za jedno osobno ime, a gotovo ni za jedno prezime, ne može danas reći da pripada određenoj naciji« (19.). Jedino glasovne promjene po kojih imena kazuju na kojemu su se prostoru (narječju) mogle dogoditi.

Ima katolika i pravoslavaca s muslimanskim prezimenima od osob. imena orijentalnoga podrijetla. Ljudi su mijenjali vjeru, a prezimena su ostajala. A u Crnoj Gori još i sada nemuslimani katkada djeci nadijevaju takva muslimanska osobna imena želeći time zaštititi dijete od nezgoda. Svakako je gdjejoje crnogorsko prezime izvedeno i od takva osobnog imena.

Pod naslovom Na društvenim vrelima osvijetljena je motivacija naših prezimena sažeta u četiri skupine što odgovaraju na pitanja: *čiji si?*, *kakav si?*, *otkuda si?*, *što si?*. Zatim su nanizani primjeri po tim skupinama. Uzgredice su predočena i rjeđa prezimena iz tuđih jezika da bi se vidjelo kako motiviranost nije u svemu osobita tek u jednome jeziku, odnosno da motivacija u više jezika ima štošta zajedničkoga. Najviše ih se nalazi u 1. i 2. skupini, najmanje ih je u 4. Šimunovićeva je razvrstavanje naših prezimena po motivima prema kojima su stvorena do danas najpotpunije. Prve tri skupine posjeduju po nekoliko tipova. Sira i raznolikija građa bi dala još koji tip i podtip.

Hrvatska ženska osobna imena potvrđena su već u 9. stoljeću, tj. kada i muška. Oblike *Buna* i *Bona* (54) prevodi *Dobra*, što će reći da ih ima za inačice; promjenom *o > u* prva je stvorena od druge. Unatoč toj mogućnosti postoji samostalno ime *Buna*, odmilica od *Bunislava*, gdje je prvi član kor. morfem *bun-iti (se)*. Tim prije što imena *Bun* i *Buncač* te prez. *Bunilović* i *Bunović* bivaju u Deč. hrisovuljama. *Bun* je također u starome polj. imenarstvu.

U istome stavku stoji: »Prezimana koja srećemo mnogo stoljeća kasnije kao *Belić/Bilić, Dobrić, Dobrašić, Hotić, Dobričić, Dragošić, Grubić, Ljubić, Mirić, Nezić, Nižić, Pribić, Stanić, Stejić, Toljić* ... vrlo vjerojatno su nastala upravo od tih ženskih imena, od kojih su neka bila znana i potvrđena prije više od tisuću godina.« — Ja bih uz ovo primijetio kako su navedena i druga ovakva prezimena mogla nastati jednako od ženskih i muških osobnih imena. Teško je dati prednost jednima. U daljemu su slijedu prezimena od ženskih imena, i to *Anić, Jagić, Katić* i dr. Ali će biti da je od *Jagača* prez. *Jagačić*, manje je vjerojatno da je od *Jagica*, kako drži pisac. U tome primjeru bilo bi *Jagičić* (uspor. *Miličić, Ružičić* od *Milica, Ružica*).

U objasnidbi prezimena od muških imena stoji kako je *Bulat*, od njega pak *Bulatović*, od turc. *bulat* < perz. *pūlād* — čelik, vrsta čelika, čelični klin. Čelik kao vrsta željeza pronalaskom je druge polovice 19. st., uz to sama je riječ preuzeta iz turskoga. Iz priloženih se podataka vidi da je u 15. st. *Bulat* znan u nas kao nadimak. Ipak dosta rano da bi već tada primljenica iz turskoga ušla u naš imenski sustav. *Bulatović* je počesto u Crnoj Gori, a našla se drugdje i u ojkonimiji. *Bulat* je dvojna postanja: izvedenica od *Budimir, Budislav, Budioj* preko odmilice *Bule/Bulo* i suf. morfema *-at*. Njoj se kasnije priključilo osobno ime odnosno prez. *Bulat* od opće im. *bulat*. — Uz prez. *Crepulja* valja dodati kako je to vjerojatno poprezimenjeno ime, jer je već 1213. u nas potvrđeno ime *Crijep* i *Crijepac*. — Ne bih prez. *Čavić*, stvoreno od imena *Čavo* skrać. od *Časlav*, dovodio u svezu s ciganskim *čkavo/čavo* 'dijete' ni u zapadnim niti u istočnim krajevima. I u naše je doba *Čavo* odmilicom od *Časlav*. Datoga imena nije u Akademijinu rječniku, ali dolazi u jednoj ispravi sročenoj 1228. u sjevernoj Hrvatskoj.

Čini mi se malo uvjerljivim izvođenje prez. *Kastratović* od tur. *kısır* 'neplođan'. Pri tome se oslanja na prez. *Kasarov* i *Kasarović* koja su od njega. Kastrati su albansko pleme, neki njegovoj članovi preselili se k nama te bijahu prozvani po tome nazivu. Pisac iznosi mišljenje po kojemu je dotični naziv odnosno prez. od im. *kastrat* 'škopac', od lat. *castrare* 'sjeći, kljaštriti, škopiti', malo logičan, odnosno teško dokazljiv. S ovime se je moguće složiti, ali je po tome barem na istoj ravni sa spomenutim tur. pridjevom. Ipak je u osnovi im. *kastrat*. Značenjski su obje veoma srodne.

Tumačeći prez. *Zilinski*, pisac kaže kako mu nije poznato ovakvo poljsko prezime, jer je njegov nositelj pretpostavio da bi moglo biti poljskoga izvora. Dok pišaše o tome, još se ne bijahu pojavili zadnji svesci Rječnika starih poljskih imena i prezimena. U njima stoji da su polj. prezimena *Zieleński, Zieliński, Zileński, Ziliński* te *Zylochowski, Zylec, Zylicz, Żyła, Żylka* i dr. Ne imajući ovo pred očima, pisac dato prez. dovodi u svezu s našim *Zelinski*, ali ne isključuje, dakako, ni polj. *Zieliński*. Moguće je da je *Zilinski* iz polj. jezika ili je izveden od slovačkoga ojk. *Zylina*. Sudeći po tome da je dotično prez. iz Vojvodine, gdje je poznata tvorba s pomoću suf. morfema *-inski* (uspor. *Babinski, Etinski, Jaćinski, Mudrinski* i sl.), držim kako je ipak domaćega izvora. Naime u 14. st. u Šibeniku su bila osobna imena *Žila/Zile/Žilo, Žilij*, u 15. *Žilac*. Za nj bijaše podloga u domaćemu imenarstvu.

Navedeno je više prezimena izvedenih od im. *koza*, također još u Slovenaca i Čeha. Ovo treba proširiti na istočnoslavenske i bugarski jezik. Njima su prethodila osobna imena. 1194. u Zadru je posvjedočen *Kozan Poletčić*. — Govoreći o osnovi *rad-* u imenima *Radoslav, Radogoj* i dr., pisac veli da je svojedobno značila 'radin'. Akoli *radin* znači što i *marljiv, radišan*, onda se to teže prima. U njima je prvim članom prid. *rad* 'koji što želi, voli, hoće, koji se raduje'. — »Za [...] *Hadrović* u sjeverozapadnoj Hrvatskoj isključujem tursko porijeklo, jer je potvrđeno obilato i u povijesnim vrelima od početka XVII. stoljeća...« Držim kako se ne može isključiti njegov turski izvor ni jezično ni povijesno zna li se činjenica da je blizu Medimurja (odakle je to prezime) bila turska granica oko dva stoljeća (u susjednoj Mađarskoj) te da se na Ptujaskome polju trajno nastanila jedna skupina Turaka. Meni izgleda kako je medimursko prez. *Hadrović* od musl. imena *Hadar*. — Ne samo da je *Baričević* od *Barić*, ovo od *Bara* < *Barbara*, već je u više slučajeva od muš. *Bare/Baro* < *Bartol/Bartul*.

Za suf. morfem *-ul* u prez. *Rašul* i *Rašula* kazano je da bi »mogao biti latinskog i slavenskog porijekla, ali ja pretpostavljam da je ovdje vlašskog (rumunjskog), zapravo da je postpozicijski član, vrlo čest u našim vlaškim imenima *Drakul*, *Sekul*, *Ursul*, *Krstul*« (132.) Pisujući sigurno poznato da sam o suf. morfemu *-ul* objavio raspravu. Dokazah da je *-ul* i slavenski suf. morfem. Osim južnoslavenskih jezika biva još u ukrajinskome i češkome, a naročito je bogat u poljskim narječjima. Nalazi se u grčkome i latinskome. Inače je indoevropskoga postanka. A rumunjski postpozitivni član nije imao mnogo izgleda da bi se nametnuo kojemu drugom jeziku kao sufiks. Suvišno je stoga nama naturivati *-ul* iz tuđih jezika jer je u nas odvajkada. Rumunjsko je ime *Drakul*, ali je *Sekul* od prid. *secul* (bez postpozitivnoga člana), *Ursul* je prema lat. *Ursula*, a *Krstul* je plodom hrvatske tvorbe. K tomu stara su hrvatska osobna imena *Miračul*, *Cučul*, *Didul*, *Vidul*, *Nogul*, *Cikul*, *Dobrul*, *Covitul*.

Gotovo je sigurno da uz ime *Baro* (137.) mora doći »aramejskog porijekla« namjesto »armenskog«. Svakako se radi o tiskarskoj grešci. — Usput spomenuto prez. *Ohmućević* (145.) povezano je s ojk. *Chmuć*, sada *Muč* u splitskome zaleđu. Donosim kako je u Splitu 1410. zabilježeno prez. *Hohmović* koje biva od osob. imena *Hohmo*. Stvoreno je od kor. morfema *hoh-* (uspoređ. češ. *chochol* — čuperak, perjanica). Stara su naša imena *Hohal* i *Hohol*. Tako je obliku *Hohmo* dodat suf. morfem *-uć*, odatle prez. *Hohmućević*, gubitkom početnoga *h* pak *Ohmućević*.

Pretpostavljeno je kako su etimologijski u svezi prezimena *Čolo*, *Čolić*, *Čolović* (oko Sinja, u Slavoniji i kod Knina) s prez. *Čolak* od tur. *çolak*. Smatram da je tvrdnja uvjerljiva, no ne može se smetnuti ni hrvatsko osobno ime *Čolek* (XIV. st.) i šibenski *Čole* (16. st.) od kor. morfema *čol-* (uspoređ. *čola*, *čolica* 'čavka'). A novo ukrašavanje dolazi glasovnim putem od imena *Čohlo* (14. st.), ono je od kor. morfema *čoh-ati* 'čekati, trljati, trti; gudjeti, cvrčati' nakon zamukivanja *h*. U šibenskome je kraju bilo prez. *Čohlin* 1681. Ispade na kraju cijelo malo klupko.

O etničkome prez. *Vrdoljak* (206.) napisano je: »... označivalo je ljude koji su živjeli u vrhu dola«. Neprijeporno je tako. Za *Vrdoljake* u Imotskoj krajini (Grabovcu, Medovu Docu, Slivnu) treba dodati kako su bile opstojale stare župe *Vrhodol* i *Vrhgor*. Od potonje je ojk. *Vrgorac*, drugoj bijaše središte u današnjem Zagvozdu. Domaći *Vrdoljaci* bijahu dakle pripadnicima župe *Vrdola*/*Vrhodola*.

Osobitu pozornost zavrjeduje poglavlje Od glave do smokvina lista (207—218.). U njemu su prezimena izvedena od naziva ljudskih organa (glave, čela, nosa, oka, vrata, ramena, nogu i dr.). Ali pored donijetih izostaše: *bedro* (Bedrica, Bedričić, Bedrina), *brada* (Bradanić, Bradanović, Bradara, Bradaš i dr.), *bubreg* (Bubreg, Gubrig), *crijevo* (Crijević, Crevatin, Crivičić), *dlaka* (Dlaka, Dlačić), *gnjat* (Gnjatić, Gnjato, Gnjatović, ali bi ovi mogli biti i od Ignjat), *kosa* (Kosančić, Kosanić, Kosanović i dr.), *krnja* (Krnac, Krnajac, Krnić, Krnjac, Krnjača i dr.), *krv* (Krvajica, Krvar, Krvarić, Krvavica i dr.), *nokat* (Nokta), *runja* (Runja, Runjac, Runjak, Runjić i dr.), *utroba* (Utrobčić, Utrobčić).

Ostatak I. dijela zauzima poglavlje Od Antigone do Štefice Cvek. U pomalo neobičnu naslovu obrađena su osobna imena i prezimena osoba u poznatijim književnim djelima u hrvatskoj književnosti te nekima evropskim književnostima. To su ona imena i prezimena za koja nitko ne pita, primijetio je pisac. Bez obzira na to, on ih se ozbiljnije uhvatio i time dao vidniji doprinos njihovom proučavanju u hrvatskoj književnosti i uopće domaćoj antroponimiji. Ova je rasprava u nas jedva treća ili četvrta ukupno, što znači kako smo tek na početku književne antroponimije i onomastičke stilistike. Sa svoga gledišta dopisao bih dva-tri dopunjka.

Dvočlano ime *Borislav* (244) prevedeno je *boriti se za slavu, tražiti slavu*. Prvi je njegov dio 3. jed. aorista *bori boriti se*, drugi *slav-* (uspoređ. *slava*). Valjda u cijeloj onomastici, usudio bih se reći i jezikoslovstvu, nema nezahvalnijega posla od prevodenja starih složenih imena. Naprosto su neprevodljiva! Ako bi ga se ipak trebalo prevoditi, bolje bi pristajalo *koji se borio za slavu, koji je iskao slavu*. To je bliže izvornosti, a piščev prijevod odgovara našem vremenu.

Uz Nazorova Pastira Lodu stoji slijedeće: »Tada mu nadijevaju neuobičajeno ime *Lodoviko*. Takva neuobičajena imena na primorju nadijevali su svećenici nezakonitog djeci i onoj ostavljenoj po nahodištima. Neuobičajeno, nametnuto ime takvoj djeci značilo je za sav život biljeg društvene izopćenosti« (248.). U susjednome Dalmatinskome zagorju takvo ime dobivaše prvorodeno dijete još nevjenčanih roditelja koji inače življahu zajedno, ali ne bijahu vjenčani. To je slučaj kada bi momak

»umakao« djevojku, odnosno kada bi se djevojka »umakla«. Dijete se moglo roditi i nakon vjenčanja, ali ga je dostigla kazna zbog roditeljskoga »grijeha«.

I kada smo već u Dalmatinskom zagorju, zaustavimo se u Rudice, junakinje istoimene pripovijetke D. Šimunovića. Pisac Naših prezimena pravo tumači njezino značenje: »Ime Rudica znači »crvenokosa« (*rud* »crven«), no meni se neodoljivo nameće veza s ukletom (i)Rudicom, koja se pojavljuje s olujom kao predznak grada i drugih prirodnih nepogoda...« (252). U sinjskome kraju, odakle je *Rudica*, nema dotično ime nikakve sveze s *Irudicom*, donositeljicom groma i krupe, niti je značenje njezina imena 'crvena'. Budući da je naglasak na početnome samoglasniku *i* u imenu *Irudica*, u sinjskome govoru ne može doći do njegova otpadanja. Tako ostaje *Irudica*. Tu je davno iščeznuo prid. *rud -a -o* (ostatak se čuva u sintagmi *rdlo meso*). Im. *rudica* označuje tanku kuštravu kosu (vlasi) i vunu ovaca merino. Šimunović (ovaj put Dinko) nazvao ju je po *kuštravoj kosi*. U protivnome bi je imenovao *Crvenokosa* ili po domaće *Crnjelokosa*, *Crljenokosa*.

Drugi dio knjige je znatno kraći od prvoga (257—315). Na početku je historijat onomastičkih istraživanja u Hrvatskoj. Rodonačelnikom je hrvatske i južnoslavenske onomastike hrvatski književnik Pavao Ritter Vitezović (1652—1715). A temelje općeslavenske onomastike položio je Fran Miklošič. On je potaknuo hrvatske jezikoslovce da u Rječnik hrvatskega ili srpskoga jezika (Zagreb 1880—1976.) uključe onomastičke podatke. P. Šimunović navodi imena kao što su *Pilar*, *Nodilo*, *Modestin*, *Rubić*, *Sabo*, *Čuk*, redom nejezikoslovci. Teško je razumjeti zašto je ispuštao jezikoslovca Maretića, stvarnoga oca hrvatskoga imenarstva u savremenome značenju riječi. Isti je 1886. u Radu 81 i 82 objavio svoju studiju O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, koja je dugo ostala najznačajnijem djelom ove vrste u nas i naša osobna imena predstavila svijetu. Jednim dijelom — tvorborn — ni danas ta studija nije puno izgubila na vrijednosti. O Maretiću se kao čovjeku može misliti što se hoće (i ne bez razloga!), no ne može se mimoći njegova zasluga u domaćem imenarstvu. Skloniji sam vjerovati da ga je pisac previdio, negoli da ga namjerno nije htio spomenuti. — S pravom su istaknute velike zasluge Petra Skoka u hrvatskoj onomastici, posebno u ojkonomiji i hidronomiji. No mora se, međutim, jasno reći kako bijaše slabije spreman u imenarstvu. U njemu je imao i krupnijih promašaja.

Akoli su spominjani povjesničari, arheolozi i drugi, onda su sigurno svoje mjesto mogli naći Antun Mayer, istraživač ilirskih toponima na našem području, i Duje Rendić Miočević, pisac vrijedna djela o ilirskim osobnim imenima zabilježenima u latinskim spomenicima sačuvanima u našim krajevima.

Dobro je primijećeno (267) da je kristijanizacija namećala svetačka, biblijska i bogonosna imena te su samim time uklanjana imena slavenskoga izvora. Dodati je kako to činjaše i islamska vjera u nas. S islamom se obvezatno primalo i muslimansko ime orijentalnoga podrijetla. U tome islam bijaše daleko korjenitijim negoli je kršćanstvo. — U podtekstu (274—275) čita se: »Bačka — Bački (ne: Bačkoj).« Prid. *Bačka* sklanja se po pridjevskoj sklonidbi.

Među najzanimljivijim poglavljima svakako je Razvitak imenske formule u Hrvata s obzirom na početak prezimena u Hrvata. O uzrocima pojave prezimena veli P. Šimunović: »Prezimana se javljaju kao postulat razvijenog društvenog uređenja, nastankom centralizirane vlasti s razvijenom upravnom službom, jačanjem socijalno-ekonomske strukture i ulogom u vlasti povlašćenog staleža, stjecanjem i čuvanjem privilegija koje pojedinci povlašćenog staleža dobivaju. Takve prilike nastaju u gradovima primorske Hrvatske od kraja 11. stoljeća« (285.).

I P. Šimunović početak stvaranja prezimena u Hrvata meće u polovicu 12. st. Dalje ga prati u razvoju sve dok se nije cjelovito i čvrsto ustalilo. Zaključke osniva na podacima. Ipak primjećuje kako se o početku prezimena u Hrvata još može govoriti. I opet je mudro prevladao njegov oprez; svjestan je valjda da nije razmatrao nazive starih hrvatskih plemena. Odatle onda i moj prigovor i davanje prava T. Maretiću kada je u navedenoj studiji napisao kako Hrvati posjeduju prezime od pamtivjeka. Na žalost, Maretić za svoju tvrdnju nije navodio dokaze, ona kao da se morala podrazumijevati iz cjeline izlaganja. Povijesna znanost drži da su Hrvati donijeli u domovinu plemenske nazive kao što su *Kačići*, *Kuhari*, *Subići*, *Čudomirići*, *Snačići*, *Mogorovići*, *Lapčani*, *Tugomirići* i drugi. Veoma se često spominju u starim listinama. P. Šimunović u prezimenu vidi ove činitelje: čvrstoću, stalnost i nepromjenljivost. Iako ti činitelji bijahu labavi u staro vrijeme, ipak se mogu primijeniti, primjerice, na *Kačić* i *Subić*, prezimena što opstojе do naših dana. *Čudomirići* i *Tugomirići* kao

prez. Čudomirić i Tugomirić življahu do prije koje stoljeće. Za njih se može kazati da su najstarija hrvatska prezimena, upravo su stara koliko i Hrvati na ovome tlu. Tvrdim: plemenski nazivi imali su i prezimensku službu!

Pisac neprekidno rabi im. *porodica*, nikada *obitelj*. A treba biti obratno, jer je u Hrvata za *familiju* opći naziv *obitelj*. Naziv *porodica* dolazi u biologiji, npr. porodica lijerova, medvjeda i dr.

Ovime končam svojevrstan osvrt na ovo vrijedno djelo Petra Šimunovića. Jednako kao i pisac i ja sam svjestan težine i osjetljivosti danoga predmeta. Pokušah ga mjestimice dopuniti u smislu: ja bih ovako. Dakako, ne mislim kako je i moja riječ u svemu posljednja. No što li je ovo nekoliko dopuna i primjedbi u odnosu na veliku brojčanost pitanja iz prezimenarstva i uspjeta rješenja koje je pisac podast'o! Naslovljena knjiga zaslužuje najvišu ocjenu, golem je njezin značaj za hrvatsko prezimenarstvo.

Mate Šimundić

Univerza v Mariboru

SLOVENISTIČNI ZBORNİK VIDEMSKÉ UNIVERZE*

Dolgi vrsti slavinističnih zbornikov in podobnih periodičnih publikacij se je pridružila nova serija Est Europa, ki jo je pričel izdajati Inštitut za vzhodnoevropske jezike in književnosti Univerze v Vidmu. Kot je bilo povedano na slovesni predstavitvi zbornika, naj bi temu zvezku sledila vrsta zbornikov, v katerih naj bi se odražalo delo in poseben položaj videmske univerze. Uredništvo namreč meni, da je ta univerza kljub razmeroma kratkotrajnemu delovanju dedič starodavnih tradicij, saj so se čez trbiški prelaz poleg trgovskih poti vila tudi potovanja sholarjev in umetnikov in živo vpletala ljudi iz Padske nižine in z Apeninskega polotoka v prostor osrednje in vzhodne Evrope.¹ To vlogo Vidma skuša nadaljevati tudi njegova univerza, zato je navezala vrsto stikov z univerzami tega prostora. Že letos naj bi drugi zvezek prinesel rezultate videmskega simpozija o Janu Sobieskem in njegovi zmagi nad Turki.

Vsekakor je prvi zvezek Est Europe prijazna poteza do nas Slovencev, saj v celoti obravnava slovenistične probleme, posvečen pa je sedemdesetletnici dolgoletnega videmskega visokošolskega učitelja Martina Jevnikarja.²

Ker je to uvodni zvezek bodoče serije, je razumljiva navzočnost vseh vidnejših sodelavcev Inštituta za vzhodnoevropske jezike in književnosti, čeprav ostaja pri prenekaterem slovenistika le na obrobju njegovega znanstvenega dela.³ Ob njih so se pojavili videmski strokovnjaki, ki niso neposredno povezani z inštitutom, npr. Cornelio Cesare Desinan, ki se je ob srednješkem učiteljevanju uveljavil kot raziskovalec toponomastike. Nekateri avtorji prav zaradi želje po navzočnosti segajo čez ožje slovenistične okvire proti splošni kulturni problematiki, npr. Jože Pirjevec, Josip Tavčar in Alice Parmeggiani Dri.⁴ Dejstvo, da je Martin Jevnikar vrsto let delal na univerzi v Padovi, je pritegnilo k sodelovanju uglednega sodelavca tega pomembnega središča

* Est Europa. Volume 1: Miscellanea Slovenica. Udine, Università degli studi di Udine, Istituto di lingue e letterature dell'Europa Orientale «Jan I. N. Baudouin de Courtenay» 1984. Comitato di redazione: Alessandro Ivanov — presidente, Roberto Gusmani, Riccardo Casimiro Lewanski — direttore.

¹ Est Europa, str. 7. — Nadaljnji navedki se, če ni posebej označeno, nanašajo na ta zbornik.

² Potem ko je bil domala desetletje profesor slovenskega jezika in književnosti na padovanski univerzi, je 1972 prevzel vodstvo slovenističnega seminarja in 1975 tudi skrb za seminar srbohrvaškega jezika in slovstva na Inštitutu za vzhodnoevropske jezike in književnosti pri videmski univerzi. Dolžnosti je uspešno opravljal do upokojitve 1984.

³ Sedanji dekan fakultete Paolo Zolli se npr. tudi izrecno opravičuje (str. 51), ker zaradi drugih obveznosti lahko prispeva le bibliografijo 23 italijansko-slovenskih slovarjev XX. stoletja, naslanjajoč se pri enotah, ki mu niso bile dostopne, na popis R. C. Lewanskega v drugi izdaji Bibliography of Slavic Dictionaries, Bologna 1973.

⁴ Gl. tu op. 16 in 17.

italijanske slavistike Manlia Cortelazza. Ne gre zanemariti, da je videmska univerza — posebno njena fakulteta za tuje jezike in književnosti — razvila plodno sodelovanje z ljubljansko, in tako srečamo med avtorji razprav tudi Mitjo Skubica. Predvsem pa je razveseljivo, da se je ob zborniku zbral dobršen del slovenskih slovenistov iz zamejstva in naših obmejnih krajev: šest jih je iz Trsta, ena iz Gorice in dva iz Nove Gorice; Robert Petarso, Pavle Merkù, Lojzka Bratuž, J. Tavčar, Neva Godini, Marija Cenda in Marijan Breclj so z več kot tretjino prispevkov bistveno oblikovali podobo publikacije. Ta delež je toliko značilnejši, če upoštevamo še zanimiva prispevka zgodovinarjev J. Pirjevca in Branka Marušiča.

Zbornik je torej združil zelo raznolike sodelavce in prispevke, tako da je morda celo izgubil uredniško preglednost, saj niso jasneje razvidna merila razvrstitve prispevkov. Lahko tudi obžalujemo, da zbornik ne ustreza običajnim zahtevam informatike, saj ni sinopsisov, povzetkov, klasifikatorjev UDK, različne so tehnike citiranja in členjenja razprav, ponekod je tudi več grobih tiskarskih napak.

Dobršen del prispevkov je jezikoslovnih, večinoma s področja stičišč in interferenc med slovenščino in italijanščino. Pri tem imajo znaten delež toponomastična vprašanja. Poleg Desinanove razprave o kranjski toponomastiki⁵ je tu Merkujeva o slovenskih toponimih na Krasu⁶; avtor z arhivskim gradivom — naslanjajoč se na spoznanja iz svoje študije fitotoponimov in dendrotoponimov⁷ — spodbija trditev Marija Doria, da se je prva kolonizacija Slovanov na Krasu ustavila ob robu tržaškega ozemlja.

V zgodovino slovenskega jezika oziroma jezikoslovja posegajo profesor glotologije in filologije Roberto Gusmani z obravnavo nekaterih krščanskih terminov germanškega izvora v Brižinskih spomenikih;⁸ Srečko Renko z razčlenbo pobud za nastanek Bohoričeve slovnice in vrednotenjem Bohoričevih jezikoslovnih načel;⁹ profesorica slovske filologije Neva Godini pa v obsežnem prispevku (na podlagi svojega referata z mednarodnega kongresa o jadranski kulturi, Pescara—Hvar 1985) o slovarju Alasia da Sommaripa upošteva poleg že uveljavljenih spoznanj tudi Merkujeva o rabi slovensčine v plemiških krogih, začrtuje vzporednice z ohranjenimi drobeci pisnega izročila, npr. s Starogorskim rukopisom, in postavlja zanimivo vprašanje o vlogi Vidma v razvoju slovske pisne produkcije.¹⁰

Med najbolj zanimivimi so prispevki o romanskih prvinah v slovensčini oziroma slovenskih v italijanščini. Mitja Skubic je podobno problematiko že nekajkrat obravnaval, tokrat pa razčlenja latinske in druge romanske, predvsem italijanske prvine v časnikarskem jeziku prvega letnika Slovenskega naroda.¹¹ Latinsčina je imela v njem poseben položaj, ker so tedanji dopisniki suponirali, da jo naslovnik dobro zna in da ima klasično izobrazbo. Dopisniki iz zahodne Slovenije so pogosto rabili italijanske citate in besede, da bi ohranili nadih avtentičnosti poročila, poleg tega pa so s tem odražali jezikovno stvarnost dvojezičnega območja. — Profesor padovanske univerze Manlio Cortelazzo razčlenja slavizme v italijanščini, predvsem v beneškem narečju.¹² Upošteva pričevanja iz 15. stol. in posebni položaj Benetk v jezikovni stvarnosti Benečije. Zanimiva je analiza t. i. letterature schiavonesche iz 16. stol., ki poudarja interference in oponaša govor Slovanov (seveda gre predvsem za kroatizme). Cortelazzo zasleduje tudi prehajanje besed iz beneških »argojev« v splošni italijanski pogovorni jezik. Kljub pronicljivi analizi pa je težko pritegniti avtorjevimi tezami, s katerimi zavrača npr. naslednje slovske etimologije: *cruco* (hr. *kruh*), *sdrau* (hr. *ždrau*), *gospodo* (hr. *gospodo*), *stara* (hr. in sl. *stara*).

⁵ C. C. Desinan, Osservazioni sulla toponomastica della Carniola (Kranjsko) 191—205.

⁶ P. Merkù, Antropotoponimi sloveni sul Carso, 125—137.

⁷ V zborniku Carso triestino, natura e civiltà, Monrupino 1985.

⁸ R. Gusmani, Alcuni termini cristiani d'ispirazione germanica nei »Brižinski Spomeniki«, 35—38.

⁹ S. Renko, Adam Bohorič, prvi slovenski slovnicař, v svojem in današnjem času, 39—49.

¹⁰ N. Godini, Per ricordare quel 1607 a Udine ..., 113—124.

¹¹ M. Skubic, Elementi linguistiche latine e romanzie nella lingua dei primi giornalisti Sloveni — »Slovenski Narod« 1868, 57—66.

¹² M. Cortelazzo, Gli slavismi nel veneto, 67—78.

Na mejo jezikoslovja in širše kulturne problematike spada obsežna študija videmske profesorice didaktike modernih jezikov Silvane Schiavi Fachin o dvojezičnosti v videmski pokrajini.¹³ Kritično priznava skrb zbujačo resničnost in vse asimilacijske tokove, pa tudi pomanjkljivosti slovenskega šolstva na Tržaškem in Goriškem. Po analizi jezikovne vzgoje, opismenjevanja, učiteljevih težav v dvojezični šoli in podobnih vprašanj predstavlja svoj model dvojezične šole, ki bi lahko zaživela na narodnostno mešanem ozemlju. Avtorica bi bila gotovo zanimiv sogovornik na ljubljanskem posvetu o individualnih in družbenih razsežnosti dvojezičnosti.¹⁴

Literarnozgodovinski del zbornika je zelo pester, čeprav morda nekoliko skromnejši. Nekateri prispevki so zgolj bibliografski¹⁵ ali domala izključno inventarizacija literarnozgodovinskega gradiva¹⁶ ali pa mejijo na splošno kulturno zgodovino,¹⁷ srečamo pa tudi prvič objavljeno pesem Ivana Trinka, ki je sicer prevedena v italijanščino in poljščino, pogrešamo pa analizo njene literarnozgodovinske vrednosti.¹⁸ Z obravnavo I. Trinka in nekaterih drugih problemov se Est Europa navezuje na tisto slovensko zaledje, ki je morda za videmsko univerzo najbolj zanimivo — na Beneško Slovenijo. V ta okvir spadata povzetek tez o izvoru Režijanov¹⁹ in razprava Lojzke Bratuž²⁰, ki se ji je posrečilo ob liku J. Baudouina de Courtenayja podati splošne kulturne poglede tega znanstvenika, pa tudi ozračje Gorice tedanjega časa. Avtorica se opira v glavnem na malo upoštevano lokalno gradivo (predvsem goriški časnik Soča) in ugotavlja, da se poljski jezikoslovec do Slovencev ni obnašal le hladno znanstveno. Stiki z goriškimi Slovenci so bili polni humanosti in solidarnosti, odkrivajo pa tudi njegova stališča do vprašanj narodnostnih manjšin in ugotovitve, da je narodna zavednost med Goričani večja kot med Kranjci. — Sklopu prispevkov v zborniku je skupno to, da obravnavajo vezi med Slovenci in Poljaki, pa naj gre za odmeve vojaške zmage Sobieskega pri Slovincih,¹⁷ za Moletovo delo med Poljaki²¹ ali pa za doslej neznan rokopišno slovnico poljskega jezika, ki jo je napisal Josip Kofol okoli l. 1889 in jo je Marijan Breclj našel v zapuščini Petra Butkoviča-Domna.²² Brecljev članek ni zgolj analiza najdbe, je izčrpen pregled virov za proučevanje stikov med Slovenci in Poljaki. Med njimi zaslužijo posebno pozornost podatki o delu polonističnega seminarja na ljubljanski filozofski fakulteti. — V literarnozgodovinsko dogajanje na Primorskem sega tudi prispevek ravnatelja Goriškega muzeja Branka Marušiča; kritično presoja zgodovinske vire, ki so bili Preglju na razpolago ob pisanju vseh treh del o zdravniku Muzniku, pa jih ni upošteval.²³ Na primorski prostor se z obravnavo (predvsem motivov) Jadranskih biserov Antona Aškercera navezuje tudi tržaška profesorica Marija Cenda.²⁴

¹³ S. S. Fachin, *Quale bilinguismo per gli sloveni della provincia di Udine*, 151—172.

¹⁴ Prim. Dvojezičnost: Individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984 (cikl.). Referati z istoimenske konference v Ljubljani 13.—15. sept. 1984.

¹⁵ Riccardo Casimiro Lewanski, *Slovenian Literature in English Translations Published as Monographs and in Periodicals from the Beginnings till 1970: A Bibliography*, 221—234; *isti*, *Slovenian Bibliography of Bibliographies*, 234—237.

¹⁶ A. Parmeggiani Dri, *Diffusione della letteratura croata e serba in alcuni periodici di Trieste (1945—1973)*, 181—190.

¹⁷ J. Pirjevec, *Echi della vittoria di Sobieski in Slovenia*, 93—101. J. Tavčar, *Slovensko gledališče v Trstu — stikališče idej in ljudi*, 173—180.

¹⁸ Pesem Samogovor poljskega pregnanca, ohranjeno v Trinkovi zapuščini (hrani jo J. Kragelj), je za tisk pripravil R. Petaros, v italijanščino in poljščino pa jo je prevedla Jolanta Kowalska Durazzano (str. 211—220).

¹⁹ Alessandro Ivanov, *Per un consultivo della «querelle» sui Resiani*, 87—92.

²⁰ Lojzka-Luigia Bratuž, *Jan Baudouin de Courtenay e gli Sloveni del Goriziano*, 139—150.

²¹ R. C. Lewanski, *Iter polonicum di Vojeslav Molè*, 103—105.

²² M. Breclj, *Neznana slovenska rokopišna slovnica poljskega jezika*, 239—245.

²³ B. Marušič, *Nekaj pripomb k Pregljevi podobi zdravnika dr. Antona Muznika*, 107—112.

²⁴ M. Cenda, *Anton Aškerc sulle rive dell'Adriatico*, 205—209.

Na videmski univerzi je torej nastal ustvarjalen krožek, ki kaže zanimanje za Slovence in mu je celo uspelo pritegniti k sodelovanju znane strokovnjake zahodnega obmejnega prostora. Večina objav sicer ne prinaša revolucionarnih prevrednotenaj že znanih spoznanj niti ne bistveno novega gradiva, četudi je prav na tej ravni Est Europa še najbolj zanimiva. Toda zbornik se pojavlja na pragu italijanskega sveta, razmeroma slabo seznanjenega z usodo sosednjega naroda, in se dotika cele vrste področij, na katerih se njegovi sodelavci lahko tvorno vključijo v slovenistična iskanja, saj so številna vprašanja odnosov, vplivov med slovenščino in italijanščino, primorske toponomastike, vloge Vidma v slovenskih kulturnih tokovih, dvojezičnosti, položaja v Beneški Sloveniji in Reziji ter specifičnosti literarnozgodovinskih pojavov na Primorskem razmeroma skromno raziskana. S tem pa se videmski univerzi ponuja možnost, da se ustvarjalno naveže na naravno zaledje, ki je bilo vse prepogosto spregledano.

Zoltan Jan

Filozofska fakulteta v Trstu

O NEKATERIH PROBLEMIH MEDSEBOJNEGA PREVA JAN JA SLOVENSKEGA IN ČESKEGA VERZA

Verzni sistem vsakega jezika določajo ne le značilnosti jezika, ampak tudi umetnostno izročilo. V verzno obliko prevoda posegata hkrati verzna sistema prevoda in izvirnika, pa tudi razvojni stadij prevajalskih konvencij. V različnih obdobjih kažejo češki prevodi tendence od najvišje stopnje oblikovnega posnemanja pesniškega izvirnika, najbolj izrazito izpričane v 70. in 80. letih 19. stoletja v glavnem v t. i. šoli lumirovcev z Jaroslavom Vrchlickim na čelu, do prave oblikovne svobode, izkazane npr. v 90. letih preteklega stoletja v odzivu Jiříja Karáska na tendence lumirovcev. Prav tako ni nespremenljiv verzni sistem, na njegov razvoj deluje v obratni smeri tudi prevajalsko izročilo. Verzni sistem in prevajalske konvencije sestavljajo potemtakem dve med seboj prepleteni strukturi. Npr. jambski metrum, tuj prvotnemu značaju češkega verza, se je pod vplivom prevodov začel močneje uveljavljati tudi v izvirni češki poeziji.

Pri medsebojnem prevajanju slovenske in češke poezije prihaja kot pri vsakem pesniškem prevodu do problemov zaradi konfrontacije dveh verzni sistemov, s to posebnostjo, da gre za verzna sistema dveh sorodnih slovanskih jezikov. Omenimo najprej ritmično-metrične sestavine. Moderni slovenski verz je kot češki zlogovno-naglasen, zanj je značilna razvrstitev besednih naglasov glede na število zlogov. Čeprav gre za sorodna metrična sistema, je njuna funkcijska obremenitev različna zaradi razločkov v besednem naglasu. V slovenščini je gibljiv, v češčini ustaljen na prvem zlogu v besedi. To izrazito določa naravo češkega verza, njegovo padajočo linijo. Za češčino je značilen predvsem trohej, kajti njegovo stopico je mogoče uresničiti z eno besedo, medtem ko se rastoče stopice (v glavnem jambi, ostale so v češčini skoraj neuresničljive) dajo uresničiti le z zvezo besede z naslonko. Zato je dosledno ohranjanje jamba v češčini zelo težko izvedljivo, J. Hrabák npr. označuje češki jamb bolj kot težnjo celotne verzne vrstice k jambski rastočnosti. Slovenščina ima večje možnosti za uresničitev rastočih stopic, čeprav je po ugotovitvi A. Isačenka besed s trohejsko mero v slovenščini dvakrat toliko kot jambskih. Metrični razločki med slovenskim in češkim verzom temeljijo tudi na dejstvu, da se v češkem klasičnem verz uresniči največ metrično krepkih položajev v začetnih stopicah, medtem ko je v slovenskem verz uresničenih naglasov na prvem in zadnjem iktu (Isačenko). Češki verz torej teži k padajočemu toku, klasični slovenski verz pa k padajoče-rastočemu. Pri prevajanju v češčino se pojavlja vprašanje, ali bi se moglo slovenski jamb prevajati s trohejem. Vendar prav tu vpliva zelo močno prevajalsko izročilo, v katerem se je ob lumirovski šoli postopoma ustalilo prevajanje jamba z ohranjanjem rastočega jamskega značaja verza. Ilustrirajmo to z novejšim primerom, z Zavadovim in Berkopčevim prevodom začetka Kosovelove Balade (S. Kosovel, V malém plášti slov, Praha 1974):

*V jesenski tihi čas / prileti brinjevka / na Kras.
V podzimmí tichý čas / přeleti koičala / Kras.*

Jamsko značilnost prvega verza sta prevajalca dosegla tako, da sta na začetek postavila daktilsko stopico, drugo polovico verza glasovno uresničila v skladu z izvirnikom in izrabila naglašeno enozložnico *čas* na koncu verza. V drugem in tretjem verzu bi bila sicer lahko prevedla dobesedno: *přileti kvíčala / na Kras*, s tem bi bila ohranila tudi število zlogov, toda značaj obeh verznihi vrstici bi bila s tem spremenila v padajočega (v češčini je namreč v predložni zvezi naglas na predlogu). Hkrati bi bil s tem oslavljen rimani par *čas — Kras*. Prevajalca sta dala prednost ohranjanju metrično rastoče linije izvirnika, štela sta jo za strukturni dejavnik, pomembnejši od števila zlogov in dobesednega pomena.

Razlike med češkim in slovenskim naglasom še pogloblja razmerje med zlogovno dolžino in naglašenim zlogom. Medtem ko v slovenščini dolžina je vezana na naglas, v češčini lahko je (npr. *blízko, dávat*) ali pa ne (npr. *milý, tichý*). Dolžina na nena-glašenem zlogu slabi pravilnost ritmične sheme. Spričo drugačnosti naglasa so razločki tudi v gledanju na rimo. Podobnost med jezicoma (primeri rimanja glasovno in pomensko enakih ali zelo podobnih besed) je za prevajalca ugodna tam, kjer gre za ujemanje tudi v naglasu: takrat možnost ohranjanja iste glasovno-pomenske enote v rimanih položajih pripomore k popolnejšemu prevodu (tako je praviloma pri enozložnih rimah, npr. *čas — Kras*, če besede niso v predložni zvezi). Težave nastanejo pri glasovno podobnih dvo- ali večzložnicah, ki so drugače naglašene, in jih zato ne moremo rimati (npr. v rimanem refrenu pesmi V. Nezvala *Morje — moře/hoře* — je trohejska rima *morje/gorje* v slovenščini neuresničljiva).

Ker je v češčini naglas na prvem zlogu, se ujemanje večzložnic zgolj po zadnjem samoglasniku čuti kot asonanca (*žena — zlehka*). V slovenskih večzložnicah z naglasom na koncu se tovrstno ujemanje oblikuje v rimo (*lahkó — ženó*). V češčini ne ustvarjajo rim niti enozložnice z izglasnim samoglasnikom, zveza *tvá — má* je npr. občutena kot asonanca. Pač pa se šteje v češčini za čisto rimo srečanje dolgega in kratkega zloga (*hrál — vzal*). Zanimivi so tudi razločki v pogledih na glasovno rimanje. V napisani zvezi *večer — mir* Čeh ne bi videl možnosti za rimanje, slovenščina pa z ozkim *e* v besedi *večer* tako možnost izrablja. Sploh so nekatere konvencije, na katerih temelji rimanje, v teh dveh jezikih različne.

Glasovno-pomenska podoba slovenskega in češkega jezika omogoča, da se do določene mere ohranja ali sorodno prekodira celotna glasovna orkestracija, vključena v verzno strukturo. Ta vabljava možnost prinaša prevajalcem nemalokrat veliko nevarnosti. Naj prikažemo to z uvodnimi osmimi verzi Máchove pesnitve *Maj*, v slovenščino že trikrat prevedene; v njih se v različnih variacijah evfonično prepletajo glasovi *l/a/s*, vsebovani tudi v pomensko temeljni besedi *láska* (= ljubezen), ki se v teh osmih verzih pojavi kar petkrat:

*Byl pozdní večer, prnǐ máj,
večerní máj, byl láskey čas.
Hrdličín zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.*

*O lásce šeptal tichý mech,
kvěťoucí strom lhal lasky žel,
svou lásku slavík růži pěl,
růžinu jevil vonný vzdech.*

Vsi trije prevajalci (I. Lah 1911, T. Debeljak 1939, D. Ludvik 1970) so izrabili glasovno podobne slovenske besede in kar najbolj poustvarili evfonijo izvirnika s pomočjo glasov *l/a/s*: *hlas — glas, slavík — slavec, čas — čas, lhal — lahal, zval — zval*. Pri Debeljaku najdemo še *sanjal*, pri Ludviku *jablan*, besedi, ki ju izvirnik nima, vendar po glasovni in vsebinski strani v to evfonijo sodita. Po številu glasov se verzi izvirnika in slovenskih prevodov skoraj ujemajo. Jezikovna podobnost je vodila v posnemanje glasovne orkestracije izvirnika, vendar brez pomenske povezanosti s ključno besedo *láska*. Prevajalci so seveda morali izhajati iz pomenske ustreznice *ljubezen*. Pri Máchi se glasovi *l / a / s* v navedenih osmih verzih pojavljajo 44-krat, ko pa od tega odštejemo glasova *a / s*, vsebovana v besedi *láska* (glasu *l* ne bomo odštevali, ker ga ima tudi prevedek *ljubezen*), dobimo število 34. Ujemanje omenjenih glasov je torej v prevodih presenetljivo: 32 (Lah), 35 (Debeljak), 33 (Ludvik).

Pri podrobnejši raziskavi glasovne orkestracije pa odkrijemo pod strukturo, vtisnjeno od podobe izvirnika, še eno vrsto, ki je ubrana na druženje glasov *l / j / e* v zvezi z besedo *ljubezen*:

glas	Mácha	Lah	Debeljak	Ludvik
l	18	14	17	13
a	16	12	14	13
s	10	4	4	5
j	3	18	15	12
e	15	25	23	16

Če v primerjavi ne upoštevamo glasu *l*, ki ga vsebujeta obe ključni besedi (*láska* in *ljubezen*), izstopi dvojica glasov *a / s* (evfonična vez v izvorniku) in *j / e* (nova evfonična vez v prevodih):

dvojica glasov	Mácha	Lah	Debeljak	Ludvik
a/s	26	16	18	20
j/e	18	43	38	28

Druga glasovna orkestracija, ki jo je narekovalo prekodiranje glede na potrebe novega kanala, je izrazita v vseh treh prevodih, največ opomenjenih prvin pa je pri Lahu (*dehtel je, je šepetal, je drhtel*; zvezo je *dehtel* ima tudi Debeljak). Toda v vseh treh prevodih je prišlo do prekrivanja dveh glasovnih orkestracij. Tovrstno prekrivanje nasprotuje uveljavljanju nove strukture, dane z jezikom prevoda, kajti struktura izvornika moti novo prekodiranje. Podobnost med jezikovnima sistemoma torej v nekaterih primerih ustreznega prekodiranja ne podpira, ampak deluje kot dezintegracijska prvina.

Razmerje med slovenskim in češkim verzom bi z vidika prevajanja zaslužilo temeljitejšo obravnavo. Zanimivo bi bilo spremljati, koliko vpliva na pesniški prevod razvrščanje skladenjskih prvin v zvezi z razlikami v intonaciji, kdaj lahko prevod po tej strani vpliva na aktualizacijo pomena; kako na prevajalca vpliva homonimnost slovenskih in čeških izrazov, pri katerih je pomen premaknjen le do določene mere, in kdaj se odloči, da jih v prevodu pusti, zlasti tam, kjer je dominantna zvočna sestavina verza. Bogato izročilo v medsebojnem prevajanju poezije vse od začetkov preporoda ponuja veliko gradiva.*

Helena Poláková
Filozofska fakulteta, Ljubljana

NA JDEN IZVOD LINHARTOVE DRAME MISS JENNY LOVE

France Kidrič je leta 1918 objavil vest¹ o najdbi do tedaj edinega primerka Linhartove knjižno izdane drame Miss Jenny Love v dunajski nacionalki (sign. 392.620-A). Po preteku 67 let je prišel na dan še drug primerek te meščanske žaloigre, in to v Augsburgu.

Najboljši poznavalec Linharta, pok. prof. Alfonz Gspan, je v članku, kjer poroča o l. knjigi zbranega dela, zapisal, da bi bilo prav, tisto Linhartovo leposlovje, ki se stoji iz nemških besedil, raziskati še z germanističnega vidika². Tako je prišlo do moje odločitve, da sem izbrala za magistrsko nalogo na germanistični fakulteti univerze v Göttingenu pri prof. Albrechtu Schöneju temo z naslovom: A. T. Linhart — Miss Jenny Love, Zupanova Micka — študija o nemškem vplivu na slovenskega avtorja. Pri iskanju gradiva sem se obrnila na razne institucije, mdr. tudi na Mestni arhiv, Univ. knjižnico, Drž. in mestno knjižnico ter Industrijsko in trgovinsko zbornico v Augsburgu. Želela sem namreč razjasniti vprašanje okrog natisa drame. Zadovoljiv odgovor je dala samo Univerzitetna knjižnica, hkrati pa mi sporočila, da ima knjigo v svojem fondu³. Prišla je vanj iz nekdanje knjižnice Ludvika Karla kneza

* Literatura: J. Hrabák, *Z problémů českého verše*, Praga, 1964. — *Isti*, Úvod do teorie verše, Praga, 1978. — A. V. Isačenko, *Slovenski verz*, Ljubljana, 1975.

¹ ČJKZ 1918, str. 213—14: Miss Jenny Love. Ein Trauerspiel in fünf Aufzügen von A. Th. L[inhart]. Augsburg, Bey Conrad Heinrich Stage, 1780, 8°, 64 str. (Deutsche Schaubühne 184. zv.).

² JiS 1960/61, str. 48, 55.

³ Sign. 02/III. 8. 8° 259: Miss Jenny Love. Ein Trauerspiel... Augsburg 1780 — uvezana v zbirni zvezek s pribl. desetimi drugimi deli.

Oettingen-Wallersteinskega (1791—1870) z gradu Harburg pri Donauwörthu, ki jo je 1980 odkupila Bavarska država. Primerek je nato prepusila augsburški univ. knjižnici. Ostale imenovane institucije mi niso dale nikakršnih edicijskih ali drugih podatkov, ker gradiva ni. Ugotoviti se tudi ni dalo, ali je bila ob izidu te drame objavljena kje kakšna recenzija, ker se časniki iz leta 1780 (Augsburgische Ordinari Postzeitung, Wochentliche Ordinari Postzeitung, Augsburger Postzeitung) nikjer na nemško govorečem območju niso ohranili. Prav tako ne morem dognati, ali je bila drama na Nemškem uprizorjena. Časniki tedanje dobe niso posvečali izidu knjig ali gledališkim predstavam, ki so bile lokalnega pomena, nobene pozornosti. To ugotovitev potrjuje tudi Mestni arhiv v Augsburgu.

Linhartovo dramo navaja Reinhart Meyer v svoji knjigi *Das deutsche Trauerspiel des 18. Jahrhunderts. Eine Bibliographie* (W. Fink Verlag, München 1977) pod letnico izida, kar točno povzemam:

L[ienhard] A[nton], Th[von], Miss Jenny Love, Ein Trauerspiel in fünf Aufzügen, Augsburg (Conrad Heinrich Stage) 1780. Liegt 12, ONB (= Oesterr. Nationalbibliothek, Dunaj).

Na podlagi kakšnih virov je R. Meyer razbral inicialke Linhartovega imena in kako je prišel do načina pisave priimka, še ne morem pojasniti, ker čakam odgovor imenovanega avtorja. Vendar najdemo to obliko že pri F. Koblarju v SBL I. in pri A. Gspanu, ki navaja obliko Lienhard, najdeno v radovljiških maticah, kar štirikrat⁴.

Meyer ima v svoji bibliografiji še dve drami z naslovom Jenny. Leta 1771: /Anonymus/, Miss Jenny. Ein tragisches Nachtspiel, nebst drey kleinern Gedichten. Mitau und Hasenpoth (Jak. Fried. Hinz) 1771. Liegt 29 (= Univ. Bibliothek Erlangen) und 35 (= Niedersächsische Landesbibliothek Hannover, uvezana v zbirni zvezek z 10 drugimi deli). Leta 1778 pa: /Anonymus/, Jenny, ein bürgerliches Trauerspiel in fünf Aufzügen. Frankfurt und Leipzig 1778. Liegt 12 (= Oesterr. Nationalbibliothek, Wien).

M. Holzmann-H. Bohatta, *Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850*, zv. II. (Weimar 1902—), ima v razvidu tudi dve izvorni drami, naslovljeni Jenny, in en istoimenski prevod iz francoščine.

Pri teh enako poimenovanih dramah nas seveda zanima, zakaj je dal Linhart svoji drami naslov Miss Jenny Love. Za tisti čas je zelo značilna raba ženskih imen, zlasti angleških: Clarissa, Pamela, Sara, Jenny, Lucie. Verjetno je kot občudovalec Shakespearja vsa ta imena dobro poznal. Lahko bi bila nanj vplivala komedija *Love for Love* Williama Congrevesa, ki je bila anonimno prevedena v nemščino in 1766 izdana v Leipzigu, ni pa tudi izključen vpliv Lessingove meščanske žaloigre *Miss Sara Sampson*, izdane 1755 v Berlinu. Vsa omenjena dela so nedvomno doprinesla svoj delež k nastanku drame in tudi njenemu poimenovanju.

Ne morem tudi mimo vprašanja, zakaj je Linhart izdal svojo dramo anonimno. Poleg že znanih domnev (zaradi cenzure, zadrega pri pisanju prvenca) mislim, da bi bil možen preprosto vpliv tedanje mode ali prakse, kajti številna dela so izhajala nepodpisana. To dobro ponazarja razpredelnica za tista leta, v katerih so izšle drame z naslovom Jenny (po R. Meyer, n. d., str. 112, 131, 140):

Leto	Prišč izdana drama	Celotno štev. dram	Od tega anonim.	%
1771	18	26	19	72 %
1778	38	49	30	66 %
1780	22	40	17	42 %

Vidimo, da je med leti 1771 in 1780 izšla skoraj polovica vseh del nepodpisana. Navajam le skrajšan izvleček, ki ga bo treba še natančneje obdelati.

Ob zbiranju gradiva za moje magistrsko delo se mi je posrečilo, po 205 letih od izida Linhartove *Miss Jenny Love*, zaslediti še en izvod te knjige. Zdelo se mi je primerno o tem poročati, saj takšen uspeh spodbuja k nadaljnemu raziskovanju, ki bo privedlo do celotne monografije o Linhartu, katero je že leta 1918 napovedoval France Kidrič.

Majda Oražem-Steie
Alfeld, ZRN

⁴ A. Gspan, Prispevek h genealogiji A. T. Linharta, SR 1954, 289—96.

V OCENO SMO PREJELI

Language and Literary Theory, In Honor of Ladislav Matejka. (Ur. Benjamin A. Stolz, I. R. Titunik, Lubomír Doležel.) Papers in Slavic Philology, 5. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan, Department of Slavic Languages and Literatures, 1984. 643 str.

Ferenc Gregor, *Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Bezügen*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1985. 344 str.

Rocznik slawistyczny XLIII/2. Wrocław—Varšava—Krakow—Gdansk—Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983—85. Str. 101—515.

Čakavska rič XII/1—2. Split: Književni krug, 1984. Str. 1—215.